

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ACTA PAEDAGOGICA VOLYNIENSES

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Вітюк Валентина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Антонюк Володимир Зіновійович, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету педагогічної освіти та соціальної роботи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*відповідальний секретар*);

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Ємчик Олександра Григорівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Красонь Катаржина (Krasoń Katarzyna), prof. dr hab, заступник декана з наукової роботи, Сілезький університет у Катовіце, Польща;

Кузава Ірина Борисівна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Пріма Дмитро Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Семенов Олександр Сергійович, доктор педагогічних наук, доцент, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Семенова Наталія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
21 жовтня 2022 р., протокол № 13

Науковий журнал «Acta Paedagogica Volynienses»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24807-14747Р від 27.04.2021)

«Acta Paedagogica Volynienses» включено до Переліку наукових фахових видань України
категорії Б у галузі педагогічних наук (спеціальності 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта,
016 – Спеціальна освіта) відповідно до Наказу МОН України
від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4693 (Print)

ISSN 2786-4707 (Online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022

РОЗДІЛ 1 ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.018.042-053.4

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.1>

Надія АЛЕНДАРЬ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-2423-1343

Наталія СЕМЕНОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-5247-7439

Бібліографічний опис статті: Алendarь, Н., Семенова, Н. (2022). Сім'я та її вплив на формування особистості дитини дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.1>

СІМ'Я ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Успіх у вихованні кожної конкретної особистості залежить від багатьох факторів та чинників. Найважливішим фактором, який впливає на розвиток особистості дитини є сім'я. Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Сім'я сприяє не тільки формуванню, а й самоствердженню особистості, стимулює її соціальну, творчу активність, розкриває індивідуальність. Саме глибокий та тісний емоційний контакт батьків з дитиною є необхідною умовою виховання. Сучасна українська сім'я перебуває в процесі трансформації, зміни соціально-політичного та економічного життя країни спричинили переоцінку моральних норм та цінностей, що послаблює дієвість її виховної функції.

Роль сім'ї полягає у поступовому залученні дитини до суспільного життя, у сприянні її розвитку відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей. Особливо важливим є вплив сім'ї на формування особистості дитини в дошкільному віці, оскільки він є базовим періодом становлення особистості дитини та формування її світосприймання. Дошкільний вік можна вважати тим періодом у житті дитини, коли вона практично щодня відкриває для себе щось нове. Дитина дошкільного віку особливо активно пізнає навколишній світ з його різноманіттям людських відносин, явищ і діяльності дорослих.

У статті аналізуються погляди видатних педагогів на формування та розвиток дитини дошкільного віку в сімейному середовищі. Визначено особливості родинного виховання в сучасній українській сім'ї. Описані фактори, які впливають на соціалізацію дитини в сім'ї. Охарактеризовано роль матері та батька у особистісному розвитку дитини дошкільного віку. Визначено умови ефективного сімейного виховання.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, дитина дошкільного віку.

Nadiia ALENDAR

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-2423-1343

Nataliia SEMENOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-5247-7439

To cite this article: Alendar, N., Semenova, N. (2022). Simia ta yii vplyv na formuvannia osobystosti dytyny doshkilnoho viku [The family and its influence on the formation of the personality of a preschool child]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.1>

THE FAMILY AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF THE PRESCHOOL CHILD

Success in the education of each individual depends on many factors and factors. The most important factor influencing the development of a child's personality is the family. The family is a natural environment for the physical, spiritual, intellectual, cultural, social development of a child, its material support, and is responsible for creating appropriate conditions for this. The family contributes not only to the formation, but also to the self-affirmation of the individual, stimulates his social and creative activity, and reveals his individuality. It is the deep and close emotional contact of parents with the child that is a necessary condition for upbringing. The modern Ukrainian family is in the process of transformation, changes in the socio-political and economic life of the country have caused a reassessment of moral norms and values, which weakens the effectiveness of its educational function.

The role of the family consists in the gradual involvement of the child in social life, in promoting its development in accordance with its age and individual characteristics. The influence of the family on the formation of the child's personality in preschool age is especially important, since it is the basic period of the formation of the child's personality and the formation of his worldview. Preschool age can be considered the period in a child's life when he discovers something new for himself almost every day. A child of preschool age especially actively learns the world around him with its diversity of human relations, phenomena and activities of adults.

The article analyzes the views of outstanding teachers on the formation and development of a preschool child in a family environment. The peculiarities of family education in the modern Ukrainian family are determined. The factors influencing the socialization of the child in the family are described. The role of mother and father in the personal development of a preschool child is characterized. The conditions of effective family education are defined.

Key words: family, family upbringing, preschool child.

Актуальність проблеми. Особистісний розвиток дитини обумовлений впливом багатьох факторів, проте науковці переконані у тому, що найпершим і найважливішим є сім'я. Сім'я, за твердженням О. Кононко, – не тільки перший, а й найголовніший, незамінний інститут соціалізації дитини перших років життя (Кононко, 1998, р. 146).

В Стаття 51 Конституції України задекларовано, що: «Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою».

В законі України «Про дошкільну освіту» в статті 8 зазначено, що батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності.

В Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) визначено, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього (Вазовіј компонент doshkil'noi osviti, 2021).

Отже, одне з завдань, яке ставить перед сім'єю держава – це створення умов, у яких дитина зможе радіти дитинству, в якому її люблять і поважають, де їй забезпечується добробут й безпека для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного та соціального розвитку.

Сучасна українська сім'я перебуває в процесі трансформації, зміни соціально-політичного та економічного життя країни спричинили переоцінку моральних норм, принципів та цінностей. Спостерігається зростання кількості сімейних конфліктів, що призводять до розлучень та неповних сімей, руйнування традиційної моделі сім'ї. Складна та конфліктна атмосфера у сучасній сім'ї послаблює дієвість виховної функції, що ускладнює виконання батьками своїх обов'язків щодо виховання дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні типи сімей, особливості їх функціонування, методи сімейного виховання, робота із сім'ями були предметом дослідження багатьох вчених. Основні теоретичні і методологічні напрями проблеми виховання дітей у сім'ї відображені у працях класиків педагогіки і психології Л. Виготського, Я. Коменського, Г. Костюка, П. Лесгафта, А. Макаренка, Й. Песталоцці, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Виховний потенціал родини, його складові і фактори,

що на нього впливають, досліджували Т. Алексеєнко, А. Конончук, В. Постовий, М. Стельмахович та ін. Психологічні проблем сімейного виховання досліджували І. Бех, О. Бондаренко, О. Бондарчук, А. Дмитренко, С. Ковальов, В. Кравець, О. Тарновська, Ю. Щербань та ін.

Мета дослідження – розкрити особливості впливу сучасної сім'ї на формування особистості дитини дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Батьки – головні природні вихователі дитини. У сім'ї формується характер дитини, її особистісні риси, в тому числі закладаються основи національної свідомості, і відбувається становлення особистості загалом. Ще В. Сухомлинський відзначав, що «... сім'я – це повноводна річка, водами якої живиться держава». У сім'ї шліфуються найтонші грані людини – громадянина, людини – трудівника, людини – культурної особистості.

Так, видатний педагог Я. Коменський схилився на користь сім'ї і називав материнською школою ту послідовність і суму знань, яких набуває дитина з рук і вуст матері, уроки матері без перерви в розкладі і без вихідних і канікул.

Зі свого боку, М. Стельмахович у своїх працях зазначає: «Провідна роль у родинному вихованні належить, звичайно, батькам та рідній (материнській) мові. На формування світогляду й поведінки дітей великий вплив мають також дідусі і бабусі, брати і сестри як взаємовихователі, няні з народу, родичі, свояки, куми, ровесники, церква» (Kravchenko, 2009, p. 15).

У своїх дослідженнях О. Вишневський особливу відповідальність за виховання дітей покладає на батьків та родичів. Дослідник доводить, що родина є органічною частиною нації і першоджерелом духовного становлення громадянина і патріота. Родина – оберіг, творець і продовжувач національної культури. Сім'я – джерело продовження життя нації – фізичного, морального і духовного, джерело її вічності. Людина бере свій початок з сім'ї. Тут відбувається її головне становлення як особистості, пізнання і засвоєння норм моральної поведінки, розвиток гуманних почуттів (Vishnevs'kij, 2006, p. 47).

Зокрема, А. Макаренко, особливу увагу звертав на роль батьківського авторитету. Він вважав, що без авторитету неможливий вихователь. Особливу увагу педагог приділяв само-

вихованню батьків, вважаючи найголовнішим методом «батьківський контроль над кожним своїм кроком...». «Ваша власна поведінка – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли ви з нею розмовляєте або повчаєте, або караєте. Ви виховуєте її в кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поводитесь з друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету, все це має для дитини велике значення... Батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім'ї, батьківський контроль над власним своїм кроком – ось перший і найголовніший метод виховання» (Макаренко, 1972, p. 265).

Особливо важливим у вихованні підростаючого покоління є співпадіння інтересів сім'ї та інтересів суспільства, яке сприяє формуванню свідомого громадянина демократичної та вільної країни. Сім'я є першим суспільним середовищем дитини. Дитина зростаючи у сім'ї прислухається до розмов батьків, стає свідком їхніх вчинків та рішень, бажань брати чи не брати активну участь у житті країни. У сім'ї в дитини формується ставлення до людей, речей, самого себе, виробляються ідеали та цінності, визначаються майбутні життєві орієнтири. Справжнім авторитетом користуються батьки, які сумлінно ставляться до своїх сімейних обов'язків, виявляють небайдужість до суспільного та політичного життя країни, мають активну громадську позицію.

Т. Кравченко, у своїх дослідженнях, до факторів, які впливають на соціалізацію дитини в сім'ї, відносить:

- склад сім'ї (структура сім'ї як єдності функціонування її членів);
- позицію дитини в сім'ї – її ролі в сім'ї, які можуть за зовнішньої схожості (життя в сім'ї) бути різними;
- основні (реальні) вихователі-соціалізатори, тобто ті члени сім'ї, які здійснюють найбільший вплив на неї завдяки основному догляду, і ті, хто є для дитини найбільшим авторитетом, на кого вона найбільше хоче бути схожою;
- стиль виховання, який можна розглядати як домінуючий стиль основного вихователя-соціалізатора (наприклад матері), допоміжних соціалізаторів (батька, бабусі, дідуся);
- власне особистісний, моральний і творчий потенціал сім'ї. До нього належить уся

сукупність позитивних якостей дорослих членів сім'ї – моральних, вольових, емоційних, інтелектуальних, культурних, пізнавальних і творчих особистостей (Kravchenko, 2009, p. 119).

Однак, особливо важливим є вплив сім'ї на формування особистості дитини в дошкільному віці, оскільки він є базовим періодом становлення особистості дитини та формування її світосприймання. Найбільш ранньою формою спілкування дітей дошкільного віку є наслідування. Діти молодшого дошкільного віку наслідують, як правило, окремі форми поведінки дорослих і однолітків. Діти старшого дошкільного віку уже свідомо засвоюють зразки норм поведінки дорослих, які їх оточують. Поступово в дитини вибудовується власна призма світосприймання.

Особливу роль у вихованні та догляді дитини дошкільного віку відіграє мати. Діти, які не отримують від матері достатньо любові, ласки, турботи, уваги виростають, як правило, похмурі, замкнені, агресивні, вперті. Глибокий та тісний емоційний контакт матері з дитиною важлива та необхідна умова виховання у дошкільному віці. Окрім задоволення життєво необхідних потреб дитини у сні, їжі, відпочинку мати піклуючись про глибокий та тісний емоційний контакт, доброзичливі та теплі стосунки забезпечує нормальний психо-емоційний розвиток дитини.

Не меншим важливою постаттю у вихованні дітей дошкільного віку є батько. У працях М. Стельмаховича зазначено, що за вимогою народної педагогіки дітей повинні виховувати спільно батько і мати. Чоловік, який перекладає виховання дітей на свою дружину, збіднює їх духовно, самопринижує себе як батько, як людина, прирікає своїх дітей на те, що вони перестають бути дітьми батьковими, а стають дітьми лише маминими, дитсадівськими, шкільними. У таких умовах найчастіше виникають різні непорозуміння між батьками й дітьми (Stel'mahovich, 1995, p. 223).

Досліджуючи проблеми сімейного виховання та його впливу на формування особистості дитини науковці особливу увагу приділяли вивченню стилів сімейного виховання. Під стилем сімейного виховання розуміють ставлення батьків до дитини, які застосовують різні засоби, методи, прийоми педагогічного впливу на дитину в залежності від ситуації, особистості самої дитини. Батьки, які добре знають особли-

вості своїх дітей, правильно вибирають той чи інший метод та стиль виховання, радіють перемогам та досягненням дитини, допомагають пережити дитині її невдачі, створюють сприятливі умови для самоствердження та саморозвитку дитини в дорослому самостійному житті. На формування стилів сімейного виховання впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори, а саме типи темпераменту та характеру батьків; традиції родин та стиль виховання, у яких виховувалися самі батьки; рівень освіти та педагогічної культури батьків.

У науковій літературі існує багато різних класифікацій стилів сімейного виховання, проте найбільш поширеною є розподіл на авторитарний, демократичний, ліберально-потуральний стиль.

Авторитарному стилю виховання притаманна диктатура та використання методів вимоги та примусу. Діти перебувають під постійним контролем батьків, їх ініціатива, інтереси, бажання не враховуються. Орієнтуючись на свої потреби та життєвий досвід, батьки самостійно вирішують майбутнє своєї дитини. При такому стилі виховання стосунки між батьками та дитиною будуються за ініціативою батьків. Прагнення батьків контролювати не лише поведінку своєї дитини, а й внутрішній світ, думки та бажання призводять у майбутньому до складних проблем у самовизначенні та самореалізації дитини. Діти виховані у сім'ях з авторитарним стилем виховання не здатні вирішувати самостійно проблеми, в них слабка життєва позиція, немає власної думки, вони не здатні відповідати за свої вчинки та дії. Даний стиль викликає в дітей відчуження від батьків та почуття своєї небажаності в сім'ї.

Демократичному стилю виховання притаманне співробітництво та використання методів схвалення і заохочення. Цей стиль найбільшою мірою сприяє вихованню у дітей самостійності, активності, ініціативи і соціальної відповідальності. Батьки намагаються налагодити теплі та довірливі стосунки з дитиною, залучаючи її до співпраці, заохочуючи ініціативу й самостійність. Батьки завжди враховують бажання або небажання дитини робити щось. При організації дозвілля дитини враховуються її інтереси та здібності. Виховання дитини у такій сім'ї найбільш гармонійне, батьки і дитина приймають і розуміють один одного.

Ліберально-потуральному стилю виховання притаманне невтручання батьків. Цей стиль виховання передбачає рівність батьків і дитини. Батьки з ліберальним стилем виховання не обмежують поведінку дітей, дитина належним чином не виховується, практично не знає заборон і обмежень з боку батьків. Ліберальні батьки намагаються стримувати свої почуття, більшість із них настільки захоплюються демонстрацією своєї любові, що забувають про виконання ними батьківських обов'язків. Вони забезпечуючи комфортні умови для життя своєї дитини забувають про дисципліну і покарання. Діти таких батьків часто бувають неслухняними та часто проявляють егоцентризм та егоїзм. Не вміння дитини враховувати інтереси інших призводить у дорослому житті до проблем у побудові взаємостосунків з людьми. Зазвичай батьки, які використовують цей стиль виховання зайняті власними справами, друзями та роботою, вони байдужі до потреб і запитів своєї дитини. Домінуючою характеристикою дитини, яка виховується в сім'ї з потуральним стилем, є егоцентризм. Такі діти завжди намагаються знайти вигідних людей, вигідні взаємини, вигідне для родини розв'язання проблем.

Кожен з стилів сімейного виховання має свої переваги та недоліки. Дуже поширеною є ситуація, коли у сім'ях застосовують компромісні варіанти, коли батько використовує один стиль, а мати – інший. Проте при кожному стилі виховання батьки мають пам'ятати, що вони, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності.

Особливе значення для розвитку особистості дитини мають такі умови (Масенко, 2019, р. 108–110):

– Батьківське тепло, взаємна повага в сім'ї, довіра до дитини.

Моральний розвиток дитини можливий лише в сімейній атмосфері взаємної поваги і довіри. Діти, які емоційно залежать від батьків і відчують до них велику прихильність, виростають більш совісними порівняно з тими, хто не знав таких відносин. Довірливі, щиро-сердечні стосунки сприяють тому, що діти поважають батьків, захоплюються ними і прагнуть бути схожими на них, що в кінцевому рахунку формує в них позитивні моральні якості. Діти, які відчують турботу, любов і довіру батьків,

вчать так само ставитися до інших. Підлітки, які живуть в атмосфері ворожості і нерозуміння, хоча й бояться своїх батьків, але переймають їхні негативні риси.

– Частота й інтенсивність спілкування батьків з дітьми. Те, в якій мірі дитина ідентифікує себе з одним із батьків, залежить від частоти, інтенсивності і близькості їхнього спілкування. Для сина, який проводить більше часу з батьком, вплив останнього буде вирішальним. Аналогічно, дівчинка, якій ближче товариство матері, скоріше ідентифікує себе саме з нею. Завдяки частому й інтенсивному спілкуванню з батьками (особливо якщо воно демократичне) дитина переймає і засвоює батьківські цінності та норми. Однобічний авторитарний вплив батьків призводить до слабких емоційних зв'язків з дітьми і знижує ефективність виховання.

– Сімейна дисципліна, методи виховання, які використовуються батьками. Сімейна дисципліна впливає на моральний розвиток дітей, коли проводиться в життя не хаотично, а послідовно; коли підтримується за допомогою довірливого спілкування і переконування, а не зовнішнього контролю; коли між дітьми і батьками складаються демократичні стосунки, а не процвітає вседозволеність чи деспотизм. Одним з найважливіших аспектів дисципліни є послідовність дій батьків та їхня взаємна узгодженість. Непослідовність вимог створює в сім'ї нестабільну, нервову обстановку, що, природно, не сприяє моральному розвитку дітей, а іноді призводить до їх ворожості і навіть протиправних вчинків.

– Приклад батьків. Важливо, щоб батьки самі були моральними людьми, якщо вони прагнуть прищепити своїм дітям моральні норми і цінності. Багаторічні дослідження дорослих, які у підлітковому віці були засуджені за антигромадську поведінку, свідчать, що в період становлення на них найсильніше вплинула анти-соціальна поведінка батьків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, найважливішим фактором, який впливає на розвиток особистості дитини дошкільного віку є сім'я. Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Роль сім'ї

полягає у поступовому залученні дитини до суспільного життя, у сприянні її розвитку відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей. Сім'я перший і найголовніший, незамінний інститут соціалізації дитини, де вона набуває

життєвого досвіду, вчиться культурі спілкування. Особливо важливим є вплив сім'ї на формування особистості дитини в дошкільному віці, оскільки він є базовим періодом становлення особистості дитини та формування її світосприймання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) наказ Міністерства науки і освіти України від 21.01.2021 №33 https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] Вид. друге, доopr. і допов. Дрогобич : Коло, 2006. 608 с.
3. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. К. : Освіта, 1998. 225 с.
4. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. К. : Фенікс, 2009. 416 с.
5. Макаренко А. С. Книга для батьків. Лекції про виховання. К., 1972. 334 с.
6. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання : підручник. Вид. 3-тє, доп., перероб. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 376 с.
7. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. К. : ІЗМН, 1995. 232 с.
8. Ярмолицька С. Формування гармонійних батьківсько-дитячих відносин у родині. *Психолог.* 2014. № 24. С. 21–25.

REFERENCES:

1. Bazovij komponent doshkil'noi osviti (Derzhavnij standart doshkil'noi osviti) [Basic component of preschool education] nakaz Ministerstva nauki i osviti Ukraini vid 21.01.2021 №33 https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (in Ukrainian).
2. Vishnevs'kij O. I. (2006) Teoretichni osnovi suchasnoi ukrains'koi pedagogiki [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]: posib. [dlja stud. vishh. navch. zakl.] Vid. druge, doopr. i dopov. Drogobich : Kolo., 608 p. (in Ukrainian).
3. Kononko O. L. (1998) Social'no-emocijnij rozvitok osobistosti (v doshkil'nomu ditinstvi) [Socio-emotional development of personality] : navch. posib. dlja vishh. navch. zakladiv. K. : Osvita, 225 p. (in Ukrainian).
4. Kravchenko T. V. (2009) Socializacija ditej shkil'nogo viku u vzaemodii sim'i i shkoli [Socialization of school-aged children in the interaction between family and school] : monografija. K. : Feniks., 416 p. (in Ukrainian).
5. Makarenko A. S. (1972) Kniga dlja bat'kiv [A book for parents]. Lekcii pro viovannja. K., 334 p. (in Ukrainian).
6. Macenko L. M. (2019) Pedagogika simejnogo viovannja [Pedagogy of family education] : pidruchnik. Vid. 3-te, dop., pererob. Kiiv : CP «Komprint», 376 p. (in Ukrainian).
7. Stel'mahovich M. G. (1995) Ukrains'ka narodna pedagogika. [Ukrainian folk pedagogy] K. : IZMN, 232 p. (in Ukrainian).
8. Jarmolic'ka S. (2014) Formuvannja garmonijnih bat'kivs'ko-ditjachih vidnosin u rodini [Formation of harmonious parent-child relations in the family]. *Psiholog.* № 24. P. 21–25 (in Ukrainian).

УДК 373. 3.091:379.8

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.2>

Тетяна ДУКА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дітей, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-8186-3769

Бібліографічний опис статті: Дукa, Т. (2022). Розвиток критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку мовно-літературної освітньої галузі засобами інноваційних технологій. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 9–15, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.2>

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті з'ясовано, що критичне мислення є однією з ключових компетентностей та відображає всі головні закономірності дефініції «мислення». Визначено, що формування особистості, яка зуміє реалізувати це неможливе без розвитку в неї критичного мислення з дитячих років. Встановлено, що основними ознаками критичного мислення та їх вияв у реальній життєдіяльності людини, зокрема, здатність людини самостійно аналізувати інформацію, визначати її сутність, порівнювати з іншою інформацією і робити власні висновки; вміння бачити помилки або логічні порушення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації. Узагальнено, що сучасні діти мають бути здатними сприймати фактичний матеріал, ретельно і критично аналізувати його, доповнювати власними дослідженнями, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, синтезувати власні твердження, тобто коли діти вчать мислити критично, вони вчать оцінювати результати своїх мислительних процесів – наскільки правильне прийняте нами рішення чи наскільки вдало справились із поставленим завданням, адже нині розвиток сучасної дитини здійснюється з урахуванням компетентнісного підходу, у відповідності до діючої нормативної бази. Зокрема, обґрунтовано, що використання технологій з розвитку критичного мислення сприяє ефективнішому засвоєнню знань, адже інтерактивність методики спрямована не на запам'ятовування, а на вдумливий процес пізнання, на постановку проблеми та пошуки її вирішення. Встановлено, що серед освітніх завдань першочерговим є формування свідомої особистості, її інтелектуального розвитку, інтелектуальної сприйнятливості (здатності до засвоєння нової інформації; інтелектуальної рухливості, гнучкості мислення, які в сучасному світі) є суттєвою умовою відносно безболісної адаптації особистості до життєвих обставин, що постійно змінюються.

Ключові слова: критичне мислення, діти молодшого шкільного віку, інноваційні технології.

Tetiana DUKA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova str., 2, Uman, Cherkasy region, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8186-3769

To cite this article: Duka, T. (2022). Rozvytok krytychnoho myslennia u ditei molodshoho shkilnoho viku movno-literaturnoi osvithnoi haluzi zasobamy innovatsiinykh tekhnolohii [Development of critical thinking in children of younger school age in language and literary education field using innovative technologies]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 9–15, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.2>

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE IN LANGUAGE AND LITERARY EDUCATION FIELD USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES

The article found that critical thinking is one of the key competencies and reflects all the main regularities of the definition of «thinking». It was determined that the formation of a personality capable of realizing this is impossible without the development of critical thinking in her from childhood. It was established that the main features of critical thinking

and their manifestations in the real life of a person are, in particular, the ability of a person to independently analyze information, determine its essence, compare it with other information and draw its own conclusions; the ability to see errors or logical violations in the arguments of partners and in other sources of information. In general, modern children should be able to perceive factual material, carefully and critically analyze it, supplement it with their own research, find cause-and-effect relationships, synthesize their own statements, that is, when children learn to think critically, they learn to evaluate the results of their thought processes – to what extent the correct decision we made or how successfully we coped with the task, because nowadays the development of a modern child is carried out taking into account the competence approach, in accordance with the current regulatory framework. In particular, it is substantiated that the use of technology for the development of critical thinking contributes to more effective assimilation of knowledge, because the interactivity of the method is not aimed at memorization, but at a thoughtful process of cognition, at posing a problem and searching for its solution. It has been established that among the educational tasks, the formation of a conscious personality, its intellectual development, intellectual receptivity (the ability to learn new information; intellectual mobility, flexibility of thinking, which in the modern world) is an essential condition for relatively painless adaptation of the personality to constantly changing life circumstances is of primary importance.

Key words: *critical thinking, children of primary school age, innovative technologies.*

Актуальність проблеми. В умовах реалій сьогодення однією серед складових мети свідомої людини є зайняття нею в суспільстві такого становища, яке дасть змогу максимально розкрити свої можливості та забезпечить одночасно адекватну оцінку її внеску в розвиток суспільства, відповідну повагу з боку соціуму до її особистості як до самостійної цінності. Тому формування особистості, яка зуміє реалізувати це неможливе без розвитку в неї критичного мислення з дитячих років. Адже нині розвиток сучасної дитини здійснюється з урахуванням компетентнісного підходу, у відповідності до діючої нормативної бази, зокрема Базового компоненту дошкільної освіти, Стандарту початкової освіти та відповідних програм. У дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, спільними ключовими компетентностями, є такі вміння, як «критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми та ін.» (Derzhavnyi standart, 2018).

Відтак, об'єм знань, який дитина може засвоїти в період навчання в школі, обмежований та є досить умовним, сучасний стан науки та суспільства, соціальний прогрес, збільшення об'єму нової інформації різко зменшують сукупність знань, яку отримує здобувач освіти в період навчання в школі по відношенню до інформації, яка необхідна для повноцінної діяльності в суспільстві, яке зазнає постійних змін. Тому, серед освітніх завдань першочерговим є формування свідомої особистості, її інтелектуального розвитку, інтелектуальної сприйнятливості (здатності до засвоєння нової інформації; інтелектуальної рухливості, гнуч-

кості мислення, які в сучасному світі) є суттєвою умовою відносно безболісної адаптації особистості до життєвих обставин, що постійно змінюються (Bolshakova, 12, p. 6).

Сучасні діти повинні вміти швидко сприймати та усвідомлювати нову інформацію, врівноважувати в своїй свідомості різні точки зору, вміти орієнтуватися у розмаїтті пропозицій, передбачати результати власної діяльності.

Тому сучасна реформація школи, удосконалення освітнього процесу вимагають від педагога створення відповідних умов, з метою активного формування мислення дітей, зокрема критичного.

Нині початкова ланка освіти кардинально змінилася із запровадженням Концепції Нової української школи, виникла необхідність в оновленні методів і прийомів навчання, у запровадженні сучасних освітніх технологій у процес формування в дітей предметних і життєвих компетентностей. Сучасному суспільству потрібні громадяни, які здатні орієнтуватися у мінливості життя, приймати нестандартні рішення, творчо підходити до вирішення проблем, самооцінювати результати своєї діяльності, вміти мислити гнучко, динамічно, бути здатним адаптувати своє мислення до мислення інших людей. Ці завдання актуальні на кожному етапі шкільної освіти, а її початкова ланка є фундаментом формування критичного мислення (Marchenko, 2007, p. 16).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За переконаннями науковців, критичне мислення – це мислення вищого порядку, що спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності. Ряд учених стверджують, що періодом активного розвитку критичного мислення є молодший шкільний вік.

Критичне мислення – це складний соціально-психологічний феномен, базою утворення якого є у єдності і взаємодії генетичні, соціальні і світоглядні особливості людини. Цілком природно, що «критичне мислення» відображає всі головні закономірності поняття «мислення» (Savchenko, 2011).

За В. Крутецьким поняття «мислення – це вищий пізнавальний психічний процес. Це пізнання загальних суттєвих властивостей предметів та явищ, пізнання зв'язків і відношень, що існують між ними» [Psykhologia, 1978, p. 123]. Мислення дає нам можливість знати те, чого ми безпосередньо не спостерігали. Мало того, воно дає нам можливість передбачити хід подій і результати наших власних дій (Bielkina-Kovalchuk, 2006, p. 44).

На переконання П. Блонського, критичність мислення – це вміння сумніватися у відомих чи таких, що здаються беззаперечними, істинах (Bielkina-Kovalchuk, 2006, p. 108).

Коли ми мислимо критично, ми оцінюємо результати своїх мислительних процесів – наскільки правильне прийняте нами рішення чи наскільки вдало ми справились із поставленим завданням.

На думку американської психологині Д. Халперн людині, яка користується критичним мисленням притаманні такі якості:

- готовність до планування – це перший і дуже важливий крок до критичного мислення. Постійно тренуючись, кожен може розвинути в собі звичку планувати;

- гнучкість, яка передбачає, що людина готова мислити по-новому, переглядати очевидне і не відступатися від завдання, поки воно не буде вирішене;

- наполегливість, з якою тісно пов'язана готовність взятись за вирішення завдання, яке вимагає напруження розуму;

- готовність виправляти свої помилки. Люди прислуховуються до думки оточуючих, вони прагнуть зрозуміти, в чому неправі, і знайти причини помилки. Такі люди можуть визнати свої стратегії дій неефективними і відкинути їх, вибираючи нові;

- усвідомлення. Воно передбачає спостереження за власними діями при просуванні до мети. Критично мислячі люди розвивають звичку до самоусвідомлення власного мислительного процесу;

- пошук компромісних рішень. Критично мислячій людині необхідно володіти як добре розвиненими комунікативними навичками, так і вмінням знаходити рішення, які могли б задовольнити більшість. Без цього навіть найсвітліші голови не зможуть втілити свої думки в конкретні справи (Tiahlo, 2008, pp. 47–48).

Тому мета статті полягає у висвітленні теоретичного аналізу основних аспектів розвитку критичного мислення, з'ясуванні ознак критичного мислення, розкритті дієвих технологій розвитку критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку мовно-літературної освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. На основі теоретико-експериментального пошуку нами з'ясовано ознаки критичного мислення та їх вияв у реальній життєдіяльності людини, зокрема, здатність людини самостійно аналізувати інформацію, визначати її сутність, порівнювати з іншою інформацією і робити власні висновки; вміння бачити помилки або логічні порушення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації.

Технологія формування та розвитку критичного мислення – система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації для особистих потреб і цілей.

Слід зазначити, що в основу освітньої технології розвитку критичного мислення покладено ідеї Ж. Піаже, Л. Виготського та ін. щодо творчої співпраці педагога та дітей. Освітня технологія розвитку критичного мислення є сукупністю різноманітних педагогічних прийомів, метою якої є: створення сприятливих умов для творчого мислення дітей; формування вміння ставити проблему, приймати самостійні рішення та чітко аргументувати свої думки; розвивати самостійність і комунікативні навички; виховувати колективізм, поважне ставлення до співрозмовника ([Makarenko, 2008, pp. 45).

Використання такої технології сприяє ефективнішому засвоєнню знань, адже інтерактивність методики спрямована не на запам'ятовування, а на вдумливий процес пізнання, на постановку проблеми та пошуки її вирішення. Особливо хочеться підкреслити, що для впровадження даної методичної системи не потрібно ніяких додаткових обставин. Найнеобхідніша умова – це бажання вчителя працювати.

На думку німецького педагога А. Дістервега: «Звичайний учитель подає істину, а хороший – учить її знаходити» (Bielkina, 2000). Учням початкових класів з певного віку доступні такі мислительні операції, які є основою для формування критичного мислення: уміння самостійно здобувати знання, робити висновки, порівнювати, просуватися від конкретного до абстрактного. Саме тому уроки, що сплановані з дотриманням відповідних до технології форм і методів формування та розвитку критичного мислення, створюють плідне підґрунтя для цього під час опрацювання інформації, розв'язання задач і проблем, оцінки ситуації, вибору раціональних способів діяльності. Слід зазначити, що структура уроку розвитку критичного мислення суттєво не відрізняється від структури класичного уроку.

Переважно, саме навпаки, це урок-подорож, урок-гра, урок-змагання, урок-дослідження, урок-казка тощо.

На уроках надзвичайну увагу необхідно приділяти інтерактивним методам і прийомам подання матеріалу, спрямованим на розвиток критичного мислення.

Серед продуктивних технологій можна виокремити такі: технологія ситуативного моделювання» (навчання у грі), колективно-групове навчання (фронтальні методи), кооперативне навчання, технологія опрацювання дискусійних питань, рольова гра «Мікрофон», робота в групах, «займи позицію», «мозковий штурм», робота в парах, «зміни позицію», «навчаючи вчуся», «акваріум», дискусія, імітаційна гра «Незакінчене речення», «Коло ідей», «Прес», «Дерево рішень» та ін. (Metodyka navchannia, 2011, pp. 36).

Методика «Гронування» є методикою навчання, яка спонукає учнів думати вільно та відкрито стосовно певної теми. Вона передусім націлена на стимулювання мислення про зв'язки з окремими поняттями. Гронування може бути використано як на етапі актуалізації, так і на етапі усвідомлення. Етапи гронування: написати центральне слово, потім записати слова та фрази, які спадають на думку з обраної теми. Записати стільки ідей, скільки дозволить час, або доти, доки вони не будуть вичерпані. Коли всі ідеї записані, встановити, там, де це можливо, зв'язки між поняттями (Marchenko, 2007, pp. 58).

Проблемне питання – це провідний елемент технології проблемного навчання та критичного

мислення. Проблема формується у вигляді питання, на яке учасники шукають відповідь. Часто вона складається з певного ланцюжка міркувань, тобто встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Таке завдання вимагає від дітей значної розумової діяльності. Школярам іноді це зробити важко з огляду на те, що їм не вистачає знань і досвіду. Проблемне питання може виступати самостійною одиницею, а може входити до складу певного завдання.

Досить цікавою технологією є «Мікрофон». Вчитель пропонує учням кількома словами або реченнями висловити свою думку стосовно певного питання. Школярі через уявний «мікрофон», який передається від учня до учня, озвучують власне бачення тієї чи іншої ситуації. Перевагою цього методу є те, що учнів не потрібно об'єднувати у групи. Недоліком може бути те, що діти цього віку не завжди готові до висловлювання власної думки як самостійної та незалежної ідеї. Тому робота над методикою реалізації вказаного методу має бути системною (Interaktyvni tekhnolohii, 2013, pp. 28).

«Незакінчене речення», прийом який часто поєднується з «Мікрофоном» і дає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення власних думок, порівняти їх з іншими. Визначивши тему, з якої учні будуть висловлюватись, учитель формулює незакінчене речення й пропонує учням закінчити його. Кожний наступний учасник обговорення повинен починати свій виступ із запропонованого початку. Учні працюють з відкритими реченнями, наприклад: «Сьогодні для мене найбільшим відкриттям було...» (Volshakova, 2012, p. 6).

Методика «Кубування» полегшує розгляд різних сторін теми. Цей підхід передбачає використання кубика із написанням на кожній грані вказівки щодо напряму мислення або письма. Наприклад, можливі такі вказівки на гранях: Описати це (колір, форма, розміри). Порівняти це (На що це схоже? Чим відрізняється?). Встановити асоціації (Про що це змушує думати? Що спадає на думку?). Проаналізувати це (Яким чином це зроблено? Ви можете це уявити?). Знайти застосування цьому (Яким чином це може бути використано?). Методика «Сенкан» – це вірш, який складається з п'яти рядків. Такий формат дозволяє синтезувати інформацію і факти у стисле висловлювання, яке достатньо широко описує та відзерка-

лює тему, маючи наступну послідовність: 1-й рядок – тема (іменник); 2-й рядок – опис (прикметник); 3-й рядок – дія (дієслово), пов'язане з темою; 4-й рядок – ставлення (фраза), почуття з приводу обговорюваного; 5-й рядок – перефразування сутності (синоніми, узагальнення, підсумок) (Interaktyvni tekhnolohii, 2013, p. 13).

Методики «Реакція читача». До даних методик належать «Думайте – працюйте в парах – обмінюйтесь думками», «Щоденник подвійних нотаток», «Порушена послідовність», «Взаємні запитання». Використання цих методик надає можливість співвіднести власний досвід читача із здобутками своїх однокласників, націлює учнів на роздуми над тим, яке значення для них має виучуваний матеріал, як він впливає на їхні почуття, світосприйняття.

Метод «Навчаючи, вчусь» («Кожен вчить кожного», «Броунівський рух») використовується у вивченні блоку інформації або в узагальненні та повторенні вивченого. Він дає можливість учням узяти участь у передачі своїх знань однокласникам. Використання цього методу дає загальну картину понять і фактів, що вивчаються на уроці, а також викликає певні запитання та підвищує інтерес до навчання. Сутність цього методу полягає в тому, що учитель готує картки з фактами, що стосуються теми уроку, по одній для кожного учня. Роздає по одній картці кожному. Впродовж кількох хвилин учні читають інформацію на картці. Далі їм пропонується ходити по класу і знайомити зі своєю інформацією інших однокласників. Учень може одночасно говорити лише з однією особою. Завдання полягає в тому, щоб поділитися своїм фактом і самому отримати інформацію від іншого учня. У відведений час варто забезпечити спілкування кожного учня з максимальною кількістю інших для отримання якомога повнішої інформації. Після того як учні завершать цю вправу, запропонувати їм відтворити отриману інформацію (Moroz, 2021, p. 14).

В основі «Шести капелюхів» лежить ідея паралельного мислення – мислення конструктивного, при якому різні точки зору і підходи не стикаються, а співіснують. Зазвичай, коли учні намагаються думати над рішенням практичної задачі, то стикаються з декількома труднощами: часто вони взагалі не схильні думати над рішенням, відчують невпевненість, не знають з чого почати і що робити далі, нама-

гаються подумки утримувати інформацію до кількох частин задачі (Terno, 2011).

Метод «Шести капелюхів» – це простий і практичний спосіб здолати подібні труднощі за допомогою поділу процесу мислення на шість різних режимів, кожен з яких представлений капелюхом свого кольору. Білий капелюх: інформація. У цьому режимі мислення нас цікавлять тільки факти. Ми ставимо питання про те, що ми вже знаємо, яка ще інформація нам потрібна і як нам її отримати. Червоний капелюх: почуття і інтуїція. У режимі червоного капелюха в учасників сесії з'являється можливість висловити свої почуття й інтуїтивні припущення відносно даного питання, не вдаючись до пояснень про те, чому це так, хто винен і що робити. Чорний капелюх: критика. Чорний капелюх дозволяє дати волю критичним оцінками, побоюванням і обережності. Він захищає нас від непередуманих дій, вказує на можливі ризики. Жовтий капелюх: логічний позитив, що вимагає від нас перемкнути свою увагу на пошук переваг і позитивних сторін даної ідеї. Зелений капелюх: креативність. Придумування нових ідей, переосмислення вже існуючих, пошук альтернативи, дослідження можливостей. Синій капелюх: управління процесом. Призначений не для роботи зі змістом завдання, а для управління самим процесом роботи. Зокрема, його використовують на початку сесії для визначення того, що належить зробити, і в кінці, щоб узагальнити досягнуте (Ponomarova, 2010, p. 33).

Застосовуючи перераховані вправи і методи головне пам'ятати, що критичне мислення – це вміння визначити проблему і виробити оптимальну стратегію її розв'язання. П. Лессінга, який зазначав: «Сперечайтесь, плутайтесь, помиляйтесь, але, заради Бога, міркуйте, і хоч хибно, але самостійно».

Висновок. Отже, для вирішення будь-яких завдань слід, насамперед, організувати роботу вчителя в якості фасилітатора освітнього процесу і максимально активізувати діяльність учнів, формуючи в них потребу, вміння та навички критичного мислення. Сучасні учні мають бути здатними сприймати фактичний матеріал, ретельно і критично аналізувати його, доповнювати власними дослідженнями, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, синтезувати власні твердження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белкіна О. В. Проблема формування критичного мислення в учнів початкових класів. *Проблеми педагогічних технологій* : зб. наук. праць. Луцьк. 2000. № 1. С. 50–57.
2. Белкіна-Ковальчук О. В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, 2006. 215 с.
3. Большакова І. Розвиток критичного письма. *Початкова освіта*. 2012 р. № 11. С. 3–7.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти [електронний ресурс]. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf> (дата звернення 18.09.2022 р.).
5. Інтерактивні технології навчання в початкових класах / авт.-упор. І. І. Дівакова. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 180 с.
6. Марченко О. Г. Формування критичного мислення школярів. Харків : вид. група «Основа» : «Триада +», 2007. 160 с.
7. Макаренко В. М., Туманцева О. О. Як опанувати технологію критичного мислення Харків : вид. група «Основа» : «Триада +», 2008. 96 с.
8. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. / ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
9. Мороз А. В. Використання технології розвитку критичного мислення в освітньому процесі НУШ : навчально-методичний посібник. Поліський ліцей. Березне, 2021. 58 с.
10. Пономарьова К. Реалізація компетентного підходу в навчанні молодших школярів української мови. *Початкова школа*. 2010. № 12. С. 49–52.
11. Психологія / за ред. В. А. Крутецького. Київ : Вища школа, 1978. 283 с.
12. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № 9. С. 4–8.
13. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
14. Тягло О. В. Критичне мислення : навчальний посібник. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 189 с.
15. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. ; наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ : Видавництво «Плеяди», 2006. 220 с.

REFERENCES:

1. Bielkina, O. V. (2000). Problema formuvannia krytychnoho myslennia v uchniv pochatkovykh klasiv [The problem of forming critical thinking in primary school students]. *Problemy pedahohichnykh tekhnologii* : zb. nauk. prats. Lutsk. № 1. Pp. 50–57. [in Ukrainian].
2. Bielkina-Kovalchuk, O. V. (2006). Formuvannia krytychnoho myslennia uchniv pochatkovykh klasiv u protsesi navchannia [Formation of critical thinking of primary school students in the learning process] : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk. Lutsk. Pp. 215. [in Ukrainian].
3. Bolshakova, I. (2012). Rozvytok krytychnoho pysma [Development of critical writing]. *Pochatkova osvita*. № 11. Pp. 3–7.
4. Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity [State standard of primary general education] [elektronnyi resurs]. URL:<http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Derzhavnyi%20standart%20pochatkovoї%20osvity.pdf> (Data zvernennia 18.09.2022). [in Ukrainian].
5. Interaktyvni tekhnologii navchannia v pochatkovykh klasakh, (2013). [Interactive learning technologies in elementary grades] / avt.-upor. I. I. Divakova. Ternopil : Mandrivets. Pp.180. [in Ukrainian].
6. Marchenko, O. H. (2007). Formuvannia krytychnoho myslennia shkoliariv [Formation of critical thinking of schoolchildren]. Kharkiv : vyd. hrupa «Osнова» : «Triada +». Pp.160. [in Ukrainian].
7. Makarenko, V. M., Tumanseva, O. O. (2008). Yak opanutaty tekhnologiiu krytychnoho myslennia [How to master the technology of critical thinking]. Kharkiv : vyd. hrupa «Osнова» : «Triada +». Pp.96. [in Ukrainian].
8. Metodyka navchannia ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli, (2011). [Methods of teaching the Ukrainian language in primary school] : navch.-metod. posib. / red. M. S. Vashulenska. Kyiv : Litera LTD., pp. 364. [in Ukrainian].
9. Moroz, A. V. (2021). Vykorystannia tekhnologiiu rozvytku krytychnoho myslennia v osvithomu protsesi NUSH [The use of technology for the development of critical thinking in the educational process of NUS]. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Poliskyi litsei. Berезne. Pp. 58. [in Ukrainian].
10. Ponomarova, K. (2010). Realizatsiia kompetentnogo pidkhodu v navchanni molodshykh shkoliariv ukrainskoi movy [Implementation of a competent approach in teaching Ukrainian language to younger schoolchildren]. *Pochatkova shkola*. № 2. Pp. 49–52. [in Ukrainian].

11. Psykholohiia (1978) / za red. V. A. Krutetskoho. Kyiv : Vyshcha shkola. Pp. 283. [in Ukrainian].
12. Savchenko, O. Kliuchovi kompetentnosti – innovatsiinyi rezultat shkilnoi osvity [Key competences are an innovative result of school education]. *Ridna shkola*. 2011. № 9. Pp. 4–8. [in Ukrainian].
13. Terno, S. O. (2011). Teoriia rozvytku krytychnoho myslennia (na prykladi navchannia istorii) [The theory of the development of critical thinking (on the example of learning history)] : posibnyk dlia vchytelia. Zaporizhzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Pp. 105. [in Ukrainian].
14. Tiahlo, O. V. (2008). Krytychne myslennia [Critical thinking] : navchalnyi posibnyk. Xarkiv : Vyd. hrupa «Osnova». Pp. 189. [in Ukrainian].
15. Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv (2006) [Technologies for the development of students' critical thinking] / Krouford A., Saul V., Metiuz S., Makinster D. ; nauk. red., peredm. O. I. Pometun. Kyiv : Vydavnytstvo «Pleiady». Pp. 220. [in Ukrainian].

УДК 37.01.09

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.3>

Людмила ЗАРЕМБА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-0386-4966

Ірина МЕЛЬНИК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0001-6020-4492

Бібліографічний опис статті: Заремба, Л., Мельник, І. (2022) Ключові параметри функціонування освітньо-розвивального середовища ЗДО. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 16–22, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.3>

КЛЮЧОВІ ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТНЬО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДО

Стаття висвітлює провідні положення стосовно освітньо-розвивального середовища ЗДО, яке виступає важливим джерелом та чинником впливу на особистісне становлення дитини.

Мета статті – узагальнення наукових підходів до сутності поняття «освітньо-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти», обґрунтування ключових параметрів його дієвості.

У статті акцентується на головній ідеї: модернізація сучасної системи дошкільної освіти неможлива поза діяльністю освітньо-розвивального середовища закладу дошкільної освіти.

Ключовим концептом у функціонуванні освітньо-розвивального середовища сучасних закладах дошкільної освіти визначено гуманістично орієнтований підхід – дитиноцентризм. Освітньо-розвивальне середовище визнається важливим джерелом розвитку особистості, де визначальними є суб'єкт-суб'єктні стосунки, а постійне створення ситуації успіху – ключові чинники самореалізації дошкільника в освітньо – розвивальному середовищі.

Визначальним у трактуванні сутнісної характеристики освітньо-розвивального середовища закладу дошкільної освіти є акцент на його функціональному навантаженні, а саме: забезпечення успішного розвитку дитини у всіх її відношеннях. При цьому забезпечення його дієвості МОЖЛИВЕ за умови ціннісного наповнення педагогічного процесу. При цьому важливим відзначається необхідність врахування вікових та індивідуальних особливостей дошкільників.

У змісті статті виокремлені провідні принципи та педагогічні умови успішної реалізації життєдіяльності дошкільників в освітньо-розвивальному середовищі закладу дошкільної освіти.

Зроблені висновки та накреслені перспективи подальшого вивчення заявленої проблеми.

Узагальнено, що керівним началом організації діяльності освітньо-розвивального середовища має бути спрямування на особистісну орієнтовану модель навчання й виховання.

Ключові слова: освітньо-розвивальне середовище ЗДО, дошкільник, функціональне навантаження, гуманістична позиція, особистісно орієнтований розвиток.

Ljudmyla ZAREMBA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-0386-4966

Iryna MELNYK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0001-6020-4492

To cite this article: Zaremba, L. Melnyk, I., (2022) Klyuchovi parametri funkcionuvannya osvitno-rozvivnogo seredovishha ZDO [Key functioning parameters of the educational and developmental environment of the preschool education institution]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 16–22, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.3>

KEY FUNCTIONING PARAMETERS OF THE EDUCATIONAL AND DEVELOPMENTAL ENVIRONMENT OF THE PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

The article highlights the leading provisions in relation to the educational and developmental environment of the PEI, which acts as an important source and factor of influence on a child's personal development.

The purpose of the article is the generalization of scientific approaches to the essence of the concept of «educational and developmental environment of the preschool education institution» and substantiation of the key parameters of its effectiveness.

The article emphasizes the main idea: modernization of the modern system of preschool education is impossible without the activity of the educational and developmental environment of PEI.

On the basis of the generalization of theoretical and methodological developments, there were clarified the initial concepts of the functioning of the educational and developmental environment of the preschool education institution, and its functional direction has also been clarified.

The key concept in the functioning of the educational and developmental environment of modern preschools is defined as a humanistically oriented approach – child-centrism, where subject-subject relationships are decisive, and the constant creation of a situation of success is the key factor in the preschooler's self-realization in the educational and developmental environment.

In the content of the article, it is highlighted the leading principles and pedagogical conditions for the successful implementation of the life activities of preschoolers in the educational and developmental environment of PEI.

There are made conclusions and prospects for further study of the stated problem are outlined.

It is summarized that the guiding principle of the organization of activities of the educational and developmental environment should be the orientation towards a personal oriented model of learning and education.

Key words: *educational and developmental environment of special education, preschooler, functional load, humanistic position, personally oriented development.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Незаперечною є істина, що абсолютною цінністю буття є людське існування. Нічого немає дорожчого за здоров'я і життя людини. Власне людське життя слугує передумовою й основою усіх інших цінностей.

Базовим світоглядним утворенням від яких залежить подальший розвиток знань особистості, є першообрази буденної свідомості, індивідуальний життєвий досвід та сформована система цінностей індивіда, які закладаються у ранньому віці. Безперечно, формування світоглядних знань дітей дошкільного віку відбувається у тісній взаємодії із згаданим становленням особистості: з розвитком його інтелектуально-почуттєвої, морально-етичної, дієво-практичної сфер. Зрозуміло, що у зв'язку з віковими та індивідуальними особливостями дошкільників ці сфери розвиваються нерівномірно. Однак незаперечними є факт потенційного впливу освітньо-виховного середовища ЗДО на становлення особистості вихованця. Тим більше, що ми розглядаємо особистість не як пасивного об'єкта впливу середовища, а як суб'єкта перетворюючої діяльності (Мельник, 2016, р. 256).

Зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти на засадах осо-

бистісно-орієнтованого підходу об'єктивують необхідність акценту уваги до створення у навчальних закладах сприятливих умов для розвитку самостійної, творчої, життєздатної людини з розвиненою самоповагою і почуттям самовартості. Як стверджується у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні «пріоритетами державної політики в розвитку дошкільної освіти є її особистісна орієнтація, формування гуманістичних цінностей, забезпечення фізичного, психологічного та морального здоров'я дитини» (Богущ, 2021, р. 7).

Сказане приводить до розуміння того, що вирішення завдань сучасної дошкільної освіти потребує пильної уваги до освітньо-розвивального середовища ЗДО, його ролі у розвитку потенціалу дитини, розв'язанню означеної проблеми сприятиме детальніше вивчення ціннісного аспекту освітньо-розвивального середовища ЗДО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання освітньо-розвивального середовища у ЗДО, як і середовища взагалі не нове в науковому доробку. Цілком вмотивованим є вивчення проблеми у різноманітних аспектах: філософському, соціологічному, культурологічному, психологічному, педагогічному.

Аналіз наукового доробку свідчить про інтерес до проблеми формування освітньо-розвивального середовища, що пов'язане з гумані-

зацією середовища (Й. Песталоцці, Я. Корчак, В. Сухомлинський), інтеграцією впливу соціального середовища на розвиток особистості (Л. Буева, С. Моложавий, С. Шацький), організації цілісного виховного процесу в розвивальному середовищі (М. Монтесорі, Р. Штайнер, Р. Фахрутдінова), створенням комфортного середовища навчального закладу (О. Воробйова, Т. Лошакова, С. Смолюк).

Узагальнення наукових джерел дало підстави дослідниці О. Писарчук резюмувати, що вплив освітнього середовища на актуалізацію духовно-творчого потенціалу особистості досліджували Ш. Амонашвілі, А. Анохін, Ю. Бродський; вплив культурного середовища – А. Трошева, Н. Романченко, освітнього – А. Воронін, С. Дерябо, В. Левін; навколишнього середовища – В. Афанасьєв, Г. Тараскіна.

Значний інтерес у контексті нашого аспекту дослідження становлять напрацювання Є. Бондаревської, А. Богуш, І. Левицької, І. Улановської, О. Кононко, З. Бересневої, К. Крутій, В. Сергєєвої, І. Дичківської, Н. Гавриш, Н. Рогальської, В. Ясвіна та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на численні наукові розробки питань змістової сутності освітньо – розвивального середовища, його структурно – компонентної характеристики, вияву механізмів цілеспрямованого системного впливу на формування особистості проблема освітньо-розвивального середовища ЗДО наразі є ще недостатньо дослідженою.

Метою статті є узагальнення наукових підходів до сутності поняття «освітньо-розвивальне середовище ЗДО», обґрунтування ключових параметрів його дієвості.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що формування особистості найбільш інтенсивно відбувається в ранньому дошкільному дитинстві, звідси закономірною є увага до чинників формування ціннісних орієнтацій дітей.

Безумовно, дитина надзвичайно залежна від середовища, в якому зростає. У цьому сенсі актуальним є досвід італійського педагога М. Монтесорі, яка була переконана, що «дитина здатна до самостійного розвитку від природи, однак для цього їй необхідне спеціально підготовлене навколишнє середовище» (Якименко, 2015, рр. 85–86).

Аналіз наявних у сучасному науковому про-

сторі концепцій розуміння сутності середовища взагалі і розмаїття означувальних характеристик зумовив необхідність перегляду традиційних підходів до дитинства, єдність науковців з позиції самоцінності дитини, а відтак і ролі освітньо-розвивального середовища ЗДО у формуванні ціннісних орієнтацій дошкільника.

Логіка нашого дослідження вимагає детального з'ясування основних підходів до сутності поняття «освітньо-розвивальне середовище ЗДО».

Аналіз наукових джерел з проблеми дає підстави відстежити динаміку в розумінні змісту означеної дефініції. Зазначимо, трансформація змісту поняття «освітньо-розвивальне середовище» відбувалася від розуміння його як «середовище» взагалі, а згодом – до конкретно означуваного виду середовища.

Щодо останнього зазначимо: це залежить від того, як автори розуміють сутність освітньо-виховного процесу, на чому акцентують свою увагу.

На сьогоднішній день у науково-методичній літературі зустрічається численна низка означень середовища. Це – освітнє – виховне, освітньо-розвивальне, предметно-ігрове, освітній простір, соціальне середовище, шкільне середовище, навколишнє середовище.

Дослідниками обґрунтовано концептуальні засади середовища взагалі, функціональне спрямування та навантаження, механізми його впливу на особистість, розглядаються окремі й розрізнені компоненти освітньо-розвивального середовища.

Загалом середовищем називають сукупність явищ, процесів, що здійснюють вплив на досліджуваний об'єкт; комплекс умов, які оточують людину і взаємодіють із нею як з організмом і з особистістю. Розрізняють зовнішнє і внутрішнє, предметні і соціальне середовище, а також ін. (Якименко, 2015, р.7).

У наукових джерелах знаходимо визначення середовища відповідно до різних підходів у його дослідженні. Учені (А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш, Ю. Мануйлов та ін.) розуміють середовище як «сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Середовище може бути найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнім, внутрішнім, пасивним, активним, актуальним, розвивальним» (Якименко, 2015, р. 12); «... те, посеред чого перебу-

ває суб'єкт, за допомогою чого формується його спосіб життя, що опосередковує його розвиток» (Семенов, 2018, рр. 140–141); «від того, в яких взаєминах із середовищем перебуває дитина, які зміни відбуваються в ній і в середовищі, залежить динаміка її розвитку, формування якісно нових психічних утворень. Ставлення дитини до середовища визначає також її активність у ньому» (Гонтаровська, 2012, рр. 234–236).

А. Богуш виокремлює різні типи середовища: стихійно – нестимульоване, стимульоване й актуальне. На думку вченої, перебуваючи у стихійно-нестимульованому середовищі дитина відчуває його вплив опосередковано і набуває життєвого досвіду і знань спонтанним типом – у повсякденному житті. У стимульованому середовищі забезпечується організований процес навчання і розвитку дитини, який супроводжується педагогічно стимульованою взаємодією педагога і вихованців на різних вікових етапах. Створення актуального середовища стимулює максимально активну ініціативну взаємодію дитини з іншими учасниками педагогічного процесу (Богуш, 2010, рр. 155–170).

Вітчизняними і зарубіжними вченими (Н. Гонтаровська, К. Крутій, П.Лернер) однією з найважливіших педагогічних проблем визначається проблема дослідження освітнього середовища. Освітнє середовище – це «суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організована, керована, багатофункціональна, відкрита педагогічна система, у межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність» (Крутій, 2009, р. 13).

К. Крутій критеріями характеристики освітнього середовища визначає такі: змістові (рівень і якість культурного змісту), процесуальні (стиль спілкування, рівень активності), результативні (розвивальний ефект) (Крутій, 2009, р. 164–168).

Виявлено, що конкретизація компонентів освітнього середовища дошкільних навчальних закладів, які потребують модернізації та пошук шляхів вирішення зазначеної проблеми залишається периферійним аспектом досліджень.

Основу освітнього середовища ЗДО складає комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, економічних, естетичних умов, які забезпечують ефективність навчально – виховного процесу та органічне включення дітей в систему соці-

альних відносин.

Цікавою є позиція Т.Андрющенко (Андрющенко, 2017, р. 26) стосовно виокремлення трьох взаємопов'язаних площин в освітньому середовищі ЗДО: особистісна, організаційна, предметно-просторова. Вважаємо, що така диференціація структурних складових освітнього середовища ЗДО уможливілює глибше вникнути в сутність функціонування освітнього середовища, визначити характер взаємодії суб'єктів освітньо-виховного процесу в ЗДО.

Правомірним вважаємо визначення предметного освітньо-розвивального середовища як системи матеріальних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделює зміст її духовного і фізичного розвитку.

Безперечно, збагачене середовище передбачає єдність соціальних і природних засобів забезпечення повноцінної життєдіяльності дитини.

Треба погодитися з міркуванням З. Бересневої, що будь-яке середовище має забезпечувати розвиток творчих компонентів мислення дітей, створювати їм можливість вільно маніпулювати об'єктами, конструювати різні моделі бачення світу, вирішувати творчі завдання» (Писарчук, 2012, р. 68).

Найчастіше середовище розглядають як сукупність об'єктивних явищ, що оточують людину і взаємодіють з нею. Безперечно, заслуговує уваги і таке визначення освітнього середовища: це «суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організована, керована багатофункціональна, відкрита педагогічна система, у межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність» (Гонтаровська, 2012, р. 13). К. Крутій критеріями характеристики освітнього середовища визначає такі: змістові (рівень і якість культурного змісту), процесуальні (стиль спілкування, рівень активності), результативні (розвивальний ефект).

Грунтовний аналіз сутності освітнього середовища ЗДО дав можливість науковцям узагальнити, що освітнє середовище ЗДО – це різноаспектна, поліфункціональна система, що знаходиться в постійному розвитку і потребує координації та модернізації. Справедливою є думка дослідників, що основу освітнього середовища ЗДО складає комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, еко-

номічних, естетичних умов, які сприяють збереженню здоров'я вихованців, забезпечують ефективність навчально-виховного процесу та органічне включення дітей в систему соціальних відносин.

Адже доведено, що перехід від суб'єкт – об'єктної взаємодії на всіх рівнях: «керівник – педагога», «педагог-педагог», «педагог-діти», «педагог-батьки», «батьки-діти» – обов'язкова умова розвитку освітнього середовища ЗДО. (Сергеева, 2019, р. 27).

Саме такий тип взаємин для сучасних закладів дошкільної освіти з організації освітнього процесу в ньому є оптимальним. Партнерство у взаємостосунках, спільний процес пізнання і відкриттів, постійне створення ситуації успіху – ключові чинники самореалізації дошкільника в освітньому середовищі.

На наш погляд, суттєвим внеском у вивчення проблеми освітньо-розвивального середовища ЗДО є дослідження О. Писарчук. Автор справедливо акцентує на достатньо глибокому обґрунтуванні М. Монтесорі, В. Ясвіним, О. Кононко сутності та особливостей освітньо – розвивального середовища ЗДО. У контексті дошкільної освіти дослідниця виділяє такі види освітньо-розвивального середовища: «освітнє, виховане, творче, предметне, розвивальне, навколишнє, культурне, освітньо-виховне, предметно-ігрове, просторово-предметне, фізично-розвивальне, природно-розвивальне, творче, освітньо-виховне та розвивально-предметне» (Андрющенко, 2017, р. 47). Означені компоненти О.Писарчук об'єднує в єдину ієрархічну структуру освітньо-розвивального середовища ЗДО.

Справедливою є позиція автора щодо визначення освітньо-виховного середовища ЗДО як достатньо складного феномену, а також багатопланового процесу, який є результатом думок, зусиль специфічних особливостей та дій адміністрації, батьків.

Стосовно функціонального навантаження освітньо-виховного середовища ЗДО ми солідарні з автором у виокремленні передусім інтегративної функції та функції формування певного рівня освіти і соціального замовлення на певній території. Відтак закономірно розглядати освітньо-виховне середовище ЗДО у нерозривному зв'язку із соціумом, чинником організації взаємодії особистості та інших

суб'єктів освіти дошкільної установи.

Саме з освітнього середовища дошкільник черпає ресурси для формування і розвитку.

У контексті нашого дослідження значний інтерес становлять міркування В.Сергеевої, яка на основі аналізу багатоаспектності дитячого ігрового середовища стверджує, що воно є засобом, фізичного, інтелектуального, духовного розвитку дитини, який опосередковано вводить її у навколишній реальний світ, допомагає пізнати його закони. Дослідниця вмотивовано обґрунтовує ергономічний підхід до створення дитячого ігрового середовища в умовах закладу дошкільної освіти. Суть ігрового середовища В.Сергеева розуміє, як «систему матеріальних ергономічно доцільних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделюють зміст її фізичного і духовного розвитку» (Сергеева, 2019, р. 147).

В цілому погоджуючись з думками дослідниці, однак зауважимо, що тлумачення ігрового середовища як засобу розвитку дитини дещо звужує його функціональне призначення. На нашу думку, ігрове середовище не просто засіб, а важливий чинник, джерело розвитку дошкільника у всіх його відношеннях.

Водночас справедливим вважаємо міркування В.Сергеевої стосовно того, що ігрове середовище повинно об'єктивно, через свій зміст і властивості створювати умови для творчої діяльності кожної дитини.

Аналіз розмаїття наукових підходів до проблеми освітньо-розвивального середовища ЗДО, наявності численних понятійно-видових характеристик досліджуваної категорії дають підставу резюмувати, що заявлена проблема багатоаспектна, а саме поняття «освітньо-розвивальне середовище ЗДО» складне за змістом і структурою.

З огляду на специфіку контингенту ЗДО, їх психолого-педагогічних, вікових особливостей ми більше схилиємося на вживанні терміну «освітньо-розвивальне середовище», оскільки головним функціональним призначенням його вважаємо освіту, інтелектуальний, фізичний, емоційно-ціннісний, психічний, творчо-креативний розвиток дошкільників.

На наше глибоке переконання, освітньо-розвивальне середовище ЗДО є цілісною педагогічною системою, нерозривно пов'язаною із соціумом, з конкретним цільовим спрямуванням, на позитивні результати освітньо-виховного процесу, зорієнтованим на забезпечення

його цілісності, послідовності й планомірності.

Визначальним у потрактуванні сутнісної характеристики освітньо-розвивального середовища ЗДО є акцент на його функціональному навантаженні, а саме: забезпечення успішного розвитку у всіх її відношеннях.

Оскільки, за твердженням дослідників, дитина дошкільного віку не розглядається як довершений суб'єкт, а лише як особистість, що перебуває у стадії становлення, де акцент робиться на її актуальному потенціалі, соціальній природі, об'єктивується доцільність створення освітньо-розвивального середовища ЗДО як важливого джерела розвитку дошкільника, де пріоритетом є суб'єкт суб'єктні стосунки.

Без сумніву, ключовим концептом у функціонуванні освітньо – розвивального середовища сучасних ЗДО має бути гуманістично орієнтований підхід до виховання людини – дитиноцентризм, в основі якого – ціннісне ставлення забезпечення його дієвості.

до кожної особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз наукових підходів сутнісної характеристики освітньо-розвивального середовища ЗДО, його структурних складових дає змогу розширити суть досліджуваного поняття, уточнити співвідношення між рядовим поняттям «середовище» та виокремленими різновидами середовища, теоретично осмислити головні параметри освітньо-розвивального середовища ЗДО, принципові засади його створення на основі особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання.

Дане дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми, однак воно може бути орієнтиром для подальшої роботи з вивчення та узагальнення оптимальних шляхів формування освітньо-розвивального середовища ЗДО, обґрунтування чинників впливу на його успішне функціонування, а також окреслення ефективної організаційно-методичної роботи із

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельник І.М. Роль освітнього середовища у професійній підготовці вчителя початкових класів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір* : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (3–5 червня 2016 року). Т. 1. Луцьк, 2016. С. 255–260.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф. д-р пед. наук ; авт. кол.: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін. К., 2021.
3. Якименко С. І. Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтесорі: порівняльний аналіз : монографія. К. : Видавничий дім «Слово», 2015. 296 с.
4. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ. К. :Видавничий дім «Слово», 2010. 408 с.
5. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення середовища як фактору розвитку особистості школяра : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.07/Гонтаровська Наталія Борисівна. К., 2012. 475 с.
6. Крутії К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2-х ч. К. : Основа, 2009. Ч. 1. 302 с.
7. Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 6–7 травня 2010 року*. Херсон, 2010. 368 с.
8. Писарчук О. Т. Особливості формування освітньо-розвивального середовища дошкільних закладів освіти. *Наукові записки. Серія :Педагогіка*. 2012. № 2. С.12–18.
9. Сергєєва В. Ф. Ергономічний підхід до створення дитиною ігрового середовища в умовах закладу дошкільної освіти. *Актуальні проблеми педагогічної освіти:європейський і національний вимір* : матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (31 травня – 1 червня 2018 року). Т. 2. Луцьк, 2019. С. 146–148.
10. Андрищенко Т. К. Пріоритетні аспекти модернізації освітнього середовища дошкільного навчального закладу. *Зб наукових праць*. Вип. 2 Черкаси, 2017. С. 24–32.
11. Семенов О. С. Становлення особистості дитини дошкільного віку в контексті психологічних теорій. *Актуальні проблеми педагогічної освіти:європейський і національний вимір* : матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (1 червня – 2 червня 2018 року). Т. 2. Луцьк, 2018. С.140–143.

REFERENCES:

1. Melnik I. M. (2016) Rol osvitnogo seredovishha u profesijnij pidgotovci vchitelya pochatkovih klasiv. [The role of the educational environment in the professional training of primary school teachers]. *Aktualni problemi pedagogichnoyi*

osviti: yevropejskij i nacionalnij vimir : materiali I Mizhnarodnoyi naukovopraktichnoyi konferenciyi (3–5 chervnya 2016 roku). Vol. 1. Luck. Pp. 255–260. (in Ukrainian)

2. Bazovij komponent doshkilnoyi osviti (2021) [Basic component of preschool education] / nauk. ker. A. M. Bogush, dijsnij chlen NAPN Ukrayini, prof. d-r ped. nauk ; avt. kol.: Bogush A. M., Byelyenka G. V., Boginich O. L. ta in. Kyiv. 235 p. (in Ukrainian).

3. Yakimenko S. I. (2015) Pedagogichni ideyi Sofiyi Rusovoyi ta Mariyi Montessori: porivnyalnij analiz : monografiya. [Pedagogical ideas of Sofia Rusova and Maria Montessori: a comparative analysis : a monograph]. Kyiv : Vidavnichij dim «Slovo», 296 p. (in Ukrainian).

4. Bogush A. Metodika oznajomlennya ditej z dovkillyam u doshkilnomu navchalnomu zakladi : pidruchnik dlya VNZ. [Methods of familiarizing children with the environment in preschool educational institution : textbook for universities]. Kyiv : Vidavnichij dim «Slovo», 2010. 408 p. (in Ukrainian)

5. Gontarovska N. B. (2012) Teoretichni i metodichni zasadi stvorennya seredovishha yak faktorozvitku osobistosti shkolyara [Theoretical and methodological foundations of creating an environment as a factor in the development of the student's personality] ; dis. ... dokt. ped. nauk: 13.00.07. Gontarovska Nataliya Borisivna. Kyiv, 475 p. (in Ukrainian).

6. Krutij K. (2009) Osvitnij prostir doshkilnogo navchalnogo zakladu: [monografiya] Educational space of preschool educational institution:[monograph] : u 2-h vol. Kyiv : Osnova. Vol. 1. 302 p. (in Ukrainian).

7. Psihologo-pedagogichni umovi organizaciyi rozvivalnogo seredovishha v zakladah osviti. (2010) [Psychological and pedagogical conditions for the organization of the developmental environment in educational institutions] : materiali Vseukrayinskoyi naukovopraktichnoyi konferenciyi 6–7 travnya 2010 roku. Herson, 368 p. (in Ukrainian).

8. Pisarchuk O. T. (2012) Osoblivosti formuvannya osvitno-rozvivalnogo seredovishha doshkilnih zakladiv osviti. [Features of the formation of the educational and developmental environment of preschool educational institutions]. *Naukovi zapiski. Seriya: Pedagogika*. № 2. Pp. 12–18. (in Ukrainian).

9. Sergejeva V. F. (2019) Ergonomichnij pidhid do stvorennya ditinoyu igrovogo seredovishha v umovah zakladu doshkilnoyi osviti. [Ergonomic approach to creating a child's playing environment in a preschool educational institution] *Aktualni problemi pedagogichnoyi osviti: yevropejskij i nacionalnij vimir* : materiali III Vseukrayinskoyi naukovopraktichnoyi konferenciyi z mizhnarodnoyu uchastyu (31 travnya – 1 chervnya 2018 roku). T. 2. Luck. Pp. 146–148. (in Ukrainian).

10. Andryushhenko T. K. (2017) Prioritetni aspekti modernizaciyi osvitnogo seredovishha doshkilnogo navchalnogo zakladu. [Priority aspects of modernization of the educational environment of a preschool educational institution] : zb. naukovih prac. Vol. 2. Cherkasi. Pp. 24–32. (in Ukrainian).

11. Semenov O. S. (2018) Stanovlennya osobistosti ditini doshkilnogo viku v konteksti psihologichnih teorij. [Priority aspects of modernization of the educational environment of a preschool educational institution]. *Aktualni problemi pedagogichnoyi osviti: yevropejskij i nacionalnij vimir* : materiali III Vseukrayinskoyi naukovopraktichnoyi konferenciyi z mizhnarodnoyu uchastyu (1 chervnya – 2 chervnya 2018 roku). T. 2. Luck. Pp. 140–143. (in Ukrainian).

UDC 378. 011.3-051:373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.4>

Yurii KALICHAK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko str., 24, Drohobych, Lviv region, Ukraine, 82100

ORCID: 0000-0003-4348-1740

To cite this article: Kalichak, Y. (2022). Formuvannia konkurentozdatnoho fakhivtsia za dopomohoiu kursu «Pedahohichna tvorchist» v systemi profesiinoi pidhotovky pedahohiv zakladiv doshkilnoi osvity [Training a competitive specialist by means of a pedagogical creativity course in the system of professional training of pre-school teachers]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 23–28, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.4>

TRAINING A COMPETITIVE SPECIALIST BY MEANS OF A PEDAGOGICAL CREATIVITY COURSE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF PRE-SCHOOL TEACHERS

The article provides a detailed analysis of the peculiarities of using the course «Pedagogical creativity» in the process of professional training of preschool teachers in order to shape the students' creative personality.

The essence of pedagogical creativity and modern models of intelligence development, the process of formation and development of ideas of pedagogical creativity in the history of global and Ukrainian pedagogical thought, theoretical achievements and practical experience of pedagogical management of creative activities of preschool children are characterized.

The material of the article will make it possible to increase the innovative orientation of the educator's pedagogical activity and the formation of the need for awareness of the latest achievements of pedagogical science.

The peculiarities of teaching the educational discipline «Pedagogical creativity» are characterized. The most important components of the pedagogical tools of modern education have been identified. The most effective mechanisms of interaction between the teacher and the student in mastering the scientific and methodological work of modern scientists are emphasized.

The positive influence on mastering the basic theoretical knowledge and practical skills regarding the creative activity of the teacher in the preschool education institution and its importance in the future pedagogical activity has been clarified.

The specific features of the principles of the teacher's pedagogical creativity in the modern Ukrainian system of preschool education, the unique importance of the use of pedagogical technologies for the creative development of preschoolers are formulated.

The importance of applying in practice the main areas of teacher self-training for pedagogical creativity, the mandatory consideration of the psychological and pedagogical features of preschool children, the importance of their diagnosis for the effective solution of the tasks of educating preschoolers in modern conditions is proven.

Key words: preschool education, preschool specialist, pedagogical creativity, professional training of preschool teachers, formation of a creative personality.

Юрій КАЛІЧАК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. І. Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська обл., Україна, 82100

ORCID: 0000-0003-4348-1740

Бібліографічний опис статті: Калічак, Ю. (2022). Формування конкурентоздатного фахівця за допомогою курсу «Педагогічна творчість» в системі професійної підготовки педагогів закладів дошкільної освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 23–28, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.4>

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОГО ФАХІВЦЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КУРСУ «ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ» В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено детальному аналізу особливостей використання курсу «Педагогічна творчість» в процесі професійної підготовки педагогів закладів дошкільної освіти задля формування творчої особистості студента.

Охарактеризовано сутність педагогічної творчості та сучасні моделі розвитку інтелекту, процес становлення та розвитку ідей педагогічної творчості в історії закордонної та української педагогічної думки, теоретичні здобутки та практичний досвід педагогічного управління творчою діяльністю дітей дошкільного віку.

Матеріал статті уможливить підвищення інноваційної спрямованості педагогічної діяльності вихователя та формування потреби усвідомлення найновіших досягнень педагогічної науки.

Виокремлено особливості викладання навчальної дисципліни «Педагогічна творчість». Виявлено найважливіші складові педагогічного інструментарію сучасної освіти. Підкреслено найбільш дієві механізми взаємодії викладача і студента в опануванні науково-методичного доробку сучасних вчених.

З'ясовано позитивний вплив на опанування основних теоретичних знань та практичних вмінь щодо творчої діяльності вихователя у закладі дошкільної освіти та її значення в майбутній педагогічній діяльності.

Сформульовано специфічні особливості принципів педагогічної творчості вихователя у сучасній українській системі дошкільної освіти, непересічне значення застосування педагогічних технологій творчого розвитку дошкільників.

Доведено важливість застосування на практиці основних напрямів самопідготовки вихователя до педагогічної творчості, обов'язкового врахування психолого-педагогічних особливостей дітей дошкільного віку, значення їх діагностики задля ефективного вирішення завдань освіти дошкільників у сучасних умовах.

Ключові слова: дошкільна освіта, фахівець дошкільного профілю, педагогічна творчість, професійна підготовка вихователя закладу дошкільної освіти, формування творчої особистості.

Formulation of the problem. Fundamental changes in Ukrainian society caused by the brutal realities of the war with the Russian invader undoubtedly affect various spheres of people's lives. As a rule, they are extremely controversial, sometimes controversial, as well as a complex and long-term process, which is designed to find new ways and means of total social transformation. Such a situation requires strong creative participation from all members of society, since insufficient creative activity, lack of motivation for its development and implementation are the main reasons that prevent the implementation of new ideas, plans, new target guidelines and orientations (Sysoieva, 2006).

Thanks to the humanization of society, the possibility of free choice of life strategies, the creative potential of the individual in general develops. In developed countries, the development of personality and its creative capabilities is the goal of social relations.

Analysis of recent research and publications. In the conditions of the current spiritual revival of Ukraine, the activity of preschool education institutions needs concrete changes that would allow forming a socially active, creative personality. The

publications of famous philosophers, psychologists and teachers of our time are devoted to this problem. I. Ziaziun, L. Levchuk, V. Moliako, V. Romenets, etc. focused their attention on the research of the specified topic. They characterized the essence of the main categories, determined the specificity of pedagogical creativity and the possibilities of its implementation in the pedagogical process.

I. Bekh characterizes creativity as the highest social manifestation of a person, «his spiritual peak and vital value» (Bekh, 2012). Therefore, nowadays the problem of students' creativity involves the formation of a competitive specialist, i.e. rethinking the achievements of psychological and pedagogical science regarding the multifaceted and multidimensional content of the concept of «creativity».

The purpose of this article is to analyze the conditions for the formation of a creative personality of an educator for effective activity in a preschool education institution.

Presenting main material. External factors of a creative teacher include the presence of:

- additional motives for the realization of creative potential;
- abilities that cause significant creative results in one or more types of creative activity (Sysoieva, 2005).

The originality of children, the variety of circumstances, non-standard actions of the teacher

make possible the uniqueness of pedagogical work, its innovation. Favorable conditions for the development of a teacher's creativity are:

- optimal organization of the educational process;
- detailed distribution of work among its participants, taking into account their capabilities, experience and personal qualities;
- business qualities of the administration;
- skillful use of the existing educational and material base and its constant renewal;
- high efficiency of all teaching staff;
- availability of free time for teachers;
- thorough awareness of educators of the latest achievements of pedagogical science and practice (Moliako, 2006).

An important factor in stimulating creativity is the educator's ability to reflect on his own work, to introspect, to understand the main forms of improving his qualifications.

The main prerequisite for the realization of the teacher's creative potential is scientific validity, which is achieved thanks to:

- relevance, practical significance of the problem that arouses the interest of the educator;
- choosing a research topic;
- existence of a plan for its implementation;
- formulation of goals and objectives;
- implementation of the plan in practice.

The main task of a creative teacher is the development of a creative personality: his own and that of his students. This undoubtedly contributes to:

- conscientiousness in work;
- thoroughness in performing one's official duties regardless of any situations and conditions;
- improvement of methodological tools;
- the ability to ensure a positive result under adverse conditions;
- the ability to use one's imagination;
- the desire to develop the creative personality of a preschooler;
- pedagogical artistry, ease;
- stimulation of children's imagination;
- ability to create problem-search situations;
- formed pedagogical tact;
- high level of general culture (Karataieva, 2008; Shynkar, 2013).

Novelty and transformation are the main features of creativity. We consider the main feature of pedagogical creativity to be the presence of co-creation, which involves the entire pedagogical team and each preschooler.

The most important goal of the course «Pedagogical creativity» is maximum assistance to students in the diagnosis and development of their own creative abilities, which are the foundation of professional creative activity.

The main creative abilities are divided into «research: abilities to diagnose, analyze, forecast, formulate a problem, hypothesis, construct an activity, conduct an experiment, etc.; creative and communicative: abilities to persuade, suggest, heal with words, rhetorical art, pedagogical artistry, sense of humor, ability to cooperate and help each other, reflective abilities» (Bekh, 2012: 35).

As a result of studying the discipline, the student should know:

- the essence of the category «pedagogical creativity»;
- mechanisms of creative personality formation;
- pedagogical conditions for the effectiveness of this process;
- possibilities of transformation of the contribution of Ukrainian teachers of the past (Kocherha, 2011).

The formation of practical skills involves the following skills:

- creation of one's own model of creative personality formation in one's pedagogical activity;
- determination of criteria and indicators of mental and psychophysical development of children at various stages of preschool age;
- selection of methods and technologies of teaching and upbringing, to develop effective individual programs of socialization and adaptation of preschoolers;
- implementation of subject-subject interaction and developmental interpersonal communication with preschool children;
- mastering the technologies of organizing a developmental subject-game, natural-ecological, cognitive, speech environment in various groups of preschool age;
- implementation of developmental and information and communication technologies of education and training in the educational process of the preschool education institution;
- the ability to select optimal methods and effective forms and various means of pedagogical influence on children in the process of their education, training and development and in specific situations of subject-subject interaction of the educator with children;

- the ability to use the means of verbal and non-verbal communication in the process of interaction with the subjects of the educational process;

- designing pedagogical activities with the involvement of specialists in related fields, parents, public figures, etc. for the implementation of the tasks of versatile harmonious development of children (Kalichak, 2019).

Tentative topics of seminars in the discipline «Pedagogical creativity» are as follows: the concept of creativity in pedagogical science; formation and development of ideas of pedagogical creativity in the history of foreign and domestic pedagogical thought; pedagogical creativity and modern models of intelligence development; pedagogical creativity as an opposition to formalism in education; innovative orientation of the educator's pedagogical activity; the main principles of organizing creative pedagogical activity; pedagogical management of creative educational activities of preschool children; the essence, purpose, features, principles of the teacher's pedagogical creativity; pedagogical communication as a creative process; ways of improving the teacher's language and speech culture; methods and techniques for the development of pedagogical creativity; personality of the educator in the system of professional creativity: ways of professional self-improvement; professionally important qualities of a creative educator; pedagogical technologies of creative development of preschoolers and educators; modern technologies of pedagogical creativity of innovative teachers; the main areas of teacher self-training for pedagogical creativity (Kalichak, 2018).

In order to provide maximum opportunities for the development of students' potential creative abilities, they are offered a list of topics for the performance of individual tasks: directions, forms and methods of self-training of educators for pedagogical creativity; means of self-training of the educator for pedagogical creativity; pedagogical creativity technologies of innovative educators and foreign experience of creativity pedagogy; pedagogical technologies for the formation of a preschooler's creative personality; teacher training to create psychological and pedagogical conditions for creative educational activities of preschoolers; application of organizational forms, methods and techniques for stimulating children's creative activity; technologies for the development of the teacher's pedagogical creativity; individual and psychological qualities of a creative educator; technologies for studying the

level of the teacher's creative pedagogical activity; motivation for professional self-improvement; forms and methods of improving the professional qualification of the educator; individual speech style of the educator; the teacher's culture of pedagogical communication; pedagogical ethics as the basis of pedagogical communication; pedagogical creativity and intellectual activity; personality abilities and ways of their diagnosis; creative possibilities of applying different types of intelligence in the practice of education; pedagogical technologies for the formation of a preschooler's creative personality; preparation of the educator to create psychological and pedagogical conditions for the creative educational activity of the preschooler; application of organizational forms, methods and methods of stimulating their creative activity in class; methods of development of pedagogical creativity; problems of managing creative personality development in the educational process (Kalichak, 2019).

The tasks for independent work of students include among others:

- outline the internal conditions for the development of pedagogical creativity;

- analyze the main components of a teacher's individual creative concept;

- characterize the main models of pedagogical collaboration;

- analyze the spheres of manifestation of the teacher's creativity;

- justify the relationship between creativity and skill;

- readiness of the teacher for pedagogical creativity (Kalichak, 2018).

The lecture topics include the following:

1. Concept of creativity in pedagogical science.

2. Special aptitudes and abilities for the teaching profession.

3. Formation and development of ideas of pedagogical creativity in the history of foreign and domestic pedagogical thought.

4. Pedagogical creativity and modern models of intelligence development.

5. Pedagogical creativity as an opposition to formalism in education.

6. Innovative orientation of the educator's pedagogical activity.

7. The main principles of organizing creative pedagogical activity.

8. Pedagogical management of creative educational activities of preschool children.

9. The essence, purpose, signs, principles of the teacher's pedagogical creativity. Pedagogical communication as a creative process.

10. Ways of improving the teacher's language and speech culture.

11. Methods and techniques for the development of pedagogical creativity.

12. The personality of the educator in the system of professional creativity: ways of professional self-improvement.

13. Professionally important qualities of a creative educator.

14. Pedagogical technologies of creative development of preschool children and educators.

15. Modern technologies of pedagogical creativity of educators.

16. The main directions of self-training of educators (Kalichak, 2019).

At seminars or practical classes, the students have the opportunity to consider in detail the following areas:

1. Concept of creativity in pedagogical science.

2. Formation and development of ideas of pedagogical creativity in the history of foreign and domestic pedagogical thought.

3. Pedagogical creativity and modern models of intelligence development.

4. Pedagogical creativity as an opposition to formalism in education.

5. Innovative orientation of the educator's pedagogical activity.

6. The main principles of organizing creative pedagogical activity.

7. Pedagogical management of creative educational activities of preschool children.

8. The essence, purpose, features, principles of the teacher's pedagogical creativity.

9. Pedagogical communication as a creative own image, thus fully realizing all the existing potential of this educational discipline in the process of professional training of educators.

process.

10. Ways of improving the teacher's language and speech culture.

11. Methods and techniques for the development of pedagogical creativity.

12. The personality of the educator in the system of professional creativity: ways of professional self-improvement.

13. Professionally important qualities of a creative educator.

14. Pedagogical technologies of creative development of preschoolers and educators.

15. Modern technologies of pedagogical creativity of innovative teachers.

16. The main directions of self-training of an educator for pedagogical creativity (Kalichak, 2018).

Conclusions. Summarizing the above, we can see that the possible and optimal ways and means of forming a competitive preschool specialist in the modern conditions of the functioning of the Ukrainian preschool education system are the use of ideas of pedagogical creativity, their inclusion in the content of educational courses of the psychological-pedagogical cycle, the creation and development of alternative special courses and special seminars on pedagogical creativity; reorientation of teaching to the fundamental dominant use of creativity in daily activities, a harmonious combination of motivational, content and technological components for this purpose, the use of experience gained by students in the practice of professional activities and in raising their own children.

Studying the course «Pedagogical creativity» will make it possible to optimize the organization of work with kindergarten students, to understand the peculiarities and specifics of creative activity, its difficulties and problems, pedagogical and psychological readiness for this work in modern conditions, positive motivation to create one's

BIBLIOGRAPHY:

1. Бех І. Д. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2012. Т. 1. С. 30–37.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. Моляко В. О. Житомир : Видавництво Рута, 2006. 320 с.
3. Калічак Ю. Л. Педагогічна творчість: методичні рекомендації. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2019. 38 с.
4. Калічак Ю. Л. Педагогічна творчість: робоча програма. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 9 с.
5. Каратаєва М. І. Розвиток творчої особистості дошкільника. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2008. 352 с.
6. Клименко В. В. Психологія творчості : монографія. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
7. Кочерга О. Психологія творчості дітей : посібник. Київ : Шкільний світ, 2011. 127 с.

8. Патерук Г. Г. Формування творчої активності дошкільників засобами ігрових технологій. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3. С. 83–89.
9. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.
10. Шинкар Т. Ю. Діагностика творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного навчального закладу*. 2013. № 8. С. 1–18.
11. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології / за заг. ред. Сисоєвої С., Гузій Н. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 183 с.

REFERENCES:

1. Bekh I. D. (2012) Refleksiiia v dukhovnomu samorozvytku osobystosti [Reflection in the spiritual self-development of the individual]. *Pedahohika i psykholohiia*. Tom 1. S. 30–37. [in Ukrainian].
2. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results] / za red. Moliako V. O. Zhytomyr : Vydavnytstvo Ruta, 2006. 320 s. [in Ukrainian].
3. Kalichak Yu. L. (2019) Pedahohichna tvorchist: metodychni rekomendatsii [Pedagogical creativity : methodical recommendations]. Drohobych : Red.-vyd. viddil DDPU im. I. Franka. 38 s. [in Ukrainian].
4. Kalichak Yu. L. (2018) Pedahohichna tvorchist: robocha prohrama [Pedagogical creativity: the work program]. Drohobych : Red.-vyd. viddil DDPU im. I. Franka. 9 s. [in Ukrainian].
5. Karataieva M. I. (2008) Rozvytok tvorchoi osobystosti doshkilnyka [Development of the creative personality of a preschooler]. Kamianets-Podilskyi : PP «Medobory-2006». 352 s. [in Ukrainian].
6. Klymenko V. V. (2006) Psykholohiia tvorchosti : monohrafiia [Psychology of creativity : monograph]. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury. 480 s. [in Ukrainian].
7. Kocherha O. (2011) Psykhofiziologiia tvorchosti ditei : posibnyk [Psychophysiology of children's creativity : textbook]. Kyiv : Shkilnyi svit. 127 s. [in Ukrainian].
8. Pateruk H. H. (2013) Formuvannia tvorchoi aktyvnosti doshkilnykiv zasobamy ihrovykh tekhnolohii [Formation of creative activity of preschoolers by means of game technologies]. *Tavriiskyi visnyk osvity*. № 3. S. 83–89. [in Ukrainian].
9. Sysoieva S. O. (2006) Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: pidruchnyk [Basics of pedagogical creativity : a textbook]. Kyiv : Milenium. 346 s. [in Ukrainian].
10. Shynkar T. Yu. (2013) Diahnostyka tvorchykh zdibnostei ditei starshoho doshkilnoho viku [Diagnostics of creative abilities of older preschool children]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho navchalnoho zakladu*. № 8. S. 1–18. [in Ukrainian].
11. Pedahohichna tvorchist: metodolohiia, teoriia, tekhnolohii [Pedagogical creativity: methodology, theory, technologies] / za zahalnoiu redaktsiieiu Sysoievoi S., Huzii N. Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova, 2005. 183 s. [in Ukrainian].

УДК 378.018.8:373.2.011.3-051]:001.895

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.5>

Ірина ПІДЛИПНЯК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-8265-589X

Бібліографічний опис статті: Підлипняк, І. (2022). Театралізована діяльність як засіб розвитку творчої особистості дітей дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 29–35, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.5>

ТЕАТРАЛІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті на основі аналізу наукових підходів розглянуто поняття творчості та особливостей розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку; визначено роль театралізованої діяльності у розвитку творчих здібностей дітей. Висвітлено принципи організації театралізованої діяльності для забезпечення ефективного результату творчого розвитку дітей під час педагогічного процесу у закладі дошкільної освіти. Визначено провідну роль театралізованої діяльності як засобу розвитку творчої особистості дошкільника.

Встановлено, що дошкільний вік вважається сприятливим періодом для прояву особистості дитини в різних галузях знань і творчості. Акцентовано увагу, що головною особливістю особистого розвитку дитини дошкільного віку є творчість, що у свою чергу є нормальною особливістю віку дитини. Окреслено, що творча особистість дитини дошкільного віку – це комплекс властивостей особистості. З творчістю нерозривно пов'язані такі якості особистості дошкільника, як продуктивна увага, творче мислення та активність, наявність творчих нахилів та здібностей, мотивації та суб'єктивного досвіду творення. Крім того до цього переліку додаються такі якості, як захопленість творчою діяльністю, оригінальність, ініціативність, швидке орієнтування в незнайомих ситуаціях, незвична напруженість уваги, сприйнятливність, інтуїція, широта знань, ухилення від шаблону, завзятість, висока самоорганізація, колосальна працездатність, задоволеність не стільки досягненням мети творчості, скільки самим творчим процесом.

Отже, теоретичний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми спрямований на з'ясування основних теоретичних підходів до розуміння природи, сутності і розвитку творчих здібностей; особливостей розвитку творчих здібностей засобами театралізованої діяльності; специфіки дозвілєвої діяльності, що має бути врахована в організації занять театральним мистецтвом з дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: театралізована діяльність, творчість, творчі здібності, творчий розвиток.

Ірина PIDLYPNIAK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2, Sadova str., 2, Uman, Cherkasy region, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8265-589X

To cite this article: Pidlypniak, I. (2022). Teatralizovana diialnist yak zasib rozvytku tvorchoi osobystosti ditei doshkilnoho viku [Theatrical activity as a means of developing the creative personality of preschool children]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 29–35, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.5>

THEATRICAL ACTIVITY AS A MEANS OF DEVELOPING THE CREATIVE PERSONALITY OF PRESCHOOL CHILDREN

The concept of creativity and features of developing the creative abilities of preschool children was examined; the role of theatrical activity in the development of children's creative abilities was determined in the article on the basis of scientific approaches analysis. Principles of organizing theatrical activity to ensure the effective result of children's creative development during the pedagogical process in a preschool education establishment were highlighted. The leading role of theatrical activity as a means of developing the creative personality of a preschool child was defined.

It was found that a preschool age was considered a favourable period for the manifestation of a child's personality

in various fields of knowledge and creativity. It was emphasized that the main feature of the personal development of a preschool child was creativity, which in turn was a normal feature of the child's age. It is outlined that a creative personality of a preschool child was a complex of personality properties. Creativity was inextricably connected with such qualities of a preschooler's personality as productive imagination, creative thinking and activity, presence of creative inclinations and abilities, motivation and subjective experience of creation. In addition, such qualities as passion for creative activity, originality, initiative, quick orientation in unfamiliar situations, unusual intensity of attention, receptivity, intuition, breadth of knowledge, avoidance of patterns, tenacity, high self-organization, colossal work capacity, satisfaction not so much in achieving the purpose of creativity, as the creative process itself were added to this list.

Therefore, theoretical analysis of scientific literature on the studied issue was aimed at clarifying the main theoretical approaches to understanding the nature, essence and development of creative abilities; peculiarities of the development of creative abilities by means of theatrical activity; specifics of leisure activities that must be taken into account while organizing the classes of theatre arts with preschool children.

Key words: *theatrical activity, creativity, creative abilities, creative development.*

Актуальність проблеми. Реформування дошкільної освіти потребує розв'язання безлічі питань, серед яких виняткове місце належить проблемі формування творчої особистості, посилюється потреба в розвитку творчих здібностей, розкритті творчого потенціалу, формуванні художньо-естетичних цінностей особистості. Художній розвиток дітей, актуалізація закладених в них природою здібностей і задатків сприяє вмінню самоорганізуватися, приймати елементарні рішення, виявляти творчу активність, ініціативність, оригінальність в різних видах творчої діяльності. Саме творчий підхід до справи є однією із умов виховання активної життєвої позиції особистості. Велика увага надається цьому питанню в державних законодавчих актах, що стосуються освіти, оскільки розвиток творчого потенціалу дитини є актуальною проблемою сучасності. Дана проблема знайшла широке обґрунтування в Національній доктрині розвитку освіти, Законі України «Про дошкільну освіту», у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження вказує на те, що вагомий внесок у розвиток науки про творчі здібності зробили вчені Б. Теплов, Л. Виготський, І. Лернер, С. Сисоєва, зауваживши, що майже кожну дитину можна навчити творчості, виховуючи в неї інтерес до знань.

Гру як суттєвий засіб дитячого прояву життєвих вражень, що є неодмінною потребою, яку закладено в самій природі дитини, вивчали вчені Л. Артемова, Н. Палій, Г. Шевченко та ін.. Значення театрального мистецтва при формуванні духовної культури особистості розглянуто в працях Є. Вахтангова, А. Луначарського, В. Немировича-Данченка; проблемі морального розвитку дітей засобами театралізованої діяльності присвятили свої дослідження

А. Брянцева, С. Образцова та ін.

Засобами театрального мистецтва, як складову розвитку дитячої творчі в своїх працях розглядали: Л. Виготський, Б. Теплов, Д. Менджеріцька, Л. Артемова, Е. Труслова, Р. Жуковська, Н. Карпінська та ін.

Театралізовані ігри у психолого-педагогічних дослідженнях трактуються у двох значеннях: як вид діяльності і як засіб розвитку. За Л. Виготським, театралізована гра визначається як драматизація, за Є. Трусолою – як театралізована ігрова творчість, Д. Ельконін вважає театралізовані ігри близькими до мистецтва.

Феномен «театралізована діяльність дітей дошкільного віку» визначено науковцями у різноманітних контекстах: «театральна діяльність», «театралізована гра» (Л. Артемова), «театралізована діяльність» (А. Богуш), «театрально-ігрова діяльність» (О. Амацьєва), «ігри за сюжетами літературних творів» (Ю. Косенко), «театрально-мовленнєва діяльність» (Н. Гавриш) тощо.

Мета статті – розкрити особливості театралізованої діяльності як засобу розвитку творчої особистості дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема розвитку творчих здібностей особистості є однією з центральних в педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, подолання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, оригінальних підходів до їх втілення. Одним з головних педагогічних завдань при цьому є виховання людини, здатної акумулювати і творчо переосмислювати набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві, розвивати технології. Це завдання відображене в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, в якій підкреслюється необхідність застосовувати нові педагогічні технології особистісно-зорієнтованого виховання для фор-

мування творчих здібностей дітей.

На особливу увагу заслуговує розвиток художньо-творчих здібностей у дітей дошкільного віку, що сприяє проявам ініціативи та пізнавальної активності, стимулює інтерес до творчого пошуку, розкриває перспективи активного пізнання навколишнього середовища та самопізнання. Адже саме дитяча творчість є основою творчих досягнень та відкриттів у майбутньому.

Дитяча творчість – одна з форм самостійної діяльності дитини, в процесі якої вона відступає від звичних і знайомих їй способів прояву навколишнього світу, експериментує і створює щось нове для себе й інших.

У методичній літературі згадується ще одне поняття, пов'язане з творчістю, – творчі здібності. Як визначив Е. Фромм – це «...здатність дивуватися, пізнавати, вміння знаходити вихід із нестандартних ситуацій; це спрямованість на відкриття нового й здатність глибокого усвідомлення».

Як показують наукові дослідження й досвід педагогів-практиків, творчі здібності виявляються з п'ятого року життя, але це зовсім не означає, що до цього моменту їх не слід розвивати. Навпаки, чим раніше дитину навчать спостерігати, пояснювати незвичайне, дивуватися оточуючим явищам, предметам, експериментувати тим ґрунтовніше підготують її до прояву власне творчих здібностей. Творчість багато в чому визначається вмінням по-різному висловлювати свої почуття та уявлення про навколишній світ. Для цього слід навчити дитину бачити предмет з різних боків, уміти, враховувати різні ознаки предмета, створювати образ. Необхідно, щоб дитина не тільки вільно фантазувала, а й спрямовувала свою фантазію, творчі здібності на вирішення різноманітних завдань (Bila, 2014).

Щоб сформувати творчі здібності, дитині необхідно накопичити якнайбільше вражень про навколишній світ під час виконання різних видів діяльності. Пізніше дитина зацікавиться процесом творчості спочатку в тому виді діяльності, який їй сподобається найбільше, а потім – в усіх притаманних дошкільникам видах діяльності (гра, малювання, конструювання, гра на шумових та музичних інструментах, співи й танці, театралізована діяльність, читання та розігрування сюжетів знайомих літератур-

них творів, складання віршів чи казок, праця, ліплення, аплікація, ігри з геометричними фігурами або графічними символами, експериментування тощо).

Театралізована діяльність – це ще одна можливість кожній дитині проявити власну активність, повністю розкрити емоційні можливості, розгальмувати рухи, підвищити самооцінку, розкрити та розвинути творчі здібності, покращити пам'ять, збагатити словниковий запас, тобто виховати інтелектуально та творчо розвинену особистість.

Сучасна дослідниця І. Кондратець, розглядає театралізовану діяльність як унікальний засіб розвитку емоційної сфери та акторських і режисерських умінь дитини дошкільного віку. На її думку, цінність театралізованої діяльності дитини полягає в: її імпровізаційній сутності; максимальному саморозгортанню дитини та волевиявленні в створенні сценічного образу; задоволенні, яке дитина відчуває під час підготовки вистави; розвитку уяви як психологічної основи сценічної гри; можливості дитини експериментувати зі своїми почуттями, досліджувати та вільно виражати; палітри емоцій і вражень, які переживає дитячий колектив у спільній творчій справі тощо (Kondratets, 2021).

Реалізація засад театралізованої діяльності дітей щодо набуття ними соціального досвіду має будуватися на принципах: гуманізації, що центрує дитину в світ дитинства і в світ дорослих, забезпечує дитині плекання власної свободи, гідності і самоповаги; ціннісної орієнтації, яка розкриває загальнолюдські цінності театрального мистецтва і особистісні цінності; інтеграції, визначальною цілісністю освітнього процесу та розвитку особистості.

І. Кондратець, визначено такі види театралізованої діяльності: за способом організації: індивідуальні ігри; парні ігри; групові; колективні ігри; за змістом театралізованої діяльності: пантомімічні етюди; інтонаційні етюди; інсценування літературних творів; за наявністю матеріалу: без матеріалів; костюмований; імітаційний (пальчиковий театр, театр долоньок), атрибутний (театр ляльок, театр іграшок, театр пляшок, театр ложок, театр склянок, театр шкарпеток, театр рукавичок тощо) (Kondratets, 2021).

Саме така класифікація видів театралізованої діяльності, такі підходи й засоби сприятимуть закладенню основ для формування в дітях

театральної культури, створювати, творити, вправлятися в творчій уяві та її втіленні.

Виховні можливості театралізованої діяльності посилюються і тим, що їх тематика майже не обмежена. Вона може задовольняти різні інтереси дітей. До того ж є унікальним засобом розвитку дитячої творчості.

Головним завданням вихователя закладу дошкільної освіти – це розкрити та розвинути індивідуальність кожної дитини. На перший план виходять відчуття дитини по відношенню до слів та дій героїв.

Театралізована діяльність має великі можливості для розвитку особистості. Діти, які приймають в ній участь, знайомляться з навколишнім світом в усьому його різноманітті через образи, кольори, звуки, а вмiло поставлені запитання спонукають їх думати, аналізувати, робити висновки. Розумовий розвиток тісно пов'язаний з удосконаленням мовлення. В процесі роботи над виразністю реплік персонажів активізується словник дитини, удосконалюється звукова культура мовлення, інтонації. Роль, яку виконує дитина, репліки, які вона промовляє, ставлять дитину перед необхідністю правильно, чітко, зрозуміло висловлюватися, у неї покращується діалогічне мовлення (Bohush, 2008).

Театралізовані ігри діти люблять найбільше, та дають великий простір для творчих проявів дитини. В сучасних педагогіці і психології відмічається вплив гри на психічний розвиток дитини: формування здібностей, свідомості, моральних норм та правил поведінки, емоційного розвитку. Гра може змінити ставлення дитини до себе, самопочуття, способи спілкування з однолітками. Психотерапевтичний механізм сценічних ігор полягає у визначенні ролей для учасників. Роль може розкрити в дитині потенційний комунікативний ресурс. Улюблені герої стають зразками для наслідування. Саме здатність дитини до такої ідентифікації із улюбленим персонажем дозволяє педагогам через театралізовану діяльність позитивно впливати на дітей (Andzheichak, 2000).

Отже, використання театралізованої діяльності в розвиваючому процесі дозволяє в цілому підвищити рівень ігрової діяльності та комунікативної компетентності. Таким чином, вона повинна використовуватися в роботі з дітьми, так як сприяє навичкам активної та творчої

колективної взаємодії. В процесі створення і реалізації ігрового задуму знаходять свої відображення уявлення дітей про навколишній світ, та їх відношення до тієї чи іншої проблемної ситуації. Оволодіння навичками мимічної, пантомимічної, мовленнєвої виразності сприяє розвитку творчого потенціалу дітей і підвищенню рівня їх соціальної адаптації.

Мистецтво – це універсальний засіб особистісного розвитку на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів. Театральне мистецтво є складовою культури суспільства та кожної окремої особистості та активатором естетичного виховання, творчого та емоційного виховання дитини дошкільного віку. Сучасні дослідники І. Кондратець, О. Половіна, називають театральне мистецтво, мистецтвом дитинства, мистецтвом щастя та краси, мистецтвом волі та самовираження. Театральне мистецтво за своєю суттю є споріднене до казки, до особливостей цього жанру, де художній образ здатен жити сам по собі без попередніх пояснень. Казка, як народна, так і класична – це скарбниця, що зберігає історичний досвід, накопичений людством протягом віків. Казка – це першоджерело життя для дитини, а також знайомство із силами добра й зла. Казка – це форма, метод, що дозволяє робити великі образні узагальнення. Погляд на виховання дитини за допомогою театрального мистецтва зробив актуальною проблему впровадження мистецтва у дошкільний період. Л. Виготський, глибоко обґрунтував положення про те, що творчість є постійним супутником дитячого розвитку. Психолог вважав, що дитяча творчість – це переробка пережитих вражень, комбінування їх і розбудова з них нової дійсності, що відповідає запитам та бажанням самої дитини». В. Давидов окреслює, що творчість є постійним супутником дитячого розвитку. Таким чином на основі аналізу наукових досліджень доведено, що: саме період від трьох до п'яти років сприятливий для формування творчості. Для дитини весь світ ще загадковий та проблемний. На думку Д. Ельконіна, у віці близько трьох років у малюка з'являється потреба діяти, як дорослий, «зрівнятися з дорослим» (Amatieva, 1999).

Дитячу творчість за визначенням Н. Ветлугіною, О. Кульчицькою, І. Лернером, Б. Теплодим, Є. Фльоріною, слід розуміти як створення

дитиною суб'єктивно нового (значущого для неї) продукту – малюнка, конструкції, гри, оповідання, створення невідомих раніше деталей, що по-новому характеризують створюваний образ: різних варіантів зображень, ситуацій, рухів, характеристик героїв, інших дій; застосування засвоєних раніше способів зображення або засобів виразності у новій ситуації; прояв ініціативи в усьому.

Творчість, активність, ініціативність – необхідні сучасній людині риси. Тож формувати їх потрібно ще з дитинства у різноманітних видах діяльності. Базовим компонентом дошкільної освіти визначено, що метою діяльності дошкільного закладу є забезпечення гармонійного розвитку кожної дитини, створення сприятливих умов для її особистісного становлення та творчої самореалізації. Одним із ефективних засобів педагогічного впливу на розвиток особистості дошкільника названо театралізовану діяльність. Мета театралізованої діяльності: сприяння естетичному вихованню дітей, прилучання їх до мистецтва, розвиток вміння бачити, чути, розуміти красу слова, дії, розвивати артистичні здібності дітей.

Театралізована діяльність передбачає поєднання рухів, співу, художнього слова, міміки, пантоміми для створення художнього образу. Органічне поєднання кількох видів мистецтва створює унікальні можливості для творчого розвитку дітей та є ефективним засобом виховання художнього смаку дошкільника. Набутий у дошкільні роки власний мистецько-комунікативний досвід – це запорука не лише загальнокультурного розвитку дитини, а й розкритості, впевненості, особистісної активності у подальшому житті. Саме в дошкільному віці формуються такі якості особистості дитини як доброзичливе ставлення до дорослих та однолітків, співчуття, співпереживання, пошану до відчуття власної гідності, ініціативність, самостійність у різних видах діяльності, відкритість навколишнього світу (Oliinyk, 2017).

Театралізована гра також є ефективним засобом соціалізації дошкільника в процесі осмислення ним морального підтексту літературного твору, участі в грі, яка створює сприятливі умови для розвитку почуття партнерства. У ході вдосконалення монологів і діалогів, освоєння виразності мови найбільш ефективно відбувається і мовленнєвий розвиток. Театра-

лізована діяльність впливає на розвиток різних сторін життєдіяльності дитини. Вона сприяє розвитку інтелектуальної сфери, адже засобами театру збагачуються знання дитини про театр та людей, які там працюють, вона вчиться порівнювати героїв різних казок, планує власні дії щодо реалізації задуму майбутньої вистави. Читання віршів і казок дорослими. Тому педагоги використовують різні Першими театралізованими діями малюки оволодівають у процесі різноманітних ігор-забав, потішок, хороводів, а також під час прослуховування виразного можливості для того, щоб обіграти будь який предмет, подію, пробуджуючи фантазію дитини. З театралізованими виставами діти можуть познайомитися під час перегляду спектаклів, циркових вистав, лялькового театру у постановці професійних акторів або педагогів, батьків або старших дітей.

Важливе значення для розвитку самостійності, впевненості ініціативи є сюжетно-рольова гра. Це різновид театралізованої гри. Різниця полягає в тому, що в сюжетно-рольовій грі дитина відображає життєві ситуації, а в театральній відображаються сюжети із літературних творів. Саме сюжетно-рольова гра є своєрідним майданчиком, звідки бере свій початок театралізована гра, це дії, передбачені художнім твором або сюжетом реальності. Творчість дитини проявляється у правдивому зображенні персонажу. Дитині потрібно зрозуміти персонаж, його вчинки, його стан, почуття, вміти аналізувати й оцінювати дії. Це значною мірою залежить від досвіду дитини: чим він різноманітніший, то багатіша уява, яскравіші почуття, здатність мислити. Під час розігрування спектаклю у діяльності дітей і справжніх артистів чимало спільного. Дітей також хвилюють враження, реакція глядачів та їхній результат (Martynenko, 2018).

Театральне мистецтво близьке і зрозуміле дітям передусім тому, що в основі його лежить гра, казка. Вона охоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву. Без казки неможливо уявити дитинство. Саме казка формує в дитині перші уявлення про добро і зло, вчить приймати правильні рішення, наслідуючи позитивних героїв, виховує любов до рідної землі, мови, країни. Заняття театралізованою діяльністю з дітьми розвивають психічні функції особистості дитини, художні здібності,

творчий потенціал, а також загальнолюдську спроможність до міжособистісної взаємодії. Творчості, допомагають адаптуватися у суспільстві, відчуті себе успішним. Дорослий має допомагати дитині відкривати риси прекрасного в навколишньому світі, прилучати її до доступних видів художньо-естетичної діяльності (Artemova, 2002).

Театралізована діяльність у закладі дошкільної освіти – це можливість розкриття творчого потенціалу дітей, виховання творчої особистості. Діти вчаться помічати у навколишньому світі цікаві ідеї, втілювати їх, створювати свій художній образ персонажу. Системний підхід до організації театралізованої діяльності дає змогу дітям ставати впевненими у собі та можуть творчо використовувати здобуті знання та вміння в інших видах діяльності.

Театр – це невичерпане джерело почуттів та емоційних відкриттів. Дуже важливо створити таку ситуацію, яка б сприяла бурхливому дитинства.

сплеску дитячої фантазії, атмосферу творчого натхнення, зацікавити дітей можливістю створити свою історію. Діти люблять театральні ігри та постанови і вони стануть не тільки спогадами про дитинство, а й відчуттям свята, проведеного разом з однолітками, батьками та педагогами (Artemova, 2002).

Таким чином, враховуючи вище зазначене, вважаємо, що інтеграторам педагогічного впливу на розвиток творчої особистості дитини дошкільного віку є театралізована діяльність, яка гармонійно впливає на естетичне виховання дітей, залучає їх до мистецтва, розвиває вміння бачити, чути, розуміти красу слова та дії. Театральне мистецтво близьке і зрозуміле дітям, адже в його основі – гра в якій діти, граючись, розвиваються та творять.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці технології лексичного розвитку дітей засобами театральної-ігрової діяльності на різних етапах дошкільного

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амацьєва О. П. Діагностика та розвиток творчих здібностей дошкільників у театральній-ігровій діяльності. *Наука і освіта*. 1999. № 5. С. 77–80.
2. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах. *Обдарована дитина*. 2000. № 5. С. 8–13.
3. Артемова Л. В. Театр і гра. К. : Томіріс, 2002. С. 108–144.
4. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014. 137 с.
5. Богуш А. М. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності : монографія. Одеса : Черкасов М. П., 2008. 203 с.
6. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності : дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2001. 218 с.
7. Кондратець І. Ознайомлення дошкільників із театральним мистецтвом. *Палітра педагога*. 2021. № 2. С. 3–9.
8. Мартиненко Г. В. Театралізована діяльність в дитячому садку. Харків : Основа, 2018. 127 с.
9. Олійник О. М. Театральна-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу. Кам'янець-Подільський : Волошук В. О., 2017. 163 с.
10. Шевчук А. Творче освоєння дитиною світу культури. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 12. С. 4–10.

REFERENCES:

1. Amatieva, O. P. (1999). Diagnostyka ta rozvytok tvorchykh zdibnosti doshkilnykiv u teatralno-ihrovii diialnosti [Diagnostics and development of creative abilities of preschoolers in theatrical and game activities]. *Nauka i osvita – Science and education*, 5, pp. 77–80. [in Ukrainian].
2. Andzheichak, A. (2000). Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannia tvorchoi osobystosti dytyny v osvithno-vykhovnykh zakladakh [Psychological and pedagogical conditions for the formation of a child's creative personality in educational institutions]. *Obdarovana dytyna – A gifted child*, 5, 8–13. [in Ukrainian].
3. Artemova, L. V. (2002). Teatr i hra [Theater and play]. K. : Tomiris [in Ukrainian].
4. Bila, I. M. (2014). Psykholohiia dytiachoi tvorchosti [Psychology of children's creativity]. Kyiv : Feniks [in Ukrainian].
5. Bohush, A. M. (2008). Tvorche samovyrazhennia doshkilnykiv u khudozhno-movlennivii diialnosti : monohrafiia [Creative self-expression of preschoolers in artistic and speech activities]. Odessa : Cherkasov M. P. [in Ukrainian].

6. Vodolaha, N. V. (2001). Navchannia rozpovidannia ditei starshoho doshkilnoho viku v teatralizovanii diialnosti [Teaching storytelling to children of older preschool age in theatrical activities]. Candidate's thesis. Odesa. [in Ukrainian].
7. Kondratets, I. (2021). Oznaiomlennia doshkilnykiv iz teatralnym mystetstvom [Acquaintance of preschoolers with theatrical art]. *Palitra pedahoha – A teacher's palette*, 2, 3–9. [in Ukrainian].
8. Martynenko, H. V. (2018). Teatralizovana diialnist v dytiachomu sadku [Theatrical activities in kindergarten]. Kharkiv : Osnova [in Ukrainian].
9. Oliinyk, O.M. (2017). Teatralno-ihrova diialnist v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu [Theatrical and game activities in the conditions of a preschool educational institution]. Kamianets-Podilskyi : Voloshchuk V. O. [in Ukrainian].
10. Shevchuk, A. (2012). Tvorche osvoiennia dytynoiu svitu kultury [A child's creative exploration of the world of culture]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Methodist preschool teacher*, 12, 4–10. [in Ukrainian].

УДК 378.091.21:39

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.6>

Ольга ТКАЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної та початкової освіти,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, Кіровоградська обл., Україна, 25002

ORCID: 0000-0002-6413-4839

Бібліографічний опис статті: Ткаченко, О. (2022). Формування етнопедагогічних компетенцій вчителя-вихователя в організації партнерської взаємодії. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 36–41, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.6>

ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ВЧИТЕЛЯ-ВИХОВАТЕЛЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті обґрунтовано важливість формування спроможності сучасного вчителя-вихователя організовувати партнерську взаємодію з учасниками педагогічного процесу з орієнтацією на низку етнопедагогічних компетенцій. Актуальність проблеми зумовлена поліетнічним складом населення України та сучасними євроінтеграційними процесами, інтенсифікацією міжнародного співробітництва у сфері освіти.

Стаття спрямована на визначення основних напрямів формування майстерності майбутнього вчителя, вихователя в організації партнерської взаємодії у контексті його етнопедагогічної компетентності.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що вчитель-вихователь, який організовує педагогічну взаємодію на засадах партнерства, спрямовує рух до співробітництва з учасниками педагогічного процесу через діалог, переконливу регуляцію поведінки партнерів без насилья і конкуренції. Порівняння сутності понять «співробітництво» та «партнерство» дало змогу уточнити специфіку партнерства як стратегії взаємодії та сформулювати принципи педагогіки партнерства, що визначають поведінку вчителя-вихователя під час педагогічного спілкування.

Компетентність педагогічного партнерства взаємопов'язана з іншими видами професійної компетентності вчителя-вихователя. Серед них вирізняється етнопедагогічна компетентність, яка забезпечує спроможність вчителя-вихователя розуміти унікальність та різноманіття людей як представників різних культур, враховувати на цій основі індивідуальні особливості суб'єктів взаємодії, забезпечувати конструктивну і безпечну партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу в різних формах роботи. Етнопедагогічні компетенції, які сприяють організації педагогічної партнерської взаємодії, варто групувати відповідно до компонентів педагогічної майстерності вчителя-вихователя, що вможливить їх якісне формування.

Ключові слова: педагогіка партнерства, етнопедагогічна компетентність, майстерність педагога, партнерська взаємодія вчителя-вихователя.

Olga TKACHENKO

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor at the Department of Preschool and Primary Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Shevchenko str., 1, Kropyvnytskyi, Kirovohrad region, Ukraine, 25006

ORCID: 0000-0002-6413-4839

To cite this article: Tkachenko, O. (2022). Formuvannya etnopedagogichnykh kompetentsiy vchytelya-vykhovatelya v orhanizatsiyi partners'koyi vzayemodiyi. [Formation of ethnopedagogical competences of the teacher-educator in the organization of partnership interaction]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 36–41, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.6>

FORMATION OF ETHNOPEDAGOGICAL COMPETENCES OF THE TEACHER- EDUCATOR IN THE ORGANIZATION OF PARTNERSHIP INTERACTION

The article substantiates the importance of forming the ability of the modern teacher-educator to organize partnership interaction with the participants of the pedagogical process, focusing on a number of ethnopedagogical competencies. The relevance of the problem is determined by the multi-ethnic composition of the population of Ukraine and modern European integration processes, the intensification of international cooperation in the field of education.

The article is aimed at determining the main directions of skill formation of the future teacher, educator in the organization of partnership interaction in the context of his ethnopedagogical competence.

The analysis of the scientific literature proved that the teacher-educator, who organizes pedagogical interaction on the basis of partnership, directs the movement towards cooperation with the participants of the pedagogical process through dialogue, convincing regulation of the behavior of partners without violence and competition. Comparing the essence of the concepts «cooperation» and «partnership» made it possible to clarify the specifics of partnership as a strategy of interaction and to formulate the principles of partnership pedagogy, which determine the behavior of the teacher-educator during pedagogical communication.

The competence of the pedagogical partnership is interconnected with other types of professional competence of the teacher-educator. Among them, ethnopedagogical competence stands out, which ensures the ability of the teacher-educator to understand the uniqueness and diversity of people as representatives of different cultures, to take into account, on this basis, the individual characteristics of the subjects of interaction, to ensure constructive and safe partnership interaction with the participants of the educational process in various forms of work. Ethnopedagogical competencies, which contribute to the organization of pedagogical partnership interaction, should be grouped according to the components of the teacher-educator's pedagogical skills, which will enable their qualitative formation.

Key words: pedagogy of partnership, ethnopedagogical competence, teacher's skill, teacher-educator partnership interaction.

Актуальність проблеми. Переосмислення ролі педагога в сучасному освітньому процесі збагачує розуміння педагогічного спілкування через актуалізацію ідеї партнерства. Втілення її в життя вимагає професіоналізму педагога в урахуванні багатоаспектності цього поняття. Одним з важливих аспектів в умовах євроінтеграції, інтенсифікації міжнародного співробітництва у сфері освіти, виступає етнопедагогічний. Вчитель-вихователь зі сформованою етнопедагогічною компетентністю спроможний реалізувати ідею партнерства з оперттям на багаті етнопедагогічні традиції та орієнтацією на полікультурність освітнього середовища, що зумовлює потребу в удосконаленні в цьому напрямі професійної підготовки педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Партнерство у контексті педагогічної діяльності знайшло розвиток у досвіді видатних педагогів-практиків ХХ століття. Окремі теоретичні узагальнення та висновки, що стосуються партнерської взаємодії педагога, відображено у працях О. В. Вознюка, І. А. Зязюна, В. А. Кан-Калика, Л. В. Корінної, О. П. Коханової, В. А. Семиченко.

Реалізацію вимог компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті, зокрема й у галузі підготовки майбутніх фахівців до педагогічного спілкування, досліджували Н. В. Гузій, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, Л. Л. Хоружа та інші вчені. Етнопедагогічна підготовка майбутнього вихователя, вчителя віддзеркалена у працях О. С. Березюк, О. М. Воеділової, Н. В. Лисенко, О. М. Лисенко, К. А. Юр'євої. Питання формування майстерності вчителя, вихователя в організації партнерської взаємодії

у контексті їхньої етнопедагогічної компетентності не знайшли висвітлення в науковій літературі, що й зумовило мету цієї статті.

Мета дослідження – визначити основні напрями формування майстерності майбутнього вчителя, вихователя в організації партнерської взаємодії у контексті його етнопедагогічної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Партнерство освітянами визначається як провідна стратегія взаємодії сучасного вчителя-вихователя, що стверджено Концепцією Нової української школи (Вібік, 2017, р. 16). Вагомість цієї стратегії для професіонала в галузі освіти була усвідомлена ще у ХХ столітті, про що свідчить аналіз змісту навчальних посібників з історії педагогіки та педагогіки школи. Проте втілити в життя відповідні ідеї навіть у ХХІ столітті вдається далеко не кожному вихователю, вчителю, що зумовлено недостатньою вивченістю цього явища в педагогічній науці.

Ідеї партнерства розвиваються вченими в межах педагогіки ненасилля (Амонашвілі, 2002, р. 96) та педагогіки співробітництва (Касіаненко, 1993). Аналіз результатів наукових досліджень цих напрямів засвідчує, що вчитель-вихователь, який організовує педагогічну взаємодію на засадах партнерства, спрямовує рух до співробітництва через діалог (Freire, 2003, р. 73) і «переконливу регуляцію поведінки партнера» (Beh, 2003, р. 54) без насилля і конкуренції (Ткаченко, 2022, р. 183).

Порівняння сутності понять «співробітництво» і «партнерство» дало змогу уточнити специфіку партнерства як стратегії взаємодії та сформулювати принципи педагогіки партнер-

ства, що визначають поведінку вчителя-вихователя під час педагогічного спілкування: принцип доброзичливості й позитивного ставлення до партнерів взаємодії; принцип тактовності й толерантності у взаємодії; принцип уважності до пропозицій та ініціатив учанків взаємодії; принцип своєчасного реагування на зауваження учасників педагогічного спілкування; принцип забезпечення розподіленого лідерства у педагогічній роботі; принцип добровільності прийняття зобов'язань учасниками взаємодії; принцип обов'язковості виконання партнерських домовленостей всіма учасниками педагогічного процесу. Реалізація вимог цих принципів ґрунтується на оптимістичному прогнозуванні розвитку взаємодії, наявності партнерської мотивації в учасників взаємодії, на позитивних установках щодо оцінки особистості партнерів по взаємодії, передбаченні та усуненні конфліктних моментів у спілкуванні, націленні на взаємодії щодо досягнення виховних і навчальних завдань тощо.

Підготовка педагога, спроможного реалізувати ідеї партнерства на практиці, в умовах втілення в життя ідей компетентнісного підходу передбачає формування у нього різних видів професійної компетентності, що знайшло відображення й у Професійному стандарті вчителя закладу загальної середньої освіти (Profesiyni, 2020, р. 7). За цим документом, вчитель-вихователь, спроможний до партнерської взаємодії, може здійснити індивідуальний підхід до кожного суб'єкта взаємодії, на основі розуміння унікальності та різноманіття людей як представників різних культур забезпечує конструктивну взаємодію з учасниками освітнього процесу тощо. Толерантність і тактовність вчителя-вихователя у процесі такої взаємодії в умовах роботи в закладі освіти країни з поліетнічним складом населення, якою на сьогодні є Україна (Levtukh, 2004, р. 8), може забезпечити сформовану у нього етнопедагогічна компетентність. Саме цей вид професійної компетентності педагога вможливує створення у процесі навчання і виховання дітей культурновідповідного освітнього середовища, усі компоненти якого наповнені людським сенсом.

Етнопедагогічну компетентність ми розглядаємо як різновид професійної компетентності вчителя-вихователя, що виявляє його спроможність до розв'язання педагогічних проблем,

пов'язаних із застосуванням на теоретичному та практичному рівнях надбань етнопедагогічної культури. Відповідно, етнопедагогічна компетентність передбачає опанування педагогом системи знань про етнос, народні погляди на дитину, її вікову періодизацію, особливості родинного виховання дітей; мету, завдання, принципи, правила, методи, засоби, прийоми, форми навчання і виховання поколінь, що зростають; особливості виховання патріота-лицаря та формування в дітей зорієнтованості на національне й загальнолюдське; педагогіку народного календаря та специфіку виховання засобами різних видів народного мистецтва; народні погляди на ідеали дорослого, вихователя, учителя, їхні обов'язки перед дітьми, підлітками й молоддю тощо (Tkachenko, 2013, pp. 30–31).

Перелік та зміст етнопедагогічних компетенцій вчителя-вихователя, їх дієвість в організації партнерської взаємодії у професійній діяльності будуть визначатися якістю опанування фахівцем різних педагогічних культур, виховних систем народів світу, усвідомлення пережиткових та прогресивних ідей в контексті сучасних тенденцій розвитку педагогіки. Учитель-вихователь зі сформованою етнопедагогічною компетентністю на основі аналізу багатовікового народного педагогічного досвіду, осмислення явищ у сфері освіти, виявлення традиційності і ступеня новизни конкретних педагогічних систем та їх елементів здатен гнучко реалізувати вимоги певних принципів в умовах діалогічного педагогічного спілкування, запропонувати власні інновації та втілити їх у життя з урахуванням етнічної належності певного контингенту школярів, вихованців, стереотипів виховних впливів їхніх батьків, творчо застосувати етнопедагогічний матеріал (легенди, примовки, прислів'я, жарти, народні задачі, загадки, ігри, пісні тощо) під час різних форм навчання і виховання, у процесі організації партнерської взаємодії з батьками учнів.

Експериментальне вивчення рівнів сформованості етнопедагогічної компетентності та спроможності до успішного оволодіння навчальною інформацією про педагогічну партнерську взаємодію у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та вчителів початкових класів виявило їхню залежність. Студенти з вищими рівнями сформованості етнопедагогічної компетентності оперативніше і якісніше

розв'язували відповідні педагогічні задачі, виявляли творчість у моделюванні педагогічних ситуацій, пов'язаних з реалізацією принципів партнерської взаємодії у роботі з вихованцями, учнями та їхніми батьками.

Оскільки формувати спроможність педагога до партнерської взаємодії, як показника педагогічного спілкування, доцільно в межах оволодіння майбутніх фахівців основами педагогічної майстерності, то й основні напрями формування етнопедагогічних компетенцій вчителя-вихователя відповідної спрямованості варто, на нашу думку, визначати у контексті компонентів педагогічної майстерності, до яких відносять гуманістичну спрямованість діяльності педагога, професійну компетентність вчителя-вихователя, педагогічні здібності та педагогічну техніку (Zyazyun, 2004).

Підготовка майбутнього вчителя-вихователя до партнерської взаємодії в межах удосконалення гуманістичної спрямованості діяльності педагога може здійснюватись у таких напрямках: 1) уточнення його уявлень про реалізацію гуманістичної спрямованості професійної діяльності вчителя-вихователя у процесі партнерської взаємодії, формування у нього готовності до використання загальнокультурного й етнопедагогічного фонду знань у процесі організації партнерської взаємодії учасників педагогічного процесу; 2) удосконалення готовності майбутнього педагога до вияву неповторності кожного вихованця та учня, незалежно від їхньої національності; 3) усвідомлення студентом важливості позитивної установки на організаторські на виконавські можливості різних учасників педагогічного процесу; 4) формування у майбутнього фахівця, зокрема й із використанням етнопедагогічних матеріалів, якостей особистості, що підтверджують спроможність вчителя, вихователя до організації педагогічного партнерства: доброзичливості, людяності, порядності, відповідальності, готовності до добровільної взаємодії, спроможності до справедливого розподілу обов'язків, здатності бачити і приймати недоліки свої та іншої людини тощо; 5) спеціальне формування професійної толерантності у спілкуванні з учасниками педагогічного процесу – представниками різних національностей.

Професійна компетентність вчителя-вихователя, здатного до організації педагогічного спілкування на засадах партнерства, буде успішно формуватися за таких умов:

– опанування студентом народнопедагогічного досвіду, цінного для розуміння поведінки учнів, вихованців – представників різних національностей, формування у них певних якостей особистості; компонування цієї інформації із системою знань про педагогічне партнерство та його організацію в освітньому процесі, її критичне переосмислення та постійне збагачення;

– оволодіння матеріалами різних складників народної педагогіки, їх критичне переосмислення з метою поглиблення уявлень про педагогічне партнерство; плідний аналіз праць відомих педагогів, мислителів про народну педагогіку, якісне порівняння педагогічних традицій різних народів; організацію етнопедагогічного дослідження та наукового дослідження проблем етнопедагогічного характеру, що стосуються і роботи з батьками учнів, представниками різних національностей;

– формування у майбутнього педагога готовності до компетентного оперування основними ціннісно-смісловими етнопедагогічними домінантами у ході роботи з учнями-вихованцями та їхніми батьками; виявлення ними сучасних педагогічних проблем, сутність та розв'язання яких пов'язані з традиційними народними поглядами на виховання та народнопедагогічною практикою; моделювання розв'язку окреслених педагогічних проблем з урахуванням здобутків народної педагогічної культури; створення нових педагогічних теорій, технологій, методів, прийомів навчання і виховання на основі творчого опрацювання етнопедагогічного матеріалу, які можна застосовувати у процесі підвищення рівня педагогічної культури батьків учнів-вихованців та з метою підтримки партнерських взаємин;

Підґрунтям для якісної організації партнерської взаємодії педагога у професійній діяльності виступають педагогічні здібності. Удосконалення в ході формування етнопедагогічних компетенцій потребують такі групи здібностей: перцептивні (уважність, спостережливість, емпатійність, що забезпечують міжкультурна толерантність); емоційна стабільність (володіння своїми емоціями, спроможність до створення власного творчого самопочуття в різних ситуаціях партнерської взаємодії); оптимістичне прогнозування (зокрема й розвитку особистості вихованців у контексті продуктивного педагогічного партнерства); динамізм особистості

(активність, ініціативність, уміння повести за собою, належний рівень розвитку організаторських здібностей, важливих для компетентного формування дитячого і батьківського колективів, зокрема й багатонаціональних). Розвинені комунікативні та креативні здібності забезпечать гнучкість у ході встановлення ділових стосунків з учнями, їхніми батьками та іншими членами родини, представниками різних національностей; застосування перевірених багатовіковою педагогічною практикою засобів ефективної організації діяльності дітей та дорослих людей, перетворення їх на односторонців та рівноправних учасників освітнього процесу.

Формування педагогічної техніки підпорядковано й спроможності майбутнього вчителя-вихователя до організації діалогічного педагогічного спілкування, здатності діяти в умовах полікультурного середовища відповідно до принципів педагогічного такту. У результаті такої спрямованості навчання у майбутнього фахівця поступово з'являються такі компетенції: 1) творче оперування матеріалами етнодидактики, народного виховання, народної педагогічної деонтології в процесі організації освітнього процесу, певних напрямів виховання, різних форм роботи з батьками та іншими членами родин учнів-вихованців; 2) майстерність у застосуванні фольклорних творів, витворів декоративно-прикладного мистецтва для формування у дітей різних якостей особистості та коригування з цією метою виховних впливів їхніх батьків тощо; 3) спроможність до творчого опрацювання передового педагогічного досвіду у сфері організації педагогічного партнерства з акцентуванням етнопедагогічних аспектів; 4) готовність до застосування етнопедагогічних знань у ході розв'язання стандартних та нестандартних педагогічних завдань під час проведення різних форм роботи з батьками (наприклад, використання народної мудрості, різних видів фольклору для вдосконалення педагогічної культури батьків, мотивування їх до взаємодії), в інноваційній та дослідницькій діяльності, у процесі педагогічного спілкування,

зокрема й і з батьками вихованців для залучення їх до організації різних форм роботи з дітьми на засадах партнерства, дотримання норм етикету в моно- та кроскультурній взаємодії, створення на цій основі позитивного професійного іміджу; 5) керування правилами міжнародного спілкування, тактовне застосування прийомів рефлексивного слухання в умовах такого виду спілкування; застосування різних прийомів педагогічної взаємодії, що попереджають виникнення конфліктних ситуацій; орієнтація на позитивне в намірах і діях батьків; 6) націленість на професійну творчість у рамках етнопедагогічної самоосвіти та етнопедагогічної діяльності, педагогічної імпровізації у різних ситуаціях партнерської взаємодії.

Важливо зазначити, що виважене опрацювання етнопедагогічної інформації можливе з позицій історичного аналізу, з урахуванням здобутків етнопсихології, етногеографії, релігієзнавства, мистецтвознавства, педагогіки. Тому оволодіння цими науками або окремими матеріалами з них виступає підґрунтям для формування зазначених етнопедагогічних компетенцій вчителя-вихователя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, професійна підготовка сучасного педагога передбачає формування у нього здатності до організації партнерської взаємодії з учасниками освітнього процесу. Успішно цю взаємодію в умовах країни з поліетнічним складом населення може здійснювати фахівець зі сформованою етнопедагогічною компетентністю. Основні напрями формування етнопедагогічних компетенцій в організації партнерської взаємодії можна групувати відповідно до компонентів педагогічної майстерності вчителя-вихователя, що вможливить їх якісне формування.

Визначення форм, методів, засобів і прийомів формування окремих груп етнопедагогічних компетенцій майбутнього вчителя-вихователя, важливих для організації партнерської взаємодії, виступає перспективою вивчення проблеми дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонашвілі Ш. О. Школа життя. Хмельницький : Подільський культурно-просвітницький центр ім. М. К. Реріха, 2002. 172 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 2. Київ : Либідь, 2003. 342 с.
3. Етнонаціональна структура українського суспільства : довідник / В. Б. Євтух, В. Г. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. Київ : Наукова думка, 2004. 342 с.

4. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1993. 320 с.
5. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
6. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
7. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020 р.). 45 с. *Сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 09.02.2022 р.).
8. Ткаченко О. М. Етнопедагогічний аспект партнерської взаємодії вчителя-вихователя. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 49. Т. 2. С. 182–189.
9. Ткаченко О. М. Теоретико-методичні засади формування етнопедагогічної компетентності майбутніх вчителів гуманітарного профілю : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2013. 42 с.
10. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : ЮНІВЕРС, 2003. 168 с.

REFERENCES:

1. Amonashvili, Sh. O. (2002). Shkola zhyttia. [School of life]. Khmelnytskyi : Podilskyi kulturno-prosvitnytskyi tsentr im. M. K. Rerikha (in Ukrainian).
2. Beh, I. D. (2003). Vihovannya osobistosti. [Cultivation of personality] : u 2-h kn.. Kn. 2. Kyiv : Libid (in Ukrainian).
3. Ievtukh, V. B., Troshchynskyi, V. H., Halushko, K. Yu. & Chernova, K. O. (2004) Etnonatsionalna struktura ukraïnskoho suspilstva. [Ethno-national structure of Ukrainian society]. Kyiv : Naukova dumka (in Ukrainian).
4. Kasianenko M. D. (1993). Pedahohika spivrobitnytstva: navchalnyi posibnyk. [Pedagogy of cooperation]. Kyiv : Vyscha shkola (in Ukrainian).
5. Bibik, N. M. (Ed.). (2017). Nova ukrayinska shkola. [New Ukrainian school] : poradnik dlya vchitelya. Kyiv : TOV «Vidavnychiy dim «Pleyadi» (in Ukrainian).
6. Zyazyun, I. A., Kramuschenko, L. V., Krivonos, I. F. ta in. (2004). Pedagogichna maysternist. [Pedagogical master]. Kyiv : Vischa shkola (in Ukrainian).
7. Profesiyniy standart za profesiyami «Vchitel pochatkovih klasiv zakladu zagalnoi serednoi osviti», «Vchitel zakladu zagalnoi serednoi osviti», «Vchitel z pochatkovoi osviti (z diplomom molodshogo spetsialista)». [Profesiyniy standart za profesiyami «Vchitel pochatkovih klasiv zakladu zagalnoi serednoi osviti», «Vchitel zakladu zagalnoi serednoi osviti», «Vchitel z pochatkovoi osviti (z diplomom molodshogo spetsialista)»]. (2020). Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (in Ukrainian).
8. Tkachenko, O. M. (2022). Etnopedahohichniy aspekt partnerskoi vzaïemodii vchytelia-vykhovatelïa. [Ethnopedagogical aspect of teacher-parent partnership]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka / redaktory-uporiadnyky M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilytskyi, I. Zymomria*. (Issue 49. Vol. 2. Pp.182–189). Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka». (in Ukrainian).
9. Tkachenko, O. M. (2013). Teoretiko-metodichni zasadi formuvannya etnopedagogichnoi kompetentnosti maybutnih vchiteliv humanitarnogo profilyu. [Theoretical and methodological principles of formation of ethnopedagogical competence of future teachers of the humanities]. Extended abstract of doctor's thesis. Cherkasi (in Ukrainian).
10. Freire, P. (2003). Pedahohika pryhnoiblynykh. [Pedagogy of the oppressed]. (O. Demianchuka, Trans.). Kyiv : YuNIVERS (in Ukrainian).

УДК 373.2.016:502/504]:159.954

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.7>

Вікторія УДОТ

старший викладач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-7737-8517

Бібліографічний опис статті: Удот, В. (2022). Теоретичні основи розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 42–47, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.7>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДНИМ ДОВКІЛЛЯМ

Статтю присвячено обґрунтуванню теоретичних основ розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям.

Проаналізовано психолого-педагогічні наукові підходи до визначення понять «креативність», «розвиток креативності». Виокремлено та охарактеризовано основні критерії креативності дітей дошкільного віку серед яких: оригінальність, творчість, варіативність, гнучкість, швидкість. Обґрунтовано використання таких методів розвитку креативності в процесі ознайомлення з природним довкіллям як дослідницька діяльність, рольова гра, художня діяльність, театралізована діяльність, конструкторська діяльність, догляд за тваринами, читання художньої літератури, відвідування заповідників дикої природи, зоопарків, ботанічних садів, природних парків та скверів. Визначено, що для розвитку креативності сенситивним періодом є старший дошкільний вік у зв'язку з тим, що в цьому віці формується «первинна» креативність, як загальна творча здатність.

Окреслено умови розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям: збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей старшого дошкільного віку; облаштування певним чином природного середовища в закладі дошкільної освіти для формування комбінаторних механізмів уяви; ціннісне ставлення до творчого процесу, творчого характеру діяльності в природному довкіллі; достатній рівень зацікавленості дітей вирішенням творчих завдань на заняттях з ознайомлення з природним довкіллям; проблематизованість освітнього простору закладу дошкільної освіти; ручна умілість, обізнаність, досвідченість; можливості використовувати свою творчу активність в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти у різних формах освітньої діяльності; дотримання педагогічними працівниками програмових завдань щодо креативного розвитку дошкільників; наявність необхідних матеріалів та обладнання для творчості.

Ключові слова: дитина дошкільного віку, креативність, розвиток креативності, природне довкілля.

Viktoriia UDOT

Senior Lecturer at the Department of General Pedagogy and Preschool Education,

Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-7737-8517

To cite this article: Udot, V. (2022) Teoretychni osnovy rozvytku kreatyvnosti u ditei starshoho doshkilnoho viku v protsesi oznaiomlennia z pryrodnyim dovkilliam [Theoretical foundations of the development of creativity in preschool children in the process of familiarization with the natural environment]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 42–47, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.7>

THEORETICAL BASICS OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY IN CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE IN THE PROCESS OF GETTING TO KNOW THE NATURAL ENVIRONMENT

The article is devoted to the substantiation of the theoretical foundations of the development of creativity in children of older preschool age in the process of familiarization with the natural environment.

Psychological and pedagogical scientific approaches to defining the concepts of “creativity” and “creativity development” have been analyzed. The main criteria of creativity of preschool children are singled out and characterized, including: originality, creativity, variability, flexibility, speed. The use of such methods of creativity development in

the process of familiarization with the natural environment as research activity, role-playing, artistic activity, theatrical activity, design activity, animal care, reading fiction, visiting wildlife reserves, zoos, botanical gardens, natural parks and public squares is substantiated. It was determined that the older preschool age is a sensitive period for the development of creativity due to the fact that "primary" creativity, as a general creative ability, is formed at this age.

The conditions for the development of creativity in older preschool children in the process of familiarization with the natural environment are outlined: enrichment of the emotional and sensory experience of older preschool children; arrangement of the natural environment in a preschool education institution in a certain way for the formation of combinatorial mechanisms of imagination; valuable attitude to the creative process, the creative nature of activity in the natural environment; a sufficient level of children's interest in solving creative tasks in classes on familiarization with the natural environment; problematization of the educational space of the preschool education institution; manual dexterity, awareness, experience; opportunities to use one's creative activity in the educational environment of a preschool education institution in various forms of educational activity; compliance by teaching staff with program tasks regarding the creative development of preschoolers; availability of necessary materials and equipment for creativity.

Key words: *a child of preschool age, creativity, development of creativity, natural environment.*

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства рівень наукового інтересу до процесу формування творчої особистості зростає. Актуальність дослідження обумовлена пріоритетами сучасної державної освітньої політики і новим державним освітнім стандартом, які орієнтовані на створення необхідних і повноцінних умов для творчого розвитку особистості, здатної приймати нестандартні рішення, володіти ситуацією новизни, розширювати межі відомого. Обґрунтовується це сучасними тенденціями розвитку вітчизняної системи освіти в напрямку підготовки особистості, що відповідає вимогам суспільства, що розвивається, а також необхідністю, як у творчих творцях, так і виконавцях. Сучасні діти живуть в епоху, що розвивається. Особливу цінність сьогодні набуває розвиток здатності самостійно і креативно мислити. Необхідно навчити дітей жити в динамічній зміні світу, орієнтуватися в цьому світі, самостійно приймати рішення, не гублячись при зустрічі з новим, незрозумілим. А також розвивати у них допитливість, кмітливість, ініціативу, уяву, фантазію, тобто якості, які знаходять яскраве вираження у креативності.

Так як формування креативної особистості – одна з найважливіших і актуальних завдань педагогічної теорії і практики на сучасному етапі, то рішення її повинно починатися вже в дошкільному дитинстві, за допомогою інтегрованого підходу до освітньої діяльності.

Дані положення відображені в нормативних документах, які орієнтовані на створення необхідних і повноцінних умов для особистого розвитку кожної дитини, формування її активної життєвої позиції: у Міжнародній конвенції про права дитини акцентується значення реалізації індивідуальності особистості, що формується; у Законах «Про освіту», «Про дошкільну освіту»;

у Базовому компоненті дошкільної освіти (державному стандарті дошкільної освіти) тощо.

Проблема своєчасного та ефективного розвитку креативності у дітей дошкільного віку не нова, але до сьогодні дуже актуальна. У сучасних наукових дослідженнях вивчається проблема креативного розвитку дітей в напрямку естетичного розвитку, а засобами ознайомлення з природним довкіллям недостатньо. В даний час з'явилося чимало програм з художньо-естетичного розвитку, але, тим не менш, питання про розвиток креативності дитини в процесі ознайомлення з природою залишається мало вивченим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий інтерес для нашого дослідження мають роботи, в яких представлено аспект формування такої базової якості дитини дошкільного віку як креативність. Авторами таких досліджень є Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, Г. Костюк, В. Кузьменко, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, М. Подд'яков, О. Полякова, Я. Пономарьов, О. Проскура, В. Рагозіна, О. Рейпольська, О. Семенов, О. Чепур, Н. Шкляр, В. Юркевич та ін.

Питанням впливу природного довкілля на формування особистості дитини дошкільного віку присвячені дослідження Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Грекової, Г. Земцової, Н. Кондратьєвої, В. Перегіняк, З. Плохій, О. Половіної, Н. Лисенко, І. Литвиненко, Г. Марочко, В. Маршицької, Т. Науменко, О. Канарової, Н. Кот, В. Фокіна, Н. Яришевої та ін.

Метою нашого дослідження є обґрунтування теоретичних основ розвитку креативності у дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування креативності у дітей старшого

дошкільного віку є надзвичайно актуальним завданням у наш час, коли життя постійно висуває перед людиною складні проблеми, що вимагають швидкого реагування та способу діяти в незвичній ситуації. Старший дошкільний вік, як відомо, є сенситивним періодом розвитку психічних процесів, періодом бурхливого розвитку фантазії, творчої уяви. Тому для забезпечення майбутньої реалізації потенціалу кожної дитини важливо приділяти увагу розкриттю творчих можливостей у цьому віці. Поняттям «креативність» у науковій літературі пояснюється рівень прояву творчості, тобто характеризується особистість в напрямі розвитку її творчих здібностей, здатністю до прояву творчості у будь-якому виді діяльності. Креативність є характеристикою творчої особистості, яка виявляє винахідливість, нестандартність, оригінальність мислення і сприйняття, фантазію, інтуїцію, здатність вирішення проблем неординарними способами. Це підкреслює, що головне в креативності, це потенційна схильність до різнобічного мислення, відчуття і діяння. Саме це дає можливість творчій особистості все робити по-своєму і бути впевненим у правильності сподіяного. Впевненість у собі, віра у свої можливості у креативних особистостей закладена від народження, але за негативних умов виховання, вони можуть руйнуватися, поступово зникаючи (Bielienka, 2015).

Варто зазначити, що у психологічній енциклопедії креативність визначається як рівень творчої обдарованості, прояву здібностей до творчості, що виявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності та є відносно стійкою характеристикою особистості (Stepanov, 2006).

О. Чудакова трактує поняття креативність як здатність особистості до творчості. При цьому творчість розуміється широко і з позиції особистісного підходу, який дає можливість тлумачити її як явище, що розвивається, а у проєс творення розвивається і сама особистість. До того винахідливість та кмітливість розглядаються як важливі якості креативності особистості навіть на початкових етапах здійснення творчої діяльності (Chudakova, 2012).

У сучасній педагогіці поняття креативність характеризують як характеристику особистості, яка на даному етапі розвитку педагогіки визначається не лише здатністю до творчості,

але і комплексом інших властивостей особистості. Креативність як властивість особистості розуміється широко, з позиції особистісного підходу, який дозволяє трактувати цю властивість як явище, що розвивається. Креативність є загальною властивістю особистості, яка проявляється під час творчого процесу як здатність породжувати різноманітний, соціально важливий, оригінальний продукт і продуктивні шляхи його застосування; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; властивість, яка реалізується лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом свого життя (Pavlenko, 2016).

О. Чепур зазначає, що креативність є активністю дитини, спрямованою на створення нового продукту в не регламентованій жорсткими умовами ситуації. Аналізуючи та оцінюючи особисті якості, здібності дошкільника, педагог вживає поняття креативність. Автор стверджує, що розвиток у вихованців креативності – важливе педагогічне завдання. Креативним має бути як процес діяльності дошкільників, так і її результат; як процес виховання, так і навчання (Чепур, 2011).

Отже, креативність є однією з базових якостей дитини дошкільного віку, яка являє собою здатність дитини до творчого пошуку, здійснення оригінальних нестандартних рішень, вміння апробувати нові ідеї та є головною умовою розвитку обдарованості і таланту.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури дозволили нам виділити наступні основні критерії креативності дітей старшого дошкільного віку:

- оригінальність, яка проявляється в здатності запропонувати новий задум для певного виду діяльності;
- творчість – здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі;
- варіативність – вміння запропонувати різні ідеї в тій чи іншій ситуації;
- гнучкість – здатність запропонувати нове використання для відомого об'єкта;
- швидкість – здатність до генерування великої кількості ідей.

З метою розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям, на нашу думку, варто використовувати різні методи такої роботи. Зокрема,

спираючись на дослідження психолога В. Кузьменко, варто застосовувати систему спостережень, які сприяють розвитку творчої особистості дитини дошкільного віку. До них відносяться:

- розпізнавальні спостереження (сприяють нагромадженню уявлень про властивості предметів і явищ навколишньої дійсності на основі сенсорних дій та обстеження);

- відтворювальні спостереження (сенсорні дії звужуються, пріоритет набувають розумові);

- спостереження, ініційовані дорослим (вихователь визначає мету й завдання спостереження на основі знань про навколишнє середовище, здобутих дітьми під час занять);

- спостереження, ініційовані дітьми (дитина самостійно визначає зміст спостереження та його об'єкт; в основі такої діяльності – події, які справили на неї найбільше враження) (Kuzmenko, 2005).

Варто зазначити, що такі спостереження активізують процеси мислення дитини, ініціативність, прояви спонтанності, евристичності та самостійності. Ми вважаємо, що в контексті нашого дослідження такі види спостережень доцільно використовувати при організації різних форм роботи (заняття, прогулянки, екскурсії).

Окрім спостережень до ефективних методів розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку ми відносимо:

- дослідницьку діяльність (об'єкти природи, які наочно виражені, зв'язки між якими доступні осмисленню дітьми, встановлення зв'язків між станом води і температурою повітря, встановлення захисних властивостей снігу, залежності росту рослин від зміни тепла, світла, добрив, вологи тощо);

- рольова гра (реквізити з природного матеріалу; місце проведення: куточок природи в ЗДО, ділянка дитячого садка);

- художня діяльність (малювання фігур за допомогою гілок або пальцями на піску є можливим завдяки креативній уяві дітей, яка розвиває вміння конструювати; збирання камінців, листочків, незвичної форми овочів та фруктів; створення гербаріїв, квіткових композицій з сезонний матеріалів тощо);

- театралізована діяльність (участь дітей у святах та розвагах, пов'язаних з змінами пір року, явищами природи та погоди);

- конструкторська діяльність (побудова замків з піску, ліплення різних фігур з глини,

конструювання годівничок для зимуючих птахів, оформлення календарів природи та погоди є ефективним способом виявити архітектурні та дизайнерські вміння дитини);

- догляд за тваринами кутка природи в ЗДО, спостереження за ними;

- читання художньої літератури (фантастичні оповідання про природу навколишнього середовища дають можливість дитині розвиваю свою уяву; розглядання ілюстрацій до творів; вигадування дітьми історій про природні явища);

- відвідування заповідників дикої природи, зоопарків, ботанічних садів, природних парків та скверів.

Результатом ефективної взаємодії дитини старшого дошкільного віку з об'єктами та явищами природного довкілля відповідно до оновленого Базового компонента дошкільної освіти є природничо-екологічна компетентність (Освітній напрям «Дитина в природному довкіллі»), яка являє собою здатність дитини до доцільної поведінки, в різних життєвих ситуація, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності (Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12 sichnia 2021r. №33, 2021).

Варто зазначити, що для розвитку креативності важливе не саме по собі природне середовище, а те, як воно сприймається дитиною, як воно відображається в її уяві. Природне середовище повинно розглядатися не тільки з боку різноманіття, а й особливого забезпечення простору, яке дає дітям можливість уявляти, придумувати, творити. Останнє відіграє вирішальну роль при розвитку та формуванні креативного мислення і може бути забезпечено за рахунок демонстрації предметів природного середовища маловідомих і неспецифічних, які можна використовувати по-різному в залежності від обставин. Природні матеріали, явища природи та погодні умови легко можуть бути включені в гру дітей, коли потрібно щось відгадати, уявити, доповнити.

Отже, необхідними умовами розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з природним довкіллям, на нашу думку, є:

- збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей старшого дошкільного віку, збільшуючи обсяг їх уявлень про природне довкілля, розширюючи кругозір;

– облаштування певним чином природного середовища в закладі дошкільної освіти для формування комбінаторних механізмів уяви: проблемних ситуацій, постановки логічних задач, що мають неоднозначні рішення;

– ціннісне ставлення до творчого процесу, творчого характеру діяльності в природному доквіллі, що не лише декларується, а й упродовжується вихователями ЗДО;

– достатній рівень зацікавленості дітей вирішенням творчих завдань на заняттях з ознайомлення з природним доквіллям;

– проблематизованість освітнього простору закладу дошкільної освіти, що спонукає дітей до творчого вирішення проблем природного доквілля як на заняттях, так і поза ними;

– ручна умілість, обізнаність, досвідченість, що забезпечують дитині можливість у різний спосіб творчо самовиражатися;

– можливості використовувати свою творчу активність в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти у різних формах освітньої діяльності (заняття, екскурсії, прогулянки, цільові прогулянки);

– дотримання педагогічними працівниками програмових завдань щодо креативного розвитку дошкільників, прояв власної творчості та педагогічної майстерності;

– наявність необхідних матеріалів та обладнання для творчості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що креативність є рівнем творчої обдарованості і здатності до творчості, яка становить відносно стійку

характеристику особистості, вона є необхідною якістю особистості сучасної людини, тому що сучасній людині потрібно досить швидко змінюватися, весь час розвиватися і рости, щоб бути затребуваним у суспільстві.

Вважаємо, що креативність є однією з базових якостей дитини дошкільного віку, яка являє собою здатність дитини до творчого пошуку, здійснення оригінальних нестандартних рішень, вміння апробувати нові ідеї та є головною умовою розвитку обдарованості і таланту.

Для розвитку креативності сенситивним періодом є старший дошкільний вік у зв'язку з тим, що в цьому віці формується «первинна» креативність, як загальна творча здатність.

Критеріями креативності дітей старшого дошкільного віку, на нашу думку, є: оригінальність, творчість, варіативність, гнучкість, швидкість.

До ефективних методів розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку ми відносимо: спостереження; дослідницьку діяльність; рольову гру; художню діяльність; театралізовану діяльність; конструкторську діяльність; догляд за тваринами кутка природи в ЗДО, спостереження за ними; читання художньої літератури; відвідування заповідників дикої природи, зоопарків, ботанічних садів, природних парків та скверів.

Розвиток креативності потребує створення відповідних умов. Таким чином, нами були визначені, теоретично обґрунтовані педагогічні умови, що сприяють розвитку творчих здібностей дітей засобами природи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021р. №33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya>
3. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка*, 2016. Вип. 11. С. 120–131.
4. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
5. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
6. Чепур О. Креативний розвиток дітей дошкільного віку. URL: <https://bit.ly/3wZ2jKe> (дата звернення: 06.09.2022).
7. Чудакова О. Креативність як творча здатність особистості. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i23/72.pdf> (дата звернення: 06.09.2022).

REFERENCES:

1. Kuzmenko V. U. (2005) Rozvytok indyvidualnosti dytyny 3–7 rokiv [Development of the individuality of a child aged 3–7 years] : monohrafiia. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova. 354 p. (in Ukrainian).
2. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12 sichnia 2021r. №33 «Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (derzhavnogo standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia» (2021) [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 12, 2021. No. 33 «On approval of the Basic component of preschool education (state standard of preschool education) new edition.»] URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (in Ukrainian).
3. Pavlenko V. V. (2016) Kreatyvnist: sutnisna kharakterystyka poniattia [Creativity: an essential characteristic of the concept]. *Kreatyvna pedahohika*. Vyp. 11. P. 120–131. (in Ukrainian).
4. Psykholohichna entsyklopediia (2006) [Psychological encyclopedia] / avtor-uporiad. O. Stepanov. Kyiv : «Akademvydav». 424 p. (in Ukrainian).
5. Formuvannia bazovykh yakosti osobystosti ditei starshoho doshkilnoho viku v DNZ (2015) [Formation of basic personality qualities of older preschool children in preschool educational institutions]: monohrafiia / H. Bieliienka, S. Vasylieva, N. Havrysh, V. Marshytska, S. Nechai, O. Ostrianska, O. Poliakova, V. Rahozina, O. Reipolska, N. Shkliar ; za zah. red. O. Reipolskoi. Kharkiv : «Drukarnia Madryd». 330 p. (in Ukrainian).
6. Chepur O. (2011) Kreatyvnyi rozvytok ditei doshkilnoho viku [Creative development of preschool children]. URL: <https://bit.ly/3wZ2jKe> (in Ukrainian).
7. Chudakova O. (2012) Kreatyvnist yak tvorcha zdattist osobystosti [Creativity as a creative ability of an individual]. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v10/i23/72.pdf> (in Ukrainian).

УДК 379.8. 3.091

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.8>

В'ячеслав ШИНКАРЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, Україна, 49006
ORCID: 0000-0003-0929-9160

Людмила КЛІМОВА

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, Україна, 49006
ORCID: 0000-0003-1161-617X

Ірина МАЗУР

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, Україна, 49006
ORCID: 0000-0002-7281-7955

Наталія МІХІНА

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, Україна, 49006
ORCID: 0000-0001-7555-9448

Бібліографічний опис статті: Шинкаренко, В., Клімова, Л., Мазур, І., Міхіна, Н. (2022). Вплив мультфільмів на розвиток особистості дитини дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 48–53, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.8>

ВПЛИВ МУЛЬТФІЛЬМІВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті обґрунтовується вплив мультфільмів як одного із найбільш значущих механізмів соціалізації дітей, що впливають на світосприйняття дошкільнят та формування системи їх ціннісних орієнтирів, які формують стереотипи поведінки та способи вирішення ситуацій, дають дитині уявлення про дружбу, взаємовиручку, взаєморозуміння. Виявлено можливість мультфільмів у вирішенні наступних виховних завдань, таких як: формування світогляду; моральне виховання; естетичне виховання; трудове виховання. Визначено ряд позитивних та негативних моментів при перегляді мультфільмів: персонажі мультфільмів показують дитині різні способи взаємовідносин зі світом; через порівняння з улюбленими героями дитина вчиться сприймати себе позитивно, пересилувати свої страхи та труднощі, виробляти у собі повагу до оточуючих; діти набагато ефективніше уявляють картини світу, і цим починають розвивати у собі особистість, переймаючи ті чи інші якості персонажів; дитина майже всю інформацію сприймає як образ, у тому числі потім будується її модель світу. Обґрунтовано кілька ознак «шкідливого мультіка»: головні герої мультфільму агресивні, вони прагнуть завдати шкоди оточуючим (наслідком перегляду такого мультфільму може стати прояв жорстокості, безжалісності, агресії дитиною у реальному житті); девіантна поведінка героїв мультфільму ніким не карається (наслідком перегляду може стати розхитування еталонів гарного та поганого вчинку, допустимої та неприйнятної поведінки); демонструються небезпечні для життя дитини форми поведінки, які у реальному житті просто небезпечні (наслідки перегляду таких прикладів для наслідування може обернутися для дитини зниження порога чутливості до небезпеки, отже потенційними травмами); транслиються форми нестандартної статево-рольової поведінки (перегляд подібних сцен може мати бажання демонстровану поведінку спробувати на собі); неповажне ставлення до людей, тварин, рослин; використовуються несимпатичні, потворні герої. З метою вивчення деяких аспектів включення мультиплікаційних фільмів до змісту виховної та освітньої діяльності з дітьми дошкільного віку, було проведено анкетування вихователів та батьків.

Ключові слова: мультфільм, діти дошкільного віку, формування світогляду, заклади дошкільної освіти.

Vyacheslav SHYARENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Education, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, Vladimir Antonovich str., 70, Dnipro, Ukraine, 49006

ORCID: 0000-0003-0929-9160

Lyudmyla KLIMOVA

Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education, Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, Vladimir Antonovich str., 70, Dnipro, Ukraine, 49006

ORCID: 0000-0003-1161-617X

Iryna MAZUR

Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education, Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, Vladimir Antonovich str., 70, Dnipro, Ukraine, 49006

ORCID: 0000-0002-7281-7955

Natalia MIKHINA

Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education, Municipal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk Regional Council, Vladimir Antonovich str., 70, Dnipro, Ukraine, 49006

ORCID: 0000-0001-7555-9448

To cite this article: Shynkarenko, V., Klimova, L., Mazur, I., Mikhina, N. (2022) Vplyv multfilmiv na rozvytok osobystosti dytyny doshkilnoho viku [The influence of cartoons on the personality development of a preschool child]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 48–53, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.8>

THE INFLUENCE OF CARTOONS ON THE PERSONALITY DEVELOPMENT OF A PRESCHOOL CHILD

The article substantiates the influence of cartoons as one of the most significant mechanisms of children's socialization, which influence the worldview of preschoolers and the formation of their system of value orientations, which form stereotypes of behavior and ways of solving situations, give the child an idea of friendship, mutual help, and mutual understanding. The possibility of cartoons in solving the following educational tasks was revealed, such as: formation of a worldview; moral education; aesthetic education; labor education. A number of positive and negative aspects of watching cartoons have been identified: cartoon characters show the child different ways of interacting with the world; through comparison with favorite heroes, the child learns to perceive himself positively, to overcome his fears and difficulties, to develop respect for others; children imagine pictures of the world much more effectively, and thus begin to develop their personality, adopting certain qualities of the characters; the child perceives almost all information as an image, including then his model of the world is built. Several signs of a «harmful cartoon» are substantiated: the main characters of the cartoon are aggressive, they seek to harm others (the result of watching such a cartoon can be a manifestation of cruelty, ruthlessness, aggression by a child in real life); the deviant behavior of the cartoon characters is not punished by anyone (the result of viewing may be the shaking of standards of good and bad behavior, acceptable and unacceptable behavior); forms of behavior that are dangerous for the child's life are demonstrated, which in real life are simply dangerous (the consequences of watching such role models can result in a child's lowering of the threshold of sensitivity to danger, therefore, potential injuries); forms of non-standard sex-role behavior are broadcast (watching such scenes may make you want to try the demonstrated behavior on yourself); disrespectful attitude towards people, animals, plants; unsympathetic, ugly characters are used. In order to study some aspects of the inclusion of animated films in the content of educational and educational activities with preschool children, a survey of educators and parents was conducted.

Key words: cartoon, children of preschool age, worldview formation, preschool education institutions.

Актуальність проблеми. Проникнення в життя дошкільника інформаційно-екранної культури здійснює серйозний вплив, змушу-

ючи шукати нові способи збагачення моральної сфери. На сучасному етапі розвитку суспільства, помітно змінюється життєвий простір

дитини, оскільки екранна культура, а саме Інтернет, комп'ютерні ігри, телебачення, мультфільми, вже починає впливати на дітей з ранніх років. Регулярний перегляд мультфільмів із ранніх років накладає свій відбиток на поведінці дошкільника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

О. Білоус, О. Вакуленко, С. Демченко у своїх дослідженнях займалися питаннями включення в життя сучасного дошкільника екранної культури, О. Дорошевич, О. Кепканова, Л. Масол, К. Скіпор, Л. Чорна досліджували психологічні засади впливу мультфільмів на особистість дитини. Мультфільм як виховання дошкільнят вивчався О. Шайкіна (розвиток умінь цілепокладання з використанням мультфільмів), Р. Казакової, Ж. Мацкевич (розвиток образотворчої творчості в малюванні дітей дошкільного віку під впливом мультфільмів), Н. Олійник, Є. Тупічкіна (формування глядацької культури в процесі перегляду мультфільму).

Вітчизняні педагоги та психологи (Н. Виноградова, С. Петерина) вважають, що формувати у дітей моральні якості необхідно в процесі всього періоду виховання та навчання дітей як у закладах дошкільної освіти так і закладах загальної середньої освіти.

Мета дослідження. Виявити можливості мультфільмів у вирішенні виховних завдань, теоретично обґрунтувати вплив мультфільмів як одного із найбільш значущих механізмів соціалізації дітей, що впливають на світосприйняття дошкільнят та формування системи їх ціннісних орієнтирів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Перегляд мультфільмів – один із найбільш значущих механізмів соціалізації дітей, що впливають на світосприйняття дошкільнят та формування системи їх ціннісних орієнтирів, які формують стереотипи поведінки та способи вирішення ситуацій, дають дитині уявлення про дружбу, взаємовиручку, взаєморозуміння. При сприйнятті мультфільмів у дитини формуються здатності до чуйності на зображувані життєві ситуації анімаційних героїв, що сприяє не тільки ідентифікації почуттів, що спостерігаються дошкільником у героїв, а й самоідентифікації: діти починають осмислювати переживання, узагальнювати їх, відповідно до цього змінюється поведінка самих дітей. Це необхідно враховувати при формуванні соціальних уста-

новок старших дошкільнят, які схильні сприймати та оцінювати соціальні об'єкти (дружба, сім'я, Батьківщина, праця) виходячи із власної системи цінностей, на формування якої впливають референтна група осіб та розвиток рефлексії. В основі регуляції поведінки дошкільника лежать соціальні установки, що склалися. Педагогічний вплив на соціальну установку дитини включає чотири стадії: привернення уваги дитини до того чи іншого питання, порушення його інтересу, пред'явлення нової інформації та переконання (вказівка на бажані у зв'язку з цим практичні дії щодо об'єкта встановлення).

Історія світової мультиплікації починається із другої половини 19 століття. Сьогодні засоби масової інформації майже у всіх дітей замінили іграшки. Це стало не просто проведенням часу, а й засобом виховання інформаційного впливу медіасередовища, яке формує душу і розум дитини, виховує її смаки та погляди на світ. У дітей дошкільного віку основним засобом виховання є мультфільми, які мають певний смисл.

Однак ми помітили, що дослідженню та використанню можливостей мультиплікаційного мистецтва на сучасному розвитку суспільства як засобу морального виховання не приділяється належної уваги. Вирішення зазначених проблем ускладнює недостатня підготовленість педагогів, психологів до розвитку моральної поведінки дошкільнят засобами мультиплікаційних фільмів. Сюжети мультфільмів та образи персонажів можуть бути трансляторами моральних цінностей. Виходячи з цього розуміння, можна відзначити, що весь морально-розвивальний потенціал мультфільму може бути використаний у системі морального виховання дітей дошкільного віку. Це можливо і необхідно використовувати передусім ще й тому, що дошкільне дитинство – це період інтенсивного становлення моральних установок та почуттів.

О. Дорошевич вважає, що у сучасному світі мультфільми є не просто формою проведення часу, сьогодні це потужний засіб виховання. Мультиплікація як вид мистецтва має можливість вирішення наступних виховних завдань:

- формування світогляду. Якісно зняті мультиплікаційні фільми реалістичні, наближені до реальних явищ життя і тому сприяють формуванню цілісного світогляду;

- моральне виховання. Любов і дружба, працьовитість, чесність та багато інших моральних

настанов можна ненав'язливо «вкласти» в мультфільм, і вони, безсумнівно, знайдуть свою дорогу до серця дитини. Разом з цим діти мимоволі переймають манеру поведінки, стилі спілкування, які використовують у поведінці мультиплікаційні персонажі;

– естетичне виховання. У мультфільмах дитина бачить красу природи, чує гармонійну музику, яка, як відомо, посилює одержувані зорові враження. Доставляє естетичну насолоду та якісно промальовані та підібрані костюми (особливо у народних казках), та оздоблення будинків;

– трудове виховання. У радянських мультфільмах праця представлена як спільна творчість, а допомога та взаємовиручка як основа продуктивної взаємодії. Ледачі персонажі завжди засуджуються і висміюються авторами (Doroshevich, 2012, p. 31).

Сучасна мультиплікація дуже часто негативно впливає на уявлення дитини про світ, тим самим деформує дитячу психіку. Відбувається насамперед деформація ціннісних засад. На думку логопеда-дефектолога О. Вакуленко, дитина майже всю інформацію сприймає у вигляді образів, з яких вона як з кубиків будує свою модель світу (Vakulenko, 2005, p. 14).

Аналіз більшості сучасної мультпродукції, дозволяє зробити висновок про те, що в дитячу свідомість вкладаються хибні та соціально неприйнятні цінності, а саме формується «культура» сили, агресивної поведінки, самолюбство, вульгарність, аморальність, негативне ставлення до оточуючих та багато іншого. Така тенденція призводить до негативного впливу підсвідомості дітей, спотворює формування та становлення їх особистості, і навіть моральні підвалини їх психічних процесів.

С. Демченко відмічає, що на жаль, мультиплікатори, бажаючи розширити глядацьку аудиторію, недостатньо уваги приділяють художньо-моральній стороні змісту, нерідко обмежуючись лише привабливим мультиплікаційним сюжетом. Мультиплікація зараз стала більш комерціалізованою. Дедалі більше почали з'являтися мультфільми, які призначені для сімейного перегляду, такі як «Шрек», «Кіт у чоботях», «Червона шапочка проти зла» та безліч інших, що включають жарти і підтекст, зрозумілим дорослим, але не дітям (Demchenko, 2004, p. 6).

Особливості дитячої психіки такі, що всі події, які відбуваються перед їхніми очима, сприймаються ними як реальні. Це насамперед пов'язано з тим, що у дітей відсутня повна свідомість меж реальності.

Таким чином, одним із засобів розвитку морального виховання дошкільнят є мультфільми, які формують моральні почуття та норми моральної поведінки, також сприяє розвитку багатьох вищих психічних процесів: мислення, сприйняття, уяви, пам'яті.

Але реалізація моральних виховних можливостей мультиплікації можлива лише за умови правильного вибору мультфільмів, які мають позитивний вплив на психіку дитини.

Наразі з'явилися цілі телевізійні канали, які спеціалізуються виключно на мультиплікації та транслюють їх цілодобово. Найчастіше, сучасні мультфільми виконують розважальну функцію, але, на жаль, у гонитві за глядачем творці вдаються до «заборонених прийомів» і тоді «дитячі казки» здатні завдати шкоди психіці дитини.

О. Білоус зауважує, що не потрібно проводити спеціальний аналіз контенту, щоб побачити таку проблему, як демонстрація сцен насильства та агресії у мультфільмах. Приклади тому можна легко знайти в таких популярних у підлітків мультфільмах, як «Том і Джері», «Дивовижний світ Гамбла», «Юні титани, вперед». Наслідком перегляду такого мультфільму може стати вияв жорстокості, безжалісності, агресії дитиною в реальному житті. Дослідження О. Білоус, проведені ним та його колегами довели, що побачені по телевізору сцени агресії та насильства формують у дитини такі риси характеру, як жорстокість та злість. Більше того, психологи стверджують, що регулярний перегляд дітьми агресивних фільмів та передач може спровокувати скоєння серйозних кримінальних злочинів ними у зрілому віці (Bilous, 2000, p. 72).

Л. Масол вважає, що «дитина розуміє та приймає мову мультфільмів, героїв мультфільмів та їх вчинки, тому що ці герої прості та типові і роблять звичайнісінькі справи, роблять благородні вчинки, виявляють доброту» (Masol, 2003, p. 34).

О. Кепканова А. виділяє ряд позитивних та негативних моментів при перегляді мультфільмів:

– персонажі мультфільмів показують дитині різні способи взаємовідносин зі світом;

– через порівняння з улюбленими героями дитина вчиться сприймати себе позитивно, пересилувати свої страхи та труднощі, виробляти у собі повагу до оточуючих;

– діти набагато ефективніше уявляють картини світу, і цим починають розвивати у собі особистість, переймаючи ті чи інші якості персонажів;

– дитина майже всю інформацію сприймає як образ, у тому числі потім будується її модель світу (Керканова, 2008, р. 31).

З метою вивчення деяких аспектів включення мультиплікаційних фільмів до змісту виховної та освітньої діяльності з дітьми дошкільного віку, було проведено анкетування вихователів та батьків. Проведене дослідження показало, що важливо проводити роботу з педагогами дошкільних навчальних закладів та батьками з метою психологічної освіти про механізми впливу сучасної мультпродукції на свідомість дошкільнят.

З дошкільнятами проведено дослідження, спрямоване на виявлення психолого-педагогічних умов та розробку методичних рекомендацій щодо підвищення рівня емоційного ставлення до моральних норм, що сприяють соціалізації старших дошкільнят.

Методи дослідження: методи теоретичного дослідження, моделювання, статистичний аналіз, педагогічний експеримент.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сучасному світі мультфільми є не просто формою проведення часу. Сьогодні це потужний засіб виховання. Мультиплікація як вид мистецтва має можливість вирішення наступних виховних

завдань: – формування світогляду; моральне виховання; естетичне виховання; трудове виховання.

Будучи значною частиною життя сучасної дитини, мультиплікаційні фільми дуже впливають на їх розвиток. Існує велика кількість добрих, якісних мультфільмів, які формують у глядачів уявлення про добро і зло, розширюють кругозір, допомагають боротися з дитячими страхами, вчать поважати та любити природу, родину, інших людей. У них висміюються лайки, боягузливості, дурість. У таких мультфільмах добро завжди перемагає зло, причому негативний персонаж не знищується, а зазвичай перевиховується. Таким чином, глядач розуміє, що кожна людина, яка зробила помилку, має право на виправлення і щасливе життя.

З іншого боку, серед сучасних мультфільмів нерідко можна зустріти шкідливі, інколи ж і просто небезпечні. Найчастіше небезпечний контент міститься у мультиплікаційній продукції зарубіжного виробництва. Це пов'язано, перш за все, з різницею у світогляді та глибоким розбіжністю у картині світу. У таких мультфільмах багато агресії та насильства, а зло, найчастіше, знищується фізично або взагалі виявляється сильнішим і могутнішим за добро.

Батькам та педагогам необхідно добре орієнтуватися у сучасних мультфільмах з метою фільтрації потенційно небезпечного контенту. Необхідно також розробити комплекс заходів, за допомогою яких можна було б звернути увагу дитини на позитивні моменти та виробити стійке заперечення негативу та агресії, які, на жаль, часто зустрічаються у сучасній мультиплікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоус О. Діти – найвимогливіша й найбеззахисніша телевізійна аудиторія. *Телевізійна журналістика*. Львів, 2000. № 6. С. 72–88.
2. Вакуленко О. Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування способу життя особистості. *Соціальний працівник*. 2005. № 9. С. 14–18.
3. Демченко С. В. Медіаполітична система в сучасній Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня, канд. пол. наук : спец. 23.00.02. «Політичні інститути та процеси». Дніпропетровськ, 2004. 22 с.
4. Дорошевич О. А. Критичне ставлення дитини до медіа насильства як складова її медіакультури. *Вісник психології та педагогіки*. 2012. № 9. С. 31–46.
5. Керканова О. І. Вплив медіа-середовища на формування дитини. *Психолог*. 2008. № 5. С. 67–70.
6. Масол Л. Формування естетичного смаку засобами телебачення і радіо. *Шкільний світ*. 2003. № 38. С. 34–41.

REFERENCES:

1. Bilous O. (2000) Dity – najvymohlyvisha j najbezzakhysnisha televiziynna audytorii. *Televiziynna zhurnalistyka* [Children are the most demanding and defenseless television audience. *Television journalism.*]. L'viv. № 6. S. 72–88. (in Ukrainian).
2. Vakulenko O. (2005) Zasoby masovoi informatsii iak osoblyvyj chynnyk vplyvu na formuvannia sposobu zhyttia osobystosti. *Sotsial'nyj pratsivnyk* [Mass media as a special factor of influence on the formation of an individual's lifestyle. *Social Worker*]. № 9. S. 14–18. (in Ukrainian).

3. Demchenko S. V. (2004) Mediapolitychna systema v suchasnij Ukraini: avtoref. Dys.. na zdobuttia nauk. stupenia, kand. pol. nauk : spets. 23.00.02. «Politychni instytuty ta protsesy» [Media-political system in modern Ukraine: autoref. Diss. for obtaining sciences. degree, candidate gender Sciences: spec. 23.00.02. «Political institutions and processes»]. Dnipropetrovs'k, 22 p. (in Ukrainian).
4. Doroshevich O. A. (2012) Krytychne stavlennia dytyny do media nasyt'stva iak skladova ii mediakul'tury. Visnyk psykholohii ta pedahohiky [A child's critical attitude towards media violence as a component of his media culture. Herald of psychology and pedagogy]. № 9. S. 31–46. (in Ukrainian).
5. Kepkanova O. I. (2008) Vplyv media-seredovyscha na formuvannia dytyny. Psykholoh [The influence of the media environment on the formation of a child. Psychologist]. № 5. S. 67–70. (in Ukrainian).
6. Masol L. (2003) Formuvannia estetychnoho smaku zasobamy telebachennia i radio. Shkil'nyj svit [Formation of aesthetic taste by means of television and radio. School world]. № 38. S. 34–41. (in Ukrainian).

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 378.091.31.041:172

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.9>

Володимир АНТОНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-6080-8728

Оксана ЯСТРУБ

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-4354-668X

Бібліографічний опис статті: Антонюк, В. (2022), Яструб, О. (2022). Самостійна робота у процесі підготовки студентів до викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.9>

САМОСТІЙНА РОБОТА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкривається потенціал завдань самостійної роботи для узагальнення та систематизації знань студентів із освітнього компонента «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі». Актуальність проблеми обумовлена упровадженням змішаного навчання, відповідно до якого значна частина навчального матеріалу відводиться на самостійне опрацювання. Тому завдання самостійної роботи мають бути сплановані, чітко сформульовані, зрозумілі для виконання студентами.

Мета статті полягає в обґрунтуванні змісту самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі». Досягненню мети спряло розв'язання низки завдань: 1) уточнити сутність поняття «самостійна робота студентів»; 2) виявити потенціал самостійної роботи для узагальнення та систематизації знань студентів з освітнього компонента «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі».

Відзначено, що самостійна робота є логічним продовженням аудиторних занять й організовується паралельно з ними; допомагає майбутнім фахівцям успішно навчатися, розвивати ініціативу, сприяє фізичному, розумовому, естетичному вихованню, задовольняє їхні освітні запити та спрямовує їхню активність на творчу корисну діяльність.

Самостійну роботу визначено як одну з форм навчання з певного освітнього компонента, яка організовується викладачем в позааудиторний час з використанням різних засобів (підручники, посібники, Інтернет-мережі, платформи) та спрямована на узагальнення, систематизацію й виявлення рівнів знань студентів з цього освітнього компонента; виховання самостійності, самоорганізованості, самоконтролю, самопрезентації та інших їхніх особистісних якостей.

Поглибленню знань програмового матеріалу з методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі сприяє використання різних видів завдань самостійної роботи. Запропоновано тематику завдань для самостійної роботи студентів з вказаного освітнього компонента.

Ключові слова: самостійна робота, професійна підготовка, майбутні учителі початкової школи, громадянська та історична освітня галузь.

Volodymyr ANTONIUK

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-6080-8728

Oksana YASTRUB

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4354-668X

To cite this article: Antoniuk, V. (2022), Yastrub, O. (2022). Samostiina robota u protsesi pidhotovky studentiv do vykladannia hromadianskoi ta istorychnoi osvitnoi haluzi v pochatkovii shkoli [Independent work in the process of preparing students for teaching civics and historical education in primary school]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.9>

INDEPENDENT WORK IN THE PROCESS OF PREPARING STUDENTS FOR TEACHING CIVIC AND HISTORICAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL

The article reveals the potential of independent work tasks for the generalization and systematization of students' knowledge from the educational component «Methodology of teaching civic and historical educational field». The urgency of the problem is due to the introduction of mixed learning, according to which a significant part of the educational material is allocated for independent study. Therefore, the tasks of independent work must be planned, clearly formulated, and understandable for students to perform.

The purpose of the article is to substantiate the content of students' independent work in the process of studying the course «Methodology of teaching civic and historical education». Achieving the goal was achieved by solving a number of tasks: 1) to clarify the essence of the concept of «independent work of students»; 2) to reveal the potential of independent work to generalize and systematize students' knowledge from the educational component «Methodology of teaching in the civic and historical field of education».

It is noted that independent work is a logical continuation of classroom classes and is organized in parallel with them; helps future specialists to study successfully, develop initiative, promotes physical, mental, and aesthetic education, satisfies their educational needs and directs their activity to creative and useful activities.

Independent work is defined as one of the forms of learning from a certain educational component, which is organized by the teacher outside classroom time using various tools (textbooks, manuals, Internet networks, platforms) and is aimed at summarizing, systematizing and identifying the levels of knowledge of students from this educational component; education of independence, self-organization, self-control, self-presentation and other personal qualities.

The use of various types of independent work tasks contributes to the deepening of knowledge of the program material on the teaching methodology of the civic and historical educational field. Subjects of tasks for independent work of students from the specified educational component are proposed.

Key words: *independent work, professional training, future primary school teachers, civic and historical education branch.*

Актуальність проблеми. Актуальним завданням сучасної освіти є формування інтелектуально й соціально компетентної особистості, здатної самостійно й творчо мислити, діяти, застосовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях та здатної до самоосвіти протягом всього життя. Особливий акцент у цьому контексті зроблено на професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи, поштовхом до особистісного самовдосконалення якого є його самостійна робота. Саме у самостійній діяльності студентів проявляються мотивація, цілеспрямованість, а також самоорганізованість, самостійність, самоконтроль та інші їхні особистісні якості. Окреслена проблема актуалізується також уведенням дистанційного та змішаного навчання, оскільки значну частину навчального матеріалу студенти мають опрацювати самостійно.

У зв'язку зі всесвітньою пандемією Міністерство освіти і науки України запропонувало закла-

дам вищої освіти поступово перейти до змішаного навчання. В умовах карантинних обмежень звичні види занять потрібно трансформувати у форми взаємодії суб'єктів навчання, що можуть здійснюватися синхронно та асинхронно, а також в організовану самостійну роботу студента. До онлайн-навчання змусило також широкомасштабне вторгнення росії на територію України. Відповідно до цього педагог мав відійти від традиційних форм організації навчання і спланувати пізнавальну діяльність студентів аудиторно з безпосередньою участю викладача і студентів (контактні години) та через опосередковану взаємодію засобами онлайн-технологій. З огляду на це, важливим у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів є підбір чітких, творчо й особистісно орієнтованих завдань для самостійної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації самостійної роботи студентів приділяли увагу О. Бережна, І. Гуменюк,

Л. Каськова, Г. Кемінь О. Нестеренко, Т. Ситнік, І. Шимко, О. Хміль, Д. Хміль, К. Ярославцева та ін. Так, Т. Ситнік детально аналізує специфіку організації самостійної роботи студентів в умовах карантинних обмежень, акцентуючи увагу на характері змішаного навчання студентської молоді, що дає змогу викладачеві поєднувати аудиторні заняття з онлайн-діяльністю, визначити переваги й недоліки окремих видів самостійної (Ситнік, 2021). Уже І. Гуменюк вивчає системно-синергетичний аспект самостійної роботи з вивчення української мови за професійним спрямуванням, визначаючи чотири основні етапи її організації та аргументуючи синергетичні аспекти системи самостійної роботи майбутніх фахівців педагогічної галузі (профілізація її змісту, корекція системи оцінювання і термінів виконання залежно від виду підсумкового контролю, вибір форм виконання) (Гуменюк, 2022). Поряд з цим, менше уваги вчені акцентують на організації самостійної роботи майбутніх учителів у процесі викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні змісту самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі». Досягненню мети спрямо розв'язання низки завдань: 1) уточнити сутність поняття «самостійна робота студентів»; 2) виявити потенціал самостійної роботи для узагальнення та систематизації знань студентів з освітнього компонента «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі».

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з форм навчання в закладі вищої освіти, поряд з навчальними заняттями, індивідуальними завданнями та практичною підготовкою є самостійна робота студентів. У «Положенні про організацію навчального процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки» самостійну роботу студента подано як основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час. У документі зазначено, що «викладач визначає зміст самостійної роботи, узгоджує її з іншими видами навчальної діяльності, розробляє методичні засоби проведення поточного та підсумкового контролю, здійснює діагностику якості

самостійної роботи студента, аналізує її результати» (*Положення про організацію навчального процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки 2020, с. 8*).

Самостійна робота виступає логічним продовженням аудиторних занять й організовується паралельно з ними. Вона допомагає майбутнім фахівцям успішно навчатися, розвивати ініціативу, сприяє фізичному, розумовому, естетичному вихованню, задовольняє їхні культурні запити та спрямовує їхню активність на творчу корисну діяльність (Смалько, 2014, с. 76). В основі самостійної роботи – самостійність студентів, як здатність не лише вирішувати поставлені перед ними завдання у процесі навчання, а й ставити нові креативні цілі, стає ініціативною і має потребу приймати і здійснювати власні рішення. У цьому контексті, нам імпонує думка С. Шаварова, про те, що самостійна робота студентів має свою специфіку та включає допомогу з боку викладача (Шаваров, 2008).

Традиційно самостійна робота студентів займає значний обсяг у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Широкі можливості самостійно опрацьовувати матеріал та удосконалювати знання надають підручники, словники, довідники, комп'ютерні та мультимедійні технічні засоби, мережа Інтернет. Однак, значимою є роль викладача в організації та керівництві самостійною роботою студентів, який має сформулювати здатності студента правильно організувати власну самостійну роботу та користуватись різними джерелами інформації в процесі її виконання.

Отже, самостійна робота – це одна з форм навчання з певного освітнього компонента, яка організовується викладачем в позааудиторний час з використанням різних засобів (підручники, посібники, Інтернет-мережі, платформи) та спрямована на узагальнення, систематизацію й виявлення рівнів знань студентів з цього освітнього компонента; виховання в них самостійності, самоорганізованості, самоконтролю, самопрезентації та інших особистісних якостей.

К. Ярославцева зазначає, що для організації самостійної роботи фахівців може бути ефективною використана «модель Уоллеса», яка включає наступні компоненти (Ярославцева, 2020) (рис. 1).

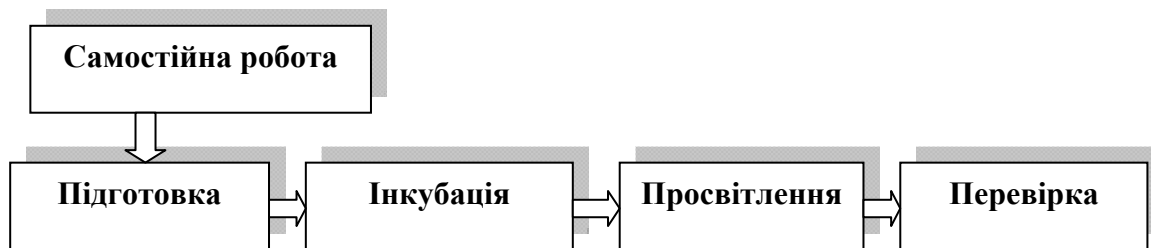

Рис. 1. Компоненти самостійної роботи за «моделлю Уоллеса»

Як засвідчує аналіз рисунку 1, модель самостійної роботи Уоллеса, яку детально аналізує К. Ярославцева, передбачає реалізацію таких компонентів як: підготовка: формулювання завдання та початкові спроби його вирішення; інкубація: відволікання від завдання і переключення на інший предмет; просвітлення: інтуїтивне проникнення в суть завдання; перевірка: випробування або реалізація рішення (Ярославцева, 2020, с. 241).

Поглибленню знань програмового матеріалу з методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі сприяє використання різних видів самостійної роботи студентів.

Відповідно до «Положення про організацію навчального процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки», самостійна робота може включати: опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу; вивчення окремих тем або питань, що не розглядаються в курсі лекцій; ... систематизацію вивченого матеріалу перед іспитом та інші види роботи та ін. (Положення про організацію навчального процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки 2020, с. 15).

Аналіз силабуса навчальної дисципліни «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі» (3 кредити, 90 год) засвідчує цілеспрямованість підготовки студентів до викладання в початковій школі громадянської та історичної освітньої галузі. Відповідно до силабуса на самостійну роботу студентів відведено 30 години (1/3 від загальної кількості годин). З метою систематизації та узагальнення знань студентів нами запропоновано такі завдання для самостійної роботи студентів (Яструб, 2021) (табл. 1).

Отже, як засвідчує аналіз таблиці 1, завдання, спрямоване на дослідження свого походження, родоводу є продовженням змісту вивчення теми «Методика навчання змістової лінії «Людина серед людей» / «Я серед людей» у структурі освітньої галузі «Громадянська та історична освіта». Щоб сформувати в молодших школярів знання про свій родовід, генетичне дерево, у майбутнього учителя початкової школи мають бути сформовані знання про сутність генеалогічного методу та визначення родинних зв'язків. Для виконання завдання рекомендуємо студентам скористатися інтернет-сайтом зі складання генеалогічної схеми.

З метою узагальнення знань студентів з теми «Методика навчання змістової лінії «Моя культурна спадщина» у структурі освітньої галузі «Громадянська та історична освіта» пропонуємо самостійно обґрунтувати традиції і свята, які шанують у родині, родинних друзів та однокласників.

Змістом курсу передбачено формування компетентностей з методики навчання змістової лінії «Моя шкільна та місцева громади», тому для самостійної роботи нами обрано виконання самостійного завдання з дослідження та презентації пам'яток культури своєї місцевості, своєї громади.

Цікавими та такими, що мотивують студентів до закріплення знань та умінь з теми «Методика навчання змістової лінії «Людина в суспільстві» / «Ми – громадяни України. Ми – європейці», є завдання типу: виявити та презентувати відомих людей своєї малої Батьківщини; дослідити і презентувати портрет Українця-патріота; дослідити та презентувати проект «Правила доброчинності. Люди – різні, але всі ми – рівні. Види дискримінації (на прикладах). Негідні (аморальні) вчинки. Як протидіяти негідним учинкам?».

З метою якісного виконання завдань самостійної роботи студенти отримували консультації від викладача, рекомендації з пошуку необ-

**Завдання для самостійного опрацювання з курсу
«Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі»**

№ з/п	Види завдань	К-сть годин
1	Дослідити своє походження, родовід.	2
2	Обґрунтувати традиції і свята, які шанують у родині, родині друзів та однокласників.	2
3	Дослідити та презентувати пам'ятки культури своєї місцевості.	2
4	Дослідити та презентувати одну з історичних подій незалежної України.	2
5	Виявити та презентувати відомих людей своєї малої Батьківщини.	2
6	Дослідити і презентувати портрет Українця-патріота.	2
7	Підібрати погляди відомих людей про вислів «бути Людиною».	2
8	Скласти перелік чеснот / рис характеру, якими володіє літературний персонаж чи історична постать – представника українського народу.	2
9	Підібрати ситуації (із казок, оповідань, власного досвіду), у яких хтось зазнав образ, пояснити, як діяти в таких ситуація.	2
10	Виписати права та обов'язки людини. Установити їх взаємозалежність.	2
11	Презентувати проєкт на тему «Приватний простір і громадські місця: у чому відмінність. Правила поведінки у громадських місцях».	2
12	Підготувати есе на одну з тем: Хто такі герої (на прикладах із національної історії)? Мої герої та їхні вчинки (персонажі книжок, мультфільмів, кінофільмів, батьки, інші родичі, знайомі).	2
13	Підготувати та презентувати проєкт «Україна та її сусіди».	2
14	Підготувати проєкт на тему «Атрибути Української держави: назва, прапор, герб, гімн, столиця, офіційна державна мова, валюта».	2
15	Дослідити та презентувати проєкт «Правила доброчинності. Люди – різні, але всі ми – рівні. Види дискримінації (на прикладах). Негідні (аморальні) вчинки. Як протидіяти негідним учинкам?».	2

хідних наукових джерел з теми та інструкції щодо їх виконання. А на онлайн-зустрічах майбутні вчителі початкової школи презентували завершені завдання, аргументували свої думки з тієї чи іншої теми самостійної роботи.

Ініціативу студентів, прагнення до створення чогось нового, уміння презентувати власні досягнення розвиває використання у процесі самостійної роботи методу педагогічних проєктів. Саме проєктна діяльність ставить майбутнього вчителя в умови, коли йому потрібно спланувати власну діяльність, визначити порядок дій, необхідні засоби, проаналізувати наявність знань і умінь, якісно виконати роботу, презентувати її результати та оцінити їх, визначити недоліки та

пояснити причини, а також окреслити основні шляхи оптимізації власної роботи діяльності.

У процесі виконання різноманітних проєктів студенти дотримувалися алгоритму їх виконання (рис. 2).

Важливою у виконанні завдань самостійної роботи є рефлексія, як своєрідний підсумок усієї попередньої діяльності, як самостійно зроблений студентом висновок про узагальнення та систематизацію начального матеріалу з певної теми, його цінність для професійної діяльності. Майбутні вчителі початкової школи здійснювали самоаналіз завдань самостійної роботи, висловлювали думки щодо труднощів, які виникали в ході їх виконання.

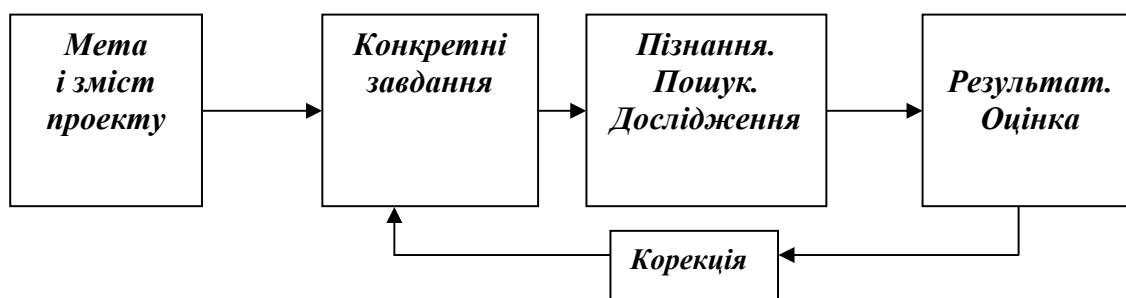

Рис. 2. Алгоритм проєктної діяльності

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, значний потенціал професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання молодших школярів громадянської та історичної освітньої галузі містить самостійна робота, яку визначаємо як одну з форм навчання студентів з певного освітнього компонента, що організовується викладачем в позааудиторний час з використанням різних засобів (підручники, посібники, Інтернет-мережі, платформи) та спрямована на узагальнення, систематизацію й виявлення рівня знань з цього освітнього компонента; виховання самостійності, самоорганізованості, самоконтролю, самопрезентації та інших особистісних якостей. Самостійна робота студентів передба-

чає стійку ефективну суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача й студента. Доцільна й правильно організована самостійна робота сприяє ефективному формуванню в майбутнього вчителя загальних та фахових компетентностей загалом та компетентностей викладання в початковій школі громадянської та історичної освітньої галузі зокрема.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз проблеми. Ґрунтовного дослідження потребують питання пов'язані з визначенням та апробацією ефективних форм та методів перевірки виконання самостійної роботи майбутніх учителів у процесі їх професійної підготовки до викладання громадянської та історичної освітньої галузі в початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуменюк І. Самостійна робота студентів з вивчення української мови за професійним спрямуванням: системно-синергетичні аспекти. *NewInception*, 2022 (3–4(5–6)). С. 52–61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5972371>
2. Положення про організацію навчального процесу на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях у Волинському національному університеті імені Лесі Українки: https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/28Polozhennya_pro_org_anizatsiyu_navch._pr_otsesu_u_VNU_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf
3. Ситнік Т. Організація самостійної роботи студентів в умовах карантинних обмежень. *Молодь і ринок*. № 2(188), 2021. С. 43–48 : <http://mir.dspu.edu.ua/issue/view/13965/7475>
4. Смалько О. Позааудиторна виховна робота як чинник професійноособистісного становлення майбутніх фахівців. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2014. № 8. С. 76–80.
5. Хміль О. В., Каськова Л. Ф., Хміль Д. О., Колот Е. Г., Бережна О. Е. Солошенко Ю. І. Методи організації самостійної роботи в сучасному навчанні студентів. *Іноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів* : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю. м. Полтава, 23 березня 2017 р. С. 176–177.
6. Шаваров С. В. Поняття самостійної роботи та її ознаки. <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-02/08ssvaia.pdf>
7. Ярославцева К. В. Самостійна робота студента в процесі вивчення іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 30. С. 193–198. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/461/1.pdf>
8. Яструб О. О. Методики навчання громадянської та історичної освітньої галузі : силабус навчальної дисципліни для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта». Луцьк. 2021. 17 с.

REFERENCES:

1. Gumenyuk I. (2022) Samostiyna robota studentiv z vivchennya ukraïnskoï movi za profesiynim spryamuvannyam: sistemno-sinergetichni aspekty [Independent work of students on learning the Ukrainian language in a professional direction: systemic and synergistic aspects]. *NewInception*, (3–4(5–6)), pp. 52–61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5972371> (in Ukrainian).
2. Polozhennya pro organizatsiyu navchalnogo protsesu na pershomu (bakalavrskomu) ta drugomu (magisterskomu) rivnyakh u Volynskomu natsionalnomu universiteti imeni Lesi Ukraïнки (2020) [Regulations on the organization of the educational process at the first (bachelor's) and second (master's) levels at Lesya Ukrainka Volyn National University]: https://ed.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/28Polozhennya_pro_org_anizatsiyu_navch._pr_otsesu_u_VNU_%D1%80%D0%B5%D0%B4.pdf (in Ukrainian).
3. Sitnik T. (2021) Organizatsiya samostiynoï roboti studentiv v umovakh karantinnikh obmezhen [Organization of students' independent work under quarantine restrictions]. *Molod i rinok*, no. 2(188), pp. 43–48 : <http://mir.dspu.edu.ua/issue/view/13965/7475> (in Ukrainian).
4. Smalko O. (2014) Pozaauditorna vikhovna robota yak chinnik profesiynooobistisnogo stanovlennya maybutnikh fakhivtsiv [Extracurricular educational work as a factor in the professional and personal development of future specialists].

Naukoviy visnik Skhidnoevropeyskogo natsionalnogo universitetu imeni Lesi Ukraïнки. Pedagogichni nauki. No. 8, pp. 76–80. (in Ukrainian)

5. Khmil O. V., Kaskova L. F., Khmil D. O., Kolot Ye. G., Berezhna O. Ye. Soloshenko Yu. I. (2017) Metodi organizatsii samostiynoi roboti v suchasnomu navchanni studentiv [Methods of organizing independent work in modern student education]. *Inovatsiyni tekhnologii v organizatsii samostiynoi roboti studentiv medichnikh osvithnikh zakladiv* : materiali navch.-nauk. konf. z mizhnar. uchastyu. m. Poltava, 23 berezhnya 2017 r, pp. 176–177. (in Ukrainian)

6. Shavarov S. V. (2008) Ponyattya samostiynoi roboti ta її oznaki [The concept of independent work and its features] <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-02/08ssvaia.pdf> (in Ukrainian)

7. Yaroslavtseva K. V. (2020) Samostiyna robota studenta v protsesi vivchennya inozemnoi movi [Independent work of a student in the process of learning a foreign language]. *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universitetu*, vol 30, pp. 193–198 : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/461/1.pdf> (in Ukrainian)

8. Yastrub O. O. (2021). Metodiki navchannya gromadyanskoyi ta istorichnoyi osvitnoyi galuzi [Teaching methods of the civic and historical educational field: syllabus of the academic discipline for students of specialty 013 «Elementary education»] : silabus navchalnoyi disciplini dlya studentiv specialnosti 013 «Pochatkova osvita». Luck. 17 p. (in Ukrainian).

УДК 373.3.011.3-051]:378.035:39

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.10>

Оксана ДАНИЛЮК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-8765-8475

Наталія ІОВХІМЧУК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-4617-3535

Тетяна ЗДІХОВСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0001-7375-3431

Бібліографічний опис статті: Данилюк, О., Іовхімчук, Н., Здіховська, Т. (2022). Виховання національної самосвідомості майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 61–67, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.10>

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядаються актуальні проблеми виховання національної свідомості майбутніх учителів початкової освіти у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти. Зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, обумовили актуальність обраної теми дослідження. На вчителя початкової школи покладена велика місія – виховання свідомого громадянина української нації. Нації, звитяжністю і нескореністю духа якої захоплюється увесь сучасний свідомий світ.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, практичного досвіду висвітлено основні концептуальні підходи до виховання національної свідомості майбутніх фахівців початкової освіти у процесі фахової підготовки у ЗВО. Обґрунтовано особливості організації навчально-виховної діяльності майбутніх учителів у процесі виховання національної свідомості. У статті зосереджено увагу на шляхи виховання національної свідомості майбутніх фахівців початкової освіти у процесі вивчення таких навчальних дисциплін: «Сучасна українська мова з практикумом», «Українська етнопедагогіка», «Педагогічна етика та комунікативний етикет». Зроблено висновки, що формування національної свідомості майбутніх учителів початкових класів – складова і невід’ємна частина вирішення фундаментальної проблеми підготовки національних педагогічних кадрів. Тому цю суспільно важливу інтегровану якість необхідно формувати цілеспрямовано і систематично ще в стінах педагогічних навчальних закладів.

Дослідження показало, що робота з формування національної свідомості може бути ефективною, якщо цілеспрямовано і послідовно впроваджувати усі можливі засоби й методи національного виховання у навчально-виховний процес педагогічного вищого закладу освіти і якщо цю роботу систематизовано за певними напрямками, які відбивають основні сутнісні аспекти цього процесу (навчальний, виховний, самостійна робота).

Ключові слова: національне виховання, національна свідомість, національна ідея, фахова підготовка, засоби виховання.

Oksana DANYLIUK

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-8765-8475

Nataliia IOVKHIMCHUK

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-4617-3535

Tetiana ZDIKHOVSKA

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-7375-3431

To cite this article: Danyliuk, O., Iovkhimchuk, N., Zdikhovska, T., (2022). Vykhovannia natsionalnoi samosvidomosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi fakhovoi pidhotovky [Education of national consciousness of future primary education teachers in the process of professional training]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 61–67, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.10>

EDUCATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS OF FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article examines the current problems of education of national consciousness of future teachers of primary education in the process of professional training in institutions of higher education. The changes taking place in modern Ukrainian society determined the relevance of the chosen research topic. The primary school teacher is entrusted with a great mission – to educate a conscious citizen of the Ukrainian nation. The nation, the victory and indomitable spirit of which admires the entire modern conscious world.

Based on the theoretical analysis of psychological and pedagogical literature and practical experience, the main conceptual approaches to the education of national consciousness of future specialists in primary education in the process of professional training in higher education institutions are highlighted. The specifics of the organization of educational and educational activities of future teachers in the process of raising national consciousness are substantiated. The article focuses on the ways of raising the national consciousness of future specialists in primary education in the process of studying the following educational disciplines: “Modern Ukrainian language with practical training”, “Ukrainian ethnopedagogy”, “Pedagogical ethics and communicative etiquette”. It was concluded that the formation of the national consciousness of future primary school teachers is an integral and integral part of solving the fundamental problem of training national pedagogical personnel. Therefore, this socially important integrated quality must be formed purposefully and systematically even within the walls of pedagogical educational institutions.

The study showed that work on the formation of national consciousness can be effective if all possible means and methods of national education are purposefully and consistently introduced into the educational process of a pedagogical higher education institution and if this work is systematized according to certain directions that reflect the main essential aspects of this process (educational, educational, independent work).

Key words: national education, national consciousness, national idea, professional training, means of education.

Постановка наукової проблеми та її значення. Українська нація сьогодні переживає найтяжчі часи : вже досить тривалий час Україна живе в умовах найжорстокішої війни, яка була розв’язана країною-агресором. Для нашої нації вона стала народною війною за незалежність і суверенітет, за свою національну ідентичність. Національний дух о’бєднав в одне ціле усіх свідомих українців, які готові «покласти душу й тіло за свою свободу...». Тому проблема національного виховання сьогодні набуває ще більшої актуальності, ніж будь-коли.

Формування національної свідомості майбутніх учителів початкових класів – складова і невід’ємна частина вирішення фундаментальної проблеми підготовки національних педагогічних кадрів. А тому цю суспільно важливу інтегровану якість необхідно формувати цілеспрямовано і систематично ще в стінах педагогічних навчальних закладів.

Основна місія у вихованні національно свідомих громадян покладається на вчителя, тому

особливої актуальності набуває проблема формування національної свідомості майбутніх учителів початкових класів. Саме їх висока національна свідомість буде важливим орієнтиром для молодшого покоління.

Національно свідомою особистістю – це самодостатня особистість, з потужною силою духу, непереможним прагненням до волі. «Влада боїться свободи в серцях набагато більше, ніж голодного бунту. Бо голодного можна купити, а вільного – тільки вбити.» (архієпископ-емерит Любомир Гузар).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для формування основ національної свідомості майбутніх учителів початкової школи потрібно якомога повніше використовувати засоби художнього слова, народної творчості як духовних орієнтирів нашого народу. Серед таких відзначимо перш за все Г. Сковороду, П. Куліша, М. Костомарова, Т. Шевченка, Лесю Українку, М. Драгоманова, І. Франка, П. Чубинського, М. Лисенка,

М. Грушевського, О. Огієнка, М. Леонтовича, Д. Антоновича, Д. Чижевського, Б. Грінченка, М. Хвильового, О. Курбаса та багатьох інших носіїв української національної ідеї. Фундаментальні ідеї формування і розвитку національної свідомості особистості, які є надзвичайно важливими для сучасного вчителя, розроблені в педагогічних працях П. Блонського, Г. Ващенко, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги, інших авторів. Основні складові національного виховання визначали філософи, історики, літературознавці М. Бердяєв, С. Єфремов, Г. Сковорода, Д. Чижевський; методичні аспекти розробляли Т. Бугайко, Ф. Бугайко, О. Мазуркевич та ін., соціально-філософські аспекти розвитку свідомості розробляли філософи і психологи Р. Декарт, У. Джеймс; А. Агафонов, В. Аллахвердов, А. Брушлинський, В. Зінченко, С. Максименко, В. Мухіна, С. Рубінштейн, А. А. Спіркін, А. Толстих. У ХХІ ст. ми маємо стати не зросійщеними малоросами, а гідними своєї історії, своїх предків, своєї землі і нашого часу українцями. Українська мова має розглядатися як культурно-національна сила суспільства, без якої неможливо виховати громадянапатріотів Української держави (Yaremchuk, 1993, p. 12). Доречними з цього приводу звучать слова В. Сухомлинського: «Школа стане вогнищем культури, коли в ній запанують чотири культу: культ батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова...» (Sukhomlynskyi, 1997, p. 361).

Мета статті – обґрунтувати актуальність, зміст і шляхи виховання національної свідомості студентів у процесі вивчення дисциплін фахової підготовки.

Головну проблему сучасного державотворення – забезпечення єдності українського народу – розв'язати можна лише при наявності ідеологічного підґрунтя – національної ідеї, довкола якої люди могли б і хотіли б згуртуватися, щоб втілити її в життя. Об'єднати націю – означає здолати існуюче розшарування суспільства, інтегрувати інтереси соціальних груп в єдиному ідеологічному напрямку.

Національна ідея – це творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його дух свободи, вищий рівень самоусвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості, його здатність впливати на формування

позитивного для себе політичного міжнародного клімату.

Про національну ідею сьогодні не говорять хіба що лінивий. Цим словосполученням прикриваються усі політики і державні діячі. Щоправда, досі ще ніхто не зміг висунути, ба більше того, сформулювати дійсно об'єднувчу ідею української нації. Що ж насправді є національною ідеєю? Національна ідея – це вдосконалення, причому насамперед духовного вдосконалення суспільства. І ідея ця є абсолютно універсальною. Хтось вважає національною ідеєю якісь імперські амбіції або прагнення, чи ще щось, однак насправді вони не можуть становити вищий національний замисел. Правдивою національною ідеєю є лише ідея вдосконалення, як шлях здобуття неподільної свободи (Єпископ Олег Ведмеденко).

Формування національної свідомості є одним з механізмів втілення національної ідеї.

Таким чином, національна ідея – це щось таке, що віками, тисячоліттями зберігалось в архетипі (підсвідомості) народу, його глибокій пам'яті, мрії, і раптом у певні (критичні) моменти вихлюпується назовні – переходить у свідомість, логіку народних вчинків і робить народ одержимим, готовим на будь-які жертви. Народ може втратити державність, територію, навіть мову і культуру, але він здатний до відтворення через існування національної ідеї (мрії).

Фундаментальною основою національного виховання є національна самосвідомість. І та суспільно-політична ситуація, що склалась нині в Україні, поставила проблему національного виховання однією з пріоритетних цінностей. а формування національної свідомості основою збереження та процвітання нації. Отже, успішна демократична, правова й цивілізована держава потребує національно свідомих громадян. Національно свідомою людиною – це людина як духовна істота, яка прагне досконалості, з розвиненим духом і можливістю творити культуру. Учитель початкової школи має бути взірцем високої моральної культури та патріотичності і покликаний збуджувати, формувати духовне начало в дітей та свідомих громадян незалежної України.

У своєму дослідженні ми розглядаємо проблему виховання національної свідомості майбутніх фахівців у процесі вивчення таких навчальних дисциплін: «Сучасна українська

мова з практикумом», «Українська етнопедогогіка», «Педагогічна етика та комунікативний етикет».

Теоретичний курс «Сучасна українська мова з практикумом» займає важливе місце серед навчальних дисциплін, які забезпечують вищу педагогічну освіту. Ця дисципліна є однією з провідних у підготовці вчителя початкової школи.

Мова є основною формою визначення певної нації і проявом національної самосвідомості. Мова є найбільшим і найдорожчим надбанням кожного народу. «Мова народу – це його дух, і дух народу – це його мова» (В. фон Гумбольдт). У мові акумулюється духовна енергія народу; вона є головною ознакою і символом нації. Нrytsenko, 2003, p. 9)

Українська мова є об'єктивною умовою державності і важливим чинником суспільної свідомості. За словами мовознавця В. Жайворонка, мова як суспільний продукт – це національний організм. Активна позиція мовців (і передусім видатних представників тієї чи іншої епохи) ставить проблему взаємодії між мовою та мовцями. На певному історичному проміжку мовна особистість формується й розвивається відповідно до стану розвитку суспільства (Karapan, 2011, p. 15).

Рідній мові належить найбільша роль у формуванні особистості. Рідною вважається мова всієї нації, мова предків, що пов'язує людину з її народом попередніми поколіннями, їх духовним багатством. Людина вбирає в себе мову з молоком матері, завдяки рідній мові дитина пізнає світ, формується як особистість, як громадянин України. Вважається, що рівень володіння мовою є виміром духовності людини.

У системі початкової освіти українська мова є основним навчальним предметом. Збагачення активного словника дітей і свідоме засвоєння основ граматичної будови рідної мови є необхідною умовою розвитку логічного мислення, емоційного сприйняття і естетичної оцінки явищ навколишньої дійсності, могутнім виховним стимулом, що сприяє розвитку особистості. Ознайомлення учнів із теоретичними основами науки про українську мову повинно бути органічно пов'язане з роботою над розвитком дитячого мовлення, його точності і виразності, над формуванням у дітей мовного смаку. Тому сучасна українська мова як навчальна

дисципліна у підготовці вчителя початкових класів посідає одне з центральних місць.

Вивчення української мови допоможе майбутнім педагогам не лише досконало оволодіти знаннями її фонетичної, лексичної, граматичної системи, а й мати доступ до джерел української духовності, культури; можливість постійно збагачувати духовне життя, утверджувати своє «я» в колективі і суспільстві. Відчувати єдність з Українською державою, відчувати єдність із землею, на якій вони живуть, із народом – творцем і носієм української мови.

Відбір матеріалу і його виклад обумовлений передусім логікою самої науки про мову, а також завданням формування особистості вчителя початкових класів, його світогляду.

Основними темами, які сприяють формуванню національної свідомості у студентів є такі: Українська мова – мова української нації й державна мова. Походження і розвиток української мови. Місце української мови серед інших мов світу. Сучасна українська літературна мова.

Працюючи над цими темами, студенти передусім ознайомлюються з роллю рідної мови в житті народу і кожного його представника. Основна увага при цьому загострюється на багатогранності і важливості функцій, які виконує мова. Усвідомлення суті не тільки комунікативної, а й гносеологічної, мислетворчої, експресивної, естетичної, культуруносною та ін. функцій суттєво позначаються на розумінні ролі рідної мови і ставленні до неї майбутніх учителів початкової школи.

Особливу роль у формування національної свідомості майбутніх учителів початкової школи відіграють теми, що висвітлюють питання походження української мови, її місце серед інших мов світу, лінгвоцид щодо функціонування української мови, формування літературної мови, виникнення давніх українських діалектів як живих свідків історії мови.

Важливе значення на заняттях української мови має робота з текстами національного спрямування. Такі тексти можна добирати до усіх тем, що вивчаються на заняттях. Студенти засвоюють мовні явища в тексті не відірвано від життя, а знову й знову переосмислюють їх з погляду формування національної свідомості.

Вивчення сучасної української мови підпорядковувалося потребам формування національно-мовної особистості, такої, що не тільки

знає українську мову, вільно володіє нею, а й здатна творчо самовиражатись нею, пропагувати її, захищати й розвивати, тобто ставитись до неї свідомо з почуттям відповідальності.

Курс *«Українська етнопедагогіка»* належить до циклу гуманітарних дисциплін, пов'язаних з етнічним самовизначенням особистості, формування почуття патріотизму, толерантності, морально-етичних норм поведінки особистості у сім'ї та суспільстві. Дисципліна *«Українська етнопедагогіка»* є важливим курсом педагогічного циклу, який вчить студентів розуміти закономірності родинної та народної педагогіки, особливостей національного менталітету та його вплив на формування особистості, використовувати народний досвід для підвищення рівня духовності, відродження народних традицій у системі виховання. Вивчення теоретичного матеріалу супроводжується практичними заняттями, презентаціями, відеоматеріалами

Метою навчальної дисципліни *«Українська етнопедагогіка»* є розкриття закономірностей розвитку етнопедагогіки, основних понять української етнопедагогіки, аналіз її походження та становлення; особливості розвитку дисципліни в незалежній Україні; роль курсу у фаховій підготовці майбутніх педагогів; формування готовності творчого використання етнопедагогіки у професійній діяльності. У процесі вивчення цього курсу студенти мають проаналізувати закономірності розвитку етнопедагогіки як актуальної педагогічної дисципліни; розкрити роль народної педагогіки в подальшому розвитку наукової педагогічної теорії і практики, що є надійним орієнтиром у створенні виховної системи, адекватної потребам українського державотворення та формування високоосвічених, духовно багатих і морально стійких особистостей, гідних громадян демократичної європейської держави. Важливо спрогнозувати перспективи розвитку етнопедагогіки в демократичному суспільстві як педагогіки національного розвитку, піднесення, відродження та етнічного самовиховання; навчитися вивчати і усвідомлювати народний виховний досвід для підвищення рівня духовності майбутніх вчителів, відродження народних традицій у системі виховання.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні знати: історію розвитку української етнопедагогіки, її структуру; провідні джерела вивчення української етнопедаго-

гіки; – визначення етнопедагогіки як галузі педагогічного знання; основні етапи становлення і розвитку етнопедагогіки як науки; особливості основних етнопедагогічних теорій, ідей, концепцій; основи українського народного дитинства, народної дидактики, педагогічної деонтології; народні погляди на мету, зміст, методи, засоби, форми виховання і навчання підростаючого покоління; сутність виховного ідеалу української народної педагогіки; особливості та зміст розумового, трудового, морального, естетичного та фізичного виховання в українській етнопедагогіці; народну мудрість і досвід щодо створення, збереження та розвитку міцної, здорової, щасливої сім'ї; шляхи використання етнічного виховного досвіду в сучасному навчально-виховному процесі; сучасні тенденції розвитку української етнопедагогіки.

Змістовий матеріал курсу *«Українська етнопедагогіка»* передбачає вивчення таких тем: Історія розвитку української етнопедагогіки. Український народ про роль знань, мудрості та розуму. Народ про працю як першооснову життя і провідний засіб виховання. Мораль і духовність в українській етнопедагогіці. Українська сімейна обрядовість, основні її види, символіка. Питання сімейного виховання в педагогічній спадщині видатних педагогів. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. Українська народна іграшка. Джерела української етнопедагогіки. Календарно-обрядові звичаї зимового, весняного, літнього, осіннього циклу вашого регіону. Українська народна кухня. Народна казка як джерело пізнання визначальних рис етносу. Виховний потенціал українських народних пісень.

Як бачимо добір тем для дисципліни *«Українська етнопедагогіка»* спрямований на національне виховання майбутніх фахівців початкової освіти та формування у них національної самобутності.

Народне виховання успадковує дуже цінний суспільний та соціальний досвід, духовне багатство попередніх поколінь. Завдяки цьому формується історія матеріальної та духовної культури народу, формується національна самосвідомість. Надбання попередніх поколінь завжди відігравали велике значення у вихованні своїх нащадків. Тільки народне виховання, зауважував К. Ушинський, є живим органом в історичному процесі народного розвитку, таке

виховання набуває надзвичайно впливової сили для формування національного характеру, національної психології людини. (Mosiiashenko, 2021, р. 17). К. Ушинський вказує на педагогічний вплив народної педагогіки, як важливий чинник формування особистості. Очевидно, саме це й дало йому підставу сказати, що виховання, створено самим народом і побудоване на народних основах.

Вивчення курсу «Українська етнопедagogіка» допоможе здобути знання, та дотримання родинних традицій українського народу (сімейних, родоводу, рідномовних обов'язків); шанобливо ставитись до культурної, спадщини, традицій і звичаїв свого народу, усвідомити моральні якості українця: працелюбності, індивідуальної свободи, тісного зв'язку з природою, толерантності, поваги до людей, любові до рідної землі, народу та ін.

Студенти глибше відчують свою причетність до рідного народу, коли переконуються, що родинне життя має яскраво виражений національний характер. Тому для занять ми добиремо матеріал, за допомогою якого можна цілеспрямовано формувати систему знань про історію української родини, її культуру і побут.

Знання родоводу, родинних традицій українського народу та бажання їх дотримуватися сприяє формуванню почуття гордості за свою родину, рід, відчуття своєї причетності до них, до українського народу, що є важливим чинником у формуванні національної самосвідомості.

«Педагогічна етика та комунікативний етикет» є однією із дисциплін вільного вибору студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Початкова освіта». Курс передбачає вивчення основних принципів теорії професійного спілкування, етичні та соціально-психологічні механізми взаємодії людей у процесі професійної комунікації. Вивчення дисципліни спрямоване на усвідомлення соціальної значущості своєї професії, здобуття належного рівня професійної освіти; на оволодіння культурою мислення, сприйняття інформації, постановки цілей та їх досягнення; на використання основних теоретичних знань з професійної етики в процесі педагогічного професійного самовдосконалення.

Вивчення дисципліни допоможе ознайомити студентів з етикетом і культурою педагогічного спілкування педагога. Знання основних

ознак і властивостей засобів мовленнєвого етикету та комунікативної культури спілкування – обов'язкова умова оволодіння професійною мовою, ефективного її використання у власному мовленні з метою забезпечення комунікативного процесу, реалізації себе у професійній сфері. Усі ці компетентності забезпечать формування свідомої національної особистості сучасного педагога.

Мета курсу зумовлена потребою формувати у майбутніх фахівців моральні цінності педагогічної професії, визначати соціальні ситуації морального розвитку особистості, володіти теоретичними основами педагогічних комунікативних технологій, обґрунтовувати нормативні системи педагогічної праці, стимулювати розвиток і саморозвиток професійної етичної та комунікативної культури майбутніх фахівців, тобто удосконалювати цілісний розвиток індивідуума.

У процесі виконання завдань, що ставляться під час розгляду тем курсу – ознайомлення студентів з принципами, нормами і правилами професійно-педагогічної поведінки; розкриття зв'язку професійної етики з освітнім простором – сприятимуть формуванню в здобувачів загальної та професійно-орієнтованої комунікативної мовленнєвої компетенції для забезпечення ефективного педагогічного спілкування.

Дослідження вчених та власний викладацький досвід переконують, що вивчення комунікативного етикету дає надзвичайно великі можливості для формування національної свідомості студентів. Використанням засобів мовлення відповідно до комунікативної ситуації можна допомогти вихованцю осмислити світ навколо себе, знайти місце в житті, виховати життєву позицію. Адже визначальним у засвоєнні норм етикету стає виховання людини ніби «зсередини», «олюднення людського в людині», виховання особистості, що вміє мислити самостійно, творчо, що поважає загальнолюдські цінності, цінності природи і культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження проблеми формування національної свідомості майбутніх майбутніх учителів початкової школи дозволило обґрунтувати актуальність, зміст і шляхи розвитку національної свідомості студентів; акцентувати увагу на важливості розвитку національної свідомості у процесі вивчення дисциплін фахової підготовки. Дослідження

показало, що робота з формування національної свідомості може бути ефективною, якщо цілеспрямовано і послідовно впроваджувати усі можливі засоби й методи національного виховання у навчально-виховний процес педагогічного вищого закладу освіти і якщо цю роботу систематизовано за певними напрямками, які відбивають основні сутнісні аспекти цього процесу (навчальний, виховний, самостійна робота).

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у вдосконаленні змісту професійної педагогічної підготовки, яке здійснюватиметься через корекцію програми з сучасної української мови, української дитячої літератури, педагогіки та інших дисциплін щодо насичення їх матеріалами з яскраво вираженим національним звучанням для цілісного гармонійного сприйняття національної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення : навчальний посібник для студентів аграрних вищих навчальних закладів та коледжів. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 536 с.
2. Караман. С. О. Сучасна українська мова : навч. підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.
3. Мосіяшенко В. А. *Українська етнопедагогіка : навчальний посібник*. 3-тє видання. Суми : Університетська книга, 2021. 175 с.
4. Сухомлинський В. О. З чого починається громадянин. Вибр. тв. : в 5 т. Київ, 1997. Т 5. С. 359–366.
5. Яремчук В. Д. Національні проблеми загальноосвітньої школи України: історія і сучасність. Київ : Освіта, 1993. 176 с.

REFERENCES:

1. Hrytsenko T. B. (2003). *Ukrainska mova ta kultura movlennia : Navchalnyi posibnyk dlia studentiv ahrarnykh vyshchyykh navchalnykh zakladiv ta koledzhiv*. [Ukrainian language and speech culture: study guide for students of agricultural higher educational institutions and colleges]. Kyiv : Tsntn navchalnoi literatury, 2003. 536 s.
2. Karaman S. O. *Suchasna ukrainska mova : navch. pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl.* (2011). [Modern Ukrainian language: education. textbook for students. higher education closing]. Kyiv : Litera LTD, 2011. 560 s.
3. Mosiashenko V. A. (2021). *Ukrainska etnopedahohika : navchalnyi posibnyk*. [Ukrainian ethnopedagogy: study guide]. 3-tie vydannia. Sumy : Universtyetska knyha, 2021. 175 s.
4. Sukhomlynskyi V. O. (1997). *Z choho pochynaietsia hromadianyn*. [Where does a citizen begin]. Vybr. tv. : v 5 t. Kyiv, 1997. T 5. S. 359–366.
5. Yaremchuk V. D. (1993). *Natsionalni problemy zahalnoosvitnoi shkoly Ukrainy: istoriia i suchasnist*. [National problems of secondary schools of Ukraine: history and modernity]. Kyiv : Osvita, 1993. 176 s.

УДК 373.3.091.33-027.556]:373.3.035.91
DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.11>

Катерина ДЕСЯТНИК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0001-9804-2863

Ольга ТИМОЩУК

магістрант спеціальності 013 Початкова освіта, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-0755-5845

Бібліографічний опис статті: Десятник, К., Тимошук, О. (2022). Методика формування лідерських якостей молодших школярів у позаурочній роботі. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 68–74, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.11>

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ РОБОТІ

У статті висвітлено методику формування лідерських якостей молодших школярів у позаурочній роботі. Розкрито сутність понять «лідер», «форми позаурочної роботи»; основні аспекти прояву лідерства у початковій школі. Наголошено на тому, що саме молодший шкільний вік є сприятливим періодом для формування лідерських якостей. Відзначено, що лідерство у дитячому колективі має свої особливості, що обумовлені розвитком дитини відповідно до вікового періоду. Визначено, що основними якостями учня-лідера є ініціативність, активність, рішучість, впевненість у собі, здатність до товариських відносин, уміння слухати співрозмовника, готовність до самостійного виконання завдань. Виховання лідерських якостей учнів – процес, який передбачає повсякденну працю педагогічного колективу. У статті наголошено на тому, що процес формування лідерських якостей школярів повинен бути організованим та систематичним. Визначено, що вчитель має бути прикладом справжнього лідера для учнів та бути обізнаним із методикою розвитку лідерських якостей здобувачів початкової освіти. Особливу увагу в статті приділено опису різних форм позаурочної роботи, адже саме така діяльність надає можливості для пізнання школярів, їхніх особливостей, здібностей та нахилів. Виокремлено такі форми позаурочної роботи, що сприяють розвитку лідерського потенціалу здобувачів освіти, є взаємопов'язаними та доповнюють одна одну: конкурси, вікторини, олімпіади, квести, проєкти, тематичні вечори, виховні заходи, виставки учнівських творчих робіт, тренінги, учнівське самоврядування, ігрова діяльність, індивідуальні форми роботи з дитиною. У статті наведено приклади тренінгу, вправ, гри. Зроблено висновок, що методика формування лідерських якостей школярів передбачає поєднання педагогічного впливу та власної активності дітей. Систематичне, послідовне впровадження різноманітних форм позаурочної роботи сприяє формуванню лідерських якостей учнів початкової школи.

Ключові слова: лідер, лідерські якості, молодші школярі, позаурочна робота, форми позаурочної роботи.

Kateryna DESYATNYK

Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Theory and Methodology of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Ave, 13, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0001-9804-2863

Olha TYMOSHCHUK

Master of Specialty 013 Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Ave, 13, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-0755-5845

To cite this article: Desyatnyk, K., Tymoshchuk, O. (2022). *Metodyka formuvannya liderskykh yakostey molodshykh shkolyariv u pozaurochniy roboti* [Method of formation of leadership qualities of Primary School students in extracurricular activities]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 68–74, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.11>

METHOD OF FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

The article highlights the method of formation of leadership qualities of Primary School students in extracurricular activities. The essence of the concepts «leader», «forms of extracurricular work»; the main aspects of leadership in Primary School is revealed. The statement that the younger school age is the most favorable period for the formation of leadership qualities is emphasized. It was noted that leadership in a children's team has its own characteristics, which are determined by the child's development according to the age period. The main qualities of a student-leader such as initiative, activity, determination, self-confidence, the ability to socialize, the ability to listen to the interlocutor and the readiness to perform tasks independently are determined. Cultivating leadership qualities of students is a process that involves the daily work of the teaching staff. The paper emphasizes that the process of forming leadership qualities of schoolchildren should be organized and systematic. It has been found that the teacher must be an example of a true leader for students and be familiar with the methodology of developing leadership qualities. Special attention in this article is paid to description of different forms of extracurricular activities, because this is activity that provides opportunities to learn about schoolchildren, their characteristics, abilities and inclinations. The forms of extracurricular work, that contribute to the development of the leadership potential of students, are interrelated and complement each other such as competitions, quizzes, olympiads, quests, projects, thematic evenings, educational events, exhibitions of student creative works, trainings, student self-government, game activities, individual forms of work with children have singled out. The article provides examples of training, exercises and games. It was concluded that the method of forming leadership qualities of schoolchildren involves a combination of pedagogical influence and children's own activity. Systematic, consistent implementation of various forms of extracurricular work contributes to the formation of leadership qualities of Primary School students.

Key words: leader, leadership qualities, Primary School students, extracurricular activities, forms of extracurricular activities.

Актуальність проблеми. Сучасний світ потребує активних, ініціативних та самостійних людей, які прагнуть до самовдосконалення, особистісного зростання, проявляють лідерські якості, уміють критично та творчо мислити, розв'язувати проблеми, ухвалювати важливі рішення, працювати в команді та організувати її роботу. Формування лідерських якостей учнів – умова успішного розвитку особистості, підготовленої до самостійного життя у сучасному світі. Завдання школи – виховати справжніх лідерів-патріотів, для яких пріоритетною цінністю буде не лише реалізація власного потенціалу та особисті інтереси, а й підтримка та допомога іншим знаходити рішення проблем, соціально-відповідальна діяльність на процвітання суспільства і держави загалом. Педагогам необхідно бути обізнаними з методикою формування лідерських якостей учнів початкової школи, уміти визначати найбільш оптимальні шляхи розвитку лідерських якостей особистості кожного молодшого школяра.

Значний потенціал щодо формування лідерських якостей має позаурочна робота, адже саме під час такої діяльності відкриваються нові можливості дізнатися більше про школярів, спрямовувати їхні здібності та навчати їх лідерству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування лідерських якостей закладено у працях учених Д. Алфімова та В. Ягоднікової. Дослідники наголошують на

тому, що розвиток лідерських якостей відбувається протягом усього життя, проте сенситивним періодом є навчання у початковій школі.

Окремі аспекти означеної проблеми стали предметом низки досліджень, зокрема: особливості лідерства (В. Бажанюк, В. Камішин, В. Ковальчук, А. Мітлош, В. Моляко, В. Татенко Л. Ткаченко та ін.); теорія і практика формування лідера (О. Романовський, Т. Гура, А. Є. Книш, В. Бондаренко та ін.); сутність, технології, процеси та механізми розвитку лідерства (Л. Сергєєва, В. Кондратьєва, М. Хромей та ін.); методика виховання лідерських якостей особистості в школі (Д. Алфімов, Г. Старкова та ін.); формування лідерської компетентності в школі (С. Клепко, Л. Литвинюк та ін.); розвитку лідерських якостей у дітей і молодших, особливості виховання лідерів (Т. Вежевич, І. Пескова, А. Семенов, О. Уманський, О. Хмизова, В. Ягоднікова та ін.) тощо.

Мета дослідження – обґрунтувати методику формування лідерських якостей молодших школярів у позаурочній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У початковій школі закладаються підвалини лідерства, оскільки в цей час розвиваються такі якості школярів як комунікабельність, дружелюбність, самостійність, емпатія, відповідальність, ініціативність, наполегливість, організаторські здібності тощо. Відзначимо, що молодший шкільний вік є сприятливим періодом

для формування лідерських якостей особистості й становлення учня-лідера.

У контексті проблеми дослідження науковці С. Клепко, Л. Литвинюк стверджують, що лідером є особа, яка займає домінуюче становище, керує певною групою людей та здатна об'єднувати їх задля досягнення важливої мети. Лідер – людина, яка вміє переконувати інших, наділена корисними якостями, що допомагають групі діяти продуктивно (Клепко, Литвинюк, 2012, рр. 40–41). Отже, лідер – це людина, яка проявляє активність та ініціативність, здатна змінювати зовнішні ситуації, координувати діяльність інших, вести людей за собою.

Лідерство у колективі дітей має свої особливості, які обумовлені розвитком дитини відповідно до вікового періоду, учінням, яке є головною діяльністю школяра, відносинами з педагогами та школярами.

Зокрема Д. Алфімов, досліджуючи взаємини школярів, визначив особливості утворення об'єднань дітей, роль і місце у них лідерів та дійшов висновку, що найважливішою рисою дитини-лідера є ініціативність. До лідерських якостей школярів молодшого шкільного віку дослідник також відносить активність, рішучість, упевненість у собі, здатність до товариських відносин, вміння слухати співрозмовника, готовність до самостійного виконання завдань (Alfimov, 2013, p. 448).

Лідерські якості потрібно виховувати не стихійно, а організовано. Виховання лідерських якостей школярів – напрям роботи, який передбачає постійну, повсякденну працю педагогічного колективу, зокрема вчителя початкових класів, який повинен бути прикладом справжнього лідера. Педагог повинен допомогти дитині розкрити лідерський потенціал не лише під час уроків, а й у позаурочний час.

Ураховуючи досвід науковців, педагогів-практиків, вважаємо, що позаурочна робота вирізняється свободою вибору напрямів, видів діяльності, характеризується добровільністю, ініціативністю й активністю всіх учасників і є ефективною для формування лідерських якостей молодших школярів, адже вона надає багато можливостей для того, щоб учні навчалися лідерству. Форми позаурочної роботи – це види об'єднань, способи організації школярів та педагогів задля спільної діяльності в позаурочний час, а також пізнавальні та виховні

заходи, організовані педагогічним колективом школи після навчальних занять, спрямовані на задоволення інтересів учнів.

Однією із провідних форм позаурочної роботи, що сприяє розвитку лідерських якостей здобувачів освіти, є *конкурси*. Ми погоджуємося з думкою Н. Гущиної, Т. Орлової та Л. Кондратової, які стверджують, що конкурси – дієва та практична форма позаурочної роботи, яка стимулює учнів, активізує їхню діяльність через змагання та суперництво. Ця форма роботи покликана задовольнити прагнення здобувачів освіти щодо самоствердження, створити ситуацію успіху, підвищувати самооцінку учнів, сприяти особистісному зростанню, формувати почуття товариської взаємодопомоги, дружби, виховувати наполегливість, відповідальність, вміння долати труднощі, розвивати творчі здібності школярів, а, отже, сприяти розвитку лідерських якостей молодших школярів (Gushchyna, Orlova, Kondratova, 2021, p. 22). У командних конкурсах досить легко виявити учня-лідера, який здатний повести за собою групу людей. Від лідера більшою мірою залежить успіх групи та результати конкурсу.

Заслужують на увагу такі форми інтелектуальних змагань, як вікторини та олімпіади. *Вікторина* як форма позаурочної роботи проводиться у вигляді пізнавальної гри, складається з запитань та відповідей з різних галузей науки, техніки, літератури тощо, які поєднані спільною темою. Цінність такого виду роботи для формування лідерських якостей молодших школярів полягає у тому, що вікторини стимулюють активність дітей, розвивають винахідливість, кмітливість, самостійність, розширюють світогляд учнів, заохочують їх до змагальної діяльності. Водночас *олімпіади* – це інтелектуальні змагання на освітньому просторі України, що надають дитині можливість проявити свої здібності, підвищити впевненість у собі та розвинути лідерські якості. Школярі, які постійно беруть участь у різноманітних конкурсах, вікторинах та олімпіадах, частіше проявляють активність, беруть участь у громадському житті, займають керівну посаду в класі. Така діяльність допомагає школярам стати цілеспрямованими, активними, самостійними, впевненими у собі, а ці риси забезпечують ефективне лідерство.

У ігрових *квестах* діти проявляють ініціативу, лідерські якості, вчать поважати думку

інших. За визначенням учених (Н. Гущиної, Т. Орлової, Л. Кондратової), квест – форма виховної роботи, під час якої використовуються різні види діяльності та створюється ситуація успіху, підвищується активність учнів (Gushchyna, Orlova, Kondratova, 2021, p. 62). Під час виконання завдань квесту школярі працюють у командах, співпрацюють між собою, допомагають один одному, вчаться розподіляти обов'язки та доручення, а також обирають лідера, завдання якого – згуртувати та активізувати колектив, правильно організувати процес роботи, щоб кожен учасник групи зумів відчути себе корисним.

Активізує розвиток лідерських якостей участь школярів початкової школи в *проектах*. У групових проектах учні спільно з іншими вчаться планувати свою діяльність, взаємодіяти з колективом, а це, безсумнівно, підвищує рівень сформованості лідерських якостей. Під час виконання групових проектів у групі може і не з'явитися явний лідер, проте майже завжди хтось займає провідну позицію, чому сприяють особистісні якості учня початкової школи. Позитивно, якщо вчитель ставить за мету формування лідерських якостей таких учнів (Vokova, 2022).

Тематичні вечори – важлива форма позаурочної роботи, присвячена певній темі, історичній даті, науковим, моральним, правовим, етичним проблемам, питанням літератури, діяльності визначних діячів культури тощо. Цінність тематичних вечорів полягає не лише у виховному та пізнавальному значенні, а й у тому, що школярі активно беруть участь у підготовці та їхньому проведенні, проявляють ініціативу, приймають рішення, обирають тему вечора, запрошують гостей, оформлюють приміщення, працюють творчо та самостійно. Це сприяє розвитку лідерських якостей.

Виховні заходи спрямовані на розвиток у дітей найкращих якостей, рис характеру. *Виховний захід* – це організована та цілеспрямована взаємодія колективу, вчителя та учнів, яка спрямована на досягнення мети та вирішення конкретно визначених виховних завдань (Shvets, 2022). У початкових класах варто проводити виховні заходи, присвячені темі лідерства. Їхня роль полягає у ознайомленні дітей із поняттями «лідер», «лідерство», типами та видами лідерства, розвитку лідерських якостей

школярів, спрямуванні їх у правильне русло, вихованні прагнення до самовдосконалення, самовиховання тощо.

Виставки учнівських творчих робіт – завершальний захід, на якому здобувачі освіти представляють результати власної художньої, прикладної, науково-технічної творчості. Основною метою виставок учнівських робіт є розвиток пізнавального інтересу, впевненості у собі, зацікавлення школярів результатами власної творчої діяльності. Для дітей виставки є стимулом для того, щоб поглиблювати знання, набувати нові уміння, удосконалювати навички, розширювати кругозір та прагнути до успіху. Ця форма роботи також цінна тим, що сприяє розкриттю інтелектуально-творчого потенціалу школярів, їхніх обдарувань, розвитку творчих здібностей, реалізації індивідуального стилю діяльності (Efimenko, 2016, pp. 4–5).

Однією із форм позаурочної діяльності, що сприяє розвитку лідерських якостей молодших школярів, є *тренінгові заняття*. За визначенням Ю. Махновець, тренінг – це ефективна форма неформальної освіти, що ґрунтується на досвіді та знаннях учасників, передбачає використання інтерактивних методів навчання та сприяє отриманню необхідних навичок та життєвих компетенцій (Makhnovets, 2018).

Нами був розроблений тренінг «Я – лідер», метою якого є виявлення та розвиток лідерських якостей школярів, поглиблення знань учнів про лідерство, лідерські якості, активізація та удосконалення досвіду кожного учасника, усвідомлення дітьми своїх особливостей та можливостей, розвиток ініціативності, активності, лідерських умінь, вміння працювати в команді. Пропонуємо ознайомитися із деякими методами роботи під час тренінгу:

Гра «Збери слова»

Мета: формування уявлень учасників про лідерські якості.

Матеріали: аркуші А4 із зашифрованими словами, ручки. Час: 10 хв.

Процедура проведення: учні об'єднуються в групи по 5-7 людей, обирають капітана. Кожній групі роздають аркуш А4 із зашифрованими словами – якостями лідера. Для кожної групи подані різні якості. Після того, як учні розшифрують слова, капітани груп зачитують їх. Так учасники дізнаються про якості, якими повинні володіти справжні лідери.

Група 1: активність; відповідальність; уважність.

Група 2: ршліучість; парцьовитсіть; тевердсіть.

Група 3: самсотійніть; дуржелбюніть; чсеніть.

Група 4: вепвненіть; енрегійінсіть; вдіданніть.

Група 5: ініціативніть; тепрлчяісіть; ндаійінсіть.

Вправа «Я можу бути лідером, тому що...»

Мета: розвиток лідерських якостей, навички знаходити свої сильні сторони, усвідомлювати власні ресурси. Час: 5-7 хв.

Процедура проведення: учасники по колу продовжують речення «Я можу бути лідером, тому що у мене є така риса як ...»

Варіанти відповідей: я можу бути лідером, тому що у мене є така риса як наполегливість, віра в себе, завзятість, комунікабельність, дружелюбність, бажання досягти успіху, працьовитість, чесність, зосередженість, ініціативність, відповідальність тощо.

Вправа «Спільний малюнок»

Мета: виявити ініціативних дітей, які здатні до лідерства, розвивати вміння працювати в парах.

Матеріали: аркуш А4, кольорові олівці. Час: 15 хв.

Процедура проведення: учасників об'єднують в пари. Завдання для кожної пари – намалювати спільний малюнок, при цьому не спілкуючись між собою. Кожен учасник може використовувати лише один колір. Через 10 хв учні презентують свою роботу та відповідають на наступні запитання: *Що ви планували намалювати? Чи комфортно було працювати? Що було легше: створювати чи доповнювати? Які труднощі виникали під час роботи? Як ви вважаєте, хтось взяв ініціативу на себе, а інший підтримав її (або не підтримав)?*

Примітка. Цінність вправи полягає у тому, що за переважанням певного кольору на малюнку можна побачити, хто проявляв ініціативу, а також зробити припущення, хто більше виявляв лідерські якості.

У початковій школі потрібно проводити тренінги з формування лідерських якостей школярів, адже такі заходи спрямовані на активний розвиток тих рис характеру школярів, які будуть необхідні їм у майбутньому, а саме комуніка-

бельності, гнучкого мислення, прояву сили волі, адаптивності, впевненості у собі. Під час проходження тренінгів діти проявляють себе. Лідерство – така сфера, яку важко досягнути теоретично, обов'язково потрібна практика, а тренінги з розвитку лідерських якостей школярів спрямовані саме на набуття лідерського досвіду.

Дієвою школою лідерства, на нашу думку, є *учнівське самоврядування*. Участь у самоврядуванні сприяє набуттю вміння організації власної діяльності учнів, керування нею. У здобувачів освіти, задіяних у самоврядуванні, краще розвинені комунікативні якості, а також є досвід організаторської та самоуправлінської діяльності (Glinchevska, 2009, p. 79).

Використання *igor* у позаурочній роботі також відіграє дуже важливу роль. Ми погоджуємося з думкою дослідниці М. Суrowsької, яка вважає, що у іграх присутня суб'єктивна свобода для дітей. Школярі мають змогу самостійно, без допомоги дорослих розподіляти ролі, придумувати правила гри, контролювати один одного, стежити за тим, чи правильно виконані завдання тощо. Ігри допомагають дітям розвивати фантазію, перевіряти свої сили та спритність, прагнути до успіху (Surovytska, 2014, p. 171). Молодший шкільний вік характерний тим, що у цьому віці вже проявляються як формальні, так і неформальні лідери. У іграх дуже легко побачити, хто займає провідну позицію і до чийої думки прислуховуються. Завдання вчителя – спрямувати учнів до справжнього лідера та розвивати лідерські якості у інших дітей. Наведемо для прикладу гру, яка сприяє виявленню лідерів та найбільш ініціативних дітей:

Гра «Велика сімейна фотографія»

Запропонуйте дітям уявити, що вони – велика родина і їм всім разом потрібно сфотографуватися. Насамперед потрібно вибрати «фотографа», який буде фотографувати та розташовувати всіх для фотографування. Також потрібно обрати «дідуся», який теж має допомагати «фотографу» у розстановці членів родини для фотографії. Далі діти самі обирають, кому яку роль присвоїти. Після розподілу ролей і розстановки всіх «членів родини» «фотограф» рахує до трьох та фотографує «родину».

Примітка. Роль «фотографа» та «дідуся» зазвичай обирають найактивніші учні з лідерськими якостями, проте не виключено, що і інші «члени родини» братимуть участь у керівництві. Гра

дозволяє спостерігати за розподілом ролей, активністю та пасивністю школярів під час вибору ролей та місця розташування.

Важливе місце займають *індивідуальні позаурочні форми роботи* з учнями: бесіди, розмови, консультації, обмін думками, виконання спільних доручень, індивідуальна допомога в конкретних ситуаціях, спільний пошук вирішення проблем, завдань, а також підготовка дитини до участі в різноманітних конкурсах, олімпіадах, виступах на конференціях тощо. Під час роботи з окремим учнем можна врахувати особистісні риси кожного, знайти особливий стиль спілкування, тобто здійснювати інди-

відуальний підхід, що сприяє виявленню та розвитку лідерських якостей учнів (Gushchyna, Orlova, Kondratova, 2021, pp. 51–52).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, методика формування лідерських якостей школярів передбачає поєднання педагогічного впливу та власної активності дітей. Запропоновані методи і форми розвитку лідерських якостей здобувачів початкової освіти є взаємопов'язаними та доповнюють одна одну. Систематичне, послідовне впровадження різноманітних форм позаурочної роботи сприяє формуванню лідерських якостей молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алфімов Д. В. Лідерські якості особистості школяра. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2013. Вип. 33. С. 446–451.
2. Бокова І. С. Формування позитивних лідерських якостей молодших школярів у процесі проєктної діяльності. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/13089/Bokova_pedfak_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Глінчевська Я. Роль учнівського самоврядування в школі. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2009. № 5. С. 74–79.
4. Гущина Н. І., Орлова Т. Г., Кондратова Л. Г. Нова українська школа: організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу : навч.-метод. посіб. К. : Видавничий дім «Освіта», 2021. 160 с.
5. Єфіменко С. М. Виставка результатів учнівської творчості: організація, підготовка, презентація : навчально-методичний посібник. К. : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 76 с.
6. Клепко С. Ф., Литвинюк Л. В. Формування лідерської компетентності в школі: навч. посібн.-довідн. Полтава : ПОІППО, 2012. 270 с.
7. Махновець Ю. А. Тренінг у неформальній освіті вчителів Нової української школи. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. пр. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2018. Вип. 18. С. 172–182.
8. Суровицька М. Вплив гри на розвиток особистості молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2014. № 2 (109). С. 170–173.
9. Швець О. І. Алгоритм підготовки і проведення виховного заходу як основної організаційної форми виховання. URL: http://ppdut.pl.ua/images/content/viddilul/informatsijno-metodichnij/2020-2021/%D0%A8%D0%9F%D0%9C_-_2020%D1%80._compressed.pdf

REFERENCES:

1. Alfimov D. V. (2013). Liderski yakosti osobystosti shkolyara [Leadership qualities of the student's personality]. *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchyi i zahalnoosvitnikh shkolakh*. Zaporizhzhia, pp. 446–451 [in Ukrainian].
2. Bokova I. S. Formuvannya pozytyvnykh liderskykh yakostey molodshykh shkolyariv u protsesi proyektnoi diyalnosti [Formation of positive leadership qualities of younger schoolchildren in the process of project activities]. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/13089/Bokova_pedfak_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
3. Glinchevska Ya. (2009). Rol uchnivskoho samovyryaduvannya v shkoli [The role of student self-government in school]. *Dyrektoreshkoly, litseyu, himnaziyi – Director of a school, lyceum, gymnasium*, 5, 74–79 [in Ukrainian].
4. Gushchyna N. I., Orlova T. G., Kondratova L. G. (2021). Nova ukrayinska shkola: orhanizatsiya pozaurochnoyi diyalnosti v pochatkoviyi shkoli na zasadakh partnerskoyi vzayemodiyi uchasnykiv osvitnogo protsesu [New Ukrainian school: organization of extracurricular activities in elementary school on the basis of partnership interaction of participants in the educational process]. Kyiv : vydavnychyy dim «Osvita» [in Ukrainian].
5. Efimenko S. M. (2016). Vystavka resultativ uchnivskoyi tvorchosti: orhanizatsiya, pidhotovka, presentatsiya [Exhibition of the results of student creativity: organization, preparation, presentation]. Kyiv : KZ «KOIPPO imeni Vasylya Sukhomlynskoho» [in Ukrainian].
6. Klepko S. F., Lytvyniuk L. V. (2012). Formuvannya liderskoyi kompetentnosti v shkoli [Formation of leadership competence at school]. Poltava : POIPPO [in Ukrainian].

7. Makhnovets Yu. A. (2018). Treninh u neformalniy osviti vchyteliv Novoyi ukrayinskoyi shkoly [Training in non-formal education of teachers of the New Ukrainian school]. *Estetyka i etyka pedahohichnoyi diyi – Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 18, 172–182 [in Ukrainian].
8. Surovytska M. (2014). Vplyv hry na rozvytok osobystosti molodshykh shkolyariv [The influence of the game on the personality development of younger schoolchildren]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 2 (109), 170–173 [in Ukrainian].
9. Shvets O. I. Alhorytm pidhotovky i provedennya vykhovnoho zakhodu yak osnovnoyi orhanizatsiynoyi formy vykhovannya [Algorithm for preparing and conducting an educational event as the main organizational form of education]. URL: http://ppdut.pl.ua/images/content/viddilul/informatsijno-metodichnij/2020-2021/%D0%A8%D0%9F%D0%9C_-_2020%D1%80._compressed.pdf [in Ukrainian].

УДК 373.3.091.26-044.332

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.12>

Олена ДМИТРОЦА

кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізіології людини і тварин, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-8127-6396

Scopus-Author ID: 57022031800

Ольга КОРЖИК

кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри фізіології людини і тварин, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-2526-8877

Scopus-Author ID: 57211024355

Бібліографічний опис статті: Дмитроца, О., Коржик, О. (2022). Вплив системи дошкільної підготовки до навчання на адаптаційні можливості серцево-судинної системи першокласників. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 75–81, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.12>

ВПЛИВ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ НА АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Здійснено оцінку адаптаційних можливостей серцево-судинної системи молодших школярів, залежно від системи дошкільної підготовки до навчання. Дослідження проведено на 100 особах (обох статей, здорових, праворукіх), котрих розділили на групи, в залежності від того, де здійснювалась підготовка до систематичного навчання (I група – діти, котрі систематично відвідували дошкільний навчальний заклад (50 осіб), II група – діти, котрі здійснювали підготовку до навчання в домашніх умовах (50 осіб)). Для виявлення особливостей стану адаптаційних можливостей серцево-судинної системи обстежуваних дітей визначено їх основні антропометричні показники (ріст, маса, частоту серцевих скорочень (ЧСС), артеріальний тиск (АТ) на різних етапах дослідження: перший (квітень – травень 2017 року) – у період старшого дошкільного (5,5–6 років); другий (лютий – березень 2018 р.) – у період молодшого (6,5–7 років) шкільного віку. Оцінку роботи кровообігу першокласників визначено за показниками рівня функціонального стану, індексу Робінсона та індексу функціональних змін (адаптованого до дитячого віку).

Встановлено, що діти, котрі здійснювали підготовку до школи в домашніх умовах, характеризувалися децю вищими показниками зросту та маси тіла, згідно вікових норм; показники АТ в більшій мірі відповідали віковим нормам також в даній групі обстежуваних. Рівень функціонального стану, загалом покращувався в процесі адаптації до навчання у дітей, котрі не відвідували ДНЗ. Першокласники, котрі мали підготовку до навчання у ДНЗ, характеризувалися вищою часткою осіб з покращеними адаптаційними можливостями кровообігу в процесі адаптації до систематичних занять. Отже, функціональний стан організму та адаптаційні можливості серцево-судинної системи обстежуваних першокласників, певним чином, залежали від впливу системи дошкільної підготовки.

Ключові слова: молодший шкільний вік, адаптаційні можливості, серцево-судинна система, функціональний стан, індекс функціональних змін, система дошкільної підготовки.

Olena DMYTROTSA

Candidate of Biological Science, Associate Professor at the Department of Human and Animal Physiology, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-8127-6396

Scopus-Author ID: 57022031800

Olha KORZHYK

Candidate of Biological Science, Senior Lecturer at the Department of Human and Animal Physiology, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-2526-8877

Scopus-Author ID: 57211024355

To cite this article: Dmytrotsa, O., Korzhyk, O. (2022). Vplyv systemy doshkilnoi pidhotovky do navchannia na adaptatsiini mozhlivosti sertsevo-sudynnoi systemy pershoklasnykiv [The influence of the preschool education on the adaptative capacity of the cardiovascular system of first-graders]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 75–81, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.12>

THE INFLUENCE OF THE PRESCHOOL EDUCATION ON THE ADAPTATIVE CAPACITY OF THE CARDIOVASCULAR SYSTEM OF FIRST-GRADERS

An adaptive capacity assessment of the cardiovascular system of first-graders has been carried out, depending on the system of preschool training. 100 children (both sexes, healthy, and right-handed) participated in the study. They have been divided into groups, depending on the place of the preparation for systematic education (Group I – children who systematically attended preschool educational institution (50 people), Group II – children who were preparing for schooling at home (50 people). To identify the adaptive capacity features of the cardiovascular system of the participants, their main anthropometric indicators (height, weight, heart rate (HR), and blood pressure (BP)) were determined at different stages of the study: the first (April – May 2017) – in the period of senior preschool age (5.5–6 years); the second (February – March 2018) – in the period of junior school age (6.5–7 years). The assessment of the blood circulation of first-graders has been determined by the indicators of the level of functional status, index Robinsona and index of functional changes (adapted to children's age).

It has been established that children who were preparing for school at home were characterized by slightly higher height and body weight indicators, according to age norms; blood pressure indicators corresponded to age norms. The level of functional status generally improved in the process of adaptation to education among children who did not attend preschool educational establishments. First-graders, who visited preschool educational institutions, have been characterized by improved adaptive capabilities of blood circulation in the process of adaptation to systematic classes. Therefore, the functional state of the body and the adaptive capabilities of the cardiovascular system of the examined first-graders depended, in a certain way, on the influence of the preschool education system.

Key words: primary school age, adaptive capabilities, cardiovascular system, functional state, index of functional changes, a system of preschool training.

Актуальність проблеми. Одним із найскладніших та найвідповідальніших моментів у житті дитини, що стосується психологічного та фізіологічного розвитку, є початок її навчання у школі (Панк, 2013; Лясота, 2013). Подальші успішність початкової діяльності школяра, збереження його фізичного та психічного здоров'я залежать від адаптації до систематичного навчання. Від благополуччя адаптаційного періоду у першокласників значною мірою залежить їхнє здоров'я та успішність подальшої соціальної діяльності (Воскоробойнікова, 2014; Коц, Коц, Павленко, 2021).

Процес адаптації до початку шкільного навчання супроводжується різноманітними зрушеннями у функціональному стані та значною мірою зачіпає психоемоційну сферу. Від благополуччя адаптаційного періоду у першокласників значною мірою залежить їхнє здоров'я та успішність подальшої соціальної діяльності (Коц, Коц, Павленко, 2021; Мамешина, Масляк, 2021; Шевченко, Богмат, Головка, Дем'яненко, 2019). Проте, функціональна напруга серцево-судинної системи (ССС) є однією із основних адаптаційних реакцій організму дитини до мінливих умов факторів зовнішнього середовища. Тому контроль реакцій ССС школярів різного віку потребує

постійного інформативного моніторингу, зокрема у період пристосування до навчання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Актуальною є проблема адаптації дітей до навчання у школі. Переміна способу життя першокласників на початковому етапі навчання ставить високі вимоги до пристосувальних можливостей організму, що характеризується їх адаптаційними можливостями (Воскоробойнікова, 2014; Йолтухівський, Лойко, Сасовець, Тисевич, Рисинець, Карлашук, 2017). Перебіг адаптаційних процесів зумовлений не лише психофізіологічними показниками, але й рівнем фізичного розвитку індивіда. Адаптаційні процеси є пріоритетними для оцінки рівня здоров'я, фізичного стану, діагностики донологічних станів, напруженості регуляторних механізмів в умовах впливу факторів довкілля (Цибульська, Дмитроца, Швайко, Поручинський, 2018; Строй, Сліпачук, Казакова, Резніков, 2016). Адаптація першокласників до системного навчання може мати сприятливий і несприятливий перебіги. Враховуючи це, важливо визначити ефекти, які впливають на формування функціональних можливостей організму, серед яких вплив дошкільної підготовки є важливим аспектом. У науковій літературі

відзначено, що успішний чи невдалий початок шкільного навчання здебільшого визначає подальшу перспективу учня протягом усього шкільного періоду, враховуючи його функціональні можливості (Гозак, Парац, Єлізарова, Шумак, Філоненко, 2017; Коц, Коц, 2016).

Метод комплексної оцінки формування функціональних можливостей молодших школярів за умов підготовки до навчання у загальноосвітньому навчальному закладі є основою для моніторингу здоров'я школярів. Наукове обґрунтування вікової фізіологічної готовності організму до тривалого систематичного навчання здійснюється з обов'язковим визначенням рівня функціонального стану та адаптаційних можливостей організму (Кравчук, 2013; Лясота, 2010). Актуальність зазначеного питання і є передумовою для проведення нашого дослідження.

Мета дослідження: здійснити оцінку адаптаційних можливостей серцево-судинної системи молодших школярів, залежно від системи дошкільної підготовки до навчання.

Дослідження проведено на 100 особах (обох статей, здорових, праворуких) упродовж двох етапів дослідження: I етап – у період старшого дошкільного віку (5,5–6 років; квітень–травень 2017 року), II етап – у період молодшого шкільного віку (6,5–7 років; лютий–березень 2018 року). Усіх обстежуваних розділяли на дві групи (по 50 осіб): I група – діти, котрі систематично відвідували дошкільний навчальний заклад (ДНЗ), II група – діти, котрі здійснювали підготовку до навчання в домашніх умовах. Дослідження здійснено в умовах спокою та з урахуванням існуючих біомедичних норм. Участь у дослідженні була добровільною та за згоди батьків.

Для виявлення тенденцій щодо особливостей адаптаційних можливостей ССС організму обстежуваних визначено їх основні антропометричні показники на різних етапах дослідження: довжину (зріст, см), масу тіла (МТ, кг), частоту серцевих скорочень (ЧСС, уд./хв.), артеріальний тиск (АТ сист. – максимальний тиск у спокої, мм рт. ст.; АТдіаст. – мінімальний тиск у спокої, мм рт. ст.) за допомогою загальноприйнятих методик. Адаптаційні можливості ССС організму першокласників визначали за показниками рівня функціонального стану (РФС, ум. од.), індексу Робінсона (ІРб, ум. од.) та індексу функціональних змін (ІФЗ, ум. од.)

(за модифікацією Л.В. Квашніної та співавт., адаптованого для дитячого віку) упродовж етапів дослідження. Під час обробки отриманих даних використовувались методи варіаційної статистики з оцінкою t-критерія Стьюдента.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отримані в результаті дослідження основні антропометричні показники дітей у періодах старшого дошкільного та молодшого шкільного віку загалом відображають типові віково-статеві закономірності росту та розвитку (табл. 1).

Серед дітей, котрі не відвідували ДНЗ, встановлено вищу частку осіб з надлишковою масою тіла (I етап дослідження – 18 % осіб, II етап – 14 % осіб) та показниками зросту вище норми (I етап – 20 % осіб, II етап – 14 % осіб). Також встановлено, що знижених показників маси тіла, як і зросту, серед усіх обстежуваних дітей не виявлено.

Таким чином, у процесі адаптації до систематичного навчання першокласники характеризувалися підвищенням показників зросту та маси тіла в обох групах обстежуваних дітей. Приріст росту, за усередненими показниками, становив 2,5–2,8 %, відповідно маси тіла – 8,2–8,9 %, що відповідає віковими нормами (Кравчук, 2013; Строй, Сліпачук, Казакова, Резніков, 2016).

Показники АТ (мм рт. ст.) та ЧСС (уд./хв.), що відображають стан роботи кровообігу, є необхідним компонентом оцінки адаптаційних можливостей дитячого організму. Зазначені показники вказують на певні відмінності між групами обстежуваних упродовж обох етапів дослідження. Встановлено, що значення показників АТ в усіх дітей на I етапі дослідження характеризувалися деяким зниженням відносно вікової норми (див. табл. 1). Діти, котрі не відвідували ДНЗ, в більшій мірі характеризувалися нормативними величинами АТ (АТсист. – 14 % осіб, АТдіаст. – 34 % осіб), порівняно з іншою групою обстежуваних (АТсист. – 8 % осіб, АТдіаст. – 22 % осіб). На II етапі дослідження виявлено достовірне підвищення показників АТ в обстежуваних обох груп, що узгоджується з віковими особливостями; частка осіб з показниками АТ, що відповідають віковим нормам, є вищою серед дітей I групи (24 % осіб). За результатами наших досліджень, встановлено, що серед обстежуваних не виявлено осіб з підвищеними показниками АТ. Проте, виявлене зниження показників АТ, зокрема діа-

Таблиця 1

Середні показники вимірів для розрахунків адаптаційних можливостей обстежуваних в умовах адаптації до навчання ($M \pm m$, $n=50$)

Група обстежуваних	Вік, років	Маса тіла, кг	Зріст, см	АТ сист., мм рт. ст.	АТ діаст., мм рт. ст.	ЧСС, уд./хв.	РФС, ум. од.	АП, ум. од.	ІРб, ум.од.
І етап	І група								
	5,78±0,05	21,77±0,48	119,35±0,78	88,34±1,29**	53,84±1,27**	91,94±0,78	0,71±0,10*	1,62±0,03**	81,14±1,31
	ІІ група								
	5,72±0,04	21,91±0,88	120,91±0,77	87,67±1,31**	55,84±1,38**	96,24±1,38*	0,63±0,17	1,67±0,03**	85,07±1,87
ІІ етап	І група								
	6,84±0,09	23,69±1,68	122,28±0,76	94,51±1,27	61,51±1,15	95,94±1,45	0,64±0,14	1,82±0,03*	87,42±1,86**
	ІІ група								
	6,71±0,04	23,89±0,88	123,19±0,83	92,1±1,33	60,67±1,26	93,72±2,24	0,67±0,33	1,75±0,04	85,41±2,07

Примітка: знак «» вказує на достовірно вищий показник між групами обстежуваних; знак «**» вказує на достовірно нижчий показник в межах етапів дослідження*

столічного, що, очевидно, пов'язане зі зниженням рухової активності дітей при одночасному підвищенні розумового навантаження (Йолтухівський, Лойко, Сасовець, Тисевич, Рисинець, Карлашук, 2017; Цибульська, Дмитроца, Швайко, Поручинський, 2018).

Визначення показників ЧСС в обстежуваних вказує на їх нормативні значення за усередненими показниками. Проте, діти, котрі здійснювали підготовку до школи у ДНЗ, у віці 5,5–6 років характеризувалися достовірно нижчими показниками ЧСС (див. табл. 1). Загалом, серед дітей, котрі систематично відвідували ДНЗ, упродовж етапів дослідження частка осіб зі зниженими показниками ЧСС знизилась від 60 % до 48 % осіб, тоді як серед дітей ІІ групи – підвищилась від 32 % до 52 % осіб.

Для характеристики адаптаційних можливостей першокласників, залежно від підготовки до систематичного навчання, а також для оцінки їх індивідуального здоров'я, враховували показники рівня функціонального стану (РФС, ум. од.), індексу Робінсона (ІРб, ум. од.) та індексу функціональних змін (ІФЗ, ум. од.), що характеризують роботу кровообігу. За вказаними показниками встановили наступні особливості.

Діти на етапі підготовки до школи на базі ДНЗ характеризувалися достовірно вищим показником РФС (див. табл. 1). За нашими результатами встановлено зниження частки осіб з високим та вище середнього РФС серед

обстежуваних, котрі відвідували ДНЗ (І етап – 82 % осіб, ІІ етап – 56 % осіб). У той час для обстежуваних, котрі не відвідували ДНЗ, зафіксовано деяке підвищення частки осіб з РФС вище середнього (І етап – 52 % осіб, ІІ етап – 54 % осіб). В результаті дослідження встановлено факт підвищення частки осіб зі зниженими показниками РФС у дітей І групи (І етап – 2 % осіб, ІІ етап – 6 % осіб) в умовах адаптації до навчання. Діти, котрі не відвідували ДНЗ, характеризувалися зниженням частки осіб зі зниженими показниками РФС (І етап – 6 % осіб, ІІ етап – 4 % осіб). Таким чином, за показником РФС діти, котрі здійснювали підготовку до навчання в домашніх умовах, характеризувалися покращенням стану роботи кровообігу.

За показниками ІРб оцінювали стан резервів ССС: чим нижчий показник індексу Робінсона у стані спокою, тим вищі аеробні можливості роботи кровообігу та рівень здоров'я (Коц, Коц, Павленко, 2021; Москвяк, 2013). Встановлено, що за усередненими показниками, ІРб відповідав рівневі «вище за середній рівень» в обох групах обстежуваних у процесі адаптації до навчання (див. табл. 1); причому частка осіб з високим його рівнем була однаковою в обох групах дітей та становила 10 %. Відмітимо, що у першокласників, котрі відвідували ДНЗ, ІРб упродовж першого року навчання достовірно підвищився, що вказує на зниження ступеня економізації функціональних можливостей

школярів. Також встановлено також, що частка обстежуваних з показниками ІРБ, що вказує на зниження резервів ССС, на I етапі дослідження була вищою у дітей, котрі не відвідували ДНЗ, та становила 24 % (I група – 14 %). Тоді як на II етапі дослідження встановлено зворотну тенденцію: серед обстежуваних, котрі відвідували ДНЗ, частка осіб зі зниженим рівнем ІРБ зросла до 48 % (серед обстежуваних II групи – 26 %). Отже, діти II групи в процесі адаптації до навчання в більшій мірі характеризувалися вищими рівнем резервних можливостей ССС.

Вплив систематичного навчання на оцінку адаптаційних можливостей ССС показав, що першокласники, які відвідували ДНЗ, характеризувалися достовірно вищим показником АП (див. табл. 1). В даній групі обстежуваних збільшилась частка осіб із задовільною адаптацією в процесі навчання (I етап – 4 % осіб, II етап – 22 % осіб). Тоді як у першокласників, котрі здійснювали підготовку до навчання в домашніх умовах, встановлено зворотну тенденцію – частка осіб із задовільною адаптацією зменшилась від 32 % до 12 %. Результати наших досліджень показують, що здатність адаптуватися до систематичного навчання за показником реакції серцево-судинної системи, зокрема її регуляторних механізмів, у дітей, що не відвідували ДНЗ, утруднюється.

Таким чином, на функціональні можливості дитячого організму в процесі адаптації до навчання вказує оцінка рівня функціонального стану, резервних можливостей та індексу функціональних змін за показниками роботи кровообігу. Функціональний стан ССС школярів безпосередньо вказує на адаптаційні можливості організму та є відображенням стану організму, його фізичного здоров'я (Йолтухівський, Лойко, Сасовець, Тисевич, Рисинець, Карлашук, 2017; Строй, Сліпачук, Казакова, Резніков, 2016). Фізичні, як і інтелектуальні, можливості організму проявляються у ситуаціях пристосування до навчальних навантажень. При цьому системи адаптації та адаптаційні можливості організму залежать від функціонального стану ССС. Сучасні публікації зазначають прояв зниження функціональних резервів роботи кровообігу (Йолтухівський, Лойко, Сасовець, Тисевич, Рисинець, Карлашук, 2017; Коц, Коц, Павленко, 2021), що особливо актуалізують проблему ранньої діагностики хвороб ССС у дітей шкільного віку не лише в Україні, а й у світі. Загально-

відомо, що рівень функціональних можливостей дитини формується не лише наявністю певних відхилень у стані здоров'я, а й індивідуальним функціональним резервом (Коц, Коц, 2016; Коц, Коц, Павленко, 2021). У вказаному аспекті нині є актуальними фактори ризику, які спричиняють зниження пристосувальних можливостей ССС, що можуть впливати на стан здоров'я дітей та ефективних методів його поліпшення. На нашу думку, серед цих факторів важливою є система підготовки до навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Функціональний стан, резервні та адаптаційні можливості роботи кровообігу першокласників, певним чином, залежать від впливу системи дошкільної підготовки.

Обстежувані діти, котрі здійснювали підготовку до школи в домашніх умовах, характеризувалися дещо вищими показниками зросту та маси тіла, згідно вікових норм. За показниками артеріального тиску діти, котрі не відвідували ДНЗ, в більшій мірі характеризувалися нормативними його значеннями.

Рівень функціонального стану роботи кровообігу, загалом покращувався в процесі адаптації до навчання у дітей, котрі не відвідували ДНЗ. За показником, що вказує на резервні можливості серцево-судинної системи, переважають діти, котрі готувались до навчання в домашніх умовах: частка осіб зі зниженими показниками індексу Робінсона є нижчою (I група – 48 %, II група – 26 %). Першокласники, котрі мали підготовку до навчання у ДНЗ, характеризувалися вищою часткою осіб з покращеними адаптаційними можливостями кровообігу в процесі адаптації до систематичних занять (I група – 22 %, II група – 12 %).

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо у визначенні фізіологічних реакцій організму школярів НУШ на систематичні навчальні навантаження та пошуку засобів, які б підвищували адаптаційні можливості функціональних систем організму в молодшому шкільному віці. Впровадження карантинних заходів для попередження поширення COVID-19, навчання в умовах воєнного стану окрім позитивних профілактичних наслідків, призводить до напруження психоемоційного стану та рівня тривожності й у дітей. Тому моніторинг адаптаційних можливостей серцево-судинної системи, в тому числі і в процесі адаптації до навчання, сучасних дітей є особливо перспективним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: метод. реком. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013.
2. Воскобойнікова Г. Л. Концепція комплексної оцінки адаптаційних можливостей у формуванні і збереженні індивідуального здоров'я людини. *Наука і освіта*. № 8. 2014. С. 35–39.
3. Гозак С. В., Парац А. М., Єлізарова О. Т., Шумак О. В., Філоненко О. О. Гігієнічне обґрунтування гранично допустимого навчального навантаження учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. *Актуальні питання захисту довкілля та здоров'я населення України*. 2017. Вип. 3. С. 203–249.
4. Йолтухівський М. В., Лойко Л. С., Сасовець А. О., Тисевич Т. В., Рисинець Т. П., Карлашук Р. В., Дослідження адаптаційних можливостей серцево-судинної системи у старшокласників-кіберадиктів. *Харківський вісник наукових досліджень*. 2017. № 4. С. 29–32.
5. Коц В. П., Коц С. М. Характеристика функціональних показників серцево-судинної системи організму дітей шкільного віку. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди : Біологія та Валеологія*. 2016. Вип. 18. С. 125.
6. Коц С.М., Коц В.П., Коваленко П.Г. Характеристика функціонального стану серцево-судинної системи дітей шкільного віку. *Біорізноманіття, екологія та експериментальна біологія*, 2021, №1. С. 68-75.
7. Кравчук Л. Особливості шкільної адаптації першокласників. *Сучасна школа України*. 2013. № 9(261). С. 4–16.
8. Лясота Т. І. Функціональний стан дітей молодшого шкільного віку в процесі адаптації їх до школи. *Молода спортивна наука of Ukraine*. 2010, Т. 2. С. 142–146.
9. Мамешина М., Масляк І. Функціональний стан серцево-судинної системи учнів початкової школи. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення*. 2021. С. 92–97.
10. Москвяк Н. В. Комплексний метод вивчення та оцінки процесу адаптації. *Гігієна населених місць*. № 61. 2013. С. 290.
11. Цибульська О. В., Дмитроца О. Р., Швайко С. Є., Поручинський А. І. Оцінка адаптаційних можливостей молодших школярів залежно від системи підготовки до навчання. *Громадське здоров'я: проблеми та перспективи розвитку* : збірник матеріалів тез науково-практичної конференції (з міжнародною участю) / за ред. І. В. Гущука, А. Ю. Гільман, Г. В. Крайчинської, В. В. Максимчука, М. С. Романова. Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія». 2018. С. 68–70.
12. Шевченко Н. С., Богмат Л. Ф., Головка, Т. О., Дем'яненко М. В. Адаптаційні можливості серцево-судинної системи в дітей із ревматичними захворюваннями та коморбідними станами. *Патологія*. 2019. Т. 16. No 1(45). С. 99–105.
13. Строй А. А., Сліпачук О. А., Казакова Ю. П., Резніков Ю. П. Оцінка адаптаційних можливостей школярів міста Києва з йододефіцитом. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*. 2016. № 3. С. 92–95.

REFERENCES:

1. Adaptatsiia ditei do navchannia u shkoli v diialnosti psykhologichnoi sluzhby [Adaptation of children to study at school in the activities of the psychological service]: metod. rekom. Kyiv : Ukrainskyi NMTs praktychnoi psykhologii i sotsialnoi roboty, 2013 (in Ukrainian).
2. Voskoboinikova H. (2014) Kontseptsii kompleksnoi otsinky adaptatsiinykh mozhlyvostei u formuvanni i zberezheni indyvidualnoho zdorov'ia liudyny [The concept of a comprehensive assessment of adaptive capabilities in the formation and preservation of individual human health.]. *Nauka i osvita*. No. 8. P. 35–39 (in Ukrainian).
3. Hozak S., Parats A, Yelizarova T., Shumak V., Filonenko O. (2017) Hihienichne obhruntuvannia hranychno dopustymoho navchalnoho navantazhennia uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Hygienic justification of the maximum permissible educational load of students in general educational institutions]. *Aktualni pyttannia zakhystu dovkillia ta zdorovia naselelnia ukrain, (vyppusk 3)*, P. 203–249. (in Ukrainian).
4. Yoltukhivskiyi M., Loiko L., Sasovets A., Tysevych T., Rysynets T., Karlashchuk R. (2017) Doslidzhennia adaptatsiinykh mozhlyvostei sertsevo-sudynnoi systemy u starshoklasnykiv-kiberadyktiv [Study of the adaptive capabilities of the cardiovascular system in cyber-addicted high school students.]. *Kharkivskiyi visnyk naukovykh doslidzhen*. No. 4. P. 29–32. (in Ukrainian).
5. Kots V., Kots S. (2016) Kharakterystyka funktsionalnykh pokaznykiv sertsevo-sudynnoi systemy orhanizmu ditei shkilnoho viku [Functional indicators features of the cardiovascular system of school-aged children]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody : Biolohiia ta Valeolohiia*. Vyp. 18. 125 p. (in Ukrainian).
6. Kots S., Kots V., Kovalenko P. (2021) Kharakterystyka funktsionalnoho stanu sertsevo-sudynnoi systemy ditei shkilnoho viku [Characteristics of the functional state of the cardiovascular system of school-aged children]. *Bioriznomanittia, ekolohiia ta eksperymentalna biolohiia*. No. 1. P. 68–75. (in Ukrainian).

7. Kravchuk L. (2013) Osoblyvosti shkilnoi adaptatsii pershoklasnykiv [Features of school adaptation of first-graders]. *Suchasna shkola Ukrainy*. No. 9(261). P. 4–16. (in Ukrainian).
8. Liasota T. (2010) Funktsionalnyi stan ditei molodshoho shkilnoho viku v protsesi adaptatsii yikh do shkoly [The functional state of children of primary school age in the process of their adaptation to school]. *Moloda sportyvna nauka of Ukraine*. T. 2. P. 142–146. (in Ukrainian).
9. Mameshyna, M., Masliak, I. (2021) Funktsionalnyi stan sertsevo-sudynnoi systemy uchniv pochatkovoї shkoly [The functional state of the cardiovascular system of primary school students]. *Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia riznykh verstv naseleння*. P. 92–97. (in Ukrainian).
10. Moskviak N. Kompleksnyi metod vyvchennia ta otsinky protsesu adaptatsii [A comprehensive method of studying and evaluating the adaptation process]. *Hihiena naselemykh mist*. No. 61. 2013. S. 290. (in Ukrainian)
11. Tsybul'ska O., Dmytrotsa O., Shvaiko S., Poruchynskyi A. (2018) Otsinka adaptatsiinykh mozhlyvostei molodshykh shkoliariv zalezno vid systemy pidhotovky do navchannia [Assessment of adaptation capabilities of junior high school students depending on the system of training]. *Hromadske zdorov'ia: problemy ta perspektyvy rozvytku : zbirnyk materialiv tez naukovo-praktychnoi konferentsii (z mizhnarodnoiu uchastiu) / za red. I. Hushchuka, A. Hilman, H. Kraichynskoi, V. Maksymchuka, M. Romanova*. Ostroh : Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». P. 68–70. (in Ukrainian).
12. Shevchenko N., Bohmat L., Holovko, T., Dem'ianenko M. (2019) Adaptatsiini mozhlyvosti sertsevo-sudynnoi systemy v ditei iz revmatychnymy zakhvoriuvanniamy ta komorbidnymy stanamy [Adaptive capabilities of the cardiovascular system in children with rheumatic diseases and comorbid conditions]. *Patolohiia*. T. 16. No 1(45). P. 99–105. (in Ukrainian).
13. Stroi A., Slipachuk O., Kazakova Yu., Reznikov Yu. (2016) Otsinka adaptatsiinykh mozhlyvostei shkoliariv mista Kyieva z yododefitsytom [Assessment of adaptation capabilities of schoolchildren from Kyiv with iodine deficiency]. *Zdobutky klinichnoi i eksperymentalnoi medytsyny*. No. 3. P. 92–95. (in Ukrainian).

УДК 378:005-051:33

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.13>

Ірина ДОРОЖ

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-4792-7025

Анатолій КОВАЛЬЧУК

старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-0425-0456

Бібліографічний опис статті: Дорож, І., Ковальчук, А. (2022) Підготовки вчителя початкових класів до реалізації технологічної галузі в освітньому процесі. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.13>

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ГАЛУЗІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті автори розглянули підготовку нової генерації висококваліфікованих кадрів з інноваційним типом мислення, широким світоглядом, є стратегічним орієнтиром модернізації національної системи освіти, що є одним з першочергових завдань вищої освіти в контексті сучасних політико-економічних реалій. Спрямованість світогляду, його орієнтація на майбутню професійну діяльність, його глибина та стійкість забезпечать якість професійного й особистісного зростання молоді. У Концепції Нової української школи наголошено на суб'єктності учіння, необхідності оволодіння школярами способами освітньої діяльності, набутті досвіду взаємодії з іншими людьми.

Проаналізовано освітні орієнтації нового Державного стандарту початкової освіти на здобуття учнями компетентностей, а не лише знань. У цьому контексті особливої уваги заслуговує модернізація трудової підготовки молодших школярів та актуалізація досвіду організації їхньої продуктивної праці.

Визначено актуальність реформування системи освіти, умотивувавши, зокрема, нагальність переосмислення вимог до організації освітнього процесу в початковій школі згідно нових соціально-економічних й політичних відносин в Україні. У професійній діяльності вчитель має неодмінно дотримуватися творчого підходу, оскільки в країні трансформувалось уявлення щодо ролі творчого вчителя в організації освітнього процесу.

Досліджено ефективність створених педагогічних умов формування ініціативних, усебічно освічених фахівців з творчим підходом та бажанням наповнити освітній процес нового змісту та форм організації продуктивної праці молодших школярів. Оскільки сучасні тенденції розвитку національної системи освіти потребують теоретичного обґрунтування й практичного оновлення змісту та методики фахової підготовки вчителя, який працює з дітьми. Здобуваючи освіту в педагогічних ЗВО, майбутні вчителі початкових класів повинні бути підготовленими до реалізації продуктивно-трудова діяльності молодших школярів, опановуючи сучасні ефективні підходи, інноваційні методи, методики та технології навчання.

Ключові слова: професійно-педагогічне становлення, педагог, початкова ланка освіти, розвиток освіти, технологічна освіта, освітній процес.

Ірина DOROZH

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Ohienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-4792-7025

Anatoliy KOVALCHUK

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Ohienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-0425-0456

To cite this article: Dorozh, I., Kovalchuk, A. (2022). Pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv do realizatsii tekhnolohichnoi haluzi v osvithomu protsesi [With the features of professional and pedagogical development of primary school teachers at the present stage of educational development]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.13>

WITH THE FEATURES OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AT THE PRESENT STAGE OF EDUCATIONAL DEVELOPMENT

The article is concerned with the features of professional and pedagogical development of primary school teachers at the present stage of educational development. The modern requirements to the professional training of primary school teachers, the stages of becoming a primary school teacher, the formation of professional competencies are analysed; the meaning of the concepts «professionalism», «pedagogical skill», «professional development», «professional orientation and adaptation» is verified.

The problem of determining of formation and development of professional pedagogical training of primary school teachers is relevant, because in the process of preparation of the national pedagogical cadres of the new generation is focused on the disclosure of the specifics of stages of formation and development of professional-pedagogical education in Ukraine.

It was the analysed of the approaches of scientists to the definition of development of professional-pedagogical preparation of teachers of primary schools in Ukraine.

There was the following specified: adaptation of teachers to professional activity is a complex dynamic long process of systematic immersion of the teacher into the profession, which involves the formation of professional knowledge, skills, professionally important qualities necessary for further development; pedagogical mastery is the highest level of pedagogical activity and manifestation of creative activity of the teacher's personality, that is, a complex of personality qualities, which provides self-organization of a high level of professional activity; professional development of a teacher is not only the growth and improvement of professional qualities of the individual, but also the destruction and professional destruction, which are characterized by changes in the psychological structure of the individual in the process of teaching.

It was found out that at the stage of becoming a primary school teacher, professional activity is gradually stabilized, the level of its manifestation is individualized depending on psychological characteristics.

Key words: professional and pedagogical formation, teacher, pedagogical mastery, primary level.

Постановка наукової проблеми та її значення. Модернізація вищої педагогічної освіти зумовлює негайне оновлення та пошуку нових підходів у сфері розроблення й обґрунтування актуальних способів формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів як агентів змін. Успішність навчання дитини в початковій школі залежить передовсім від майстерності вчителя якісно й цікаво організувати освітній процес.

Діяльність студентської молоді нині наповнюється дедалі глибшим творчим змістом. У вчителя з'явилася можливість проявити себе як самостійного творця навчально-виховного процесу, активно реалізувати свій духовний та світоглядний потенціал. Нові завдання, поставлені перед закладами вищої освіти, вимагають перегляду змісту педагогічної освіти, що є смисловим ядром професійної компетентності майбутнього вчителя.

Концептуальні засади, що зумовлюють нагальну потребу в удосконаленні професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, відображено в Державному стандарті початкової освіти (Derzhavnyi standart rochatkovoї osvity, 2018)., Професійному стан-

дарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018 р.), Законі України «Про Освіту» (2017 р.), Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018 р.), Концепції «Нова українська школа» (2016 р.).

Отже, суперечності між потребою сучасної системи освіти у високоморальному, гуманному, відданому своїй справі фахівцеві та сучасними соціально-економічними умовами життя і прагматичними орієнтаціями суспільства; між соціально обумовленою необхідністю сформованості світоглядної культури педагогічного працівника та відсутністю розробленої методики її виховання в умовах педагогічного ЗВО; між потенційними можливостями світоглядного виховання студентської молоді в умовах університетської освіти і браком часу в навчальному процесі для їх реалізації сформували вектор дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методолого-теоретичною основою дослідження служать філософські роботи про сутність і роль праці в житті людини і суспільства

(О. Духнович, Д. Дьюї, Т. Кампанелла, Г. Кершенштейнер, Д. Локк, Т. Мор, Р. Оуен, І. Песталоцці, Ж. Руссо, Г. Сковорода, К. Ушинський, Ш. Фур'є та ін.). Технологічна освіта виступає необхідним складником виховного процесу (С. Ананьєв, П. Блонський, І. Гессен, О. Захаренко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сипченко, В. Сухомлинський, І. Ткаченко, С. Шацький та ін.). Наукове обґрунтування організації технологічної освіти набуває все більшої актуальності (В. Корольський, В. Мадзігон, В. Симоненко, М. Скоткін, Д. Тхоржевський, І. Чернишенко, Л. Шило та ін.). Досліджено дидактичні проблеми політехнічної спрямованості продуктивної праці (П. Атутов, С. Батишев, А. Калашников, В. Кальней, В. Лихач, В. Серіков та ін.). Виокремлено різні види продуктивної праці (В. Бурдун, В. Мадзігон, В. Макаручук, О. Максимчук, Л. Оршанський, Л. Савченко, С. Ткачука) та ін. Наразі досліджено основні константи нової стратегії професійної підготовки фахівців із позиції нової філософії освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай та ін.). Здійснюється дослідження особливості загальнопедагогічної підготовки вчителя (О. Дубасенюк, М. Євтух, Л. Коваль, А. Кузьмінський, В. Семиченко та ін. Існує чимало базових досліджень у галузі педагогіки початкової школи (Н. Бібік, О. Біда, А. Богуш, В. Бондарь, М. Вашуленко, С. Литвиненко, М. Марусинець, І. Пальшкова, О. Савченко, М. Скоткіна, Л. Хомич, А. Цимбалару, І. Шапошнікової та ін.)

Як видно з робіт вище перерахованих авторів, дана тема є актуальною і представляє великий інтерес для подальших досліджень.

Мета статті. Проаналізувати наукові здобутки у галузі професійно-педагогічної підготовки вчителя початкової ланки освіти у сфері забезпечення дисциплін технологічної освітньої галузі на сучасному етапі розвитку освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** статті: здійснити аналіз наукових здобутків у галузі професійно-педагогічної підготовки вчителя початкової ланки освіти до реалізації технологічної освіти на сучасному етапі розвитку освіти з урахуванням особливостей сьогодення.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу науково-педагогічної літератури з'ясовано, що одним з найефективніших засобів технологічної освіти майбутнього вчителя

початкової ланки освіти, вважається трудова діяльність. «За допомогою трудової діяльності людина виражає своє ставлення до світу, пізнає дійсність, себе, інших людей. Проте, як доводять сучасні дослідження, цей процес сприймається як засіб задоволення споживацьких потреб, одночасно вона стає засобом самореалізації та творчості. Фактично, функція самореалізації максимально наближує трудову діяльність до мистецтва. Поєднання художньої та трудової діяльності дає можливість інтенсифікувати вплив на молоду людину та пришвидшити процеси її особистісного становлення. Технологічна освіта, на відміну від «чистого» мистецтва, допомагає особистості не лише самовиразитися, передати свої світоглядні орієнтири у мистецькому образі, але й впливає на формування моральних якостей, сприяє накопиченню власного морального досвіду» (Bordyugova, 2008).

У працях Ю. Белової технологічна освіта «як вид діяльності, завдяки якій формуються конструкторсько-технологічні та декоративно-прикладні уміння, знання та навички. Дослідниця фактично прирівнює зміст технологічної діяльності до змісту декоративно-ужиткового мистецтва, визначається як культура професійних навичок та технічних прийомів художньої обробки будь-яких матеріалів. Одночасно, технологічна діяльність є однією з форм суспільної свідомості і суспільної діяльності» (Vyelova, 2004).

Близькою нашим уявленням виявилася позиція М. Курача, згідно з якою «технологічна підготовка – це процес здійснення майбутніми учителями пізнавально-перетворювальної діяльності, спрямованої на засвоєння знань і формування вмінь та навичок з основних видів декоративно-ужиткового мистецтва як елементів культурної спадщини українського народу. Водночас вона є основою художньо-естетичного виховання, спрямованого на розвиток національної самосвідомості майбутнього педагога» (Kurach, 2014).

Г. Мельник зосереджує свою увагу на вивченні технологічної діяльності як «сукупності процесів і явищ духовної практичної діяльності людини, спрямованої на створення і популяризацію естетично довершеного продукту своєї творчості» (Mel'nyk, 2004).

В. Тименко визначає художньо-трудова діяльність як діяльність, метою якої є «ство-

рення матеріально-духовних цінностей образотворчими, конструктивними та декоративними засобами» (Ту`менко, 2018). За позицією В. Тименка, «специфічною особливістю художньої праці є подвійна її природа: результати праці втілюють дві взаємопов'язані функції: утилітарну та художньо-естетичну, тобто поєднують у собі гармонію раціонального та естетичного. Відповідно до даної думки, можна зробити висновок, що технологічна освіта – це такий вид трудової підготовки, завдяки якому формуються конструкторсько-технологічні та декоративно-прикладні знання, вміння та навички» (Ту`менко, 2018).

Повноцінна технологічна освіта потребує «здійснення пізнавально-перетворювальної діяльності, спрямованої на засвоєння знань з основних видів декоративно-ужиткового мистецтва, яке є безпосереднім елементом культурної спадщини українського народу. Насичення світорозуміння студента інформацією про світ, про себе, про інших у контексті народної культури та національних цінностей, закладених у трудовому досвіді українського народу, якою насичена технологічна освіта, сприятиме формуванню його професійно-педагогічного становлення у патріотичному аспекті. Крім того, змістове наповнення технологічної діяльності національними цінностями дозволить студентам набувати знань щодо способів взаємодії, прийнятих в українському суспільстві, що формуватиме професійно-значущі цінності майбутнього педагога, в перспективі перетворення на особистісно значущі» (Vu`shnevs`ku`j, 2010; Kurach, 2014).

Однак, на думку В. Муляра, «особистісне зростання здійснюється не у будь-якій діяльності, а лише в тій, основою якої є процеси самодетермінації особистості. Самореалізація можлива тільки за умови творчої діяльності, тому творчість – це спосіб самореалізації особистості» (Mulyar, 1997). Отже, для самореалізації вчителя в професійній сфері діяльність обов'язково має бути творчою.

Безперечно ефективність використання потенціалу технологічної діяльності у формуванні *когнітивного компоненту* професійно-педагогічного становлення майбутнього вчителя початкової ланки освіти. Збагачення когнітивного компоненту професійно-педагогічного становлення передбачає передачу певних *знань з національної української побутової культури*.

Варто зауважити, що зазначені знання нестимулюють не лише теоретико-інформаційне навантаження, а й забезпечать емоційне ставлення майбутніх фахівців до власного виробу у разі передачі знань з історії, культури та побуту українців через досвід естетичних переживань. Саме такий спосіб опанування знаннями дозволяє інтегрувати інтелектуальну та чуттєву інформацію й стимулювати переорієнтацію свідомості студента, а у подальшому – його світогляду.

Опанування студентами у процесі технологічної діяльності зображувальними та виражальними засобами дозволяє відтворювати національну та соціальну інформацію української культури, виражати свої почуття, думки та ставлення. Таким чином, відбувається емоційно насичений вплив на підсвідомість студента, закарбовування в його пам'яті культурних та духовних доміант українського народу, які, перетворюючись на особистісні цінності, утворюють основу самосвідомості та світогляду загалом.

Для наповнення когнітивного компоненту професійно-педагогічного становлення здобувачів вищої освіти вагоме значення також мають *види діяльності*, до яких залучаються майбутні вчителі. Так, В. Тименко «серед видів художньої праці виділяє мистецтво художнього оранжування, образотворчу діяльність, художнє конструювання, художньо-побутову діяльність, елементи декоративно-ужиткового мистецтва. Кожен з цих видів технологічної діяльності людини має значний розвивальний потенціалом. Зокрема, залучення до них забезпечує естетичний, художній, інтелектуальний та політехнічний розвиток особистості» (Ту`менко, 2018). А такі складові змісту технологічної діяльності «як елементи кольорознавства, графіки, композиції, декоративно-прикладного мистецтва і дизайну, паркового і рекламного мистецтв дозволять розширити парадигму психологічної підготовки здобувачів вищої освіти до взаємодії з учнями, підготувати до повноцінної виховної роботи з майбутніми вихованцями. Оволодіння такою інформацією дасть можливість студентам враховувати психологічний вплив оточуючого середовища на емоційний стан дітей, забезпечувати ефективні умови праці учнів, стимулювати працездатність школярів, що беззаперечно впливає на підвищення рівня професійної компетентності

учителя» (Typovi osvritni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity : 1–2 ta 3–4 klasy, 2019).

Можливість виховного впливу на **мотиваційно-ціннісний компонент** професійно-педагогічного становлення здобувачів вищої освіти через зміст технологічної діяльності ґрунтується на «емоційному сприйнятті кожною особою тих поглядів, подій та фактів, що утворюють основу самосвідомості та вихованості» (Vy`shnevs`ky, 2010).

Ціннісною основою сучасного суспільного замовлення на фахівця є, перш за все *національно-патріотичні цінності*, які стануть основою активної громадянської позиції майбутнього учителя, його переконаннями. Наразі важливими стає виховання таких цінностей, як повага до державної символіки та держави загалом, мовна культура як духовний код нації, почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне українського народу та кращих зразків його культурної спадщини, формування працелюбності, прагнення до свободи, любові до природи та мистецтва тощо.

Крім вищезазначеного, викладач ЗВО має враховувати потенціал *емоційного фону* заняття у формуванні мотивації студента до технологічної діяльності. Сумнівно, що засвоєння лише технічних прийомів викличе позитивне емоційне збудження, необхідне для позитивного ставлення майбутнього вчителя до власної трудової діяльності, задоволеності самим процесом та її результатами. Тому на таких заняттях повинна панувати творча атмосфера, яка вимагатиме від здобувачів вищої освіти певних інтелектуальних та емоційних зусиль, нестиме насолоду. Отримані внаслідок такої роботи позитивні емоції, підкріплюють вищі соціальні мотиви, а також виступають додатковим стимулом, поштовхом до індивідуальної діяльності студента.

Рефлексивно-діяльнісний компонент професійно-педагогічного становлення, який забезпечує реалізацію потреб студента щодо особистісного професійного зростання, також отримує інтенсивний розвиток у процесі занять художньо-трудовою діяльністю. Таку можливість надають *групові обговорення*, які влаштовує викладач після проведення занять зі студентами. Причому під час таких обговорень важливо скеровувати хід аналізу не лише на самовідчуття здобувачів

вищої освіти під час роботи, проекцію їхніх відчуттів на імовірні відчуття учнів, а й на докладний аналіз порядку дій викладача, методів та прийомів, які він використовував у процесі організації технологічної діяльності. Цілеспрямовано спостерігаючи за тим, як викладач ВНЗ організовує художньо-трудову діяльність, аналізуючи її та обговорюючи з іншими студентами, майбутній вчитель проектує отримані знання у професійну площину як фахівець.

Не менш важливою для рефлексивної культури особистості є *культура спільної діяльності*, яка передбачає формування у студента таких умінь: уміння працювати у команді; ставити запитання та відповідати на запитання товаришів; толерантно ставитися до різних точок зору; знаходити можливості компромісу та спільні точки дотику у позиціях різних учасників діалогу; відверто презентувати власну позицію та щиро обговорювати думки інших. І ще одним важливим аспектом рефлексивної культури вважаємо культуру самопізнання, до якої відносимо: уміння аналізувати мотиви власної діяльності та її ціннісну основу (установки, норми, ціннісні орієнтації); адекватно визначати достатність чи недостатність власних сил, знань, умінь та навичок для виконання того чи іншого трудового завдання.

У процесі навчальної аудиторної діяльності студент набуває не лише знань та умінь, але й готується застосовувати на практиці опановані способи та прийоми майбутньої професійної діяльності. *Прагнення реалізувати отримані знання та уміння у практичній роботі* з учнями під час педагогічної практики – одна з обов'язкових умов формування рефлексивно-діяльнісного компоненту професійно-педагогічного становлення студента, а саме діяльнісної його складової. Адже основний критерій виявлення професійно-педагогічного становлення особистості – це її поведінка та практична діяльність.

Результати дослідження. З огляду на здійснене дослідження суті та ціннісно-виховного потенціалу технологічної діяльності у контексті нашого дослідження тлумачимо «художньо-трудову діяльність майбутніх педагогів» як діяльність здобувачів вищої освіти педагогічних ВНЗ, яка передбачає ручне або частково механізоване виробництво речей, що поєднують у собі утилітарно-ужиткові та художньо-декоративні якості, спрямовану на формування

професійного гуманістичного світогляду українського вчителя (знання української національної побутової культури, її зображувальних та виражальних засобів, народних звичаїв та традицій; актуалізацію національно-патріотичних цінностей, емоційного ставлення до власної діяльності, інтегративного мистецького бачення світу; оволодіння рефлексивною культурою та культурою індивідуальної і колективної праці).

Нами було здійснено аналіз навчальних планів Волинського національного університету імені Лесі Українки, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка галузь знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальність 013 Початкова освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра з терміном підготовки 3 роки 10 місяців.

Аналізуючи нормативну частину навчальних планів було виявлено, що значне навантаження з формування професійно-педагогічного становлення майбутніх педагогів припадає на гуманітарні та соціально-економічні дисципліни, такі як *Історія України, Українська мова (за професійним спрямуванням), Філософія, Української культури* та дисципліни професійної підготовки, такі як *Психологія, Педагогіка, Методики навчання* тощо. Виховний вплив змісту зазначених дисциплін на професійно-педагогічну підготовку майбутніх педагогів безперечний.

Звернемо увагу на специфічні (для інших педагогічних напрямів підготовки) дисципліни аналізованих нами навчальних планів напряму підготовки 013 Початкова освіта, які мають хороші можливості для використання виховного потенціалу технологічної діяльності. Так, нормативною частиною цих навчальних планів передбачене вивчення *«Методики навчання технологічної освітньої галузі» (90 год.) («Методики навчання освітньої галузі «Технології»(150 год.), «Методика навчання технологій у початковій школі» (210 год)), та Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво», з яких 120 год. відведено на вивчення дисципліни Образотворче мистецтво з методикою навчання. На нашу думку, під час їх вивчення можна забезпечити формування усіх компонентів професійно-педагогічного становлення майбутніх учителів початкових класів. Крім того, варіативна частина навчального плану надає додаткові можливості, які можуть*

бути використані для підсилення виховного впливу на світоглядну культуру майбутніх учителів початкових класів. Оскільки найбільший інтерес для нас становлять дисципліни професійної підготовки, то сконцентруємо свою увагу саме на дисциплінах саме цього циклу.

Здобувачі вищої освіти опановують такі дисципліни професійного циклу підготовки, як *Декоративно-прикладне мистецтво, Українське народознавство, Художня праця та основи дизайну в початковій школі, Розв'язування складних арифметичних завдань* та блоки дисциплін, які забезпечують підготовку здобувачів вищої освіти до роботи за спеціалізацією. Крім навчального навантаження, передбаченого для вивчення студентами педагогічних університетів за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, інтерес для професійно-педагогічної підготовки засобами технологічної діяльності становить практична підготовка здобувачів вищої освіти. Аналіз навчальних планів трьох вищезазначених університетів засвідчує наявність навчальних та виробничих практик у підготовці майбутніх фахівців до реалізації технологічної освіти. Виявлені обсяги практик та їх розподіл за семестрами дозволяє здійснювати систематичну виховну роботу зі студентами, організовуючи їхню художньо-трудову діяльність з вихованцями в умовах загальноосвітніх шкіл чи інших навчальних закладів, в урочний чи позаурочний час.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, технологічна освіта володіє значним потенціалом для професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкової ланки освіти до реалізації технологічної освіти, зокрема її когнітивного, мотиваційно-ціннісного та рефлексивно-діяльнісного компонентів, яке здійснюватися через забезпечення студентам опанування знаннями з історії, культури та побуту українців, досвіду естетичних переживань, досвіду творчої діяльності у процесі колективно-групових занять із залученням здобувачів вищої освіти до різних видів мистецтв, до створення портфоліо тощо.

У зв'язку з цим постає нагальне завдання розробки методики виховання професійно-педагогічної підготовки здобувачів вищої освіти педагогічних університетів на основі впровадження технологічної діяльності у виховну роботу ЗВО та дослідження педагогічних умов її ефективної реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова Ю. Ю. Формування національних цінностей у студентів – майбутніх вчителів трудового навчання в процесі художньо-трудової діяльності : *автореф. дис. ... кандидата педагогічних наук* 13.00.02. Київ, 2004. 20 с.
2. Бордюгова Т. Г. Моральна цінність праці: філософсько-культурологічний аналіз : *автореф. дис. ... кандидата педагогічних наук* 09.00.04. Харків, 2008. 20 с.
3. Вишневецький О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). Дрогобич, 2010. 160 с.
4. Державний стандарт початкової освіти. *Учитель початкової школи*. 2018. № 4 (вкладка). С. 1–16.
5. Захарченко Р. О. Виховання в школярів національної самосвідомості. *Трудова підготовка в закладах освіти*. № 2. 1996. С. 24–27.
6. Курач М. С. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі художньо-проектної діяльності. *Наука і освіта*. 2014. № 7. С. 111–115.
7. Мельник Г. М. Формування базових професійних якостей в учнів профільних класів на заняттях з народних художніх ремесел : *автореф. дис. ... кандидата педагогічних наук*. 13.00.02. Київ, 2004. 19 с.
8. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз) : монографія. Житомир, 1997. 214 с.
9. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти : 1–2 та 3–4 класи. Київ : Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.
10. Тименко В. П. Практичний інтелект учнівської молоді: діагностика обдарованості : монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 117 с.

REFERENCES:

1. Byelova Yu. Yu. Formuvannya nacional'ny'x cinnostej u studentiv – majbutnix vchy`teliv trudovogo navchannya v procesi xudozhn`o-trudovoyi diyal`nosti : avtoref. dy`sertaciyi ... kandy`data pedagogichny`x nauk 13.00.02 Ky`yiv, 2004. 20 s.
2. Bordyugova T. G. Moral`na cinnist`praci: filosofs`ko-kul`turologichny`j analiz : avtoref. dy`sertaciyi ... kandy`data pedagogichny`x nauk 09.00.04. Xarkiv. 2008. 20 s.
3. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity. *Uchytel pochatkovoї shkoly*. 2018. № 4 (vkladka). S. 1–16.
4. Vy`shnevs`ky`j O. Ukrayins`ky`j vy`xovny`j ideal i nacional`ny`j charakter (vy`toky`, deformaciyi i suchasni vy`kly`ky`). Drogoby`ch. 2010. 160 s.
5. Zaxarchenko R. O. Vy`xovannya v shkolyariv nacional`noyi samosvidomosti. *Trudova pidgotovka v zakladax osvity`*. # 2. 1996. S. 24–27.
6. Kurach M. S. Rozvy`tok tvorchy`x zdbnostej studentiv u procesi xudozhn`o-proektnoyi diyal`nosti. *Nauka i osvita*. 2014. # 7. S. 111–115.
7. Mel`ny`k G. M. Formuvannya bazovy`x profesijny`x yakostej v uchniv profil`ny`x klasiv na zanyattiyax z narodny`x xudozhnix remesel : avtoref. dy`sertaciyi ... kandy`data pedagogichny`x nauk. 13.00.02. Ky`yiv. 2004. 19 s.
8. Mulyar V. I. Samorealizaciya osoby`stosti yak social`na problema (filosofs`ko-kul`turologichny`j analiz) : monografiya. Zhy`tomy`r. 1997. 214 s.
9. Typovi osvitni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity : 1–2 ta 3–4 klasy. Kyiv : Vydavnytstvo «Svitoch», 2019. 336 s.
10. Tymenko V. P. Praktychni intelekt uchnivskoi molodi: diahnostryka obdarovanosti : monohrafiia. Ky`yiv : Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy, 2018. 117 s.

УДК 373.3.011.3-051:378:[80:37.02]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.14>

Галина КАПТУР

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0001-6989-563X

Валентина ВІТЮК

доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-4981-9925

Бібліографічний опис статті: Каптур, Г., Вітюк, В., (2022). Лінгводидактичні засади формування пунктуаційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 89–97, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.14>

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПУНКТУАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті обґрунтовано лінгводидактичні засади формування пунктуаційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі навчання української мови. Установлено, що лінгвістичну основу навчання пунктуації становлять принципи української пунктуації, до яких зараховано синтаксичний, смисловий та інтонаційний. У лінгводидактичній площині процес формування пунктуаційної компетентності ґрунтується передусім на розумінні таких термінів як «пунктуація», «розділовий знак», «пунктограма», «пунктуаційне правило», «пунктуаційні норми». Проаналізовано поняття «пунктуаційна компетентність майбутнього вчителя початкових класів», яке потлумачено як набуту особистісну здатність оформлювати писемне мовлення будь-якого функційного стилю відповідно до чинних пунктуаційних норм на основі ціннісного ставлення до мови. Зазначено, що навчання пунктуації відбувається із застосуванням таких традиційних методів, як розповідь, бесіда, робота зі словником, метод вправ, а також інноваційних, зокрема проєктного, дослідницького, ситуаційного та інтерактивного. Наголошено, що у процесі вивчення пунктуаційних норм використовуються різні типи завдань, зокрема: списування, пунктуаційні практикуми, диктанти, добір прикладів і складання речень для ілюстрування певних пунктограм, складання речень за схемами, опорними словами чи синтаксичними конструкціями, перебудову речень, редагування текстів, написання творчих робіт. Зазначено, що в умовах модернізації вищої освіти, оновленні її змісту та структури, зростає значущість самостійної роботи студентів, оскільки в результаті самоосвітньої діяльності студенти набувають навичок самостійного здобування знань, вміння застосовувати правописні знання у конкретних комунікативних ситуаціях. Встановлено, що впровадження технології формування пунктуаційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів значно розширює діапазон можливостей суб'єктів освітнього процесу, оскільки сприяє осмисленому застосуванню компетенцій під час освітнього процесу.

Ключові слова: пунктуація, пунктограма, пунктуаційні уміння й навички, пунктуаційна компетентність майбутнього вчителя початкових класів.

Halyna KAPTUR

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0001-6989-563X

Valentyna VITIUK

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4981-9925

To cite this article: Kaptur, H., Vitiuk, V. (2022). Lnhvodydaktychni zasady formuvannia punktuatsiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Linguistic didactic principles of the formation of punctuation competence of future teacher of the primary school]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 89–97, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.14>

LINGUISTIC DIDACTIC PRINCIPLES OF THE FORMATION OF PUNCTUATION COMPETENCE OF FUTURE TEACHER OF THE PRIMARY SCHOOL

The article substantiates the linguistic didactic principles of the formation of punctuation competence of the future primary school teacher in the process of learning the Ukrainian language. It was established that the linguistic basis of punctuation education is the principles of Ukrainian punctuation, which include syntactic, semantic and intonation. In the linguistic didactic plane, the process of formation of punctuation competence is based primarily on the understanding of such terms as «punctuation», «punctuation mark», «punctuation chart», «punctuation rule», «punctuation norms». The concept of «punctuation competence of the future primary school teacher» is analyzed, which is interpreted as the acquired personal ability to form written speech of any functional style in accordance with current punctuation norms based on a valuable attitude to language. It is noted that teaching punctuation takes place using such traditional methods as narration, conversation, working with a dictionary, the method of exercises, as well as innovative ones, in particular project, research, situational and interactive. It is emphasized that in the process of studying punctuation norms, various types of tasks are used, in particular: writing down, punctuation practices, dictation, selecting examples and composing sentences to illustrate certain punctuation patterns, composing sentences according to schemes, supporting words or syntactic constructions, restructuring sentences, editing texts, writing creative works. It is noted that in the conditions of modernization of higher education, renewal of its content and structure, the importance of independent work of students is increasing, because as a result of self-education, students acquire skills of independent acquisition of knowledge, the ability to apply spelling knowledge in specific communicative situations. It was established that the introduction of technologies for the formation of punctuation competence of the future primary school teacher significantly expands the range of possibilities of the subjects of the educational process, as it contributes to the meaningful application of knowledge.

Key words: punctuation, punctogram, punctuation skills, punctuation competence of future teacher of the primary school.

Актуальність проблеми. Модернізація освіти, а також інтенсивні соціокультурні трансформації, глобалізаційні комунікативні процеси пожевляють інтерес дослідників до особистості фахівця освітньої галузі, покликаною успішно виконувати соціальні запити, розв'язувати професійні завдання в мінливих умовах сучасного суспільства, уміти спілкуватися державною мовою в усній і писемній формах (Закон України «Про вищу освіту», «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державний стандарт вищої освіти, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року). У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема граматичної (пунктуаційної) компетентності фахівця будь-якої галузі, освітньої зокрема, як здатності пунктуаційно правильно оформлювати документи різного функційного призначення, продукувати тексти професійного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення теоретичних напрацювань з україністики дало змогу вивчити лінгвістичну природу українського правопису, яку досліджували С.Бибик, Д. Ганич, К. Городенська, С. Єрмоленко, А. Загнітко, М. Плющ, Н. Тоцька, К. Шульжук та інші. З'ясовано, що психологічні аспекти вироблення пунктуаційної компетентності розкрито в працях Л. Проко-

лієнко, М. Пучковського, де зосереджено увагу на особливостях формування пунктуаційних умінь і навичок.

Аналіз спеціальної літератури засвідчив, що теоретичний та практичний аспекти навчання пунктуації висвітлено в доробках О. Біляєва, О.Глазової, Т.Білявської, Х. Карповець, Н. Ковальчук, Л. Сегіна, З.Терлака, І. Ющука та інших. Проблему навчання правопису й формування відповідної компетентності в учнів початкової та основної школи аналізують Н.Бондаренко, Т. Груба, О.Горошкіна, В. Зінченко, Н. Ковальчук, С.Омельчук, Л. Попова, І. Хом'як та інші.

Специфіка вивчення пунктуації в закладах вищої освіти набула висвітлення в поодиноких наукових розвідках, які лише частково стосуються проблеми формування пунктуаційної компетентності, зокрема: методика розвитку правописної компетентності студентів розроблено в дослідженні В. Вітюк; питання формування правописної грамотності запропоновано в роботі Х. Карповець; питання компетентнісного підходу до навчання правопису схарактеризовано в науковій праці І. Хом'яка; лінгводидактичні засади формування мовленнєво-комунікативних компетентностей у процесі вивчення пунктуації викладено у праці Н. Ковальчук.

Як засвідчує ретроспективний аналіз, дослідження з лінгводидактики вищої школи охоплюють окремі аспекти навчання пунктуації,

водночас поза увагою залишається методика формування пунктуаційної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Мета статті. Окреслення шляхів формування пунктуаційної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пунктуація становить другу частину правопису – це правила вживання на письмі розділових знаків (Український правопис, 2019, р. 161). Термін пунктуація (від латин. *punctuatum* – *punctum* – крапка) потлумачено як систему правил уживання на письмі розділових знаків і як розділ мовознавчої науки про використання розділових знаків (Загнітко, 2011, р. 489).

Українська пунктуація – система регламентована, вона тісно контактує з культурою писемного мовлення, оскільки до складників такої культури належить правильне пунктуаційне оформлення тексту (Гуйванюк, 2002).

Пунктуаційне оформлення тексту, речення загалом або окремих його елементів здійснюється за допомогою *пунктограм*, тобто розділових знаків, різновид яких і місце визначають відповідні правила: тире між підметом і присудком, кома при відокремлених членах речення тощо.

В українській мові використовують десять розділових знаків: *крапку* (.), *знак питання* (?), *знак оклику* (!), *кому* (,), *крапку з комою* (;), *двокрапку* (:), *тире* (–), *три крапки* (...), *дужки* (), *лапки* (« »). Роль знака переносу або з'єднання частин слова відіграє *дефіс*, знака скорочення – *скісна риска*. Розділовими знаками є також *проміжок*, що позначає межу між словами, й *абзац*.

У поняття пунктограми входить і відсутність розділового знака в тому чи іншому місті, якщо ця відсутність формулюється у вигляді правила.

Пунктуаційна система кожної мови, й української в тому числі, будується відповідно до принципів, які унормовують писемне мовлення. Принципи пунктуації – це загальні закономірності розташування розділових знаків, що є першою та необхідною умовою пунктуаційного оформлення тексту (Караман, 2011). Українська пунктуація ґрунтується на трьох взаємопов'язаних принципах: граматичному, смислового та інтонаційному, тому дискусія про те, що покликані виражати в писемній мові пунктуаційні знаки – ритмомелодіку мов-

лення чи синтаксичну структуру, – на думку А. Загнітка, «не може бути визнана коректною, оскільки жоден із цих аспектів не існує окремо, ізольовано» (Загнітко, 2011, с. 845). Так, часто один розділовий знак відображає, наприклад, граматичне і смислове, граматичне й інтонаційне, граматичне, смислове та інтонаційне членування мовлення. Іноді принципи суперечать один одному. Найчастіше це стосується граматичного й інтонаційного принципів, так, інтонаційне оформлення звертання в середині речення у писемному мовленні завжди виокремлюється комами, проте інтонаційно не виділяється.

Структурний (або граматичний, синтаксичний) принцип є одним із основних для української пунктуації й полягає в тому, що розділові знаки є засобом відокремлення чи виділення певних граматичних компонентів тексту: крапка, знак питання, знак оклику відділяють у тексті одну синтаксичну одиницю від іншої; кома, крапка з комою, двокрапка, тире на межі предикативних частин складного речення; розділові знаки, які виступають показниками різноманітних ускладнювачів простого речення (вставні і вставлені слова, словосполучення, речення; звертання; вигуки; однорідні члени речення; відокремлені члени речення і т. ін.), тобто розділові знаки виражають синтаксичні зв'язки, розкривають синтаксичну будову речення. Як слушно вважає А. Загнітко, «структурні розділові знаки – це фундамент усієї пунктуації, поза ними вона втрачає свою цілісність і кодифікованість. Водночас вони являють собою той мінімум, користування мовою без якого видається вельми проблематичним. Структурні розділові знаки регламентовані у своєму вжитку, їх використання є стійким, максимально співвідносячись із логічним і смисловим членуванням реченнєвої структури» (Загнітко, 2011, с. 846).

Провідна роль граматичного принципу української пунктуації визначила особливості формулювання пунктуаційних правил у чинному правописі. Окрім того, граматичний принцип, на нашу думку, має важливий вплив на синтаксичне членування мовлення для інтонаційно-правильного читання, що особливо актуально для майбутнього вчителя початкової школи (Гуйванюк, 2002).

Суть смислового принципу пунктуації полягає в тому, що розділові знаки впливають на зміст речення, вказуючи на смислове чле-

нування і взаємозв'язок думок. Н. Ковальчук стверджує, що якщо за допомогою мови одна особа передає свої думки і почуття іншій, то розділові знаки мають подвійне значення: 1) сприяють ясності у викладі думок, відокремлюючи одне речення від іншого чи одну його частину від іншої; 2) виражають почуття того, хто говорить, і його ставлення до слухача (Ковальчук, 2003, 135). Смысловий принцип найчастіше реалізується разом із граматичним. Цілковитим погоджуємося з А. Загніткою у тому, що «домінуючими у пунктуації виступають структурні й смислові закономірності внутрішньореченнєвого членування» (Загнітко, 2011, с. 847).

Інтонаційний (ритмомелодійний) принцип пунктуації відображає в писемному мовленні ритмоінтонаційне оформлення висловлення, тобто розділові знаки розглядаються як показники ритму та інтонації мовлення. Наприклад, для розмежування речень у тексті використовуються крапка, знак питання, знак оклику (за граматичним принципом), а вибір одного з цих знаків залежно від інтонаційного оформлення речення (інтонаційного принципу) та від його значення (смысловий принцип). Інтонаційний принцип реалізується у зв'язку з граматичним та смисловим. Інтонаційний зміст розділових знаків є також додатковим, оскільки, з одного боку, графічні засоби мови не можуть передати всіх ритмомелодійних нюансів усного мовлення, а з іншого – інтонація зумовлюється смисловим і граматичним членуванням мовленнєвого потоку. Наприклад: *Необхідно, щоб виховання дітей, любов і повага до дітей, вимоги до них і дружба з ними, – щоб усе це було самою суттю вашого духовного життя, мій друже* (В. Сухомлинський).

Пунктуаційна грамотність студентів формується на основі знання пунктуаційних правил, смислового та інтонаційного аналізу речень. Відповідно передумовою успіху в навчанні пунктуації є постійна увага до її призначення та функцій розділових знаків (Терлак, 2019). Найважливішим призначенням методики вивчення пунктуації є розуміння студентами комунікативної ролі розділових знаків, що є актуальною проблемою сучасної лінгводидактики.

На нашу думку, *пунктуаційна компетентність майбутнього вчителя початкових класів* – це набута особистісна здатність оформлювати писемне мовлення будь-якого функційного

стилю відповідно до чинних пунктуаційних норм на основі ціннісного ставлення до мови.

У процесі формування пунктуаційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів практичні заняття мають особливо важливе значення, оскільки вироблення пунктуаційних навичок відбувається в міру автоматизування відповідних умінь, що забезпечує багаторазове виконання вправ. Проведення практичних занять передбачає реалізацію таких завдань: поглиблення й уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи; формування інтелектуальних навичок і вмінь планування, аналізу й узагальнення, опанування навичок організації професійної діяльності; накопичення первинного досвіду організації виробництва й техніки управління ним; оволодіння початковими навичками керівництва, менеджменту, самоменеджменту (Ортинський, 2009).

Базовий для формування пунктуаційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів програмовий матеріал можна впорядкувати відповідно до навчального плану фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів. Вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Практикум з українського правопису» мало на меті сформувати стійку мотивацію та свідоме прагнення до вивчення мови, актуалізувати й скоригувати здобуті мовні й мовленнєві знання, уміння й навички, виробити вміння створювати й редагувати тексти, дотримуючись пунктуаційних норм української мови. Під час вивчення дисципліни «Сучасна українська мова з практикумом. Синтаксис» студенти поглиблюють знання пунктуації української мови.

Орієнтування на принципи й форми роботи в закладах вищої освіти дає змогу дібрати найбільш доречні та максимально ефективні методи й прийоми формування пунктуаційної компетентності (Кучерук, 2010, р. 246).

Теоретико-практичний метод вправ дає змогу виробити належні вміння й навички, реалізувати принцип свідомості й автоматизму. О. Біляєв називає вправою виконання навчальних завдань для закріплення теоретичних відомостей та оволодіння практичними вміннями й навичками (Біляєв, 2004, р. 2).

У процесі вивчення пунктуаційних норм використовують різні типи завдань, зокрема: списування, пунктуаційні практикуми, диктанти, добір прикладів і складання речень для ілюстрування

певних пунктограм, складання речень за схемами, опорними словами чи синтаксичними конструкціями, перебудову речень, редагування текстів, написання творчих робіт (можуть бути ускладнені пунктуаційними завданнями).

Паралельно з традиційними в навчанні пунктуації доцільно використовувати інноваційні методи навчання, зокрема проєктний, дослідницький, ситуаційний та інтерактивний (Кучерук, 2010).

Т. Туркот до інноваційних методів навчання зараховує групову роботу студентів, групові тренінги, мозкову атаку, дидактичні ігри, кейс-метод, мікрвикладання, метод «Ток-шоу», «Коло ідей», «Акваріум» (Туркот, 2011, рр. 274–339).

На першому етапі роботи можна опрацювати такі теми: «Пунктуація як система правил про вживання розділових знаків», «Розділові знаки між однорідними членами речення», «Розділові знаки в реченнях з відокремленими членами», «Розділові знаки між частинами складного речення». Пропонуємо для роботи наступні вправи:

1. Вправа на розпізнавання пунктограм

Завдання. Прочитайте речення згідно з розділовими знаками, простежте за інтонацією. Знайдіть однорідні члени речення. Обґрунтуйте їх однорідність чи неоднорідність.

1). *Котилось над містом високе, рожеве, тепле сонце, як матір'ю спечений хліб* (Б. Олійник).

2). *Котилось над містом високе рожеве тепле сонце, як матір'ю спечений хліб.*

2. Дослідження-зіставлення

Завдання. Перепишіть, вставляючи на місці ризик, де треба, тире або коми. Аргументуйте правопис розділових знаків.

1. *Не вітер / буря над землею в замети клала білий сніг* (Л. Первомайський). 2. *Дужі хвилі ринуть / і ридають / і здіймаються все вгору* (Леся Українка). 3. *Хоч не зруйнована / руїна ся будова, з усіх кутків тут пустка вигляда* (Леся Українка). 4. *Шумів вітер за тином, по садках, поза хатами / листя жовте зривав* (А. Головка). 5. *Скільки дійсних випадків / і казок / і кривавих легенд було розказано цієї ночі* (А. Головка). 6. *Семен стояв ні в сих / ні в тих, тримаючи в руках торбинку* (М. Коцюбинський). 7. *Хмаривсь день якусь хвилину / потім знову зяяснів* (П. Тичина). 8. *Рвонувсь гудок в безкрає небо / розлігсь по місту / і затих* (Р. Братунь).

3. Дослідження-відновлення

Завдання. Наведені речення перероблено із безсполучникових. Відновіть первісний вигляд цих прислів'їв, відкинувши сполучники. Між частинами складних безсполучникових речень поставте потрібні розділові знаки.

1. *Коли здобудеш освіту, то побачиш більше світу.* 2. *Якщо зле, то не гнися, якщо добре, то не пнися.* 3. *Якщо замолоду не вчишся, то на старість пожалієш.* 4. *Якщо хочеш їсти калачі, то не сиди на печі.* 5. *Не поспішай поперед батька в пекло, бо не знатимеш де й сісти.* 6. *Більше діла, а менше слів.* 7. *Слово не горобець, бо коли вилетить, то не зловиш.* 8. *Брехня мов куля зі снігу, бо що далі котиться, то більша стає* (Народна творчість).

4. Дослідження-моделювання

Завдання. Переробіть речення так, щоб невідокремлені поширені узгоджені означення стали відокремленими і навпаки.

1. *Тепла ніч, напоєна степовими пахощами, пропливала над Асканією* (О. Гончар). 2. *У відкритім степу ні душі, лише де-не-де бовваніє похилена вітром тичка з соняшничини* (О. Гончар). 3. *В заволоченому хмарами небі не вгледіти жодної зірки* (Н. Рибак). 4. *Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь* (М. Коцюбинський). 5. *В небі мерехтіли густо посіяні, по-літньому веселі зорі* (Ю. Збанацький). 6. *Над берегом послався невеликий, густо зацвічений білою ромашкою луг* (В. Козаченко). 7. *Одягнений у хвою, шумить дрімучий темний бір* (Н. Забіла).

На другому етапі роботи на основі морфолого-синтаксичного матеріалу, що забезпечуватиме реалізацію зв'язку з граматикою пропонуємо опрацювати теми: «Розділові знаки в простому неускладненому реченні»; «Пунктуація при конструкціях, граматично не пов'язаних із членами речення»; «Розділові знаки в складних реченнях»; «Способи передавання чужого мовлення».

1. Вправа на розпізнавання пунктограм

Завдання. Записати речення, розставивши розділові знаки, пояснити пунктограми. Підкреслити вставні слова та словосполучення, указати їхні групи за значенням.

1. *Даруйте на слові але я вас не зрозумів* (Панас Мирний). 2. *Коваль здається сам не зрозумів* (В. Сосюра). 3. *На мою думку такого наказу виконувати не слід* (І. Ле). 4. *А поду-*

майте пане може ви в молодості когось образили? (Л. Павленко). 5. Пам'ятається один із льотчиків розповідав про кружляння над Києвом (О. Гончар). 6. Там кажуть з гір усю країну видно (Леся Українка).

2. Дослідження-міркування

Завдання. Запишіть речення, правильно розставивши розділові знаки. Перерахуйте умови, за яких потрібно вживати кому.

1. Сором і розпач і невимовний жаль і безліч інших гострих почувань охопили мою душу і скрутили її і пригнули (О. Довженко). 2. Прокинулась Марія ні жива ні мертва ще ні світ ні зоря. 3. Чи співали чи плакали зорі на неба лляннім полотні?.. 4. Місяць струменів холодним срібним світлом (З журналу).

3. Дослідження-моделювання

Завдання. Із простих речень побудуйте складносурядні. Поставте відповідні розділові знаки, поясніть їх уживання.

1. Із-за левад вплив місяць. Стало видніш од нього – місячно. 2. Восени він приїде додому змушнїлий засмаглий. Та весною прибуде змучений невпізнаний. 3. Місяць вийшов із-за хмари. Стало видно, наче вдень. 4. Гуде пташиним співом ліс. Найгучніше в цьому гулі виводить іволга.

Для закріплення знань, умінь і навичок та для результативності освітнього процесу формування пунктуаційної компетентності майбутнього учителя початкових класів на цьому етапі роботи з пунктограмами студентам можна запропонувати такі **конструктивні вправи й творчі завдання**:

1. Написати твір-мініатюру «Осені подих терпкий», будуючи висловлювання так, щоб у ньому були приклади повторених на занятті пунктограм у простому реченні.

2. Скласти лінгвістичну розповідь на тему «Пунктограми у простому реченні», проілюструвати всі правила власними прикладами.

3. Розробити 2–3 вправи з теми «Тире між підметом та присудком» (оригінальні – за типом «Лінгвістичні ігри на заняттях з української мови»).

Метою третього етапу роботи з пунктограмами є систематизація, коригування й поглиблення пунктуаційних умінь і навичок майбутнього вчителя початкових класів.

Для унаочнення питання дотримання пунктуаційних норм і вмотивування потреби їх

вивчення студентам можна запропонувати підготувати дослідницький проект на тему «Пунктуація української мови». Під час виконання проекту здобувачі освіти розробляють анкету й проводять опитування серед студентів окремої спеціальності / факультету, щоб виявити: розуміння поняття «пунктуація»; міркування щодо важливості дотримання пунктуаційних норм; складні пунктуаційні теми; «найбільш уживані» розділові знаки, а також ті, якими найчастіше «нехтують» у писемному мовленні; причини недотримання пунктуаційних правил.

На цьому етапі навчання пропонуємо використовувати різні типи вправ із переважанням конструктивних і творчих завдань:

1. Вправа-дослідження граматичних особливостей структур у складі речення та їх пунктуаційне оформлення

1. Записати речення. Дослідити граматичні особливості структур зі складниками як, мов, наче, ніби та ін. у складі речення, вставити пропущені розділові знаки, пояснити пунктограми:

1. Моя любов як море, що висохнуть не може... (В. Сосюра). 2. Люби свій край! Як океан глибока твоя любов нехай не тоне в млі! (В. Сосюра). 3. Благословенна в болях ран степів широчина бездонна що як зелений океан тече круг білого Херсона (М. Рильський). 4. Любить Україну як сонце любить як вітер, і трави, і води (В. Сосюра). 5. Листку подібний над землею що вітер з дерева зрива хто мову матері своєї як син невдячний забува (В. Сосюра). 6. Нема такого хліба на землі як той що моя мати випікала на листі горіховому в печі.

2. Дослідження-трансформація

Поясніть, як розділові знаки змінюють зміст поданих речень.

1. Він **певно** знає (М. Коцюбинський). – Він, **певно**, знає. 2. Антін **очевидно** вагався (М. Коцюбинський). – Антін, **очевидно**, вагався. 3. Він **здається** мертвим. – Він, **здається**, мертвий.

3. Вправи на редагування тексту

1. Записати текст, зредагувавши його відповідно до мовних норм.

Був травень ніч стояла погідна місячна де/не/де білими сніговими вогниками переблискували зірки але їх було мало і світло їхне здавалося слітим (у,в) пов..ні місячного сяйва.

На узбіч..і горбилася верба (й,і) по її похилому до/низу гіл..ю збігав бе(з,с)листим потоком пр..марний блиск і в тому блиску відчувався

подих не/живого наче верба була опромінена мертвим усміхом (Є. Гуцало).

4. Творчі завдання

1. Напишіть твір «Бути людиною – це відчувати свою відповідальність», використовуючи речення з тире.

2. Складіть твір-розповідь «Цікавий випадок із мого життя», використовуючи речення з прямою мовою.

Під час навчання пунктуації української мови можна поєднати інтерактивний та ситуаційний методи, коли студенти одночасно працюють у малих групах над різними ситуаційними завданнями, а після завершення презентують на загал результати обговорення. Наголосимо, що інтерактивну роботу складно організувати без технічних засобів навчання, особливо за умов почергового виконання неоднакових завдань у різних групах. Так, коли студенти окремої робочої групи коментують виконане, на екрані, як правило, висвітлюється початкове завдання. З одного боку, це значно полегшує підготовку викладача до організації та проведення заняття, з іншого – спрощує процес сприймання інформації і дає змогу іншим учасникам освітнього процесу спостерігати за ходом думки доповідачів, перевіряти правильність пояснення, ставити уточнювальні запитання.

Формування пунктуаційної компетентності неможливе без ефективно організованої самостійної роботи. На думку В. Вітюк, упродовж останніх років становлення й розвитку української вищої освіти спостерігаємо зміщення акцентів із процесу викладання на процес навчання майбутніх фахівців, а відтак і збільшення часу на позааудиторну самостійну роботу за рахунок зменшення аудиторної (Вітюк, 2019, р. 37).

На основі опрацьованої літератури робимо узагальнення про значення самостійної роботи, яка: 1) виробляє в студентів уміння орієнтуватися в інформаційних потоках; 2) формує психологічну настанову на систематичне розширення й поглиблення знань; 3) забезпечує двобічний зв'язок між студентом і викладачем; 4) посилює інтерес до вивчення філологічних дисциплін; 5) сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів; 6) дає змогу об'єктивно оцінити рівень набутих у результаті вивчення предмета компетентностей; 7) окреслює шляхи професійного зростання студентів.

Пропонуємо завдання для самостійної роботи здобувачів вищої освіти:

1. Випишіть із художньої літератури 5–6 речень із прямою мовою, поясніть правопис пунктограм. Перетворіть 3 речення з прямою мовою в речення з непрямою мовою. Поясніть зміну розділових знаків, зазначте вид синтаксичної конструкції.

2. Напишіть міні-твір «Портрет справжнього вчителя», використавши вставлені конструкції.

3. Напишіть твір-роздум за цитатою: «Десь на дні мого серця Заплела дивну казку любов» (П. Тичина).

4. Напишіть твір «Пори року в поезії, музиці, живописі». Опишіть власні переживання від дії на вас одного з видів мистецтв, використовуючи речення з відокремленими членами речення.

5. Складіть речення, ввівши в них цитати, вислови видатних людей про сучасну історію. Поясніть постановку розділових знаків.

6. Складіть лінгвістичну розповідь на тему «Пунктограми у складному реченні», проілюструйте всі правила власними прикладами.

Крім перерахованого вище, рівень сформованості пунктуаційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів залежить від роботи над пунктуаційними помилками, яка потребує ретельної підготовки та систематичного вправлення над покращенням культури писемного мовлення. Така робота дає змогу оцінити рівень засвоєння знань, передбачити труднощі під час вивчення певних правил і запобігти помилкам у майбутньому.

До пунктуаційних помилок призводить ігнорування принципів уживання розділових знаків (синтаксичного, смислового, інтонаційного).

До пунктуаційних помилок належать порушення, пов'язані з неправильним уживанням розділових знаків під час членування мовлення на речення, речення – на його частини. Пунктуаційними помилками вважаються пропуск або постановка зайвого розділового знака, вживання розділового знака не в тому місці, де він має стояти, необґрунтована заміна одного знака іншим, перенесення розділового знака на новий рядок.

Із метою запобігання пунктуаційних недоліків студент повинен їх аналізувати, добирати аналогічний приклад лексеми з тією ж пунктограмою, вводити її в речення й обґрунтовувати постановку відповідного знака. Варто зазначити, що роботу над помилками треба прово-

дити систематично і до того часу, доки студент писатиме пунктуаційно правильно.

Для виявлення й виправлення помилок пропонуємо використовувати метод взаємоперевірки. За його допомогою студенти, зокрема, виробляють пунктуаційну пильність і вчать редагувати чужий текст.

Практичне опанування пунктуаційної системи української мови передбачає послідовне засвоєння пунктуаційних закономірностей за допомогою правил, системи пунктуаційних вправ і завдань, традиційних та інноваційних методів навчання. До системи роботи входить повторення теоретичного пунктуаційного матеріалу та його закріплення, застосування знань у стандартних і нестандартних умовах, а також контроль і корекція знань, умінь і навичок.

Пропонована методика формування пунктуаційної компетентності в майбутніх учителів початкових класів відповідає засадам компетентнісного підходу, тому активне впровадження її створить сприятливе середовище для виховання висококваліфікованих спеціалістів із чіткими етичними орієнтирами й ціннісними настановами, здатних творчо й критично мислити, нестандартно вирішувати лінгвістичні завдання, постійно вчитися й удосконалювати професійні навички.

Висновки. Опрацювання пунктуаційного матеріалу на якісно новому рівні осмислення й узагальнення зумовлює потребу в розширенні діапазону самоосвітньої діяльності студентів на засадах інтеграції у вивченні фахових дисциплін та використанні потужного дидактичного ресурсу електронних засобів навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біляєв О. М. Вправи в навчанні мови. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 6. С. 2–6. URL: <http://www.ukr-in-school.edu.ua.net/id/197> (дата звернення: 5.10.2022).
2. Вітюк В. В. Самостійна робота у процесі формування правописної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічний часопис Волині* : науковий журнал. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2019. № 4(15). С. 36–43.
3. Гуйванюк Н. В. Основи пунктуації сучасної української мови : навч. посібник. Чернівці : Рута, 2002. 117 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
5. Караман С. О. Принципи української пунктуації. К. : Літера, 2011. 560 с.
6. Ковальчук Н. П. Лінгвістичні принципи української пунктуації. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії* : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2003. Вип. 11. С. 133–138.
7. Кучерук О. А. Методи навчання мови в українському педагогічному дискурсі. *Вісник Львівського університету*. 2010. Вип. 50. С. 246–253.
8. Оргинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
9. Терлак З. М. Пунктуаційний словник-довідник. Львів : Апріорі, 2019. 396 с.
10. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібн. К. : Кондор, 2011. 628 с.
11. Український правопис. К. : Наук. думка, 2019. 392 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019> (дата звернення 01.10.2022).

REFERENCES:

1. Biliaiev O. M. (2004) Vpravy v navchanni movy. *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Exercises in language learning]. № 6. S. 2–6. URL: <http://www.ukr-in-school.edu.ua.net/id/197> (data zvernennia: 5.10.2022) (in Ukrainian).
2. Vitiuk V. V. (2019) Samostiina robota u protsesi formuvannia pravopysnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Independent work in the process of forming the spelling competence of future primary school teachers]. *Pedahohichnyi chasopys Volyni* : naukovyi zhurnal. Lutsk : SNU imeni Lesi Ukrainky. № 4(15). S. 36–43. (in Ukrainian).
3. Huivaniuk N. V. (2002) Osnovy punktuatsii suchasnoi ukrainskoї movy [Basics of punctuation of the modern Ukrainian language] : navch. posibnyk. Chernivtsi : Ruta, 117 s. (in Ukrainian).
4. Zahnitko A. P. (2011) Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoї movy Morfolohiia. Syntaksys [Theoretical grammar of the modern Ukrainian language. Morphology. Syntax]. Donetsk : TOV «VKF «BAO», 992 s. (in Ukrainian).
5. Karaman S. O. (2011) Pryntsyupy ukrainskoї punktuatsii [Principles of Ukrainian punctuation]. K. : Litera, 560 s. (in Ukrainian).
6. Kovalchuk N. P. (2003) Linhvistychni pryntsyupy ukrainskoї punktuatsii. [Лінгвістичні принципи української пунктуації]. *Aktualni problemy suchasnoi filolohii. Movoznavchi studii* : zb. nauk. pr. Rivne : RDHU. Vyp. 11. S. 133–138. (in Ukrainian).

7. Kucheruk O. A. (2010) Metody navchannia movy v ukrainskomu pedahohichnomu dyskursi [Language teaching methods in the Ukrainian pedagogical discourse]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Vypusk 50. S. 246–253. (in Ukrainian).
8. Ortynskyi V. L. (2009) Pedahohika vyshchoi shkoly : navch. posib. [Pedagogy of high school]. K. : Tsentri uchbovoi literatury, 472 s. (in Ukrainian).
9. Terlak Z. M. (2019) Punktuatsiinyi slovnyk-dovidnyk [Punctuation dictionary-reference]. Lviv : Apriori, 396 s. (in Ukrainian).
10. Turkot T. I. (2011) Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school] : navch. posibn. K. : Kondor, 628 s. (in Ukrainian).
11. Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]. (2019) K. : Nauk. Dumka, 392 s. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravo> (in Ukrainian).

УДК 372.878

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.15>

Лариса МЕЛЬНИК

викладач фортепіано, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-5409-4538

Роман ГУРГУЛА

викладач фортепіано, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-8569-9612

Володимир КАЛАШНЮК

викладач диригування, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9068-6461

Бібліографічний опис статті: Мельник, Л., Гургула, Р., Калашнюк, В. (2022). Формування творчої активності учнів початкової школи у різноманітній музичній діяльності. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 98–102, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.15>

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У РІЗНОМАНІТНІЙ МУЗИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті наголошується на тому, що методика формування музичного інтересу в молодших школярів під час занять музичним мистецтвом спрямована на вдосконалення змісту, форм і методів музичної освіти як сукупності компонентів формування потреби у творчій самореалізації, взаємозв'язок навчальних і дозвільних інтересів, свободу вибору при освоєнні музичних творів. Зазначається, що вивчаючи проблему інтересу, вчені, педагоги, музиканти приходять до єдиної думки, що це емоційно забарвлене ставлення до діяльності, прояв до цієї діяльності уваги, прагнення дізнатися більше. Доведено, що музичний інтерес – це бажання людини самостійно вивчити нове, вирішувати незрозумілі моменти. Музичний інтерес є основою творчого ставлення молодших школярів до музичної діяльності, яка в подальшому сприяє формуванню музичної культури особистості. Описано, що формування музичного інтересу вимагає від педагога враховувати особливості та закономірності вікової динаміки учнів. Для формування інтересу до музики у молодших школярів під час музичних занять педагогу необхідно використовувати музично-педагогічну, психологічну літературу, створювати та дотримуватися психологічні та педагогічні умови, застосовувати ефективні методи та прийоми формування інтересу молодого покоління до занять музичним мистецтвом. Доведено, що музичний інтерес молодшого школяра – це його свідоме позитивне ставлення до музики. Воно проявляється у пізнавальній активності, емоційно – вольової характеристиці відносин, практичному освоєнні музики як мистецтва. Інтерес до музики формується у процесі активної музичної діяльності. Наголошено, що у співі, слуханні музики, у грі на музичних інструментах учні знайомляться з творами, вчать розуміти їх, набувають навичок та вмінь. Тому, що різноманітніша й активніша діяльність дітей на уроці, то успішніше може здійснюватися розвиток їх музичних творчих здібностей та формування інтересу до музики. Зазначається, що учням молодших класів хочеться отримати від музичних занять радість, але не кожен школяр погодиться досягати це ціною тривалої клопіткої роботи. Викладач має проявити максимум творчої винахідливості, щоб виробити в молодого покоління інтерес до занять, враховуючи їх вікові особливості.

Ключові слова: урок музики, творчі здібності, види музичної діяльності, інформаційно-комунікаційні технології, музичне мистецтво, культура, загально мистецький, духовний розвиток особистості, засоби виховання.

Larisa MELNIK

Piano Lecturer, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Ave, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-5409-4538

Roman GURGULA

Piano Lecturer, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Ave, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-8569-9612

Vladimir KALASHNYUK

Conducting Lecturer, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Ave, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9068-6461

To cite this article: Melnik, L., Gurgula, R., Kalashniuk, V. (2022). Formuvannia tvorchoi aktyvnosti uchniv pochatkovoї shkoly u riznomanitnii muzychnii diialnosti [Formation of the derivative activity of primary students schools in various music activities]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 98–102, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.15>

FORMATION OF THE DERIVATIVE ACTIVITY OF PRIMARY STUDENTS SCHOOLS IN VARIOUS MUSIC ACTIVITIES

The article notes that the method of formation of musical interest among younger students during music lessons is aimed at improving the content, forms and methods of music education as a set of components for the formation of the need for creative self-realization, the relationship of educational and permissive interests, freedom of choice in mastering musical works. It is noted that studying the problem of interest, scientists, teachers, musicians come to a common opinion that this is an emotionally colored attitude to the activity, the manifestation of attention to this activity, the desire to learn more. It has been proven that musical interest is a desire of a person to independently study new things, to solve incomprehensible moments. Musical interest is the basis of the creative attitude of younger students to musical activity, which further contributes to the formation of the musical culture of the individual. It is described that the formation of musical enthusiasm asks the teacher to take into account the peculiarities and patterns of the age dynamics of students. In order to form an interest in music among younger students in music classes, a teacher needs to use musical and pedagogical, psychological literature, create and observe psychological and pedagogical conditions, apply effective methods and techniques to form the interest of the younger generation in musical art. It is proved that the musical interest of a junior schoolchild is his conscious positive attitude towards music. It manifests itself in cognitive activity, emotional-volitional characteristics of relationships, practical development of music as an art. Interest in music is formed in the process of active musical activity. It is noted that in singing, listening to music, playing musical instruments, students get acquainted with the works, learn to understand them, acquire skills and abilities. Since the more varied and active activities of children in the lesson, the more successfully the development of their musical creative abilities and the formation of interest in music can be carried out. It is noted that elementary school students want to get joy from music lessons, but not every student will agree to achieve this at the cost of long and troublesome work. The teacher must show maximum creative ingenuity in order to develop an interest in the classes among the younger generation, taking into account their age characteristics.

Key words: music lesson, creativity, types of musical activities, information and communication technologies, musical art, culture, general artistic, spiritual development of the individual, means of education.

Постановка проблеми. Необхідність естетичного виховання молоді постійно стоїть на порядку денному, актуалізуючись як в умовах шкільної освіти, так і в освітній діяльності закладів вищої освіти. Процес творчого розвитку особистості дитини процес довгий і складний, в якому чинне місце варто відвести дисциплінам музично-естетичного циклу. Постійне застосування різнобічних знань під час занять

музичним мистецтвом – головна умова ефективності розвитку музичного мислення учнів. Основною музичною діяльністю на уроках музичного мистецтва є: вокально-хоровий спів, музична творчість, слухання музики, музично-ритмічні рухи, гра на музичних інструментах, теоретичне вивчення музики.

Аналіз досліджень. Проблемаами характеристики розвитку інтересу до музики у підлітків

досліджували В. Андреева, Ю. Бабанського, І. Беха, Д. Богоявленської, В. Загв'язинського, Н. Кузьміної, Г. Сіліної, С. Сисоєвої, Н. Лейтес. У цьому аспекті проблему досліджували відомі дослідники дитячої творчості Г. Айзенка, Дж. Гілфорда, А. Маслоу. Сучасні дослідники такі як, М. Дрова, Є. Назайкінський, В. Пушкар, П. Скляр, зазначали, що музика є постійний супутник творчого розвитку дитини. Проблема духовно-морального виховання підростаючого покоління піднімається в роботах Б. Лихачова, Н. Нікандрова, А. Олпорта, К. Роджерса, Д. Шеренберга.

Мета статті – теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування інтересу до музичного мистецтва в молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Музика – це один із найбільш яскравих та емоційних видів мистецтва, найбільш ефективний та дієвий засіб виховання молодого покоління. Вона допомагає ширше розкрити творчі здібності дитини, розвинути слух і почуття ритму, навчити її правильно сприймати мову музичних образів. Музика може не тільки вселити віру в себе і життя, а й підказати цікаву думку, допомогти прийняти правильне рішення, покращити художній смак. Ось чому великі композитори, створюючи чудову музику, мріяли про те, щоб їхнє мистецтво гідно оцінило суспільство. Залучення молодших школярів до музичного мистецтва вводить їх у світ хвилюючих, радісних переживань, відкриває їм шляхи естетичного освоєння сьогодення. Ось чому надзвичайно важливо плекати цікавість до занять музичним мистецтвом з молодшого шкільного віку. Проблеми, пов'язані з розвитком в учнів інтересу до музики та музично-виконавчої діяльності, займають одне з ключових місць у музичній педагогіці. Формування інтересу до музики дає можливість безперервного пошуку шляхів, засобів, форм і методів навчання з перших ступенів музичного розвитку, розкриття загальних музичних здібностей, що впливають на становлення особистості вцілому (Чудак, 2007).

Велика увага формування інтересу на уроці приділяється словесному методу. Його значення в музичному вихованні дуже велике. Мова вчителя не можна запрограмувати, її неможливо побудувати раз і назавжди. Це завжди живе слово, що виникає в атмосфері творчої співпраці вчителя та учня. Слово вчителя має бути

емоційним, у ньому має висловлюватися прагнення прищепити дітям любов та інтерес до музики, бажання розуміти її. У розмовах широко використовується питання форма викладу освітнього матеріалу – одне з дуже важливих дидактичних прийомів, здатних настовхнути учня на роздуми, спонукати до розумової роботи і викликати до неї інтерес. Розповідь про твір, композитора має бути образним, точним, спрямованим на творчу фантазію дитини. Педагогу, під час розмови не потрібно поспішати з підказкою, відповіддю на запитання, маючи музичний і життєвий досвід дитини, можна шукати зв'язок даного твору з живописом, літературою, природою, життям. Ще один дидактичний прийом для розвитку образного мислення та інтересу до твору, що виконується – це аналіз виконаного твору викладачем. Тематичні запитання слід ставити так, щоб для відповіді дитині доводилося прислухатися до музики. Учень чує п'єсу, що розучується, з боку, виконання відрізняється від його власного. Він починає чути нові інтонації, нові відтінки, з'являється новий образ. Все це викликає у дитини інтерес до подальшої роботи, бажання зробити своє виконання досконалішим. Студенти луцького педагогічного коледжу під час проходження педагогічної практики в школі часто використовують у своїй роботі з молодшими школярами словесно – поетичні та декламаційні методи. Дитина разом з педагогом після обговорення характеру твору може вигадати слова до твору, що виконується. Таке ж завдання учень може отримати додому, яке в свою чергу не лише розвиває самостійність й творче мислення, а й формує інтерес до занять музичним мистецтвом (Печерська, 2000).

Для формування у молодших школярів інтересу до музики слід застосовувати метод наочності. Особливо це важливо, коли дитина вже опанувала інструмент. Розучування твору має супроводжуватися якісним та емоційним виконанням його викладачем, щоб дитина мала про неї цілісне уявлення. Поряд із виконанням твору педагогом, дитині завжди цікаво почути її в записі, особливо якщо дана п'єса виконується різними інструментами чи симфонічним оркестром. Знайомство з новим твором має супроводжуватися короткою розповіддю про композитора, показом його портрета, розмовою про час створення твору, і вже разом із учнем потрібно постаратися виявити якісь осо-

бливості будови, тонального плану. Для того, щоб дитина сама змогла відповісти на поставлене питання, потрібно пограти їй твір кілька разів. Якщо п'єса не включена в програмний матеріал, то можна звернутися до фантазії та уяви учня, щоб той дав назву твору, намалював до музики малюнок, або склав коротку розповідь. Тільки тоді дитина з цікавістю працюватиме, коли досліджуваний твір буде зрозумілим йому, близько його душі. Працюючи з молодшими школярами дуже важливий вибір репертуару. Дітям цікаві програмні твори зі зрозумілими назвами, в яких вони зустрічаються зі звичними образами, такими як «Ведмідь», «Жабеня», «Гра у хованки». Педагог повинен вибирати потужні твори, оскільки вивчення у молодших класах складного репертуару може знижувати інтерес до музики, адже художня цінність музичних творів – сильний вплив на почуття дитини, формується інтерес до музики (Михайличенко, 2004).

Дуже важлива для формування інтересу до музики спільна творчість учня та педагога. Це гра в ансамблі. У репертуарі для початківців дуже багато крихітних п'єс. В ансамблі з педагогом ця п'єса звучить яскравіше, виразніше, і дитина відчувається справжнім музикантом, що приносить йому радість і викликає інтерес до подальших успіхів під час занять музичним мистецтвом. Великий інтерес на початковому етапі навчання викликає у дітей підбір на слух. Підбирати від різних звуків можна вже вивчені пісеньки – співи або улюблені мелодії. До вибраної мелодії педагог може приєднати акомпанемент. Молодші школярі із задоволенням беруться за мелодії. Це може бути твір на заданий ритм чи текст вірша. Такі заняття слід поєднувати з імпровізацією на музичному інструменті (Рудницька, 2007).

Одним із найефективніших способів розвитку музичного мислення учнів є імпровізація – найдоступніша форма музичного самовираження творчої особистості, оскільки учні наділені фантазією та бажанням творити, заняття імпровізацією виконуються з великою радістю, до того ж імпровізація є природним шляхом раннього залучення учня до теоретичних основ музики. Велике значення для розвитку музичного мислення мають навички розбору та читання нот. Оскільки відбувається наповнення змістом процесу розучування, концентрація уваги та слухо-

вий контроль. Виховання навичок гарного розбору та читання нот з аркуша має бути у центрі уваги педагога. Насамперед потрібно навчитися швидко прочитувати нотні знаки. Необхідно мислити не окремими нотами, а фразами та реченнями. Вміння вільно читати ноти відкриває перед дитиною багато цікавої та різної музики для технічного зростання (Рева, 2006).

Особливу цінність становлять поради та рекомендації педагогів щодо формування та розвитку інтересу до музики учнів молодших класів у позаурочний час. Такий інтерес підтримують публічні виступи учнів на конкурсах, концертах, батьківських зборах. Особливо із захопленням діти виступають на дитячих концертах, й завжди раді, коли вони відбуваються успішно. Вони бачать плоди своєї праці, задоволені, що їхні виступи приносять радість іншим людям. Із задоволенням молодші школярі беруть участь у різноманітних конкурсах, присвячених певному жанру чи творчості композитора. Такі свята та концерти є ще й пропагандою музичної культури, музичного навчання. Велику роль підтримці інтересу до музики грає ставлення батьків до дітей. Батьки повинні всіляко вітати і підтримувати найменші успіхи у заняттях музикою, цікавитися музичними досягненнями своїх дітей, вникати у їхні справи, надавати потужну допомогу. Інтерес до музики у дітей зміцниться, якщо батьки не відмахнуться від прохання дитини прийти на іспит, концерт, музичну вітальню, а допоможуть підготувати костюм чи атрибути до дитячого свята. Для формування інтересу до музики важливо, щоб у школах були якісні музичні інструменти, аудіо-відтворювальна апаратура, диски, монітори, портрети композиторів, наочні посібники. Дітям дуже цікаво записувати своє виконання (спів чи гру на інструменті), а потім прослуховувати разом із педагогом, аналізуючи почуте. Якщо дитина не буде зацікавлена, то навчання перетвориться на нудний та безрадісний процес. До того ж, заняття без інтересу призводить до дуже слабкого засвоєння матеріалу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, музичний розвиток під час занять музичним мистецтвом будується з урахуванням загальних задач музично – естетичного виховання молодого покоління. Варто зазначити, що зміст і структура музичних

занять повинні бути варіативними і цікавими, з використанням різноманітних прийомів, що допомагають учням сприймати музичний твір, зрозуміти елементарні основи музичного мистецтва. Для вирішення цих завдань використовуються методи активізації успіхів школярів, академічної та сучасної музики.

котрі сприяють вирішенню багатьох завдань: розвитку активного, зацікавленого ставлення до музики, бажання опанувати усі виконавські навички на музичному інструменті, перечитати музичну літературу, розвитку художнього смаку та ерудиції у всіх жанрах та стилях народної,

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грищенко Т. Зміст і організація форми музично-естетичного виховання в гімназіях України: Перша половина 19 ст. *Рідна школа*. 2001. № 11. С. 67–69.
2. Кемеровська О. Мистецтво у розкритті творчого потенціалу дитини. *Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога*. Київ : Генезис, 2008. С. 150–154.
3. Михайличенко О. В. Загальні методи музичного навчання. Теоретичні питання культури, освіти та виховання : рб. наук. пр. Вип. 27. Київ : Видав. центр КНЛУ, 2004. С. 49–53.
4. Печерська Е. Удосконалювати музично-творчий розвиток дітей. *Початкова школа*. 2000. № 6. С. 15–18
5. Рева В. Естетичне виховання школярів у процесі сприйняття музики. *Мистецтво та освіта*. 2009. № 1. С. 4–8.
6. Рева В. Індивідуальні стратегії формування естетичного сприймання музики школярами. *Мистецтво та освіта*. 2006. № 1. С. 12–15.
7. Рудницька О. Мистецтво у контексті розвитку духовної культури особистості. *Художня освіта і проблеми виховання молоді* : зб. наук, статей. Київ : Міносвіти України, УЗІМН, 2007. С. 3–11.
8. Сапожник О. Музично-естетичне виховання: зміст і структурні компоненти. *Рідна школа*. 2002. № 12. С. 20–22.
9. Турчин Т. Естетичне виховання молодших школярів у позакласній роботі. *Початкова школа*. 2008. № 5. С. 16–17.
10. Чудак В. Музично-естетичне виховання молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2007. № 16–18. С. 15–20.

REFERENCES:

1. Hryshchenko T. (2001). *Zmist i orhanizatsiia formy muzychno-estetychnoho vykhovannia v himnaziiah Ukrainy: Persha polovyna 19 st. Ridna shkola*. № 11. С. 67–69 [in Ukrainian].
2. Kemerovska O. (2008) *Mystetstvo u rozkrytti tvorchoho potentsialu dytyny // Obdarovana osobystist: poshuk, rozvytok, dopomoha*. Kyiv : Henezys, S. 150–154 [in Ukrainian].
3. Mykhailychenko O. (2004). *Zahalni metody muzychnoho navchannia. Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia* : zb. nauk. pr. Vyp.27. Kyiv : Vydav. tsentr KNLU, S. 49–53. [in Ukrainian].
4. Pecherska E. (2000). *Udoskonaliuvaty muzychno-tvorchyi rozvytok ditei*. Pochatkova shkola. № 6. С. 15–18. [in Ukrainian].
5. Reva V. (2009). *Estetychne vykhovannia shkoliariv u protsesi spryiniattia muzyky. Mystetstvo ta osvita*. № 1. С. 4–8. [in Ukrainian].
6. Reva V. (2006) *Indyvidualni stratehii formuvannia estetychnoho sprymannia muzyky shkoliaramy*. Mystetstvo ta osvita. № 1. С. 12–15. [in Ukrainian].
7. Rudnytska O. (2007). *Mystetstvo u konteksti rozvytku dukhovnoi kultury osobystosti. Khudozhnia osvita i problemy vykhovannia molodi* : zb. nauk, statei. Kyiv : Minosvity Ukrainy, UZIMN, S. 3–11. [in Ukrainian].
8. Sapozhnik O. (2002) *Muzychno-estetychne vykhovannia: zmist i strukturni komponenty. Ridna shkola*. № 12. С. 20–22. [in Ukrainian].
9. Turchyn T. (2008). *Estetychne vykhovannia molodshykh shkoliariv u pozaklasnii roboti. Pochatkova shkola*. № 5. С. 16–17 [in Ukrainian].
10. Chudak V. (2007) *Muzychno-estetychne vykhovannia molodshykh shkoliariv. Pochatkove navchannia ta vykhovannia*. № 16–18. С. 15–20. [in Ukrainian].

УДК 378.147.091.33:811'243

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.16>

Тетяна ОЛИНЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Уральська, 1Б, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0001-8554-6894

Бібліографічний опис статті: Олинець, Т. (2022). Формування іншомовної лексичної компетентності здобувачів вищої освіти засобами мозкового штурму. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 103–107, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.16>

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ МОЗКОВОГО ШТУРМУ

У статті розглянуто іншомовний лексичний аспект проблеми використання інтерактивної технології брейн-стормінг на заняттях із практичних курсів англійської мови.

Навчання лексики є важливою складовою процесу формування іншомовної комунікативної компетентності. Відомо, що сучасним вимогам навчання лексики найбільш відповідають інтерактивні методи навчання. Вони дають можливість не тільки зреалізувати навчальні цілі, але й підвищити мотивацію до вивчення мови.

Лексичну компетентність охарактеризовано як систему із трьох вимірів, тісно пов'язаних між собою: знання значення слова, його (знання) глибина та здатність розуміти ефективні можливості використання слова у контексті.

Важливо у процесі вивчення іноземної мови зосередити увагу на різноманітних способах формування рецептивних (сприймання, розуміння, розпізнавання слів у тексті) та репродуктивних (використання слів у мовленні чи на письмі) лексичних навичок, що стануть основою для створення лексичних умінь (лексичної усвідомленості) – здатності студента не лише до запам'ятовування лексичних одиниць, але й до її активного (підсвідомого) використання у непередбачених чи підготовлених актах мовлення залежно від ситуації.

Представлено мозковий штурм як ефективний інтерактивний метод для заохочення усіх без винятку студентів до мовленнєвої діяльності, а також покликаний активувати, мобілізувати пасивні лексичні ресурси, створюючи серію об'єднаних ідей, що призведе до правильної організації мовлення.

На основі підручників «Prepare. Student's book and Teacher's book from Cambridge University Press», орієнтованих на розвиток всіх видів мовленнєвої діяльності студентів за принципом їх взаємопов'язаного навчання, подано фрагменти різних блоків із завданнями та рекомендації із використанням елементів мозкової атаки або брейн-стормінгу, які органічно доповнюють хід заняття з різних тем.

Ключові слова: іншомовна мовленнєва діяльність, комунікація, мозковий штурм, лексична компетентність, здобувачі вищої освіти.

Tetyana OLYNETS

Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Uralska str., 1B, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0001-8554-6894

To cite this article: Olynets, T. (2022). Formuvannia inshomovnoi leksychnoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity zasobamy mozkovoho shturmu [Formation of foreign language lexical competence of students of higher educational institutions by means of brainstorming]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 103–107, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.16>

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BY MEANS OF BRAINSTORMING

The article examines the foreign language lexical aspect of the problem of using interactive brainstorming technology at practical English language classes.

Learning vocabulary is an important component of the process of forming foreign language communicative competence. It is known that the modern requirements of vocabulary learning are best met by interactive learning methods. They

provide an opportunity not only to realize learning goals, but also to increase motivation to learn the language.

Lexical competence is characterized as a system of three closely related dimensions: knowledge of the meaning of a word, its (knowledge) depth, and the ability to understand the effective possibilities of using a word in context.

In the process of learning a foreign language, it is important to focus attention on various ways of forming receptive (perception, understanding, recognition of words in the text) and reproductive (use of words in speech or writing) lexical skills, which will become the basis for creating lexical skills (lexical awareness) – the student's ability not only to memorize lexical units, but also to its active (subconscious) use in unprepared or prepared speech acts, depending on the situation.

Brainstorming is presented as an effective interactive method to encourage all students without exception to speech activity, and is also designed to activate and mobilize passive lexical resources, creating a series of combined ideas that will lead to the correct organization of speech.

Based on the textbooks «Prepare. Student's book and Teacher's book from Cambridge University Press», focused on the development of all types of students' speaking activities according to the principle of their interconnected learning, fragments of various blocks with tasks and recommendations using brainstorming elements are presented, which organically complement the process of the lesson on various topics.

Key words: foreign language speech activity, communication, brainstorming, lexical competence, students of higher educational institutions.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах конкурентоспроможного виходу України на міжнародну освітню арену, щоб забезпечити високий рівень освіченості здобувачів вищої освіти, відбулася модернізація сучасного освітнього процесу, яка беззаперечно пов'язується із піднесенням рівня оволодіння іноземними мовами на якісно новий рівень. У першу чергу це стосується покращення комунікативної компетентності, основу якої складає лексична база здобувачів та вміння оперувати нею. Засвоєння лексичної складової іншомовного спілкування завжди визначалося стрижневим компонентом навчання мови.

Як відомо, лексичний аспект є одним із найбільш складних аспектів теорії і практики вивчення іноземних мов. У зв'язку із цим особливої актуальності у методиці навчання іноземної мови набуває проблема формування іншомовної комунікативної компетентності студентів.

Навчання англійської мови як засобу спілкування вимагає цілеспрямованої уваги. Неможливо вивчати мову, не знаючи слів. Лексична одиниця – ядро мови. Правильне вживання лексики та насичений словниковий запас це – ключ до вільного іншомовного спілкування.

Сучасним вимогам навчання лексики найбільше відповідають інтерактивні методи навчання. Вони дають можливість не тільки зреалізувати навчальні цілі, але й підвищити мотивацію до вивчення мови. Базуються на особистісно орієнтованому підході до студента, спрямовані на розвиток вміння мислити та швидко реагувати, збагачуючи тим самим в процесі комунікації вокабуляр.

Мозковий штурм – це не тільки цікавий інтерактивний метод для заохочення усіх без

винятку студентів до мовленнєвої діяльності, але й покликаний активувати, мобілізувати пасивні лексичні ресурси, створюючи серію об'єднаних ідей, що призведе до правильної організації мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у теоретичний та практичний розвиток проблеми іншомовної лексичної компетентності зробили у своїх працях науковці та методисти О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька, С. Ніколаєва, С. Смоліна, Ю. Федоренко та ін.

У період становлення суспільних та гуманітарних наук (XVII–XIX ст.) питання ефективності інтерактивності як засобу навчання порушувалося такими мислителями і педагогами, як Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ф. Прокопович, Дж. Дьюї та ін. Надалі ідеї зазначених дослідників було покладено в основу теорій групового навчання А. Белла та Дж. Ланкастера, Дальтон-плану (О. Паркхерст), систем Йена-плану (П. Петерсон) та ін.

Метою статті є розглянути брейнстормінг як ефективний засіб інтерактивного спрямування, що сприяє розвитку іншомовної лексичної компетентності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Лексична компетентність є невід'ємною складовою іншомовної комунікативної компетентності, метою якої є формування здатності успішно вирішувати завдання взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови, яка вивчається, відповідно до норм і культурних традицій в умовах прямого і опосередкованого контактів. Отже, процес вивчення іноземної мови здобувачами закладів вищої освіти має бути спрямований й надалі на систематичне накопичення і розширення словникового запасу.

Орієнтуючись на рівні володіння мовою згідно із «Загальноєвропейськими рекоменда-

ціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», вважаємо, що навчання лексики має бути логічною і важливою складовою процесу формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти [Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity].

Іншомовна лексична компетенція включає три головних компоненти: лексичні навички, знання і загальну мовну усвідомленість або здатність їх використання в усіх видах мовленнєвої діяльності. Набуті та сформовані раніше лексичні навички, знання та загальна мовна усвідомленість утворюють базу для формування іншомовної лексичної компетенції. Основною метою формування іншомовної лексичної компетенції студентів є формування продуктивних та рецептивних лексичних навичок [Burlakov, 2007].

Формування іншомовної лексичної компетенції відбувається у три етапи:

1) етап ознайомлення (презентації мовного матеріалу);

2) етап тренування (закріплення мовного матеріалу);

3) етап практики в спілкуванні (розвиток навичок та вмінь використовувати лексику в різних видах мовленнєвої діяльності) [Burlakov, 2007].

Процес вивчення будь-якої іноземної мови передбачає обов'язкове формування чотирьох видів основних видів мовленнєвої діяльності: говоріння, читання, письма та аудіювання. Проте успішне засвоєння англійської як іноземної мови залежить не лише від розвитку названих загальних чотирьох векторів, але й від комплексного засвоєння граматичних форм, орфографічних, фонетичних норм, правил вимови та словникового запасу.

Почесний професор лінгвістики та секретар британської Асоціації прикладної лінгвістики Д. Вілкінс писав: «Без знань граматики можна передати досить мало, проте без знань лексики (словника) не можна передати нічого». І дійсно, у методиці вивчення та викладання іноземної мови чи не найбільшій увазі приділяється технікам вивчення нових слів. Це пов'язано із важливістю засвоєння вокабуляру як базису для отримання навичок необхідних для ефективного говоріння, читання, аудіювання та письма англійською [Havryliuk, 2015].

За електронним словником Merriam-Webster, словник (лат. *vocabularium*, англ. *vocabulary*) – це певний запас лексики, які засвоює та використо-

вує окрема особа або група людей. Лексика у свою чергу розуміється як сформований словниковий запас певної мови і є динамічним явищем, оскільки у ній постійно з'являються та зникають загально-вживані чи обмежені у використанні (архаїзми, терміни, професіоналізми, діалектизми) слова.

У «Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти» пропонують розуміти лексичну компетенцію як здатність використовувати мовний словниковий запас, що складається із граматичних та лексичних елементів [Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity].

К. Каро висвітлює і думку професора Оксфордського університету Генріксена, який стверджує, що ЛК – це система із трьох вимірів, тісно пов'язаних між собою: знання значення слова, його (знання) глибина та здатність розуміти ефективні можливості використання слова у контексті [Burlakov, 2007].

Припускають, що першим, хто запропонував визначення «лексична компетенція», був лінгвіст Д. Річардс (1976 рік). Його концепт «*knowing a word*» охоплював знання ймовірності зустріти слово у мові; можливостей використання слова відповідно до його функцій та ситуації; основних форм слова та його похідних; асоціативних зв'язків між словом та іншими лексичними одиницями речення [Havryliuk, 2015].

До етапів формування іншомовної ЛК вчені відносять:

1) ознайомчий/підготовчий етап (формування знань про ЛО за допомогою некомунікативних (мовних) вправ, семантизація (перекладна / безперекладна), демонстрація прикладів використання, написання та правил вимови);

2) етап автоматизації (формування навичок використання ЛО у межах словосполучення, речення, тексту, діалогічного та монологічного мовлення тощо відповідно до запропонованої вчителем ситуації, встановлення зв'язків між формою, структурою ЛО та її значенням за допомогою умовно-комунікативних вправ, контроль правильного розуміння та вживання нового вокабуляру);

3) етап застосування/використання (формування вміння розв'язувати комунікативні завдання на основі застосування вивчених ЛО на письмі, у підготовленому (непідготовленому) мовленні за допомогою комунікативних / мовленнєвих вправ, контроль рівня засвоєння слів) [Havryliuk, 2015].

На нашу думку, спільна взаємодія між учителем та учнем, які розуміють шляхи та важливість розвитку необхідного словникового запасу, – запорука формування англомовної лексичної компетенції. Для того, щоб така кооперація стала успішною, у ході вивчення іноземної мови варто зосередити увагу на різноманітних способах формування рецептивних (сприймання, розуміння, розпізнавання слів у тексті) та репродуктивних (використання слів у мовленні чи на письмі) лексичних навичок, що стануть основою для створення лексичних умінь (лексичної усвідомленості) – здатності учня не лише до запам'ятовування ЛО, але й до її активного (підсвідомого) використання у непередбачених чи передбачених актах мовлення залежно від ситуації.

Відома інтерактивна технологія колективного обговорення – мозковий штурм – широко використовується для вироблення кількох вирішень конкретної проблеми та дає можливість студентам вільно висловлювати свої думки, а отже й активувати свій словниковий запас.

Мета «мозкового штурму» чи «мозкової атаки» в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учнів протягом обмеженого періоду часу.

Як організувати роботу. Після презентації проблеми та чіткого формулювання проблемного питання (його краще записати на дошці) запропонуйте всім висловити ідеї, коментарі, навести фрази чи слова, пов'язані з цією проблемою.

Запишіть усі пропозиції на дошці чи на великому аркуші паперу в порядку їх виголошення без зауважень, коментарів чи запитань.

Зверніть увагу на такі моменти.

1. Під час «висування ідей» не пропускайте жодної. Якщо ви будете судити про ідеї й оцінювати їх під час висловлювання, учні зосередять більше уваги на відстоюванні своїх ідей, ніж на спробах запропонувати нові і більш досконалі.

2. Необхідно заохочувати всіх до висування якомога більшої кількості ідей. Варто підтримувати й фіксувати навіть фантастичні ідеї. (Якщо під час мозкового штурму не вдасться одержати багато ідей, це може пояснюватися тим, що учасники піддають свої ідеї цензурі – двічі подумують, перед тим як висловлять).

3. Кількість ідей заохочується. В остаточному підсумку кількість породжує якість.

В умовах висування великої кількості ідей учасники штурму мають можливість пофантазувати.

4. Спонукайте всіх студентів розвивати або змінювати ідеї інших. Об'єднання або зміна висунутих раніше ідей часто веде до висунення нових, що перевершують первинні.

5. У класі можна повісити плакат з такими тезами:

Кажіть усе, що спаде на думку.

Не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших.

Можна повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим.

Розширення запропонованої ідеї заохочується.

6. На закінчення обговоріть й оцініть запропоновані ідеї [Holodiuk, 2017].

Чудовим підручником з навчальними вправами та завданнями, орієнтованими на розвиток всіх видів мовленнєвої діяльності здобувачів вищої освіти за принципом їх взаємопов'язаного навчання, є «Prepare. Student's book by Cambridge University Press». За змістом підручника здобувачам пропонуються тематичні блоки на розвиток вмінь: «Reading», «Listening», «Speaking», «Writing». Також на допомогу викладачам пропонується Teacher's book з рекомендованою методикою викладання до кожної теми. Наприклад, розгляньмо фрагменти різних блоків із завданнями та рекомендації із використанням елементів мозкової атаки або брейнстормінгу, які органічно доповнюють хід заняття з різних тем:

Chapter: It's a challenge.

Topic: Activities and personal interests.

Vocabulary: Adjectives of personality.

Reading: The Duke of Edinburgh's award.

Speaking.

About you.

Do you have any awards or prizes? If yes, what did you win them for? If no, do you know about any awards or prizes for young people in your country? [Kosta, 2019].

Pre-teach award (a prize you give to someone for something good they did), then ask students for examples of awards or prizes it is possible for young people to win, for example in sports competitions, youth movements or school exams. Put students into groups to discuss the questions. Encourage students to brainstorm other awards and prizes in their country. Then exchange ideas as a class [Rimmer, 2019].

Chapter: On holiday.

Topic: Holidays and travelling.

Vocabulary: Holidays: ways of travelling.

Reading: First holidays with friends.

Speaking.

Ex. 3. In pairs, choose a city you both know. What four places would tourists like to visit in this city? Role-play a conversation at a tourist information centre. Use phrases from Exercise 2 to help you [Kosta, 2019].

Give an example yourself first of an interesting city and four sights. Brainstorm cities and sites on the board. Arrange students into pairs. One student should be a tourist and the other person should be a clerk in a tourist information office. They swap roles when they have finished. Change the pairs after the first conversation so they can have a different conversation when they change roles [Rimmer, 2019].

Chapter: My place.

Topic: Home.

Vocabulary: Homes.

Reading: A new home.

Vocabulary and reading.

Ex. 1. Match the words in the box (balcony, ceiling, cooker, cupboard, entrance, first floor, garage, ground floor, lamp, sink, sofa) to A-K in the picture [Kosta, 2019].

Brainstorm words connected to the home, for example downstairs, mirror and wall are all A1–A2. Then ask students to match the words to the picture. Play the recording for students to check and repeat [Rimmer, 2019].

Висновки те перспективи подальших досліджень. Отже, брейнстормінг є цілком доречним та ефективним видом діяльності у процесі вивчення лексики на заняттях з іноземної мови. Численні дослідження та практика доводять, що ця інтерактивна технологія допомагає здобувачам вищої освіти оволодіти комунікативними навичками у ситуації активного пізнання в режимі співпраці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурлаков М. П. Деякі питання формування іншомовної лексичної навички говоріння. *Іноземні мови*. 2007. № 2. С. 54–56.
2. Гаврилюк Н. М. Принципи навчання лексиці на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2015_41_53 (дата звернення: 20.09.2022).
3. Голодюк Л. В. Інтерактивні методи навчання на уроках англійської мови. URL: <https://naurok.com.ua/interaktivni-metodi-navchannya-na-urokah-angliysko-movi-263727.html> (дата звернення: 22.09.2022).
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. URL: http://www.khotiv-nvk.edukit.kiev.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.pdf (дата звернення: 25.09.2022).
5. Kosta J., Williams M. Prepare. Student's book. A2. Level 3. Cambridge : Cambridge University Press. 2nd edition, 2019. 166 p.
6. Rimmer W. Prepare. Teacher's book. A2. Level 3. Cambridge : Cambridge University Press. 2nd edition, 2019. 308 p.

REFERENCES:

1. Burlakov M. P. Deiaki pytannia formuvannia inshomovnoi leksychnoi navychky hovorinnia. *Inozemni movy*. 2007. № 2. S. 54–56.
2. Havryliuk N. M. Prynysypy navchannia leksytsi na zaniattiakh z inozemnoi movy u vyshchych navchalnykh zakladakh. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2015_41_53 (data zvernennia: 20.09.2022).
3. Holodiuk L. V. Interaktivni metody navchannia na urokakh anhliiskoi movy. URL: <https://naurok.com.ua/interaktivni-metodi-navchannya-na-urokah-angliysko-movi-263727.html> (data zvernennia: 22.09.2022).
4. Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. URL: http://www.khotiv-nvk.edukit.kiev.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.pdf (data zvernennia: 25.09.2022).
5. Kosta J., Williams M. Prepare. Student's book. A2. Level 3. Cambridge : Cambridge University Press. 2nd edition, 2019. 166 p.
6. Rimmer W. Prepare. Teacher's book. A2. Level 3. Cambridge : Cambridge University Press. 2nd edition, 2019. 308 p.

УДК 78.087.68(075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.17>

Надія ПАВЛЮК

викладач постановки голосу, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-1308-0447

Ірина МАЛАШЕВСЬКА

викладач постановки голосу, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-48331-6469

Марія НАУМЕНКО

викладач хорового диригування, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9745-4855

Бібліографічний опис статті: Павлюк, Н., Малашевська, І., Науменко, М. (2022). Патріотичне виховання студентської молоді засобами музичного мистецтва. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 108–112, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.17>

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Статтю присвячено актуальній проблемі патріотичного виховання студентів Комунального закладу вищої освіти "Луцький педагогічний коледж" засобами музичного мистецтва. Описано питання організації та проведення студентських волонтерських концертів. Актуальність проблеми, що розглядається у статті, зумовлена тим, що пріоритети державної політики сьогодні належать галузі вдосконалення духовно-морального та національно-патріотичного виховання молоді. Ключову роль у вирішенні цієї проблеми має музичне мистецтво, яке звертається до свідомості людини через почуття, виконує роль вихователя. В статті описано, що патріотизм – найважливіший духовний стан особистості та держави, один із найважливіших елементів суспільної свідомості – фактор збереження суспільної стабільності, мобілізації сил у надзвичайних ситуаціях, до яких країна має бути підготовлена завчасно. Зазначається, що музичне мистецтво – єдина сфера в якій може законним чином відбуватися емоційно-моральний розвиток молодого покоління та її залучення до вищих духовних цінностей української національної культури. Проаналізовано та доведено, що величезний потенціал народних козацьких та стрілецьких пісень володіють особливими мистецькими засобами формувати систему цінностей особистості підростаючого покоління. Зазначено, що українська пісня є джерелом багатовікового духовного досвіду українського народу: скарбницею високих моральних та емоційних почуттів. Доведено, результативність виховання національної свідомості молоді засобами музичного мистецтва. Описано її вплив на формування та розвиток особистості студентів, проаналізовано аспекти методики формування національної самосвідомості засобами музичного мистецтва. Реалізація ідеї громадянського та національно-патріотичного становлення особистості молодого покоління зумовлює необхідність формування нового етапу музично-естетичного виховання в навчальному процесі.

Ключові слова: національна свідомість, патріотичне виховання, студентська молодь, музичне мистецтво, пісня, традиція, духовність.

Nadiya PAVLYUK

Voice Lecturer, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Ave, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-1308-0447

Iryna MALASHEVSKA

Voice Lecturer, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Ave, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-48331-6469

Maria NAUMENKO

Lecturer of Choral Conducting, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Voli Ave, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9745-4855

To cite this article: Pavlyuk, N., Malashevskaya, I., Naumenko, M. (2022) Patriotychnе vykhovannia studentskoi molodi zasobamy muzychnoho mystetstva [Patriotic education of student youth by means of musical art]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 108–112, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.17>

PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH STUDENTS BY MEANS OF MUSICAL ART

The article is devoted to the actual problem of patriotic education of students of the Communal Institution of Higher Education "Lutsk Pedagogical College" by means of musical art. The issues of organizing and holding student volunteer concerts are described. The relevance of the problem considered in the article is due to the fact that the priorities of state policy today lie in the field of improving the spiritual, moral and national – patriotic education of young people. A key role in solving this problem is played by the art of music, which addresses the human mind through feelings, acting as an educator. It is noted that patriotism is the most important spiritual state of the individual and the state, one of the most important elements of public consciousness – a factor in maintaining social stability, mobilizing forces in emergency situations, for which the country must be prepared in advance. It is noted that musical art is the only sphere in which the emotional and moral development of the young generation and its involvement in the highest spiritual values of Ukrainian national culture can naturally occur. It has been analyzed and proved that the huge potential of folk Cossack and shooting songs have special artistic means to form a system of values of the personality of the younger generation. It is noted that the Ukrainian song is a source of centuries-old spiritual experience of the Ukrainian people. a treasury of high moral and emotional feelings. It is proved that the effectiveness of educating the national consciousness of young people by means of musical art. Its influence on the formation and development of the personality of students is described, aspects of the methodology for the formation of national self-consciousness by means of musical art are analyzed. The implementation of the idea of civil and national-patriotic formation of the personality of the young generation leads to the need to form a new stage of musical and aesthetic education in the educational process.

Key words: national consciousness, patriotic education, student youth, musical art, song, tradition, spirituality.

Постановка проблеми. Сьогоднішні політичні та військові події зумовили створення сприятливого підґрунтя для зростання патріотизму у студентській молоді. Трагічні події війни, звірств окупаційних військ не можуть залишити осторонь будь-яку людину, а тим більше молодь, яка бере безпосередню участь у цих подіях. Музична культура українського суспільства є продуктом специфічної духовно-практичної діяльності людини, виразом суспільно-практичної життєдіяльності людей, способом існування та функціонування їхньої музичного свідомості, саме тому реалізація ціннісного потенціалу музичної культури у системі освіти та виховання молоді визнається одним із перспективних напрямків духовно-морального та національно-патріотичного виховання сучасної молоді.

Аналіз досліджень. У написанні нашої статті ми опиралися на праці О. Акімова, В. Андрущенко, Г. Васяновича, В. Гончаренко, Р. Гуревича, О. Дубасенюка, І. Зязюна, В. Кремень, Н. Нічкало. Питання музичної підготовки майбутніх вчителів до патріотич-

ного виховання особистості дитини розглядалися в працях Б. Бриліна, Д. Джоли, О. Деркач, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Отича, Г. Падалки, О. Рудницької. Підготовка студентів до естетичного виховання молодших школярів була у центрі уваги Г. Тарасенко, Г. Шевченко, А. Щербо, О. Щолокова. **Проблемі історії становлення української музики присвячені дослідження. На важливості виховання засобами музики зазначають фахівці В. Біблер, В. Матоніс, С. Пішун, С. Сергієнко Т. Ченіговець та М. Каган.** Проблеми національно-патріотичного виховання засобами музичного мистецтва відображені у педагогічних наукових дослідженнях В. Сухомлинський, А. Лашенко, О. Костюк, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Ростовського.

Мета статті – полягає у розробці та обґрунтуванні педагогічних умов патріотичного виховання студентської молоді засобами музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в умовах війни з російською федерацією, вирішення гострих політичних, економічних та

військових проблем та в нових соціальних умовах життя нашої держави постає потреба в нових підходах виховання. Тому патріотичне виховання молодого покоління одна із пріоритетних завдань як сучасної нової української школи та освіти загалом. Його мета полягає у формуванні патріотичних почуттів та свідомості, готовності до виконання громадянського обов'язку щодо захисту України, зміцнення єдності. Педагоги-наставники, громадськістю стурбовані занедбаністю проблем патріотичного виховання, оскільки формування патріотизму і національного виховання, є ключовими завданнями державної важливості. Її рішення ускладнюється через відсутність наукової теорії патріотичного виховання, що враховує зміни, що відбуваються в сучасних реаліях нашої держави, на фоні війни з російською федерацією. Музичне мистецтво є одним із найважливіших засобів виховання найкращих людських якостей: духовності та моральності, патріотизму. Ми можемо з упевненістю стверджувати, що сформувати патріотизм в студентській молоді неможливо повною мірою без використання найбагатшого потенціалу, що містить у собі музичне мистецтво. Виховання патріотизму під час занять музичним мистецтвом має велике значення, оскільки цей процес спрямовано формування сьогодення та майбутніх поколінь, а сучасна молодь повинна як оволодіти певним обсягом знань, а й стати духовно зрілими та національно сформованими. Вивчення світової та української художньої культури під час занять музичним мистецтвом сприяє формуванню думок та поглядів студентської молоді через ідеї патріотизму (Журба, 2018).

Слід відзначити, що головним завданням під час занять музичним мистецтвом має бути збагачення студентської молоді знаннями про музику України, про багатовіковий духовний досвід українського народу, про музичну скарбницю в якій оспівується високі моральні та емоційні почуття. Обов'язковою якістю цих занять є їхня емоційна насиченість, творчо активне, естетичне ставлення молоді до будь-якого завдання. Складність музично-виховного процесу визначається низкою моментів: за колективної форми занять необхідно враховувати індивідуальні можливості студентів; підбір музичного матеріалу для вивчення повинен відповідати віковим особливостям та запитам молоді; кожен елемент

заняття має бути активним і виконувати роль залучення їх до музичного мистецтва. Велику роль у вихованні патріотичних почуттів відіграє музичний фольклор, що складається з народних козацьких пісень, котрі формують в молоді емоційне піднесення та гордість за свою державу. Засвоєння музичної культури свого народу та народна музична творчість де ключовою постають є запорізький козак, ідеал захисника Батьківщини, якому притаманні найвищі духовні якості, такі як мужність, героїзм, готовність віддати життя за рідну землю, збагачує внутрішній світ студентів. Патріотичні пісні розвивають інтерес до співу, музичної пам'яті, формують музичні інтонаційно-ритмічні навички (Андрущенко, 2005).

Осмилюючи красу музики через власне музично-естетичне ставлення, через звернення до витоків народного музичного мистецтва, традицій, звичаїв українського народу формує моральну основу, патріотичні настрої, де працюють такі сторони духовного світу особистості студентів, як воля, загальний інтелектуальний розвиток, світоглядні, моральні та патріотичні переконання. Виконання народно-музичного репертуару виробляє наступність мислення, усвідомлення ролі та місця національної спадщини у світовому духовному розвитку, повага та відкритість до традицій інших народів. Тільки глибока і усвідомлена любов до своєї спадщини та фольклору спонукає людину з повагою до героїчного минулого нашої Батьківщини. Народна музика, а саме козацькі та повстанські пісні – це втілення патріотичних почуттів українського народу, джерело постійного натхнення композиторів минулих та теперішніх років. В такий спосіб формується патріотичне виховання, яке має гармонійно поєднуватися із залученням молоді до найкращих здобутків світової цивілізації (Сідлецька, 2013).

Введення учнів у сферу патріотичної тематики музичної культури вимагає від педагога великої точності у виборі вивчення творчості композиторів. Підбір відповідного репертуару (вітчизняних, зарубіжних композиторів, зразків народної музики) виховує у дитині любов до рідних місць, людей, почуття гордості за історію країни, її найкращих представників, вселяє оптимістичну віру у свої сили, у героїчне майбутнє України. Найважливішою передумовою успішної педагогічної роботи з дітьми є залучення в такі

види суспільно корисної діяльності, які відповідають внутрішнім психологічним запитам цього віку і дозволяють наповнювати їхнє життя цікавими справами. Однією з таких цікавих справ може бути вивчення і виконання повстанських пісень. В даний час проблемі виховання дітей та молоді засобами музичного фольклору приділяється велика увага. Про це свідчить проведення безлічі методичних семінарів та конференцій, створення центрів рідної творчості та дитячих, юнацьких, молодіжних колективів, видання книг, нотних збірок. Головне завдання педагога у тому, щоб знайти творчий підхід до освоєння даного жанру, показати його красу та прищепити почуття гордості за свою Батьківщину. Безумовно, цей музичний жанр допомагає у вихованні почуття патріотизму, пізнанні історії українського народу. Великим потенціалом у процесі становлення активної громадянської позиції особистості студента має правильно спланована педагогічна діяльність викладача. На нього покладається велика відповідальність за виховання підростаючого покоління, оскільки в його руках знаходиться така потужна зброя морального та естетичного впливу на людину, як музика. Музичне мистецтво є одним із найважливіших компонентів морального становлення особистості, воно має велику силу емоційного на духовний світ людини, формує в нього національно-патріотичні якості. Виховання засобами музичного мистецтва відкриває широкі можливості для адекватного емоційного сприйняття музики шляхом внутрішнього переживання та розуміння ідейно-мистецького змісту реалістичних творів. Зміст, оспіваний у піснях, часом переконає сильніше, ніж інформація, отримана іншим шляхом, оскільки в його основі лежать емоції та почуття, внутрішні переживання їхнього творця, що відбивають його ставлення до навколишньої дійсності. Пісні, в яких яскраво втілилися патріотичні почуття українського народу, наприклад

як «Ой, у лузі червона калина», «Їхав козак містом», «Гам під Львівським замком», «Ой, у саду, саду», «Гай зелененький», «Ой, казала мені мати» глибоко торкаються в душевний внутрішній світ людини, викликають сильний емоційний відгук, переживання, співчуття, розуміння. Ці пісні можуть стати дієвим засобом у формуванні громадянськості та патріотизму молодого покоління (Гончаренко, 2017).

Цілі та завдання занять з музичного мистецтва такі:

- активізація інтересу до національної музичної культури українців;
- виховання почуттів у студентів патріотизму до своєї Батьківщини;
- підвищення виконавської майстерності;
- пропаганда серед молоді творів патріотичної тематики;
- стимулювання творчого зростання виконавців;
- створення умов для художньої творчості (Шак, 2013).

Таким чином, засобами музичного мистецтва прищеплюється повага та любов до народної та класичної творчості, національної культури, виховується високе почуття любові до Батьківщини, патріотизм та громадянська активність.

Висновки. Реалізація ідей національного відродження зумовлює зростаючу значущість цілеспрямованого виховання цивільно-патріотичних якостей засобами музичного мистецтва необхідно впроваджувати в навчально-виховну практику різні форми організації музичної діяльності та творчості учнів: конкурси та фестивалі патріотичної пісні, тематичні концерти, музичні вечори, літературно-музичні композиції, спілкування учасників та глядачів в інтерактивному режимі за допомогою інтернет-технологій, *цілеспрямованого, систематичного й послідовного впровадження оригінальних, новаторських способів, прийомів.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу. Київ : ТОВ «Атлант ЮЕМСІ», 2005. 498 с.
2. Безугла Р. І. Масова та популярна культура: до проблеми співвідношення понять. *Культура і сучасність* : альманах. Київ : Міленіум, 2010. № 2.
3. Гончаренко П. В. Вияви масової та елітарної культури в соціальному бутті музики в добу постмодернізму. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. № 16. С. 22–25.
4. Журба В. Передумови виникнення музичного стилю bebop. *Міжнародний вісник : Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2018. № 11. С. 218–222.

5. Лозко Г. Національні цінності на тлі глобального хаосу. *Слово Просвіти*. № 21, 27. Київ : Ворон. 2010. 202 с.
6. Матвеева Л. Л. Культурологія : навч. посібник. *Тема 12. Масова та елітарна культури*. Київ : Либідь, 2005. 512 с.
7. Панталієнко В. В. Проблеми масової та елітарної культури на сучасному етапі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України* : зб. наук. пр. Вип. 137. Київ : КНУБП, 2009. С. 43–47.
8. Сідлецька Т. І. Особливості масової музики як соціального й культурного феномена. *Українська культура: минуле, сучасність, шляхи розвитку. Наук. зап. Рівненського державного гуманітарного ун-ту* : зб. наук. праць. Вип. 19. Рівне : РДГУ, 2013. Т. 1. С. 113–117.
9. Холопова В. Н. Музыка як вид мистецтва. СПб. : Лань, 2000. 320 с.
10. Шак Ф. М. Масова і елітарна музика в епоху Постмодернізму. *Aspectus*. 2013. № 1. С. 104–110.

REFERENCES:

1. Andrushchenko V. (2005). *Orhanizovane suspilstvo. Problema orhanizatsii ta suspilnoi samoorhanizatsii v period radykalnykh transformatsii v Ukraini na rubezhi stolit: dosvid sotsialno-filosofskoho analizu*. Kyiv: TOV «Atlant YuEmSI». 498 s. [in Ukrainian].
2. Bezuhla R. (2010). *Masova ta populiarna kultura: do problemy spivvidnoshennia poniat. Kultura i suchasnist: almanakh*. Kyiv : Milenium. № 2 [in Ukrainian].
3. Honcharenko P. (2017). *Vyiavy masovoi ta elitarnoi kultury v sotsialnomu butti muzyky v dobu postmodernizmu. Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. № 16. S. 22–25. [in Ukrainian].
4. Zhurba V. (2018). *Peredumovy vynykennia muzychnoho styliu bebop. Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo*. № 11. S. 218–222. [in Ukrainian].
5. Lozko H. (2010). *Natsionalni tsinnosti na tli hlobalnoho khaosu. Slovo Prosvity*. № 21, 27 Kyiv : Voron. 202 s. [in Ukrainian].
6. Matvieieva L. (2005). *Kulturolohiia : navch. posibnyk. Tema 12. Masova ta elitarna kultury*. Kyiv : Lybid, 512 s. [in Ukrainian].
7. Pantaliienko V. (2009). *Problemy masovoi ta elitarnoi kultury na suchasnomu etapi. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy : zb. nauk. pr. Vyp. 137*. Kyiv : KNUBP, S. 43–47. [in Ukrainian].
8. Sidletska T. (2013). *Osoblyvosti masovoi muzyky yak sotsialnoho y kulturnoho fenomena. Ukrainska kultura: mynule, suchasnist, shliakhy rozvytku. nauk. zap. Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho un-tu. zb. nauk. prats. Vyp. 19*. Rivne : RDHU. T.1. S. 113–117. [in Ukrainian].
9. Kholopova V. (2000). *Muzyka yak vyd mystetstva*SPb. : Lan, 2000. 320 s.
10. Shak F. (2013). *Massova i elitarna muzyka v epokhu Postmodernizmu. Aspectus*. № 1. S. 104–110. [in Ukrainian].

УДК 373.3.011.-051:378]:140.8

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.18>

Руслана РОСЛАВЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-4564-4208

Наталія ОЛЬХОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-0006-4242

Світлана БУДНІК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-7859-6153
Scopus-Author ID: 57210969303

Бібліографічний опис статті: Рославець, Р., Ольхова, Н., Буднік, С. (2022). Естетична культура – важливий фактор ефективності професійно-педагогічної підготовки педагога. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 113–118, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.18>

ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА – ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА

Стаття присвячена проблемі ефективності професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів Нової української школи. Авторами уточнено зміст поняття «естетична культура, професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів Нової української школи» та зосереджено увагу на питаннях, пов'язаних з упровадженням естетичної культури у навчальний процес майбутніх учителів початкових класів Нової української школи. У статті висвітлено сутність та особливості естетичної культури в системі професійної підготовки спеціалістів педагогічного профілю.

У публікації зазначено, що в контексті українських необхідних, актуальних вимог до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів Нової української школи проблема формування та вдосконалення екологічної культури студентів в умовах сьогодення набуває виняткової актуальності.

Мета дослідження: висвітлити зміст естетичної культури в системі професійно-педагогічної підготовки фахівців.

У статті розглядаються теоретичні аспекти естетичної культури учнівської молоді у процесі творчої діяльності, формування естетичного світосприйняття. Висвітлено літературні джерела та напрями естетичної культури. Охарактеризовано та розкрито проблему формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів Нової української школи. Досліджується відповідність підготовки майбутнього вчителя початкових класів Нової української школи вимогам нового Державного стандарту початкової загальної освіти (від 24 липня 2019 р. № 688).

Доведено, що важливе значення в структурі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів Нової української школи відіграє ціннісно-естетичний компонент, який містить світоглядний та емоційно-естетичний критерії.

Ключові слова: естетична культура, естетичне світосприйняття, ціннісно-естетичний компонент, професійна готовність майбутніх учителів початкової школи, Нова українська школа, професійно-педагогічної підготовки.

Ruslana ROSLAVETS

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4564-4208

Nataliia OLKHOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-0006-4242

Svetlana BUDNIK

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-7859-6153

Scopus-Author ID: 57210969303

To cite this article: Roslavets, R., Olkhova, N., Budnik, S. (2022). Estetychna kultura – vazhlyvyi faktor efektyvnosti profesiino–pedahohichnoi pidhotovky pedahoha [Aesthetic culture is an important factor in the effectiveness of a teacher's professional and pedagogical training]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 113–118, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.18>

AESTHETIC CULTURE IS AN IMPORTANT FACTOR OF THE EFFICIENCY OF THE PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING OF A TEACHER

The article is devoted to the problem of the effectiveness of professional and pedagogical training of future primary school teachers of the New Ukrainian School. The authors clarified the content of the concept of "aesthetic culture, professional and pedagogical training of future teachers of the New Ukrainian School" and focused attention on issues related to the introduction of aesthetic culture into the educational process of future teachers of primary grades of the New Ukrainian School. The article highlights the essence and peculiarities of aesthetic culture in the system of professional training of pedagogical specialists.

The publication states that in the context of the urgent, urgent requirements for the professional training of future primary school teachers of the New Ukrainian School, the problem of forming and improving the environmental culture of students in today's conditions is extremely relevant.

The purpose of the study: to highlight the content of aesthetic culture in the system of professional and pedagogical training of specialists.

The article examines the theoretical aspects of the aesthetic culture of schoolchildren in the process of creative activity, the formation of an aesthetic worldview. Literary sources and directions of aesthetic culture are highlighted. The problem of forming the aesthetic culture of future primary school teachers of the New Ukrainian School is characterized and revealed. The compliance of the training of the future primary school teacher of the New Ukrainian School with the requirements of the new State standard of primary general education (from July 24, 2019 No. 688) is being investigated.

It has been proven that the value-aesthetic component, which includes worldview and emotional-aesthetic criteria, plays an important role in the structure of professional and pedagogical training of future primary school teachers of the New Ukrainian School.

Key words: *aesthetic culture, aesthetic worldview, value-aesthetic component, professional readiness of future primary school teachers, New Ukrainian School, professional and pedagogical training.*

Актуальність проблеми. Поява української державності не просто активізувала проблеми освіти, а й поставила завдання якісної підготовки фахівців, сформувала нові бачення і перспективи її розвитку у третьому тисячолітті. І хоч центральною фігурою в освіті виступає педагог, однак особлива увага в освітньому просторі має бути спрямована на формування високих моральних цінностей в учнів, студентів, як особистостей, що є найважливішою цінністю суспільства, адже вони будуть жити і розбудовувати молоду державу.

Оновлення, які відбуваються сьогодні у нашій країні, пробуджують суспільство, збагачується його духовність, знаходять місце нові форми

життя і в політиці, і в економіці, і в культурі.

Важливою гостродискунсійною, фундаментальною і складною, що стоїть перед українським суспільством, є проблема його духовних прагнень, відродження і пропаганда оберегів пам'яті, звичаїв, традицій, дум і сподівань.

Саме тому першочерговим завданням гуманізації суспільства є піднесення їх моральності, естетичного інтересу до національної культури.

Джерело духовного збагачення та морального вдосконалення дітей молодшого шкільного віку лежать в підспудах глибокої давнини, бо, вивчаючи суспільні процеси минулого, ми відчуваємо, яка лжедуховність насаджувалась

тодішньою системою на національну свідомість людини, принижувались і нівелювались вікові національні звичаї та традиції.

Такі надважливі завдання покладаються сьогодні на вчителя, який своєю практичною діяльністю, професійною спрямованістю на основі системного підходу може сформувати цілісність та єдність особистості, бо педагог є представником найвизначнішої людинознавчої професії.

Він формує і сплітає той ланцюжок, який є фундаментальною основою духовно-естетичної культури, естетичних потреб, нахилів і інтересів, що є сутністю естетичної культури. Естетична культура є важливою складовою загальної культури.

Естетична культура – це здатність особистості до повноцінного сприймання, правильного розуміння прекрасного у мистецтві й реальності, покликання й майстерність будувати власне життя за законами краси.

Дитина, естетично вихована, здатна сприймати, переживати, оцінювати

навколишній світ у відповідності із здобутими естетичними знаннями, прагнути до самоутвердження, самовираження.

Особистість, перебуваючи у постійній боротьбі за краще майбутнє, є заручником репродуктивної діяльності, яка регулюється відповідними законами і естетичними критеріями виразності та краси.

Про значення природи у формуванні естетичної культури наголошували античні філософи. Залучення природи до формування екологічної культури засвідчує ще й те, що в усіх видах діяльності домінуючою є естетична мета як наука, і формувалась вона у лоні природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування та розвитку екологічної культури в дитини хвилювало педагогів, філософів, мислителів у різні часи, однак і зараз вона належить до неоднозначних проблем.

Відтак, домінуючим засобом у досягненні практичних цілей, за твердженнями філософів, є естетична культура, яка червоною ниткою пронизує усі сфери суспільного життя.

Велику увагу естетичній культурі приділяли філософи античного минулого. Зокрема, Арістотелем була створена система, куди ввійшли усі екологічні знання, сформувавши нормативні поняття про красу, і тим самим визна-

чивши основні ознаки природи. Він зазначав, що основна ідея прекрасного в природі – це єдність змісту і форм предметів природи.

Демокріт зробив спробу сформулювати закони краси у природі, розробивши атомну будову світу. В уяві Піфагора – світ це гармонія дійсності природи світу і невід'ємної естетичної якості.

Отже, стародавні філософи сформулювали фундаментальні теоретичні основи природи і поклали початок її естетики.

Однак, враховуючи те, що естетичні пізнання, в тому числі вивчення і сприйняття оточуючого світу, природи, яка зазнає постійних змін і перебуває у безпосередньому взаємозв'язку із суспільством, – процес надважливий і складний; це духовне багатство кожного народу і його можна розвивати, прикладаючи певні зусилля, уміння, проявивши любов до нього, і навпаки, знищити.

Тому то школа, педагогічні колективи покликані навчити і естетично сприймати її, здатність пробуджувати її, вміння спілкуватися з нею, милуватися її гармонією, в вища школа повинна озброїти майбутнього педагога методикою, творчими методами, прийомами формування естетичної культури у дітей.

Про великий естетичний вплив природи на творчий розвиток школярів наголошував видатний педагог К.Д. Ушинський.

Естетичні почуття щодня мають бути присутні у житті дитини, у стосунках між людьми, у власній поведінці, вчинках; відчувати природу, а природа має бути гегемоном у повсякденному житті кожного. Такі положення висловлював А.С. Макаренко. Педагог прищеплював своїм вихованцям любов до сільськогосподарської праці, уміння знаходити у ній насолоду. Могутнім фактором діяльності людини і її поведінки визначний педагог вбачав естетичні емоції.

Найповніше обґрунтував теоретично і реалізував у навчальному процесі

систему роботи з естетичного виховання визначний педагог В.О. Сухомлинський. Він вважав, що «ефективність методів, прийомів, засобів естетичного виховання визначається насамперед гармонією справжніх потреб людини, яка формується культурою бажань, співвідношенням інтелектуального розвитку й активності, багатством моральних стосунків окремих осіб в колективі» (Сухомлинський, 1975. Т. 2. С. 409).

Потужний виховний вплив краси природи на формування методичної підготовки вчителя до творчого використання потенціалу її краси зображено у знаменних працях Сухомлинського «Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа», «Народження громадянина».

Як зазначає автор у книзі «Народження громадянина» педагог має навчати учнів уміння «бачити і чути» красу природи, відчувати естетичну насолоду від неї (Сухомлинський, 1975. Т. 4. С. 369).

Найістотнішим у практичній діяльності вчителя, на що звертає велику увагу педагог, – утверджувати передусім естетичний потенціал людини.

Естетична освіта допомагає фахівцю правильно оцінити свої творчі сили й можливості, стимулювати активні форми взаємозв'язку особистості з природою. В.О. Сухомлинський переконував, «що краса облагороджує людину лише тоді, коли вона працює, створюючи красу» (Сухомлинський, 1975. Т. 3. С. 539).

Вагомий внесок у розвиток естетичної культури зробили сучасні вчені Л.В. Анучина, О.К. Бурова, О.В. Уманець, О.В. Шило у навчальному посібнику «Естетика» (Анучина, Бурова, Уманець, Шило, 2010. 232 с.), І.Колесніков, І.Ушакова та ін. у навчальному посібнику «Естетика» (Колесніков, Ушакова та ін. Київ, 2003. 208 с.).

Зокрема, І.Ушакова зазначила, що «естетичне виховання студентів у вищому навчальному закладі розглядається як продовження концепції гуманітаризації й гуманізації освіти, спрямованого на розкриття творчого потенціалу людини, формування в неї образу зовнішньої і внутрішньої досконалої людини» (Ушакова, 2015. 218 с.), М.П. Колесніков дав ґрунтовне визначення поняття естетична культура – це «сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ навколишньої дійсності, творів мистецтва, бажання і необхідність вносити прекрасне в навколишній світ, оберігати природну красу» (Колесніков, 2003. 208 с.).

Мета дослідження: висвітлити зміст естетичної культури в системі професійно-педагогічної підготовки фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. На виховання особистості нового типу, який

мав би високий рівень духовності і культури, володіти вмінням творчо мислити, бути гнучким у вирішенні проблем сьогодення, активним у цілковитому формуванні гуманно-демократичних відносин орієнтує Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), у якій зазначено мету національного виховання – «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури національної приналежності особистих рис громадян Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури». (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http : www.uazakon.com / documents / date_5x / pg_irwjos / index.htm](http://www.uazakon.com/documents/date_5x/pg_irwjos/index.htm)).

На необхідності формування гармонійно та всесторонньо розвиненої особистості акцентує і Закон України «Про освіту», де вказано, що найвищою цінністю суспільства, розвитку її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, виховання громадян, здатних до свідомого соціального вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого і культурного потенціалу народу (Закон України про «Освіту» від 05.09.2017 №2145-VIII (в редакції від 02.04.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>).

Для реалізації завдань, поставлених директивними документами МО України необхідно створити «умови для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, виховати покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу, як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>).

Про високий морально-духовний розвиток особистості наголошується і в «Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді» (Національна програма виховання дітей та учнівської молоді 2006. С. 197–224).

Подальший розвиток проблеми формування екологічної культури молодших школярів ми знаходимо у працях науковців В. Андрущенко, С. Гончаренка, О. Гукаленко, І. Зязюна, В. Краєвського, В. Лугая, Н. Нічкало, І. Підласого, С. Сисоєва, О. Сухомлинської та ін.

У формуванні естетичного виховання, у тому числі культури, як зазначають визначні педагоги Л. Масол, Г. Падалка, Г. Локарева, Г. Тарасенко, Л. Коваль, О. Рудницька відіграє тезаурус. Вони стверджують, що тезаурус особистості «інтелектуальний та емоційний багаж, втілений у життєвому та оцінному досліді є компонентом духовного потенціалу людини, потужним базисом подальшого її становлення та розвитку».

Інші провідні науковці П. Гончарук, В. Рибалка, Л. Славина, В. Клименко та ін. пов'язують реакції організму з виникненням емоцій, які є специфічною формою взаємодії людини з навколишнім світом і спрямована на пізнання навколишньої дійсності.

Отже, акумулятивний компонент естетичного виховання дитини включає емоційно-позитивну реакцію на об'єкти, явище, докільця. І це може стати чудовим стимулом для подальшого розвитку його естетичної культури.

В інших наукових працях зазначається, що у структурі культури особистості утворюється взаємодія знання про світ і ставлення до нього. Для прикладу, О. Рудницька підкреслює, що знання є найважливіша кладова змісту освіти, стверджуючи, що знання є результатом його змісту. Вона зауважує, що знання – це результат пізнання дійсності, законів розвитку природи, суспільства та мислення, які об'єднують у собі поняття, терміни, факти, з якими зустрічається індивідуум, наукові теорії, прийняті у суспільстві норми, ставлення до різних явищ життя.

Відтак, науковці прийшли до висновку, що естетичні знання є тим необхідним інтелектуальним підґрунтям естетичної культури школярів молодшого шкільного віку, з допомогою якого дитина може об'ємніше осягти розмаїття навколишнього буття.

Завдяки знань появляються пізнавальні інтереси, урізноманітнюються мотиви практичної діяльності, а згодом активізуються соціальні та естетичні прояви людини, що організують її діяльність і поведінку.

Особливого значення стратегія поведінки та вчинків набуває у молодшому шкільному віці, де закладаються беззаперечні основи креативного цілісного естетичного практичного змісту.

Тому то у структурі естетичної культури учня мають бути представлені особистісні поведінкові програми, які б характеризувалися креативністю, що послугувало б запобіганню стереотипів та шаблонів поведінки, бездумному повторенню запропонованої стратегії дій.

Розвинута естетична культура сприяє становленню громадянської позиції та ідеалів. Тому то, по-перше прекрасне є здобутком суспільства, його пізнавальної, оцінної, творчої діяльності.

Естетичні знання, почуття, уявлення об'єднує естетична ідея, це та закономірність, що характеризує навколишня дійсність, мистецтво як прояв піднесеного, прекрасного, гармонійного та цілісного. Разом з тим естетична культура об'єднує суспільство, це специфічна програма соціальної поведінки, культурно-естетичне підґрунтя моральних, правових, економічних відносин.

Доречно з цього приводу послухати думку М. Лавриненко «осмислення педагогічної діяльності в ціннісно-смысловому контексті завдань шкільної соціалізації показує, що і учень, і вчитель постають як суб'єкти творчого процесу, метою якого є досягнення спільної мети – сходження молоді особистості на новий рівень індивідуального розвитку, суспільних можливостей та соціальної інтегрованості» (Лавриненко, 2000. 444 с.).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи розглядане питання констатуємо, що екологічна культура відіграє надзвичайну роль в системі професійно-педагогічної підготовки спеціалістів педагогічного профілю, виступаючи у зв'язку з освітою, розвиває духовні, креативні, творчі, майстерні дані, необхідні в різних галузях фахової діяльності.

Особливу роль у вихованні естетичної культури покладено на викладачів, а тому основним завданням їх є підвищення освітнього процесу, забезпечення виховання духовності та культури студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України про «Освіту» (в редакції від 02.04.2020). № 2145-VIII. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Закон України про вищу освіту (із змінами внесеними згідно із Законом № 2443-VIII від 22.05.2018). № 1556-VII. (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Анучина, Л. В., Бурова, О. К., Уманець, О. В. & Шило, О. В. (2010). Естетика : навч. посіб. Харків.
4. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). (1990). Retrieved from http://uazakon.com/document/date_5x/pg_irwjos/index.htm
5. Колесніков, М. П., Колеснікова О. В. та ін. (2003). Естетика : навч. посіб. Київ.
6. Концепція НУШ. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. (2010). *Пед. газ.*, 12 (90). 6–7.
8. Лавриненко, Н. М. (2000). Педагогіка соціалізації: європейські абриси. Інститут педагогіки НАПН України. Київ. ВІРА ІНСАЙТ. Retrieved from <https://undip.org.ua>
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
10. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді. Книга заступника директора з виховної роботи. (2006). (197–224). Харків : ПП «Торсінг плюс».
11. Сотська, Г. (2013). Сутність поняття «естетична культура вчителя» : теоретичний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 7. 28–31. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2013_7_9
12. Сухомлинський, В. О. (1975). Вибрані твори : у 5-томах. Київ, Т. 2. 409 с.
13. Ушакова, І. (2015). Формування естетичного образу людини у студентської молоді комплексом мистецтв : дис. канд. пед наук : 13.00.04 ; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy pro «Osvitu» (v redaktsii vid 02.04.2020) [Law of Ukraine on «Education» (as amended from 04.02.2020)]. № 2145-VIII. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Zakon Ukrainy pro vyshchu osvitu (iz zminamy vnesenymy zghidno iz Zakonom № 2443-VIII vid 22.05.2018) [The Law of Ukraine on Higher Education (as amended in accordance with Law № 2443-VIII of May 22, 2018)]. № 1556-VII. (2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina KhKhI stolittia») [State national program «Education» («Ukraine of the 21st century»)]. (1990). Retrieved from http://www.uazakon.com/documents/date_5x/pg_irwjos/index.htm
4. Kolesnikov, M. P. & Kolesnikova O. V. ta in. (2003). *Estetyka [Aesthetics] : navch. posib*. Kyiv.
5. Anuchyna, L. V., Burova, O. K., Umanets, O. V. & Shylo, O. V. (2010). *Estetyka [Aesthetics] : navch. posib*. Kharkiv.
6. Kontsepsiia NUSh [The concept of NUSH]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. Kontsepsiia khudozhno-estetychnoho vykhovannia uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [The concept of artistic and aesthetic education of students in general educational institutions]. (2010). *Ped. haz.*, 12(90). 6–7.
8. Lavrynenko, N. M. (2000). *Pedahohika sotsializatsii: yevropeiski abrysy [Pedagogy of socialization: European outlines]*. Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. Kyiv : VIRA INSAIT. Retrieved from <https://undip.org.ua>
9. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u KhKhI stolitti [National doctrine of education development of Ukraine in the 21st century]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
10. Natsionalna prohrama vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. Knyha zastupnyka dyrektora z vykhovnoi roboty [National program of education of children and school youth. The book of the deputy director for educational work]. (2006). (197–224). Kharkiv : PP «Torsinh plus».
11. Sotska, H. (2013). Sutnist poniattia «estetychna kultura vchytelia»: teoretychnyi aspekt [The essence of the concept of «aesthetic culture of a teacher»: theoretical aspect]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*. 7. 28–31. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2013_7_9
12. Sukhomlynskyi, V. O. (1975). Vybrani tvory [Selected works] : u 5-tomakh. T. 2. (409).
13. Ushakova, I. (2015). *Formuvannia estetychnoho obrazu liudyny u studentskoi molodi kompleksom mystetstv [Formation of an aesthetic image of a person among student youth by a complex of arts]*. (Dys. kand. ped nauk: 13.00.04). Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Dalia. Kyiv.

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

УДК 367-056.2/4:37.013.75

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.19>

Олена ВОРОТИНЦЕВА

завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти, Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти, вул. А. Волошина, 35, м. Ужгород, Закарпатська обл., Україна, 88000; аспірант кафедри інклюзивної та спеціальної освіти, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40002

ORCID: 0000-0002-0684-850X

Бібліографічний опис статті: Воротинцева, О. (2022). Аналіз рівня мотиваційного компоненту проєктувальної компетентності фахівців інклюзивно-ресурсних центрів (за результатами констатувального етапу педагогічного експерименту). *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 119–125, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.19>

АНАЛІЗ РІВНЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОЄКТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

Продовжується процес реформування освітньої системи України. Концепція Нової української школи тісно пов'язана з Концепцією інклюзивної освіти, що стало причиною суспільного запиту на підготовку та перепідготовку педагогів, які спроможні виконувати свої професійні обов'язки в інклюзивному освітньому середовищі, а також виявило їхню недостатню готовність до роботи в умовах інклюзивної освіти. Питання підвищення рівня професійних компетентностей педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів в нових реаліях надання освітніх послуг здобувачам освіти з особливими освітніми потребами є актуальним як у практичному аспекті, – складова реформування і модернізації освіти, так і теоретичному, – проєктування індивідуальної освітньої траєкторії для подальшої успішної соціалізації дітей з особливостями розвитку. Розвиток проєктувальної компетентності педагогів сприяє індивідуалізації та якісній інтеграції осіб з особливими освітніми потребами в соціум. У статті автором описані результати дослідження рівня мотиваційної компонента проєктувальної компетентності фахівців інклюзивно-ресурсних центрів за результатами констатувального етапу педагогічного експерименту, що були досягнуті з допомогою методів анкетування, опитування, методу згортки критеріїв. Результати аналізу відповідей респондентів виявили ряд аспектів професійної підготовки фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, які потребують розвитку й вдосконалення, так як не відповідають запитам сучасного суспільства, зокрема здобувачів освітніх послуг з особливими освітніми потребами, їх батьків та педагогів, що працюють в системі інклюзивної освіти.

Ключові слова: інклюзивно-ресурсний центр, компетентність, проєктувальна компетентність, мотивація, мотиваційний компонент, педагогічний експеримент.

Olana VOROTYNTSEVA

Head of the Resource Center for Support of Inclusive Education, Transcarpathian Institute of Postgraduate Studies of Pedagogical Education, A. Voloshina str., 35, Uzhhorod, Transcarpathian Region, Ukraine; Postgraduate Student at the Department of Inclusive and Special Education, Sumy Makarenko State Pedagogical University, Romenska str., 87, Sumy, Ukraine, 40002

ORCID: 0000-0002-0684-850X

To cite this article: Vorotyntseva, O. (2022). Analiz rivnya motyvatsiynoho komponentu proyektual'noyi kompetentnosti fakhivtsiv inklyuzyvno-resursnykh tsentriv (za rezultatamy konstatal'nogo etapu pedahohichnoho eksperymentu) [Analysis of the level of motivational component of the design competence of specialists of inclusive resource centre (according to the results of the ascertaining stage of the pedagogical experiment)]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 119–125, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.19>

ANALYSIS OF THE LEVEL OF MOTIVATIONAL COMPONENT OF THE DESIGN COMPETENCE OF SPECIALISTS OF INCLUSIVE RESOURCE CENTRE (ACCORDING TO THE RESULTS OF THE ASCERTAINING STAGE OF THE PEDAGOGICAL EXPERIMENT)

The process of reforming the educational system of Ukraine continues. The concept of the New Ukrainian School is closely related to the concept of inclusive education, which become the reason for public demand for the training of teachers, who are able to perform their professional duties in an inclusive educational environment and also revealed their lack of readiness to work in the conditions of inclusive education. The issue of increasing the level of professional workers of inclusive resource centers in the new realities of providing educational services to students with special educational problems is relevant both in a practical aspect, – component of education reform and modernization, and theoretical aspect, – designing an individual educational trajectory for further successful socialization disabilities. The development of project competence of teachers contributes to the individualization and high-quality integration of people with special educational problems into society. In the article the author describes the results of the research on the level of the motivational component of the projective competence of faculty members of inclusive resource centers according to the results of the ascertaining stage of the pedagogical experiment, which were achieved using the methods of questionnaire survey, the method of convolution of criteria. The results of the analysis of the answers of the respondents revealed a number of aspects of the professional training of specialists of inclusive resource centers that need development and improvement, as they do not meet the demands of modern society, in particular, recipients of educational services with special educational needs, their parents and teachers working in the system of inclusive education.

Key words: *inclusive resource center; competence, design competence, motivation, motivational component, pedagogical experiment.*

Постановка проблеми. На сучасному історичному етапі Україна зазнає значних випробувань. Пандемія, воєнний стан вносять свої корективи у функціонування усіх галузей господарювання країни. Не залишається осторонь й освіта. Не зважаючи на виклики сьогодення, відбуваються фактичні зміни в освіті України, що зумовлені впровадженням, зокрема й інклюзивної освіти у контексті Нової української школи, реформування діяльності спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів (НРЦ), нових характеристик освітнього простору закладів дошкільної та загальної середньої освіти, інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), що призводить до невідповідності фахової компетентності педагогів вимогам соціального запиту та знижує якість професійної діяльності у нових освітніх реаліях. Сучасний стан освітньої політики та інклюзивної практики вимагає розроблення новітніх підходів до підготовки та розвитку компетентностей вже практикуючих фахівців ІРЦ, зокрема, проєктувальної компетентності.

Метою статті є демонстрація кількісного та якісного аналізу результатів контрольно-аналітичного дослідження рівня мотиваційного компоненту проєктувальної компетентності фахівців інклюзивно-ресурсних центрів за результатами констатувального етапу педагогічного експерименту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові праці L. Florian, T. Loreman,

M. Альохіної, В. Гладуш, Т. Дегтяренко, І. Демченко, А. Колупаєвої, І. Малишевської, С. Миронової, Д. Супрун, З. Шевців (Florian, 2010, Loreman, 2017, Alekhyna, 2012, Hladush, 2015, Dehtyarenko, 2016, Demchenko, 2016, Kolupayeva, 2012, Malyshevskaya, 2018, Myronova, 2007, Suprun, 2018, Shevtsiv, 2017) та інших, які присвячені фаховій підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації педагогів у сфері надання освітніх послуг здобувачам освіти з особливими освітніми потребами (ООП).

Слід відзначити, що незважаючи на велику кількість досліджень, усі вони присвячені розробці інноваційних методів та форм професійної підготовки майбутніх фахівців, які можуть працювати в ІРЦ (психологи, корекційні педагоги, вчителі-реабілітологи). Наразі залишаються й не розроблені питання. Так, не знайшла поки що належного висвітлення проблема розвитку проєктної компетентності – здатності до використання принципів проєктної діяльності у своїй роботі вже практикуючих фахівців інклюзивно-ресурсних центрів.

Методи дослідження. Для забезпечення достовірності дослідження використано комплекс взаємодоповнюючих методів:

– *теоретичні:* теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; зіставлення, узагальнення анкетування;

– *емпіричні:* діагностичні – анкетування, за допомогою яких зібрано емпіричний матеріал,

що стосується стану сформованості мотиваційного компоненту проєктувальної компетентності фахівців ІРЦ: опитувальник мотиваційних джерел, що розроблено Д. Барбуто та Р. Сколком (переклад О. Сидоренко) (Plyaka, Ohar, 2016) з авторськими адаптаціями питань анкети щодо мотиваційного компоненту проєктувальної компетентності фахівців інклюзивно-ресурсних центрів; авторські анкети для батьків дітей з ООП «Співпраця батьків дітей з особливими освітніми потребами з фахівцями ІРЦ у ході реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дітей з ООП» та для педагогів «Співпраця педагогів закладів освіти з фахівцями ІРЦ у ході реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дітей з ООП»; експерименти – констатувальний, який дав змогу з'ясувати стан сформованості мотиваційного компоненту;

– *статистичні методи обробки даних*: відсотковий розподіл даних з метою визначення вагових критеріїв (%) складових мотиваційного компоненту та метод згортки критеріїв для виведення якісного показника мотивації по кожному респонденту відносно ідеальної анкети, тобто максимально мотивованого фахівця ІРЦ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження Концепції інклюзивної освіти в Україні значною мірою залежить від професійної майстерності педагогів, у тому числі й інклюзивно-ресурсних центрів, що потребує внесення змін у процес підготовки та підвищення їх кваліфікації. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема формування проєктувальної компетентності.

Зазначена компетентність має складові компоненти. Один з них – мотиваційний, що включає в себе *систему мотивів, потреб та цінностей*: бажання допомогти розкрити потенціал учнів з особливими освітніми потребами (в.т.ч. батьків, фахівців); *усвідомлення* необхідності участі

в командах психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладах освіти; *упевненість* у тому, що індивідуальна освітня траєкторія дитини з ООП – шлях до її успішної соціалізації.

На основі опитувальника мотиваційних джерел, що розроблено Д. Барбуто та Р. Сколком (переклад О. Сидоренко) (Plyaka, Ohar, 2016), автором було адаптовано питання анкети щодо мотиваційного компоненту проєктувальної компетентності фахівців ІРЦ (під цільову аудиторію).

При аналізі відповідей ста фахівців ІРЦ, які взяли участь в експерименті, був використаний метод згортки критеріїв.

Для забезпечення максимального охоплення усіх складових мотиваційного компоненту, анкета містила різні питання, відповіді на які, у залежності від змістовного навантаження, могли приймати значення у діапазоні від «–2» до «+2», де твердження позначалися за такою шкалою: «–2» – відповідь «вкрай неправильно», 1 – «неправильно», 0 – «коли як», 1 – «правильно»; «2» – «дуже правильно».

Опрацювання відповідей.

Кожна відповідь респондента є відносною, різноорієнтованою та різновеличинною. Зважаючи на це, відповіді були нормалізовані і приведені до якісних показників, згруповані за видами мотивації. Експертами визначено вагові критерії (%) складових мотиваційного компоненту (табл. 1) та виведено якісний показник мотивації по кожному респонденту відносно ідеальної анкети, тобто, максимально мотивованого фахівця ІРЦ.

У залежності від контексту, значення «вкрай неправильно» та «дуже правильно» можуть приймати як позитивний, так і негативний відтінок, а саме: у залежності від питання завжди може бути як негативною характеристикою, так і позитивною. Відповіді на усі твердження були при-

Таблиця 1

Вагові критерії (%) складових мотиваційного компоненту

Види мотивації	Ваговий критерій (%)
Внутрішня мотивація – <i>спрямованість на процес</i>	10%
Зовнішня мотивація – <i>матеріальна винагорода</i>	10%
Зовнішня мотивація – <i>схвалення іншими</i>	10%
Внутрішня мотивація – <i>самовдосконалення, самореалізація</i>	30%
Інтегративна мотивація – <i>узгодженість завдань педагогічного працівника (фахівця інклюзивно-ресурсного центру) із завданням ІРЦ</i>	40%

ведені до відносно ідеальних показників, оптимальні відповіді на які «тяжіли» до -2 чи $+2$ або 0 . Дана закономірність виражена формулами:

$$f = fn / fmax$$

та

$$f = (fmax - fn) / fmax,$$

де f – значення параметру, $fmax$ – максимальне можливе значення параметру.

Наприклад, відповідь «вкрай неправильно» на твердження 8. «Я часто приймаю рішення на підставі того, що подумують інші» матиме позитивний характер, а на 10 пункт анкетування «Я впевнена, щодо розробки та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дитини з ООП мають обов'язково долучатися педагогічні працівники ІРЦ» – негативний.

В окремих випадках, оптимальним значенням є середнє значення, а саме: відповідь 0 – «коли як», та виражена формулою:

$$f = |m - fn| / m$$

де m – шкала вимірювань, fn – значення параметру, $fmax$ – максимальне можливе значення параметру.

Наприклад, питання 22 адаптованого опитувальника, «Мій найулюбленіший день на роботі – день зарплати».

Усі результати були інтерпретовані у п'ять сум відносно до виду мотивації (табл. 2).

Нами запропонована градація відповідей відносно 1 , тобто ідеальної відповіді. Отже, рівень мотиваційного компоненту проєктувальної компетентності за шкалою: низький – від 0 до $0,3$; середній – від $0,4$ до $0,7$ балів; високий – від $0,8$ до 1 .

Проаналізувавши загальні дані та перевіривши їх у якісні показники (%), виявилось, що лише 11% респондентів мають максимально наблизений результат до бажаного (рис. 1).

Дані щодо показників за видами мотивації та узагальнені дані, щодо рівнів подані у таблиці 3.

Отже, як показали результати анкетування, у фахівців інклюзивно-ресурсних центрів переважає інтегративна мотивація – узгодженість завдань педагогічного працівника (фахівця інклюзивно-ресурсного центру) із завданням

Таблиця 2

Підрахунок результатів за методикою

$\Sigma 1$	$\Sigma 2$	$\Sigma 3$	$\Sigma 4$	$\Sigma 5$
Внутрішня мотивація	Зовнішня мотивація	Зовнішня мотивація	Внутрішня мотивація	Інтегративна мотивація
Питання 1, 6, 11, 16, 21, 26	Питання 2, 7, 12, 17, 22, 27	Питання 3, 8, 13, 18, 23, 28	Питання 4, 9, 14, 19, 24, 29	Питання 5, 10, 15, 20, 25, 30

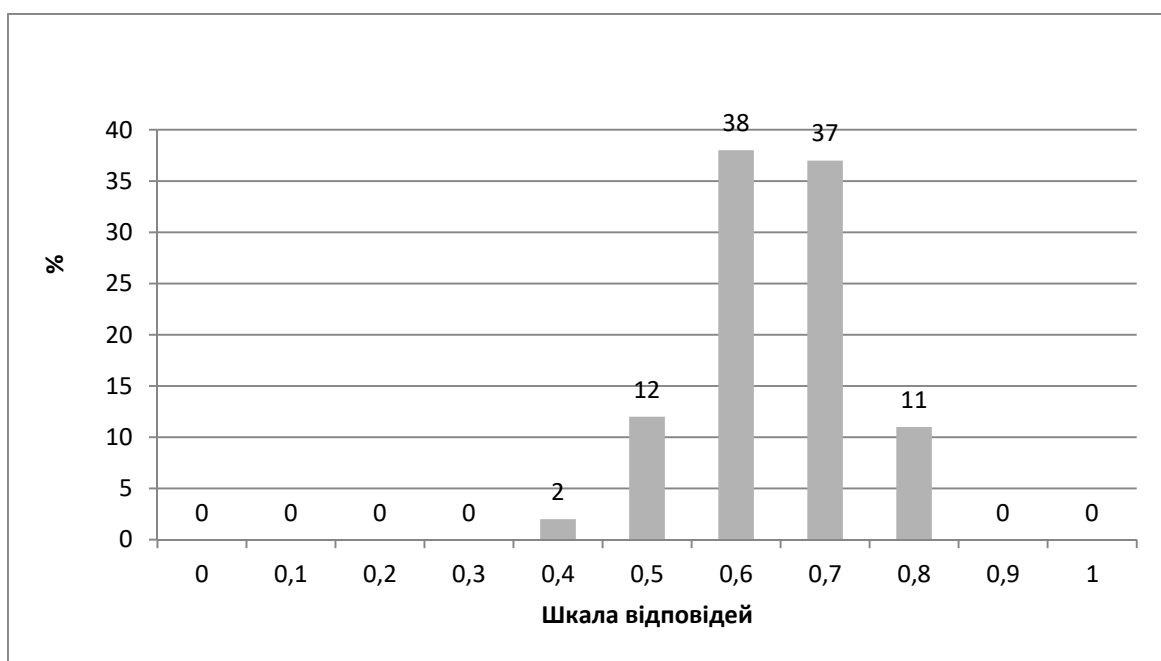

Рисунок 1. Загальний показник мотиваційного компоненту проєктувальної компетентності фахівців ІРЦ

**Показники відповідей за видами мотивації фахівців ІРЦ
Результати методики та їх інтерпретація**

Види мотивації	Рівень мотивації		
	низький	середній	високий
Внутрішня мотивація – спрямованість на процес	28%	72%	–
Зовнішня мотивація – матеріальна винагорода	32%	67%	1%
Зовнішня мотивація – схвалення іншими	21%	79%	–
Внутрішня мотивація – самовдосконалення, самореалізація	–	59%	41%
Інтегративна мотивація – узгодженість завдань педагогічного працівника (фахівця ІРЦ) із завданням ІРЦ	–	57%	43%
Загальні показники	0 %	89%	11%

ІРЦ: бажання досягати мети, що відповідає інтерналізованим цінностям та побудові інклюзивного освітнього середовища, тобто адаптація продукту (в нашому випадку індивідуальної освітньої траєкторії, що проєктується на основі висновку про комплексну психолого–педагогічну оцінку розвитку дитини та індивідуальній програмі розвитку) для потенційного використання практично в будь-якій сфері: освітній, соціальній, медичній.

Найнижчі показники відобразилися у шкалі зовнішньої мотивації, яка ґрунтується на матеріальній винагороді: бажання відчутної зовнішньої винагороди: заробітна плата, премії тощо. Даний факт можна сприймати неоднозначно. З одного боку – у більшості випадків освітяни йшли у професію не за заробітком, а за покликанням, а з другого – заробітна плата є показником престижності професії, можливості забезпечити відповідний рівень життя.

Внутрішня мотивація – спрямованість на процес: бажання отримати задоволення та насолоду від процесу діяльності йде за оцінками після матеріальної винагороди. Тобто, це показує, що багато труднощів у фахівців ІРЦ виникає під час виконання безпосередніх професійних обов'язків і люди не відчувають задоволення від роботи. На нашу думку, це зумовлено тим, що структура ІРЦ в Україні з'явилася досить недавно, професійного стандарту до професії фахівця (консультанта) ІРЦ не існує, не окреслені відповідні компетентності. Положення про ІРЦ вже не раз змінювалося, професійні вимоги зростають, а фахівці ІРЦ, які здобули відповідну освіту, не готові виконувати ряд професійних завдань відповідно до запитів суспільства. Даний факт опосередковано підкреслює актуальність обраного дослідження.

Щодо зовнішньої мотивації, яка зумовлена схвалення іншими: бажання прийняття й підтвердження своїх рис, компетентності й цінностей з боку інших індивідумів або референтної групи, то фахівці ІРЦ не показали результатів високого рівня. На нашу думку, у більшості вони роблять свою роботу не за ради похвали та визнання, а заради вищих мотивів, інтерналізованим цінностям.

Показники внутрішньої мотивації – самовдосконалення, самореалізація: бажання відповідати власним стандартам рис, компетентності й цінностей граничать з показниками інтегративної мотивації, що свідчить про готовність респондентів до подальшої роботи над собою, тобто розвивати професійні компетентності, у тому числі й проєктувальну.

Для різностороннього аналізу зазначеного питання автором були використані й анкети для педагогів та батьків здобувачів освіти з ООП. В опитуванні свої відповіді надали 38 батьків та 472 учителі/вихователі, асистенти учителів/вихователів. Зважаючи на відповіді респондентів, щодо системи мотивів, потреб та цінностей фахівців ІРЦ, можемо зробити висновки, що фахівці ІРЦ інформують батьків про побудову індивідуальної освітньої траєкторії (57,9% позитивних відповідей), пояснюють про сприятливі умови в освітньому середовищі (78,9% позитивних відповідей) залучаються до команд психолого-педагогічного супроводу закладу освіти (53,2% позитивних відповідей), допомагають розкрити потенціал учнів з ООП, вказують на їх "сильні" сторони (68,6% позитивних відповідей). Але ці показники недостатні, що й зумовлює потребу в розвитку проєктувальної компетентності педагогів ІРЦ, зокрема її мотиваційного компоненту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати аналізу відповідей респондентів виявили ряд аспектів професійної підготовки фахівців ІРЦ, які потребують розвитку й вдосконалення, так як не відповідають запитам сучасного суспільства, зокрема здобувачів освітніх послуг з ООП, їх батьків та педагогів, що працюють в системі інклюзивної освіти. Автором розроблений інструментарій розвитку проєктувальної компетентності педагогів ІРЦ,

що має на меті покращення якісних показників їх роботи, зокрема, вдосконалення побудови індивідуальної освітньої траєкторії, як освітньо-соціального проєкту для дітей з ООП. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів аналізу мотиваційного компоненту проєктувальної компетентності фахівців (консультантів) ІРЦ, так як це результати констатувального етапу педагогічного дослідження, та потребує подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Florian L., Spratt J. Enacting inclusion: A framework for interrogating inclusive practice. Preparing teachers for inclusive education : using inclusive pedagogy to enhance teaching and learning for all Inclusive pedagogy in action: getting it right for every child. Florian L., Linklater H. Preparing teachers for inclusive education: using inclusive pedagogy to enhance teaching and learning for all Inclusive pedagogy in action: getting it right for every child. *International Journal of Inclusive Education*. 2010.
2. Loreman T. Pedagogy for Inclusive Education. 2017. URL: <http://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-148>
3. Алехина С. В. Інклюзивне образование и психологическая готовность учителя. *Вестник МГППУ. Серия «Педагогика и психология»*. 2012. № 4. С.118–127.
4. Гладуш В. А., Баранець Я. Ю. До питання формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2015. № 1(9). С. 73–79.
5. Дегтяренко Т. М. До проблеми професійно-прикладної підготовленості випускників вищих навчальних закладів недефектологічних спеціальностей до роботи в системі інклюзивної освіти. *Освіта дітей з особливими потребами: від інституціалізації до інклюзії* : матеріали міжнародного Конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології (Україна, м. Вінниця, 27–28 жовт. 2016 р.). Вінниця : Вінницькїй державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2016. С. 92–93.
6. Дегтяренко Т. М. Компетенція фахівців як педагогічна проблема впровадження інклюзивної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 10(44). С. 243–250.
7. Демченко І. І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 ; 13.00.03. Умань, 2016. 716 с.
8. Колупасева А. А. Програма курсу «Основи інклюзивної освіти» для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра педагогічного спрямування). К. : «А.С.К.», 2012. 31 с. URL: <http://ussf.kiev.ua/data/Canada/Ukr.pdf>
9. Малишевська І. А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : дис. ... д. пед. н. : 13.00.03. К., 2018.
10. Мартинчук О. В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2018. 430 с.
11. Миронова С. П. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх учителів до корекційної роботи в освітніх закладах для дітей з вадами інтелекту : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.03. К., 2007. 36 с.
12. Пляка Л. В., Огарь С. В. Психодіагностичний комплекс з вивчення особистості студента : практ. посібник. Х. : НФаУ, 2016. С. 22–25.
13. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. 41 с.
14. Шевців З. М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : монографія. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 384 с.

REFERENCES:

1. Florian, L., Spratt, J (2010). Enacting inclusion: A framework for interrogating inclusive practice. Preparing teachers for inclusive education : using inclusive pedagogy to enhance teaching and learning for all Inclusive pedagogy in action: getting it right for every child. *International Journal of Inclusive Education*. (in English)
2. Loreman, T. (2017). *Pedagogy for Inclusive Education*. <http://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-148> (in English)

3. Alekhyna, S. (2012). Ynklyuzyvnoe obrazovanye y psykholohycheskaya hotovnost uchytelya. [Inclusive education and psychological readiness of the teacher]. *Vestnyk MHPPU. Seryya «Pedahohyka y psykholohyya»*, (4), 118–127. (in Russian)
4. Hladush, V., Baranets, Y. (2015). Do pytannya formuvannya profesiynoyi kompetentnosti pedahoha inklyuzyvnoho zakladu. [To the question of the formation of professional competence of a teacher of an inclusive institution]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya «Pedahohika i psykholohiya»*. Pedahohichni nauky., (1(9)), 73–79. (in Ukrainian)
5. Dehtyarenko, T. (2014). Kompetentsiya fakhivtsiv yak pedahohichna problema vprovadzhennya inklyuzyvnoyi osvity. [Competence of specialists as a pedagogical problem of implementation of inclusive education]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi*, (10 (44)), 243–250. (in Ukrainian)
6. Dehtyarenko, T. (2016). Do problemy profesiyno–prykladnoyi pidhotovlenosti vypusknivkiv vyshchych navchal'nykh zakladiv nedefektolohichnykh spetsial'nostey do roboty v systemi inklyuzyvnoyi osvity. Osvita ditey z osoblyvymy potrebamy: vid instytutsializatsiyi do inklyuziyi. [To the problem of professional and applied preparation of graduates of higher educational institutions of non-defectological specialties to work in the system of inclusive education. *Education of children with special needs: from institutionalization to inclusion*]. Materialy Mizhnarodnoho Konhresu zi spetsial'noyi pedahohiky, psykholohiyi ta reabilitolohiyi (s. 92–93). Vinnytsky derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Mykhayla Kotsyubynskoho. (in Ukrainian)
7. Demchenko, I. (2016). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maybutn'oho vchytelya pochatkovykh klasisiv do profesiynoyi diyalnosti v umovakh inklyuzyvnoyi osvity [Theoretical and methodical principles of training future primary school teachers for professional activities in the conditions of inclusive education]. [Dys. d-ra ped. nauk, Uman'skyy derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Pavla Tychyny]. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/7977>. (in Ukrainian)
8. Kolupayeva, A. (2012). Prohrama kursu «Osnovy inklyuzyvnoyi osvity» dlya vyshchych navchalnykh zakladiv, yaki zdiysnyuyut pidhotovku fakhivtsiv za osvityno–kvalifikatsiynym rivnem bakalavra (spetsialista, mahistra pedahohichnoho spryamuvannya). [The program of the course "Fundamentals of inclusive education» for higher educational institutions that train specialists at the educational and qualification level of a bachelor (specialist, master's degree in pedagogy)]. «A.S.K.». (in Ukrainian)
9. Malyshevska, I. (2018). Teoretyko–metodychni osnovy pidhotovky fakhivtsiv psykholoho–pedahohichnoho profilyu do roboty v umovakh inklyuzyvnoho osvitn'oho seredovyscha [Theoretical and methodological foundations of training of psychological and pedagogical specialists to work in the conditions of an inclusive educational environment]. [dys. d-ra ped. nauk]. Instytut spetsialnoyi pedahohiky i psykholohiyi imeni Mykoly Yarmachenka, Natsional'na akademiya pedahohichnykh nauk Ukrayiny. (in Ukrainian)
10. Martynchuk, O. (2018). Pidhotovka fakhivtsiv zi spetsialnoyi osvity do profesiynoyi diyalnosti v inklyuzyvnomu osvitnomu seredovyschi. [Training of specialists in special education for professional activities in an inclusive educational environment]. Monohrafiya. Tsentr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)
11. Myronova, S. (2007). Teoretyko–metodychni osnovy pidhotovky maybutnikh uchyteliv do korektsiyanoi roboty v osvitnikh zakladakh dlya ditey z vadamy intelektu [Theoretical and methodological foundations of training future teachers for correctional work in educational institutions for children with intellectual disabilities]. [avtoref. dys. d-ra ped. nauk]. Instytut spets. pedahohiky APN Ukrayiny. (in Ukrainian)
12. Plyaka, L., Ohar, S. (2016). Psykhodiahnostychnyy kompleks z vvychnennya osobystosti studenta: prakt. posibnyk. [Psychodiagnostic complex for the study of the student's personality: a practical guide]. NFaU. (in Ukrainian)
13. Suprun, D. (2018). Teoriya ta praktyka profesiynoyi pidhotovky psykholohiv v haluzi spetsial'noyi osvity [Theory and practice of professional training of psychologists in the field of special education]. [Dys. dokt. ped. nauk, Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M. P. Drahomanova]. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0044825>. (in Ukrainian)
14. hevtsiv, Z. (2017). Profesiyna pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do roboty v inklyuzyvnomu seredovyschi zahalnoosvitnyoho navchalnoho zakladu : Monohrafiya. [Professional training of future primary school teachers to work in an inclusive environment of a comprehensive educational institution: Monograph]. Tsentr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)

УДК 37.078

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.20>

Олександр ЖАБЕНКО

кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник відділу інтеграції вищої освіти і науки, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, вул. Бастіонна, 9, м. Київ, Україна, 01014

ORCID: 0000-0001-5257-1743

Бібліографічний опис статті: Жабенко, О. (2022). Напрями розвитку наглядових рад університетів в Україні у сфері формування контингенту управлінського персоналу вищої ланки. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 126–133, doi : <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.20>

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАГЛЯДОВИХ РАД УНІВЕРСИТЕТІВ В УКРАЇНІ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ КОНТИНГЕНТУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ВИЩОЇ ЛАНКИ

Статтю присвячено розгляду повноважень колегіального органу управління університету – наглядової ради – у формуванні (відбір, призначення, заохочення, просування, звільнення) управлінського персоналу вищої ланки університету. Дотримання у діяльності принципу автономії (академічної, фінансової, організаційної та кадрової автономії) передбачає підвищення ролі колегіального органу – наглядової ради – у всіх сферах діяльності університетів в Україні, у тому числі й у здійсненні кадрової політики.

Відзначено, що в Україні наглядова рада університету має незначні повноваження щодо формування складу управлінського персоналу вищої ланки університетів, оскільки її головним завданням є здійснення нагляду за управлінням майном університету. Наглядова рада університету може лише ініціювати відкликання керівника університету. Проте реалізація таких повноважень колегіальним органом переважно є номінальною, зважаючи на те, що наглядова рада частково залежна структура від університету та його керівництва (статутом університету визначаються порядок формування наглядової ради, строк її повноважень, компетенція та порядок діяльності).

Запропоновано й розглянуто три варіанти напрямів подальшого розвитку наглядових рад: «залишити все так як є – «Status quo»»; запровадження польського досвіду формування та визначення повноважень наглядових рад; запровадження досвіду Нідерландів із формування та визначення повноважень наглядових рад.

Визначено, що для України більш прийнятними є варіанти запровадження зарубіжного досвіду щодо формування та визначення повноважень наглядових рад університетів. Це дозволить розширити повноваження наглядових рад у формуванні управлінського персоналу вищої ланки університету (розробляти умови відбору, здійснювати відбір, призначення на посади, призначення заробітної плати, заохочення, просування, контроль за діяльністю, звільнення).

Ключові слова: наглядова рада, управлінський персонал вищої ланки, ректор, автономія.

Oleksandr ZHABENKO

Candidate of Public Administration Sciences, Senior Researcher at the Department of Integration of Higher Education and Science, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Bastionna str., 9, Kyiv, Ukraine, 01014

ORCID: 0000-0001-5257-1743

To cite this article: Zhabenko, O. (2022). Napriamy rozvytku nahliadovykh rad universytetiv v Ukraini u sferi formuvannia kontynhentu upravlinskoho personalu vyshchoi lanky [Development directions of supervisory boards of universities in Ukraine in the field of formation of a contingent of senior management personnel]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 126–133, doi : <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.20>

DEVELOPMENT DIRECTIONS OF SUPERVISORY BOARDS OF UNIVERSITIES IN UKRAINE IN THE FIELD OF FORMATION OF A CONTINGENT OF SENIOR MANAGEMENT PERSONNEL

The article is devoted to consideration of the powers of the university's collegial management body – the supervisory board – in the formation (selection, appointment, promotion, dismissal) of the university's top management personnel. Compliance with the principle of autonomy (academic, financial, organizational

and personnel autonomy) in the activity involves increasing the role of the collegial body – the supervisory board – in all spheres of activity of universities in Ukraine, including in the implementation of personnel policy.

It was noted that in Ukraine, the supervisory board of the university has little authority regarding the formation of the senior management personnel of universities, since its main task is to supervise the management of university property. The supervisory board of the university can only initiate the recall of the head of the university. However, the implementation of such powers by the collegial body is mostly nominal, taking into account the fact that the supervisory board is a partially dependent structure on the university and its management (the university statute determines the procedure for the formation of the supervisory board, the term of its powers, competence and order of activity).

Three options for further development of supervisory boards were proposed and considered: «to leave everything as it is – «Status quo»»; introduction of the Polish experience in forming and defining the powers of supervisory boards; implementation of the experience of the Netherlands in the formation and determination of powers of supervisory boards.

It was determined that for Ukraine, the options of introducing foreign experience in forming and determining the powers of supervisory boards of universities are more acceptable. This will allow to expand the powers of supervisory boards in the formation of the university's senior management personnel (developing selection conditions, carrying out selection, appointment to positions, salary assignment, encouragement, promotion, monitoring of activities, dismissal).

Key words: supervisory board, senior management personnel, rector, autonomy.

Актуальність проблеми. Приєднання України до Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО) передбачає дотримання в системі вищої освіти країни його ключового принципу – інституційної автономії закладів вищої освіти, що розуміється як скорочення регуляторних функцій держави та «забезпечення самоорганізації і саморегулювання академічної спільноти» в академічній, організаційній, кадровій та фінансовій сферах діяльності закладів вищої освіти. Це підвищує роль колегіальних органів управління, до яких відносяться наглядові ради, у зазначених сферах діяльності ЗВО. Тому актуальним є обґрунтування напрямів розвитку колегіальних органів управління державних університетів України – наглядових рад – у сфері формування контингенту управлінського персоналу вищої ланки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інституційної автономії, та її складових – академічної, фінансової, організаційної та кадрової автономії в країнах Європи розглядала (Власова, 2018), історію розвитку ідеї університетської автономії, специфіку організації університетів із позиції автономії аналізувала (Аксьонова, 2017), основні відмінності інституціональної автономії по кожній складовій (організаційна, фінансова, кадрова, академічна) виділяли (Раєвнева, Бровко, 2018), рівень автономії й ефективності управління, стратегічного розвитку закладу вищої освіти в умовах конкурентного середовища оцінював (Моргулець, 2017), удосконалення процесу децентралізації менеджменту закладом вищої освіти аналізував (Гаврилюк, 2012), повноваження

колегіальних органів управління у формуванні контингенту управлінського персоналу вищої ланки в університеті розглядав (Жабенко, 2021). Однак поза увагою авторів залишилося питання обґрунтування напрямів розвитку колегіальних органів управління університетів України – наглядових рад – у сфері формування контингенту управлінського персоналу вищої ланки.

Мета дослідження. Обґрунтувати можливі напрями розвитку наглядових рад державних університетів України як учасника процесу формування контингенту управлінського персоналу вищої ланки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні на сьогоднішній день в державних університетах відповідно до Закону України «Про вищу освіту» існують колегіальні органи управління – наглядові ради. Вони створюються за рішенням МОН України «... для здійснення нагляду за управлінням майном університету, додержанням мети його створення». До складу наглядової ради «не можуть входити здобувачі вищої освіти та працівники університету. Голова, його заступники та члени наглядової ради виконують свої обов'язки на громадських засадах» (Статут КНУТД, 2020).

Основна їх діяльність полягає у здійсненні нагляду за управлінням майном університету, додержанням мети його створення – «розв'язанні перспективних завдань розвитку університету, залученню фінансових ресурсів для забезпечення діяльності університету з основних напрямів розвитку і здійснення контролю за їх використанням, налагодженні ефективної взаємодії університету з держав-

ними органами та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, суспільно-політичними організаціями та суб'єктами господарської діяльності з питань розвитку закладу, здійсненні громадського контролю за діяльністю університету» (ЗУ «Про вищу освіту, 2014, ст. 37, п. 2); «аналізі діяльності органів управління університету щодо організації та забезпечення умов для професійного розвитку наукових, науково-педагогічних працівників та створення наукових шкіл; популяризації досягнень університету в науковій та освітній діяльності; наданні допомоги керівництву університету в реалізації державної політики у галузі вищої освіти і науки; ...» (Статут ЛНУ ім. І. Франка, 2018). Повноваження наглядових рад щодо формування й розвитку управлінського персоналу вищої ланки в університетах були проаналізовані нами у публікаціях (Жабенко, 2021).

Існуючі повноваження не дають змоги наглядовій раді впливати на кадрову політику університетів. Проте, надання Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на членство в ЄС передбачає завершення трансформації окрім інших і сфери вищої освіти та управління нею.

Можна виділити декілька варіантів напрямів подальшого розвитку наглядових рад. Перший *варіант передбачає залишити все так як є – «Status quo»*. За даного варіанту конкурсів серед претендентів на включення до наглядових рад не проводяться, вимог до кваліфікації членів наглядових рад не існує, не визначено кількість термінів входження особи до складу наглядової ради. Основними «умовами» створення наглядових рад є, наприклад, «наглядова рада утворюється та затверджується наказом Міністерства освіти і науки України за поданням керівництва університету у складі голови, заступника голови та членів наглядової ради» (Положення про Наглядову раду НТУУ «КПІ», 2014).

Відповідно до своїх повноважень, наглядова рада не має ніякого реального впливу на формування контингенту управлінського персоналу університету. Ті повноваження, що наявні у правових документах університетів, свідчать про їх номінальну участь у кадрових процесах університетів: «сприяє кадровому забезпеченню Університету» (Положення про Наглядову раду НТУУ «КПІ», 2014) (зовсім незрозуміло яким чином і сприяння щодо яких

кадрів?), «здійснює контроль за діяльністю керівництва Університету, заслуховує звіти ректора Університету про виконання основних завдань закладу» (Положення про Наглядову раду НТУУ «КПІ», 2014), «має право вносити на конференції трудового колективу Університету подання про відкликання ректора Університету за порушення цього Статуту, законодавства про працю, колективного договору, умов, визначених у контракті, інших підстав, передбачених законодавством та цим Статутом, ... проводить конкурсний відбір на посаду директора фахового коледжу університету» (Статут КНУТД, 2020).

Наглядові ради не беруть участі у формуванні контингенту управлінського персоналу університетів України, не контролюють і не оцінюють діяльність управлінського персоналу вищого рівня, не мають впливу на мотивування й заохочення управлінського персоналу до підвищення ефективності їх діяльності тощо.

Тому варіант «Status quo» є зовсім не прийнятним, та таким, що не відповідає баченню затверджених урядом стратегій (Національна економічна стратегія на період до 2030 року, 2021; Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, 2022).

Так, відповідно до (Національна економічна стратегія на період до 2030 року, 2021) у державному секторі заплановано виконання низки завдань, серед яких завдання, спрямовані на удосконалення формування та діяльності наглядових рад установ (на нашу думку, до цієї категорії мають бути віднесені й державні університети), серед яких можна виділити:

– «проведення прозорих конкурсів керівників та членів наглядових рад державних підприємств з метою відбору компетентних кандидатів із застосуванням гендерного підходу та гендерного балансу»;

– «посилення вимог до кваліфікації членів наглядових рад, а також регламентація ключових питань, що має вирішувати наглядова рада»;

– зміна підходів до управління установами (в тому числі й закладами вищої освіти) «внесення змін до законодавства, що дасть змогу передати повноваження наглядовим радам щодо призначення та звільнення керівників державних підприємств, затвердження фінансових та стратегічних планів державної компанії»;

– «забезпечення впровадження механізму контролю та притягнення до відповідальності за порушення в процесі управління державними підприємствами» (Національна економічна стратегія на період до 2030 року, 2021).

Серед основних завдань Стратегії розвитку вищої освіти визначено «посилення академічної, організаційної та кадрової автономії закладів вищої освіти; ... наділення наглядових рад функціями з нагляду за економічною діяльністю, антикризового менеджменту та розроблення планів управління змінами». Результатом серед іншого має стати «вдосконалення системи управління ними закладами вищої освіти», «залучення представників громадянського суспільства до ... управління закладами вищої освіти» (Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки). Все ж в Національній економічній стратегії завдання щодо удосконалення діяльності наглядових рад більше спрямовані на зміни, аніж у Стратегії розвитку вищої освіти, завдання якої схожі на легку модернізацію існуючого варіанта «Status quo».

Враховуючи необхідність посилення автономії університетів, зокрема академічної, організаційної та кадрової автономії (нас цікавить саме кадрова автономія) – слід, на нашу думку, розглянути ще декілька варіантів подальшого розвитку наглядових рад, із урахуванням досвіду побудови системи управління в університетах Польщі та Нідерландів. Польща – перша постсоціалістична країна, що підписала «Болонську декларацію» 19.06.1999, Нідерланди – країна, значна частина дослідницьких університетів якої входить до числа найбільш рейтингових університетів світу.

Другий варіант передбачає запровадження польського досвіду формування та визначення повноважень наглядових рад. У Польщі певний аналог наглядової ради – рада університету (rada uczelni / university council) є одним із основних колегіальних органів управління державним закладом. Раду університету обирає сенат університету в складі 6–8 членів та формує рекомендації щодо повноважень ради. Представників від університетського середовища повинно бути не більше 50 % від загальної кількості членів ради. До складу ради за посадою обов'язково входить голова органу студентського самоврядування. Голова ради університету обирається сенатом університету із

числа зовнішніх учасників ради. Термін повноважень членів ради становить 4 роки і починається з січня року, наступного за роком початку повноважень сенату університету. Члени ради можуть обіймати свої посади не більше двох термінів поспіль (The Law on Higher Education and Science, 2018).

Визначені вимоги до кандидатів до ради університету: повна дієздатність; повнота цивільних прав; відсутність судимості за умисне правопорушення або умисне податкове правопорушення; відсутність притягнень до дисциплінарної відповідальності; відсутність співпраці з органами державної безпеки в період з 22.07.1944 по 31.07.1990; наявність вищої освіти (окрім голови студентського самоврядування); вікові обмеження (не досягли на день початку повноважень 67 років). Члени ради університету не можуть поєднувати роботу в раді із виконанням функцій іншого органу цього університету чи іншої установи, членством у раді іншого закладу чи роботою в державному управлінні. Адже працюють у раді на постійній основі й одержують за це заробітну плату (окрім голови студентського самоврядування), розмір якої встановлюється сенатом університету й не може перевищувати 67 % мінімальної основної місячної заробітної плати професора державного закладу вищої освіти (The Law on Higher Education and Science, 2018).

Серед повноважень ради університету є ті, що стосуються управлінського персоналу вищої ланки. Так, рада здійснює контроль за управлінням, у тому числі фінансовим управлінням, в університеті; визначає кандидатури (наприклад, двох (On the adoption of the Statute of the University of Warsaw, 2019)) на посаду ректора після висновку сенату університету, а потім вже колегія виборців (electoral college) обирає ректора із запропонованих кандидатур; вносить подання (прийняте за участю не менше 1/2 її складу) до колегії виборців на звільнення ректора (колегія звільняє ректора); формує подання до Міністра освіти і науки про розмір посадового окладу та посадової надбавки для ректора університету; призначає ректору надбавку за виконання обов'язків за тимчасове продовження виконання обов'язків або покладення додаткових обов'язків; голова ради університету визначає трудові обов'язки для ректора (Management staff for higher education, 2021).

Варіант є прийнятним, адже має позитивні сторони: дозволяє дотримуватися принципу інституційної автономії; встановлює чіткий термін та строки повноважень; містить визначення вимог до претендентів до ради та критерії їх обрання; має деякі повноваження що стосуються регулювання найму (звільнення) та діяльності ректорів університету. Проте, за такого варіанту наглядова рада позбавлена можливості впливу на весь управлінський персонал вищої ланки університету, а у кадрових питаннях (щодо посади ректора) переважно виконує роль дорадчого органу.

Третій варіант передбачає запровадження досвіду Нідерландів із формування та визначення повноважень наглядових рад. В Нідерландах в основу організації системи управління університетами покладено «корпоративне управління», згідно з яким наглядова рада (raad van toezicht / рада керуючих (board of governors) контролює управління університетом, дотримання чинних правових норм та консультує виконавчу раду. Голова та інші члени наглядової ради державних університетів призначаються міністром освіти, культури і науки на чотири роки (але не більше двох строків). Призначення (перепризначення членів ради) відбувається після ретельного розгляду функціонування претендента на основі попередньо створених радою і оприлюднених профілів. До складу наглядової ради входять від трьох до п'яти членів із дотриманням, наскільки це можливо, гендерної рівності. Члени наглядової ради університету не можуть бути членами інших управлінських підрозділів цього університету, й не мають права отримувати жодних винагород (або позик чи гарантій тощо) від університету чи афілійованої юридичної особи за виключенням оплати праці за роботу у складі ради; не є колишніми керівними працівниками цього університету; також не можуть працювати у міністерстві чи парламенті. Наглядова рада підзвітна міністру і повинна надати йому на вимогу будь-яку інформацію стосовно своїх дій (Reglement Raad Van Toezicht Tu Delft, 2016; Profielschets Raad van Toezicht Universiteit Leiden; Netherlands. Management Staff for Higher Education, 2021).

Визначені й вимоги до кандидатів до наглядової ради, наприклад: «здатність до оцінки політики університету; наявність спеціального досвіду для виконання обов'язків ради (при-

наймні один член ради повинен мати досвід фінансової роботи, та ще один мати досвід роботи у галузі освіти, досліджень та валоризації знань); дотримання (на попередніх посадах) принципів належного управління; розуміння складних адміністративних процесів у некомерційних та / або прибуткових організаціях; значний досвід роботи на консультативних, керівних посадах у державному управлінні, бізнесі чи соціальних організаціях; мають вдосталь часу для виконання обов'язків у раді; здатні самостійно доносити до ради свої погляди, приймати спільні рішення у групі через відкрий діалог».

Основними повноваженнями наглядової ради щодо управлінського персоналу вищої ланки є: «призначення та звільнення членів виконавчої ради (college van bestuur – здійснює керівництво справами університету; до її складу входить «максимум три члени, включаючи ректора (rector magnificus – особа академічної спільноти, відповідальна за наукові дослідження, освіту та студентів в університеті)) із узгодженням із радою університету (universiteitsraad); визначення розміру оплати членів виконавчої ради; контроль за дотриманням членами виконавчої ради їхніх повноважень; щонайменше раз на рік (переважно щоквартально) оцінювання якості діяльності членів виконавчої ради (аналіз їхньої діяльності та формулювання відповідних висновків за результатами індивідуальних співбесід із членами виконавчої ради); укладення контрактів із членами виконавчої ради; визначення їхніх посадових повноважень і обов'язків; видача дозволу членам виконавчої ради на зайняття додаткових оплачуваних та неоплачуваних посад; визначення умов найму (відбору та призначення) членів виконавчої ради (Жабенко, 2021, с. 108).

Варіант є прийнятним. Позитивні сторони: дотримання принципу інституційної автономії; встановлення чітких термінів та строків повноважень для членів наглядової ради; містить визначення вимог до претендентів до ради та критерії їх обрання; має значні повноваження що стосуються регулювання найму (звільнення) та діяльності управлінського персоналу університету вищої ланки (є роботодавцем для членів виконавчої ради).

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатом аналізу нами розглянуто три можливі варіанти напряму розвитку подальшого розвитку наглядових рад: «залишити

все так як є – «Status quo»»; запровадження польського досвіду формування та визначення повноважень наглядових рад; запровадження досвіду Нідерландів із формування та визначення повноважень наглядових рад.

На нашу думку, два останні варіанти формування та визначення повноважень наглядових рад є прийнятними для України (зважаючи й на прийняття стратегій розвитку різних сфер діяльності в Україні).

При реалізації польського варіанту, наглядова рада буде позбавлена можливості впливу на весь управлінський персонал вищої ланки університету (призначення, звільнення, контроль за діяльністю), а у кадрових питаннях (щодо посади ректора) переважно виконуватиме роль дорадчого органу. Законодавча база має змінитися незначною мірою, система управління університетом зазнає незначних змін.

Реалізація досвіду Нідерландів значно розширить сферу повноважень наглядових рад університетів щодо всього управлінського персоналу вищої ланки (призначення, звільнення, контроль за діяльністю тощо). Цей варіант, зважаючи на Національну економічну стратегію, є найбільш цікавим для України, проте є складнішим для реалізації, адже передбачатиме значні зміни у побудові системи управління як самих університетів, так і зміни у функціях МОН України щодо призначення / звільнення ректорів тощо державних університетів (й відповідні зміни у законодавстві), що може викликати спротив і неприйняття як в самих університетах так і в МОН України та інших органах, дотичних до реалізації таких змін.

Перспективами подальших досліджень можуть бути дослідження можливих напрямів розвитку інших колегіальних органів управління університетами з питань формування контингенту управлінського персоналу університету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксьонова І.В. Аналіз світового досвіду формування університетської автономії. *Економіка розвитку*. 2017. № 2. С. 21–29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/escro_2017_2_5.
2. Власова І. Автономія закладів вищої освіти: аналіз ключових європейських і міжнародних документів. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 1 (5). С. 62–71. URL : <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/74/72/>
3. Гаврилюк В.Я. Децентралізація менеджменту вищих навчальних закладів як спосіб підвищення ефективності їх функціонування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 727. С. 16–23. URL : http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13830/1/4_16-23_Vis_727_Menegment.pdf.
4. Жабенко О.В. Повноваження колегіальних органів управління у формуванні контингенту управлінського персоналу вищої ланки в університеті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Вип. 79. Т. 1. С. 106–110. URL : http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/79/part_1/21.pdf.
5. Жабенко О.В. Роль колегіальних органів управління у формуванні контингенту управлінського персоналу вищої ланки в університеті. *Pedagogy, psychology and teaching methods: international experience : International scientific and practical conference*, July 16-17, 2021. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2021. 296 с. С. 268–272.
6. Моргулець О.Б. Управління вищим навчальним закладом як суб'єктом ринку : монографія. К. : КНУТД, 2017. 454 с. URL : https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9467/2/Morgulets_Mono_Titul_Zmist_Vstup.pdf.
7. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179 (із змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/88/f503442n31.doc>.
8. Положення про Наглядову раду Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» / НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського». 2014. URL : <https://kpi.ua/sb>.
9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556–VII (із змінами; у редакції 12.05.2022, підстава – № 2003–IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
10. Раєвнева О., Бровко О. Моделі університетської автономії закладів вищої освіти. *Vzdelavanie a Spolocnost III. Medzinarodnynekonferencnyzbornik*. Presov, 2018. С. 109–116. URL : http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Rayevnyeva_Brovko.pdf.
11. Статут Київського національного університету технологій та дизайну (нова редакція), затверджений наказом МОН України від 04.12.2020 № 1503. 39 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fd/8e5/a69/5fd8e5a69c6db137849063.pdf>.
12. Статут Львівського національного університету імені Івана Франка (нова редакція), затверджений наказом МОН України від 11.10.2018 № 1084. 79 с. URL : <https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/StatLNU.pdf>.
13. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>.

14. Management staff for higher education / Eurydice. URL : <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/management-staff-higher-education>
15. Netherlands. Management Staff for Higher Education / European Commission. Eurydice. URL : https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/management-staff-higher-education-47_en
16. On the adoption of the Statute of the University of Warsaw : resolution of the Senate of the University of Warsaw of 26 June 2019 № 443. 92 p. URL : <https://en.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2014/06/statute-of-the-university-of-warsaw.pdf>
17. Profielschets Raad van Toezicht Universiteit Leiden / Universiteit Leiden. URL : <https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/over-ons/profielschets-raad-van-toezicht-universiteit-leiden.pdf>
18. Reglement Raad Van Toezicht Tu Delft, vastgesteld in de vergadering van 23 april 2014; wijziging 30 mei 2016 (toevoeging Commissie kwaliteitszorg onderwijs en onderzoek). 9 p. URL : https://d2k0ddhflgrk1i.cloudfront.net/TUDelft/Over_TU_Delft/Organisatie/regelingen/beheer%20en%20bestuur/RvT_2016_met_wijz.pdf
19. The Law on Higher Education and Science : Act of 20 July 2018. URL : <https://www.gov.pl/attachment/d57e66dd-2d20-40b6-bf64-93fcf15580b9>

REFERENCES:

1. Aksonova I.V. (2017). Analiz svitovoho dosvidu formuvannya universytetskoï avtonomii [Analysis of the world experience in the formation of university autonomy]. *Ekonomika rozvytku*. № 2. С. 21–29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2017_2_5
2. Vlasova I. (2018). Avtonomiia zakladiv vyshchoi osvity: analiz kliuchovykh yevropeiskykh i mizhnarodnykh dokumentiv [Autonomy of higher education institutions: analysis of key European and international documents]. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. № 1 (5). С. 62–71. URL : <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/74/72/>
3. Havryliuk V.Ya. (2012). Detsentralizatsiia menedzhmentu vyshchykh navchalnykh zakladiv yak sposib pidvyshchennia efektyvnosti yikh funktsionuvannia [Decentralization of the management of higher educational institutions as a way of increasing the efficiency of their functioning]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. № 727. С. 16–23. URL : http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13830/1/4_16-23_Vis_727_Menagement.pdf
4. Zhabenko O.V. (2021). Povnovazhennia kolehialnykh orhaniv upravlinnia u formuvanni kontynhentu upravlinskoho personalu vyshchoi lanky v universyteti [Powers of collegial management bodies in the formation of senior management staff continent at the university]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. Вип. 79. Т. 1. С. 106–110. URL : http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/79/part_1/21.pdf
5. Zhabenko O.V. (2021). Rol kolehialnykh orhaniv upravlinnia u formuvanni kontynhentu upravlinskoho personalu vyshchoi lanky v universyteti [The role of collegial management bodies in the formation of the contingent of senior management personnel at the university]. *Pedagogy, psychology and teaching methods: international experience : International scientific and practical conference*, July 16-17, 2021. Riga, Latvia : «Baltija Publishing». 296 с. С. 268–272.
6. Morhulets O.B. (2017). Upravlinnia vyshchym navchalnym zakladom yak subiekтом rynku [Management of a higher educational institution as a market entity]: monohrafiia. K. : KNUTD. 454 с. URL : https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9467/2/Morghulets_Mono_Titul_Zmist_Vstup.pdf
7. Natsionalna ekonomichna stratehiia na period do 2030 roku [National economic strategy for the period until 2030], zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 № 179 (iz zminyamy). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/88/f503442n31.doc>
8. Polozhennia pro Nahliadovu radu Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» [Regulations on the Supervisory Board of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»] / NTUU «KPI im. I. Sikorskoho». 2014. URL : <https://kpi.ua/sb>
9. Pro vyshchu osvitu [On higher education] : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556–VII (iz zminyamy; u redaktsii 12.05.2022, pidstava – № 2003-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
10. Raievnjeva O., Brovko O. (2018). Modeli universytetskoï avtonomii zakladiv vyshchoi osvity [Models of university autonomy of higher education institutions]. *Vzdelavanie a Spolocnost III. Medzinarodny nekonferency zbornik*. Presov. С. 109–116. URL : http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10/subor/Raievnjeva_Brovko.pdf
11. Statut Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dizainu (nova redaktsiia) [Statute of the Kyiv National University of Technology and Design (new edition)], zatverdzhenyi nakazom MON Ukrainy vid 04.12.2020 № 1503. 39 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fd/8e5/a69/5fd8e5a69c6db137849063.pdf>
12. Statut Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka (nova redaktsiia) [Statute of Ivan Franko Lviv National University (new edition)], zatverdzhenyi nakazom MON Ukrainy vid 11.10.2018 № 1084. 79 с. URL : <https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/StatLNU.pdf>

13. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032], skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.02.2022 № 286-p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>

14. Management staff for higher education / Eurydice. URL : <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/management-staff-higher-education>

15. Netherlands. Management Staff for Higher Education / European Commission. Eurydice. URL : https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/management-staff-higher-education-47_en

16. On the adoption of the Statute of the University of Warsaw : resolution of the Senate of the University of Warsaw of 26 June 2019 № 443. 92 p. URL : <https://en.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2014/06/statute-of-the-university-of-warsaw.pdf>

17. Profielschets Raad van Toezicht Universiteit Leiden / Universiteit Leiden. URL : <https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/over-ons/profielschets-raad-van-toezicht-universiteit-leiden.pdf>

18. Reglement Raad Van Toezicht Tu Delft, vastgesteld in de vergadering van 23 april 2014; wijziging 30 mei 2016 (toevoeging Commissie kwaliteitszorg onderwijs en onderzoek). 9 p. URL : https://d2k0ddhflgrk1i.cloudfront.net/TUDelft/Over_TU_Delft/Organisatie/regelingen/beheer%20en%20bestuur/RvT_2016_met_wijz.pdf

19. The Law on Higher Education and Science : Act of 20 July 2018. URL : <https://www.gov.pl/attachment/d57e66dd-2d20-40b6-bf64-93fcf15580b9>

УДК 616-071+616.13-004.6+616.717+616-07

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.21>

Ірина КРЕМІНСЬКА

кандидат медичних наук, доцент кафедри патофізіології, Івано-Франківський національний медичний університет, вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0002-6735-3922

Любомир ЗАЯЦЬ

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри патофізіології, Івано-Франківський національний медичний університет, вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0003-3265-1273

Ольга АНТИМИС

кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії людини, Івано-Франківський національний медичний університет, вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0001-6040-8137

Олена КУСА

кандидат медичних наук, доцент кафедри акушерства та гінекології імені І. Д. Ланового, Івано-Франківський національний медичний університет, вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0002-8881-3756

Назар САГАН

кандидат медичних наук, доцент кафедри патофізіології, Івано-Франківський національний медичний університет, вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0002-5472-195X

Бібліографічний опис статті: Кремінська, І., Заяць, Л., Антимис, О., Куса, О., Саган, Н. (2022). Патофізіологічний студентський гурток крізь призму часу до сьогодні. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 134–141, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.21>

ПАТОФІЗІОЛОГІЧНИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ ГУРТОК КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ ДО СЬОГОДЕННЯ

Провідне місце в позааудиторній діяльності займає діяльність у гуртку. Вона є одним з найважливіших засобів підвищення якості підготовки спеціалістів у вищій школі. Це комплекс заходів наукового, методичного, організаційного характеру, що забезпечує навчання всіх студентів навичкам наукових досліджень у відповідності до обраної спеціальності в рамках навчального процесу і поза ним. Наука сприяє удосконаленню професійної підготовки, виявленню найбільш обдарованої молоді. Наукова робота студентів здійснюється з метою реалізації інтелектуального потенціалу, підвищення творчої ініціативи для покращення підготовки кадрів нової генерації.

Участь студентів-медиків у патофізіологічному гуртку Івано-Франківського національного медичного університету є теоретично базою для здобуття досконалих знань з етіо-патогенезу багатьох патологічних процесів та хвороб, практичною базою при експериментальному їх моделюванні з метою аналізу динаміки змін при патології в організмі та завданнями лікувально-профілактичної роботи. Наполеглива і активна праця у гуртку формує у студентів постійне прагнення до розвитку та самовдосконалення, отримати виражені лідерські здібності, зацікавленість соціально-медичними проблемами сьогодення і подальше становлення висококваліфікованих спеціалістів та науковців.

Діяльність патофізіологічного гуртка триває вже понад 70 років від моменту свого заснування. У цьому огляді згадані прізвища далеко не всіх студентів, які пройшли школу самостійної наукової роботи в кафедральному гуртку. Цей список невичисно поповнюється і сьогодні. Досвід, навички і знання, надбані у студентські роки, стають основою для народження все нового і нового покоління лікарів, науковців і, власне, патофізіологів. Авторитет гуртка постійно долучає до своєї команди нових наполегливих до праці студентів, поповнюється новими ідеями та науковими напрямками, а працівники кафедри з відданістю передають їм свій багатий досвід і знання.

Ключові слова: медичний університет, позааудиторна робота, кафедра патофізіології, студентський науковий гурток, історія діяльності, здобутки.

Iryna KREMINSKA

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Pathophysiology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0002-6735-3922

Liubomyr ZAIATS

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Pathophysiology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0003-3265-1273

Olga ANTYMYS

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Human Anatomy, Ivano-Frankivsk National Medical University, Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0001-6040-8137

Olena KUSA

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Obstetrics and Gynecology named after I. D. Lanovogo, Ivano-Frankivsk National Medical University, Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0002-8881-3756

Nazar SAHAN

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Pathophysiology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0002-5472-195X

To cite this article: Kreminska, I., Zaiats, L., Antymys, O., Kusa, O., Sahan N. (2022) Patofiziologichniy studentskyi hurtok kriz pryzmu chasu do sohodennia [Students' pathophysiological study circle in the retrospect of time to the present day]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 134–141, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.21>

STUDENTS' PATHOPHYSIOLOGICAL STUDY CIRCLE IN THE RETROSPECT OF TIME TO THE PRESENT DAY

The leading place in extracurricular activities is occupied by activities in the circle. It is one of the most important way of improving the quality of training in higher education. This is a set of activities of scientific, methodological, organizational origin, which provides training of all students in research skills in accordance with the chosen specialty within the educational process and beyond. Science contributes to the improvement of professional training, the identification of the most talented young people. The scientific work of students is carried out in order to realize the intellectual potential, increase creative initiative to improve the training of the new generation.

Participation of medical students in the pathophysiological circle of Ivano-Frankivsk National Medical University is a theoretical basis for gaining knowledge of the etio-pathogenesis of many pathological processes and diseases, a practical basis for their experimental modeling to analyze the dynamics of changes in pathology and treatment and prevention tasks. Persistent and active work in the circle forms in students a constant desire for development and self-improvement, to gain strong leadership skills, interest in socio-medical problems of today and the further development of highly qualified specialists and scientists.

The activity of the pathophysiological circle has been going on for over 70 years since its foundation. In this review, the names of not all students who have passed the school of independent research in the department circle are mentioned. This list is constantly updated today. The experience, skills and knowledge gained during the student years become the basis for the birth of a new and new generation of doctors, scientists and also pathophysiologicalists. The authority of the circle constantly attracts new hard-working students to its team, is replenished with new ideas and scientific directions, and the staff of the department is committed to passing on their rich experience and knowledge.

Key words: *medical university, extracurricular work, department of pathophysiology, student scientific circle, history of activity, achievements.*

Актуальність проблеми. Шляхи сучасного розвитку освіти в Україні передбачають її ґрунтовне реформування в напрямку впровадження в освітню практику особистісно-орієнтованого підходу, важливою складовою якого є позааудиторна робота.

Тому в сучасній педагогіці ведеться активний пошук та випробовування різних форм і методів.

Одними з найбільш поширених є інноваційно-розвиваючі та інтерактивні технології, які спрямовані на розвиток активного самостійного мислення студента, вміння знаходити і вирішувати проблеми, залучаючи для цієї діяльності знання з різних галузей, уміти прогнозувати результати та можливі наслідки різних варіантів їх вирішення. Ці технології формують компетенції студентів.

Провідне місце в позааудиторній діяльності займає діяльність у гуртку. Вона є одним з найважливіших засобів підвищення якості підготовки спеціалістів у вищій школі. Це комплекс заходів наукового, методичного, організаційного характеру, що забезпечує навчання всіх студентів навичкам наукових досліджень у відповідності до обраної спеціальності в рамках навчального процесу і поза ним. Наука сприяє удосконаленню професійної підготовки, виявленню найбільш обдарованої молоді. Наукова робота студентів здійснюється з метою реалізації інтелектуального потенціалу, підвищення творчої ініціативи для покращення підготовки кадрів нової генерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий гурток – це об'єднання цілеспрямованих студентів, яке створює творче наукове середовище через реалізацію успішних проектів, орієнтованих на підтримку нових наукових ідей, інновацій та обмін знаннями (Аніщенко, 2015; Бистрова, 2015; Коломієць, 2016). Діяльність наукового гуртка *спрямована* на розвиток творчих здібностей студентів з метою набуття ними фахових (професійних), особистісних, когнітивних компетенцій, а також досвіду одержання знань та умінь через дослідження (Калашнікова, 2016; Пасмор, 2020; Шевченко, 2015).

Студенти, котрі відвідують засідання наукового гуртка *мають можливість* (Аніщенко, 2015; Коротун, 2016; Сіданіч, 2013; Хриков, 2018):

1) ознайомитися з принципами, методами, інструментарієм наукової та дослідницької роботи;

2) приймати участь в науковому житті вузу (написання статей, тез доповідей, наукових робіт), що публікуються в різних наукових виданнях;

3) розвивати свої творчі здібності, виступаючи на наукових конгресах та конференціях, присвячених дослідженню найактуальніших питань розвитку медицини;

4) брати участь в проведенні «круглих столів», дебатів, де обговорюються актуальні проблеми сучасної медицини;

5) застосовувати набутий досвід дослідницької роботи в процесі навчання.

Участь в засіданнях гуртка допомагає студентам визначитись з темами власних наукових досліджень під керівництвом викладача кафедри та успішно представляти результати цих досліджень у вигляді оформлених наукових тез чи статей на студентських наукових конференціях, конгресах та інших заходах, здобуваючи призові місця. Невід'ємна участь гуртківців і в предметних університетських та всеукраїнських олімпіадах (Коломієць, 2016; Хатнюк, 2014).

Саме тому **метою даного дослідження** було питання вивчення організації та наукового досвіду студентського наукового гуртка на кафедрі патологічної фізіології при Івано-Франківському національному медичному університеті (ІФНМУ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Студентський науковий гурток на кафедрі патологічної фізіології при ІФНМУ почав працювати одразу після її організації в 1948 році, коли впродовж перших двох семестрів лекції з курсу патофізіології читав завідувач кафедри фармакології професор Ф.В. Ковшар.

З 1949 року під керівництвом першого завідувача кафедри патофізіології, професора Смика Михайла Михайловича, який її очолював до 1957 року, розпочалися ґрунтовні наукові дослідження, спрямовані на вивчення порушень функції печінки та обміну речовин при туберкульозі, до яких залучалися кращі студенти. З 1963 року під керівництвом професора, д.мед.н. Мінц Сари Мойсеївни, науковий напрямок кафедри і студентських досліджень був присвячений вивченню патогенезу нейрогенних дистрофій. Серед відомих науковців, які виконували науково-дослідні роботи у патофізіологічному гуртку або співпрацювали з юними вченими-гуртківцями, були

Є.М. Нейко – завідувач кафедри факультетської терапії (1972–2010), ректор Івано-Франківського медичного університету (1987–2010), академік АМН України, який у 1956–1959 роках навчався у аспірантурі при кафедрі патологічної фізіології, підготував і успішно захистив у 1961 році кандидатську дисертацію на тему: «Особливості реактивності організму при гострому перитоніті при поєднанні з кровотечею»; а також С.М. Генік – завідувач кафедри загальної хірургії університету (1983–2008), І.П. Герелюк, аспірант, асистент, доцент, керівник патофізіологічного студентського наукового гуртка, професор, завідувач кафедри патофізіології (1977–2000). Відомі вчені: академіки О.П. Резніков, С.М. Бутенко, проф. А.І. Потопальський, які були учнями С.М. Мінц. Виконали кандидатські дисертації доценти Н.О. Бабенко, О.Д. Дзюбак, Н.Г. Міхеєва та ін. Під керівництвом С.М. Мінц у 1968 році А. Гасаном здобуто Всесоюзну Медаль за кращу студентську наукову роботу ССРСР, працюючи у гуртку 4 роки, опублікував результати досліджень в журналі «Патологічна фізіологія і експериментальна терапія», розкрив значення порушення проникливості гістогематичного бар'єру серця в розвитку дистрофічного процесу.

За час завідування кафедрою з 1977 по 2000 роки проф. Герелюка Івана Павловича, наукові дослідження були спрямовані на вивчення патогенезу, лікування і профілактики стресу. Він започаткував вивчення ролі різних класів ліпідів і ліпідних медіаторів (простогландинів, ендопероксидів, аліфатичних перекисів) у патогенезі стресових ушкоджень серця, та вихід на вирішення загальнодержавної проблеми «Артеріальна гіпертонія, атеросклероз і ішемічна хвороба». Розробка нового напрямку проходила одночасно з реорганізацією радіонуклідної лабораторії, впровадженням тонкошарової і колоночної хроматографії, розробкою нового триіндикаторного методу вивчення коронарного кровообігу і проникності капілярів, гістоавторадіографії і поляризаційної мікроскопії. Заняття наукового гуртка проводили і проводять провідні викладачі кафедри, котрі мають досвід викладацької та наукової роботи. Кожен співробітник кафедри здійснює керівництво студентськими науковими роботами.

Ще однією яскравою постаттю історії патофізіологічного студентського наукового гуртка

у 1970-х роках була Лариса Денисюк (зараз проф. Л.Є. Ковальчук, завідувач кафедри медичної біології та медичної генетики), яка працювала в гуртку 4 роки і оволоділа методами радіоізотопної індикації, визначення ДНК, РНК у тканинах. З'ясувала роль блукаючого нерва в трофічному забезпеченні серцевого м'яза при компенсаторній гіперфункції серця. У 1970 році під керівництвом проф. І.П. Герелюка Лариса Денисюк, Ігор Симків, Володимир Чернюшок та Костянтин Чурпій здобули Всесоюзну медаль ССРСР за кращу студентську наукову роботу. Олена Вороніна вивчала проникність гістогематичного бар'єру серця при тепловому стресі та презентувала на конференції СНТ. Вивченням впливу гідрокортизону на обмін глікогену в серцевому м'язі в онтогенетичному аспекті займалась Н. Король. Окрім того, проблематика «Стресу» і його роль в патології обговорювалась на симпозиумах, а ініціатором однієї з найцікавіших дискусій виступив І. Вакалюк, І. Новоземцева та голова СНТ В. Стефанюк. Активним гуртківцем і учасником багатьох конференцій і наукових з'їздів був Д.В. Семенів (зараз професор, зав. каф. організації та економіки фармації і технології ліків). Всі ці студенти були ентузіастами, які швидко опанували основи лабораторної і експериментальної практики. Пізніше багато із них зв'язали свою долю з науковою діяльністю, і гуртківський досвід зіграв для них роль трампліна, з якого почалася їх творча біографія.

Керівниками патофізіологічного студентського наукового гуртка в 1977–1984 роках була доц. О.Д. Дзюбак, у 1985–1994 роках доц. Б.І. Ваняєв, а потім у 1995–2008 доц. Н.Г. Міхеєва. На кафедрі було детально опрацьовано методику радіоімунного аналізу, що дало можливість широко залучати у наукові дослідження поряд із співробітниками теоретичних і клінічних кафедр нашого університету студентів-гуртківців. У радіонуклідній лабораторії кафедри виконали фрагменти докторських дисертацій професори М.Г. Шевчук, В.Л. Зеляк, С.Т. Дзюбак, Б.В. Грицуляк, Б.В. Шутка, Л.Є. Ковальчук, Л.В. Глушко, І.В. Мазепа, Я.С. Гудивок, М.І. Пустовойт, С.Я. Орнат, М.А. Оринчак, П.В. Бигар, В.І. Герелюк, Ю.І. Бондаренко (Тернопіль), В.К. Григоренко (Полтава), Р.В. Косуба (Чернівці).

З 2001 по 2007 рік, під керівництвом професора Левицького Володимира Андрійовича наукові дослідження, як молодими науков-

цями кафедри, так і гуртківцями були пов'язані з вивченням ендотеліальної дисфункції під впливом гіперхолестеринемії, емоційно-больового стресу, фізичних навантажень різної інтенсивності та артеріальної гіпертензії.

Тривалий час старостою гуртка був О. Тхорівський, який працював асистентом кафедри травматології ІФНМУ, зараз працює травматологом в Польщі. Студентські роботи широко представлені на різного рівня медичних конгресах і конференціях студентів та молодих вчених. Сергій Кривич, здобув III місце на 72-й Міжвузівській студентській науковій конференції за фахом «Ендокринологія» (2003). Зараз працює в інституті Планка у Німеччині і вивчає проблеми ДНК, РНК. За зайняте II місце та активну участь у Всеукраїнській конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми клінічної, експериментальної, профілактичної медицини та стоматології», 65 Підсумкова конференція СНТ ім. М.Д. Довгялло нагороджені А.А. Побігун (2005–2009 рр. – асистент каф. патофізіології) та В.В. Васильчук (асистент кафедри фармакології, далі спортивної медицини ІФНМУ).

У 2004 році студентський науковий гурток патофізіології під керівництвом доц. Н.Г. Міхєвої був нагороджений грамотою в конкурсі «Найкращий науковий гурток Івано-Франківської державної медичної академії». Окрім того на 73-й Міжвузівській студентській науковій конференції за фахом «Експериментальна медицина» (2004) зайняли II місце С. Гедзик та Я. Колінко (асистент кафедри патофізіології 2006–2007 рр., зараз працює у провідній науково-дослідній лабораторії в Чеській Республіці над проблемами цукрового діабету), а III місце посіла В.В. Волобуєва, зараз є одним з найкращих хірургів у м. Новоград-Волинський. У секції «Внутрішня медицина» I місце зайняла ще одна активна дослідниця та учасниця патофізіологічного гуртка М.Р. Герасимчук (зараз к. мед. н. доцент каф. патофізіології, керівник СНГ з 2009 р., зараз працює в медичному університеті Канади). У 2005 р. на 74-й Міжвузівській студентській науковій конф. «Працюємо, творимо, презентуємо» перемогли у секції «Експериментальна медицина» А. Побігун, Г. Шабат (зараз к. мед. н., хірург ОКЛ м. Івано-Франківська та асистент каф. хірургії ІФНМУ, а з 2014 р. співробітник Instytut de Recherchecon-

treles Cancersdel'Appareil Digestif/ Research Institut eagainst Digestive Cancer, Франція), С. Невгод (зараз працює лікарем у Великій Британії).

На 76-й Міжвузівській студентській науковій конференції «Працюємо, творимо, презентуємо» у секції «Експериментальна медицина» (2007 р.) під керівництвом проф. В.А. Левицького та проф. Л.М. Зайця зайняла I місце І.Б. Кремінська (зараз к.мед.н., доцент кафедри патологічної фізіології), під керівництвом доц. Н.Г. Міхєвої та асист. А.А. Побігуна зайняв II місце А. Процик (зараз асистент кафедри інфекційних хвороб та епідеміології), а під керівництвом асист. М.Р. Герасимчук III місце зайняла А.І. Угорчак. Окрім того Р. Фіщук (зараз Project Coordinationy Canada Ukraine Foundation та CEO &Foundery Навчально-практичному Центрі Слуху) та В. Тенюх активно працювали над проблемою змін фосфорно-кальцієвого гомеостазу в розвитку артеріальної кальцифікації за умов хронічної ниркової недостатності.

З 2007 року завідувачем кафедри патологічної фізіології став професор Заяць Любомир Мирославович. Науково-дослідницька робота у СНГ кафедри спрямувалась на вивчення проблем морфофункціональних змін у легенях при дії екзо- та ендогенних факторів.

З 2009–2014 рр. керівником СНГ на кафедрі патофізіології була к.мед.н., доц. М.Р. Герасимчук. Під керівництвом проф. Зайця Л.М. та асистента Голотюк Л.Є. студент Довгий Я.Є. проводив дослідження на тему «Морфофункціональні особливості альвеолоцитів II типу при гострому L-аргініновому експериментальному панкреатиті», які були успішно представлені на 78-й Міжвузівській науковій конференції «Працюємо, творимо, презентуємо» (2009, м. Івано-Франківськ) і на студентському науковому конгресі у м. Вінниця і здобув II місце. У 2010 році на міжнародній конференції студентів та молодих вчених нагороджений дипломом за зайняте I місце. Я. Довгий отримав Диплом за перемогу у конкурсі стипендіальної програми Фонду В.Пінчука «Завтра.іа», науковий напрям-медицина.

З 2009 року та протягом 4-х років старостою гуртка на кафедрі патофізіології був С. Гірний (зараз лікар-хірург, Польща). Працювали з однокурсниками М. Дросиком (зараз лікар-рентгенолог), Груй В., Данилюк Х., Томином В., В. Ананевичем та колегами зі старших курсів Н. Пронь, Д. Нагірняком. З часом до цієї групи

молодих науковців долучались О. Кольцов, А. Лабчук, Н. Варнава, В. Свистак, М. Токар, Д. Стрільчук, І. Карапутна, Н. Заяць, І. Твердохліб. Данилюк Х. нагороджена дипломом за зайняте І місце на 80-ій ювілейній науково-практичній конвенції студентів і молодих вчених за участю міжнародних спеціалістів «Працюємо, творимо, презентуємо» (2011, м. Івано-Франківськ) та за ІІ місце на Всеукраїнській Науково-Практичній конференції та «XV-му міжнародному медичному Конгресі студентів та молодих вчених», (м. Тернопіль, 2011 р). Водославська Н.Ю. та Гірний С.О. нагороджені дипломом І ступеня за кращу наукову роботу у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук 2011/2012 н.р. у галузі «Теоретична медицина» (м. Івано-Франківськ, 2012). У 2013–2015 Н. Варнава (зараз студент Ягелонського університету, Польща) разом зі своїми колегами Д. Стрільчуком, Ю. Козубаш плідно працювали над оцінкою показників оксидантного та антиоксидантного стану за умов гострої хірургічної патології черевної порожнини, щитоподібної залози та при фізичному навантаженні. Заяць Н.Л., Свистак В.Д., представляли роботу «Зміни гемодинаміки мікроциркуляционного русла легень при перитоніті» у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з природничих, технічних і Гуманітарних наук 2013/2014 н.р. у галузі «Теоретична медицина», Івано-Франківськ, 2014). Досягненнями гуртка було те, що староста Патолофізіологічного СНГ Заяць Н.Л. стажувався у Suburban Surgery Center, м. Чикаго, США та отримав найвищі рекомендації. Брав участь у програмі ERASMUS, в рамках якої успішно навчався в університеті м. Дебрецен, Угорщина. Крім того, Заяць Н. блискуче представив результати проведених разом з асист. Свистак О.Д. досліджень на тему: «Ultrastructural changes of lungs hemomicrocirculation in experimental diabetic rats after chronic stress» на 16th international Congress of medical scientist or students & young doctors.

У 2015–2017 рр. доцент кафедри Яцишин З.М. разом з групою студентів-медиків (Варунків С., Онисько І.З., Балюк І.О., Скрипник Т.І., Герот М.І., Калин Я.Р., Давиденко О.В.) розпочав активне наукове дослідження морфологічного стану сідничного нерва при де- і регенерації на фоні його лазерного

опромінення. Результати досліджень блискуче представлені та оцінені: диплом І ступеня – Онисько І.З., Балюк І.О., Скрипник Т.І., Герот М.І., Калин Я.Р., Давиденко О.В. за кращу усну доповідь на 86-ій науково-практичній конференції студентів та молодих вчених із міжнародною участю «Інновації в медицині» (Івано Франківськ, 2017); диплом ІІ ступеня – ХХІ міжнародному медичному конгресі студентів і молодих вчених (Тернопіль, 2017); диплом переможця ІІІ ступеня – за доповідь у секції патологічна фізіологія на ХІV міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Перший крок в науку – 2017» (Вінниця, 2017).

Ще однією цікавою сторінкою в історії роботи патофізіологічного гуртка є участь студентів факультету підготовки іноземних громадян. Іноземні студенти усіх спеціальностей завжди з великим ентузіазмом долучаються до експериментальних досліджень, активно співпрацюють разом з українськими майбутніми лікарями. Так, одними з перших гуртківців-іноземців були студенти з Болгарії: Енчев Олександр (зараз лікар-стоматолог в Хасково, Болгарія) разом з асистентом А.А. Побігуном у 2006–2009 роках моделював гостру ниркову недостатність і вивчав проблеми склерозу Монкеберга. Дуральов Муса (лікар хірургічного відділення МБАЛ «Здраве» гр. Велинград, Болгарія), Крістіан Дачев (лікар стоматолог, Карджалі, Болгарія), Айша Бобева (лікар-невропатолог у Велинград, Болгарія) та Елевте-ров Рафаїл (лікар-отоларинголог, Бургас, Болгарія) гуртом працювали над проблемами перитоніту та вивчали маркери легеневого ушкодження. Malgorzata Anna Krukowska (лікар у Ostrow, Польща), яка працювала над проблемами перитоніту і сепсису. Результати досліджень були блискуче представлені на: 78-й міжвузівській науковій конференції студентів та молодих вчених «Працюємо, творимо, презентуємо» (Івано Франківськ, 2010). Виступала з доповіддю «Sepsis Management: Old and New Outlooks» на Міжнародному медичному конгресі у Каїрі, Єгипет (лютий, 2010); брала участь у Літній школі «Регенеративної медицини» організованої HelMSICAthens (Афіни, Греція, 2010). У 2012 році у гуртку почали працювати ряд завяз-тих студентів іноземців: Francis E. Ezech (Нігерія), Mohammed Mohsin (Ірак) та Prashant Kumar Prusty (Індія), які достойно представили результати своїх досліджень на Warsaw International Medical

Congress for Young Scientists (Poland, 2013). Вже будучи студентом 6 курсу, Francis E. Ezech (зараз лікар-інтерн у Лондоні), блискуче виступив з доповіддю «Evaluation of phagocyteactivity disorders of neutrophilsin lunginjury dueacute peritonitis» на Leiden International Medical Student Conference «Keytothefuture».

Окрім експериментальної роботи на патофізіологічному гуртку організуються вікторини та олімпіади як між українськими, так і студентами факультету підготовки іноземних громадян з патологічної фізіології. В останні роки ці «розумові» змагання часто є значно популярнішими. Такі завдання спрямовані на зацікавлення майбутніх лікарів у вивченні механізмів розвитку тих чи інших патологічних станів, розглядаються клінічні випадки, які вимагають теоретичного обґрунтування.

На сьогоднішній день у гуртку активно працюють такі студенти, як: Прийма М, Панюта

М.М., Бойчук Ю.Р., Писар А.М., Голдишук С.Ю., Демянчук П.Р., Шевченко М.Ю., Дебенко С.В., Гафійчук Х., Волошинович Є., Валовіна Н., Онищук О., а також продовжують працювати і старшокурсники: Янків В., Юрків М. та інші. Ми залучаємо в роботу активних студентів і девізом його, як і завжди залишається: «Працюємо не на кількість, а на якість!»

Висновки і перспективи подальших досліджень. Діяльність у гуртку стимулює у студентів жагу до нових знань, мотивує до вивчення сучасних підходів вирішення клінічних задач, а також закладає основи здорової конкуренції. На сьогоднішній день при дистанційному навчанні у медичних вузах робота студентського гуртка значно утруднюється при проведенні експериментальних досліджень та живого спілкування між гуртківцями. Подальшою метою є вивчення особливостей та методів діяльності гуртка в даних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніщенко О. Тренди освіти дорослих: реалії та перспективи. *Науковий вісник Мелітопольського педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького. Серія : Педагогіка.* 2015; 1:155–160.
2. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2015; 4:19–21.
3. Калашнікова Л. М, Жерновникова О. А. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях : навчальний посібник. 2016:260.
4. Коломієць А. М. Сучасні методологічні підходи в організації вищої педагогічної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2016; 3:47–52.
5. Коротун ОВ. Методологічні засади змішаного навчання в умовах вищої освіти. *Інформаційні технології в освіті.* 2016; 3:117–129.
6. Пасмор Ю. В. Сучасні проблеми цифровізації в інноваційному суспільстві. *Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років* : зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу. 2020:78–84.
7. Сіданіч ІЛ. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді. *Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”.* 2013; 23:233–241.
8. Хатнюк НС. Ділова та рольова гра як метод активного навчання: прикладний аспект. *Освіта.* 2014; 7:38–45.
9. Хриков ЄМ. Методологія педагогічного дослідження : монографія. 2018:294.
10. Шевченко ГП. Виховання – процес людинотворчості, культуротворчості, духотворчості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2015; 3(66):288–299.

REFERENCES:

1. Anishhenko O. (2015) Trendy` osvity` dorosly`x: realiyi ta perspekty`vy`. [Trends in adult education: realities and prospects]. Scientific Bulletin of the Melitopol Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky. Series : Pedagogy, vol. 1, no. 3, p. 155–160.
2. By`strova YuV. (2015). Innovacijni metody` navchannya u vy`shhij shkoli. [Innovative methods of learning in higher education]. Scientific Bulletin of Kherson State University, vol. 4, p. 19–21.
3. Kalashnikova LM, Zhernovny`kova OA. (2016). Pedagogika vy`shhoyi shkoly` u sxemax i tably`cyax: navchal`ny`j posibny`k. [Higher school pedagogy in diagrams and tables: a study guide]. KiiV (in Ukrainian), pp. 260.
4. Kolomiyecz` AM. (2016). Suchasni metodologichni pidxody` v organizaciyi vy`shhoyi pedagogichnoyi osvity`. [Modern methodological approaches in the organization of higher pedagogical education]. Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskyi, vol. 3, pp. 47–52.
5. Korotun OV. (2016). Metodologichni zasady` zmishanogo navchannya v umovax vy`shhoyi osvity`. [Methodological principles of blended learning in conditions of higher education]. Information technologies in education, vol. 3, pp. 117–129.

6. Pasmor YuV. (2020). Suchasni problemy` cy`frovizaciyi v innovacijnomu suspil`stvi. [Modern problems of digitalization in an innovative society]. Strategiyi rozvy`tku Xarkivs`koyi oblasti na period 2021–2027 rokiv: zb. nauk. pr. za materialamy` kruglogo stolu. [Development strategies of the Kharkiv region for the period 2021–2027: coll. of science according to the materials of the round table]. Kiiv, pp. 78–84.

7. Sidanich IL. (2013). Aktual`ni problemy` duxovno-moral`nogo vy`xovannya students`koyi molodi. [Actual problems of spiritual and moral education of student youth. Proceedings]. Seriya "Psy`xologiya i pedagogika". Series "Psychology and pedagogy". Kiiv23, pp. 233–241.

8. Xatnyuk NS. (2014). Dilova ta rol`ova gra yak metod akty`vnogo navchannya: pry`kladny`j aspekt. [Business and role play as a method of active learning: applied aspect]. Osvita. [Education]. pp. 38–45.

9. Xry`kov YeM. (2018). Metodologiya pedagogichnogo doslidzhennya: monografiya. [Methodology of pedagogical research: monograph]. Kiiv, pp. 294.

10. Shevchenko GP. (2015). Vy`xovannya – proces lyudy`notvorchosti, kul`turotvorchosti, duxotvorchosti. [Education is a process of human creation, cultural creation, spiritual creation]. Personal spirituality: methodology, theory and practice, vol. 3, no 66, pp. 288–299.

УДК 616-071+616.13-004.6+616.717+616-07

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.22>

Ірина КРЕМІНСЬКА

кандидат медичних наук, доцент кафедри патофізіології, Івано-Франківський національний медичний університет, вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0002-6735-3922

Любомир ЗАЯЦЬ

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри патофізіології, Івано-Франківський національний медичний університет, вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0003-3265-1273

Зіновій ЯЩИШИН

кандидат медичних наук, доцент кафедри патофізіології, Івано-Франківський національний медичний університет, вул. Галицька, 2, Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0001-8672-1797

Бібліографічний опис статті: Кремінська, І., Заяць, Л., Ящишин З. (2022). Окремі проблемні аспекти викладання патофізіології на медичному факультеті на основі кредитно-модульної системи організації навчання. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 142–146, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.22>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ПАТОФІЗІОЛОГІЇ НА МЕДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ НА ОСНОВІ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Болонський процес – це процес, який об'єднує освітні системи різних країн Європи в єдині критерії та стандарти.

Основна мета полягає в консолідації зусиль освітньої та наукової громадськості і підвищення престижу та конкурентноспроможності європейської освіти у світовому просторі. Однозначне ставлення до впровадження Болонського процесу в Україні сформулювати важко, тому що складно знайти «золоту середину» між двома протилежними точками зору, але входження нашої держави до цього процесу є незаперечним фактом і тому одним із головних наших завдань є адаптація навчальної системи та студентів до нових вимог. Треба чітко визначити, з якими внутрішніми перетвореннями ми ввійдемо до Болонського процесу, що нам потрібно відкинути, а що прийняти до своєї національної системи освіти від європейських стандартів.

Підготовка висококваліфікованих спеціалістів медичними вузами України є надзвичайно актуальною загальнодержавною проблемою. Безумовно, набуті в вищому навчальному закладі знання і вміння – це лише той фундамент, на якому кожний самостійно буде зводити храм індивідуальної професійної майстерності, храм, що буде розбудовуватись впродовж усього життя за умов постійного оновлення знань і перетворення їх у навички та вміння.

У статті викладено особливості викладання патофізіології студентам третього курсу медичного факультету Івано-Франківського національного медичного університету в умовах кредитно-модульної системи. Викладачами кафедри використовуються стандартизовані критерії оцінювання, алгоритми описування ходу практичної роботи, ситуаційних задач, що забезпечує об'єктивність оцінювання та диференціацію рівня знань студентів. Наведене обґрунтування використання методів активного навчання, окреслені переваги у навчанні даної дисципліни на кафедрі та проблеми, над якими потрібно працювати.

Ключові слова: медичний університет, патофізіологія, Болонський процес, кредитно-модульна система, проблеми, якість освіти.

Iryna KREMINSKA

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Pathophysiology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0002-6735-3922

Liubomyr ZAIATS

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Pathophysiology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0003-3265-1273

Zinovii YASHCHYSHYN

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Pathophysiology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Halytska str., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0001-8672-1797

To cite this article: Kreminska, I.; Zaiats, L.; Yashchyshyn, Z. (2022) Okremi problemni aspekty vykladannia patofiziologii na medychnomu fakulteti na osnovi kredytno-modulnoi systemy orhanizatsii navchannia [Certain problem aspects of teaching pathophysiology at the faculty of medicine based on the credit-modular system of educational organization]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 142–146, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.22>

**CERTAIN PROBLEM ASPECTS OF TEACHING PATHOPHYSIOLOGY
AT THE FACULTY OF MEDICINE BASED ON THE CREDIT-MODULAR SYSTEM
OF EDUCATIONAL ORGANIZATION**

The Bologna process is a process that unites the educational systems of various European countries into uniform criteria and standards.

The main goal is to consolidate the efforts of the educational and scientific community and increase the prestige and competitiveness of European education in the world. It is difficult to formulate an unequivocal attitude to the implementation of the Bologna process in Ukraine because it is hard to find a "golden mean" between two opposing points of view, but the entry of our state into this process is an undeniable fact, and therefore one of our main tasks is the adaptation of the educational system and students to new requirements. It is necessary to determine with which internal transformations we will enter the Bologna process, what we need to reject, and what we need to accept into our national education system from European standards.

The training of highly qualified specialists by medical universities in Ukraine seems to be an urgent national problem. Undoubtedly, the knowledge and skills acquired at a higher educational institution are only the foundation on which everyone will independently build a temple of individual professional qualities, that will be upgraded throughout the life under the conditions of constant updating of knowledge and its transformation into skills and abilities.

The article describes the peculiarities of teaching pathophysiology to third-year students of the medical faculty of the Ivano-Frankivsk National Medical University in the conditions of the credit-module system.

The teachers of the department use standardized evaluation criteria and algorithms for describing the progress of practical work and situational tasks, which ensure the objectivity of evaluation and differentiation of students' knowledge levels. The justification for the use of active learning methods, outlined the advantages of teaching this discipline in the department and problems that need to be solved are presented.

Key words: *medical university, pathophysiology, Bologna process, credit-module system, problems, quality of education.*

Актуальність проблеми. Для сучасного розвитку національної вищої освіти характерні модернізація і реформування, спрямовані на приєднання до Болонського процесу з метою входження в Європейський освітній та науковий простір. Впровадження європейської системи освіти передбачає підвищення активності студентів, зростання вимог до якості викладання дисциплін, стимулювання і удосконалення процесів моніторингу за якістю освіти і оцінки засвоєння студентами освітньо-професійних програм, створення сучасного інформаційного і навчально-методичного забезпечення викладання кожної дисципліни, модернізацію матеріально-технічної бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щоб досягти конкретних результатів в сфері інтеграції у Болонський простір, Україна повинна виконати ряд вимог та умов, зокрема: впровадження сучасних стандартів викладання та оцінки знань студентів (кредитно-модульна система), широке використання Інтернету в навчальному процесі, впровадження дистанційного навчання і т.п., організація обміну студентами на етапі навчання між університетами різних європейських країн (Аніщенко, 2015; Гриньова, 2014; Калашнікова, 2016). Запровадження європейської кредитної системи сприятиме не лише підвищенню якості знань та вмій студентів, але

й прозорості української вищої освіти за кордоном, допоможе студентам та фахівцям, які отримали диплом про вищу освіту в Україні, працювати, продовжувати навчання та здійснювати дослідження у Європі (Бистрова, 2015; Коломієць, 2016; Ніколаєнко, 2006). Одним із найважливіших завдань, які стоять перед вищими навчальними закладами України, є підготовка лікарів згідно з кваліфікаційною характеристикою із належним рівнем знань та практичних вмінь та навичок (Тализін, 2006).

Саме тому метою даного дослідження було питання вивчення організації та наукового досвіду викладання патофізіології на кафедрі патофізіології при Івано-Франківському національному медичному університеті (ІФНМУ). Обмін досвідом, аналіз проблемних питань при викладанні дисципліни, вдосконалення навчально-методичного матеріалу, матеріально-технічної бази, наочного матеріалу для підвищення якості освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. З вересня 2007 року кафедра патофізіології ІФНМУ, як і однопрофільні кафедри України, перейшли на викладання дисципліни на медичному факультеті за кредитно-модульною системою. Кафедрою була проведена значна підготовча робота, яка складалася з написання всього комплексу навчально-методичної документації: розроблені нові робочі програми, створені нові методичні розробки для студентів і викладачів, для самостійної позааудиторної роботи студентів, розроблена велика кількість тестових завдань різного рівня складності, ситуаційних задач. Робочі програми, методичні розробки складені українською, російською та англійською мовами.

Робоча програма дисципліни структурована на два модулі: Модуль 1 – «Загальна нозологія» включає загальне вчення про хворобу, загальну етіологію, патогенез, типові патологічні процеси та типові порушення обміну речовин та Модуль 2 – «Патофізіологія органів і систем» включає вивчення етіо-патогенетичних механізмів розвитку основних захворювань всіх систем організму. Всього на предмет виділяється годин, з них 30 годин-лекції, 70 годин – практичні заняття, 80 годин – самостійна робота студентів.

Достатній досвід роботи за новою кредитно-модульною системою і достатній для форму-

лювання певних висновків викладання патофізіології, дозволяє окреслити певні переваги і разом з тим недоліки.

Систематична підготовка до занять, клінічне мислення, заохочення студентів до навчання шляхом надання їм додаткових балів за участь у студентських наукових конференціях, олімпіадах (Пасмор, 2020, Сіданіч, 2013; Хатнюк, 2014). Сучасна освітня технологія передбачає поєднання активних форм навчання із самостійним засвоєнням матеріалу. Самостійна позааудиторна робота, кількість годин якої зростає, безумовно, вчить працювати з літературними джерелами, розширює світогляд майбутнього лікаря, але самостійно навчитися лікарській справі неможливо, тому і не може така велика кількість годин виноситись на самостійну позааудиторну роботу.

Творчо треба підходити і до запропонованих нових технологій. Не можна контроль знань студентів звести тільки до тестового контролю.

Це дозволило дещо покращити як кількісні, так і якісні показники вірних відповідей за умови, якщо студенти сумлінно та систематично займалися підготовкою до занять та опрацьовували навчальний матеріал. Для забезпечення мотивації навчання, підвищення зацікавленості студентів у засвоєнні певного матеріалу широко застосовуються максимально наближені до клінічних ситуаційні задачі, що вчать студентів логічно мислити.

Покращення успішності студентів потребує урізноманітнення методичного забезпечення практичних занять та лекцій: більше використовувати наочність (таблиці, слайди, мультимедійні презентації, навчальні відеофільми). Лекції по-можливості, важливо читати у вигляді дискусій, щоб студенти не тільки слухали, але й брали активну участь в обговоренні теми, що збільшує кількість зацікавлених осіб в аудиторії. В той же час лекції з патофізіології повинні мати проблемний характер. А основне, кількість лекцій суттєво зменшена з 40 год до 30 год, що не дозволяє студентам отримати від лекторів дані щодо останніх наукових досягнень, у виборі того важливого матеріалу, який необхідний для засвоєння студентами, а останнім часом лекції переведені тільки в онлайн-режим. Це не дає можливості «живого, очного» спілкування зі студентами. Практичні заняття побудовані на усному опитуванні теоретичного матеріалу,

який тісно переплітається з клінічними прикладами, ситуаційними задачами. Практичне питання у вигляді перегляду навчальних відеофільмів дозволяє не лише механічно запам'ятати теоретичний матеріал, а проаналізувати та систематизувати цілісне бачення патологій різних систем організму. Кожного дня на протязі робочого тижня в післяурочний час студенти мають можливість отримати консультації по темах, по незрозумілих для них теоретичних та практичних питаннях. Підсумкове оцінювання у вигляді модульного контролю 4 години в кінці кожного семестру мало на меті визначити наскільки студент досяг цілей навчальної програми.

Вважаємо доцільним зменшити кількість студентів в групах з 15-16 студентів до 10, оскільки засвоєння матеріалу відбувається в процесі повторення основних визначень, класифікацій, термінів, аналізу найбільш важливих проявів захворювань, причин та механізмів їх розвитку. Часто це потребує багаторазового опитування студентів, що стимулює їх систематично готуватися до практичних занять, покращує якість відповідей. Це питання гостро акцентується при дистанційному навчанні, що значно погіршує якість навчання.

Метою кредитно-модульної системи є підвищення конкурентно-спроможності на основі підвищення якості. При цьому слід пам'ятати, що основою для забезпечення конкурентно-спроможності є матеріально-технічне забезпечення і правильний підбір студентів для

навчання. Підвищення якості безпосередньо пов'язано з досить відповідальним підбором кваліфікованого педагогічного колективу. І, звичайно, навантаження на педагога 900 годин в рік є надзвичайно великим, для того, щоб можна було притримуватися всіх принципів Болонської декларації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Все це не дасть ніякого результату без свідомого ставлення до науки. Мислення, яке панує серед студентів про те, що не всі знання, отримані під час навчання, потрібні будуть їм у майбутньому та використовуватимуться у практичній діяльності є недалекоглядним. Наше завдання полягає в тому, щоб переконати студентів, що тільки ґрунтовне, систематичне вивчення теоретичних і практичних дисциплін медицини дасть хороший результат в комплексному всебічному діагностуванні, лікуванні, наданні невідкладної медичної допомоги хворим. Хороше уміння володіти тільки практичними навиками ще не є запорукою всесторонньоорієнтованого спеціаліста-медика. Адже розвиток теоретичної медицини завжди випереджав і випереджає досягнення лікарської практики, однак і раніше, і сьогодні він є підґрунтям для подальшого удосконалення лікарської діяльності

Наша система освіти завжди вважалася однією з найкращих у світі, тому треба зберегти все краще від десятиріччями апробованої системи підготовки спеціалістів-медиків, яка довела свою високу ефективність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніщенко О. Тренди освіти дорослих: реалії та перспективи. *Науковий вісник Мелітопольського педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка.* 2015; 1:155-160.
2. Гриньова В. М. Про співвідношення понять професіоналізм, професійна культура, професійна компетентність, професійна підготовка. *Педагогіка та психологія.* 2014; 45:74-84.
3. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2015; 4:19-21.
4. Калашнікова Л. М., Жерновникова О. А. Педагогіка вищої школи у схемах і таблицях: навчальний посібник. 2016: 260.
5. Коломієць А. М. Сучасні методологічні підходи в організації вищої педагогічної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2016; 3: 47-52.
6. Ніколаєнко С. Якість вищої освіти в Україні: погляд у майбутнє. *Вища школа.* 2006; 2:3-22.
7. Пасмор Ю. В. Сучасні проблеми цифровізації в інноваційному суспільстві. *Стратегії розвитку Харківської області на період 2021-2027 років: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу.* 2020: 78-84.
8. Сіданіч І. Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка».* 2013; 23: 233-241.
9. Талізін М. Проблеми якості освіти. К.: Наукова думка, 2006; 112.
10. Хатнюк Н. С. Ділова та рольова гра як метод активного навчання: прикладний аспект. *Освіта.* 2014; 7: 38-45.

REFERENCES:

1. Anishhenko O. (2015) Trendy` osvity` dorosly`x: realiyi ta perspekty`vy`. [Trends in adult education: realities and prospects]. *Scientific Bulletin of the Melitopol Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky. Series : Pedagogy*, vol. 1, no. 3, p. 155–160.
2. Hrynova V. M. (2014) Pro spivvidnoshennia poniat profesionalizm, profesiina kultura, profesiina kompetentnist, profesiina pidhotovka. [About the relationship between the concepts of professionalism, professional culture, professional competence, and professional training]. *Pedagogy and psychology*, no. 45, pp. 74–84.
3. By`strova Yu. V. (2015). Innovacijni metody` navchannya u vy`shnij shkoli. [Innovative methods of learning in higher education]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 4, p. 19–21.
4. Kalashnikova L. M., Zhernovny`kova O. A. (2016). Pedagogika vy`shhoyi shkoly` u sxemax i tably`cyax : navchal`ny`j posibny`k. [Higher school pedagogy in diagrams and tables: a study guide]. Kiiiv (in Ukrainian), pp. 260.
5. Kolomiyecz` A. M. (2016). Suchasni metodologichni pidxody` v organizaciyi vy`shhoyi pedagogichnoyi osvity`. [Modern methodological approaches in the organization of higher pedagogical education]. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy*, vol. 3, pp.47–52.
6. Nikolaienko S. (2006) Yakist vyshchoi osvity v Ukraini: pohliad u maibutnie. [The quality of higher education in Ukraine: a look into the future. High school]. *Vyshcha shkola*, vol. 2, no. 3, pp. 22.
7. Pasmor Yu. V. (2020). Suchasni problemy` cy`frovizaciyi v innovacijnomu suspil`stvi. [Modern problems of digitalization in an innovative society]. *Strategiyi rozvy`tku Xarkivs`koyi oblasti na period 2021–2027 rokiv : zb. nauk. pr. za materialamy` kruglogo stolu*. [Development strategies of the Kharkiv region for the period 2021–2027: coll. of science according to the materials of the round table]. Kiiiv, pp. 78–84.
8. Sidanich IL. (2013). Aktual`ni problemy` duxovno-moral`nogo vy`xovannya students`koyi molodi. [Actual problems of spiritual and moral education of student youth. Proceedings]. *Seriya "Psy`xologiya i pedagogika". Series "Psychology and pedagogy"*. Kiiiv23, pp. 233–241.
9. Talyzin M. (2006) Problemy yakosti osvity. [Problems of the quality of education] K. : Naukova dumka. (in Ukrainian).
10. Xatnyuk N. S. (2014). Dilova ta rol`ova gra yak metod akty`vnogo navchannya: pry`kladny`j aspekt. [Business and role play as a method of active learning: applied aspect]. *Osvita*. [Education]. pp. 38–45.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.23>

Тетяна ПОТАПЧУК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0003-1680-6976

Ігор БАЙ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76000

ORCID: 0000-0002-5680-0694

Петро КУЗЕНКО

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації, Навчально-науковий Інститут мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, вул. Сахарова, 34А, м. Івано-Франківськ, Україна, 76014

ORCID: 0000-0003-4384-7650

Бібліографічний опис статті: Потапчук, Т., Бай, І., Кузенко, П. (2022) Аналіз стану сформованості естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 147–153, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.23>

АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Проблема формування естетичної культури студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей – майбутніх педагогів відноситься до числа найбільш актуальних в сучасній педагогічній науці. Естетична вихованість педагога, його професійна компетенція в цій області є важливим фактором підвищення рівня духовно-естетичного розвитку підростаючого покоління.

У статті подано констатувальний етап педагогічного експерименту з формування естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва. З'ясовано, що процес формування естетичної культури особистості відбувається через організовані та самостійні випадкові зустрічі з творами мистецтва. Через постійний контакт людини з мистецтвом стає можливим зростання художньо-естетичної потреби, а вагомим показником її розвитку є обсяг часу, приділений саме мистецтву. Розкрито мотиви, які зумовлюють студентів займатися художньою діяльністю, ми попросили їх вибрати три основні мотиви із запропонованих варіантів і розташувати їх за рейтингом. Було встановлено, що кожна культурна епоха має своїх культурних діячів, філософів, відомих музикантів, письменників, художників, що розбудували естетичні теорії, поняття, внесли значний доробок у розвиток культури та мистецтва. Тому важливо, які культурні епохи, діячі мистецтва та мистецькі напрямки й течії відомі студентам. Це дасть змогу визначити, на якому рівні сформований художньо-естетичний кругозір студентів на певному етапі.

Зазначено, що істотне значення в розвитку естетичної культури студентів має здатність до логічного оперування естетичними категоріями. Серед основних парних естетичних категорій виокремлюють прекрасне і потворне, піднесене та низьке, трагічне й комічне тощо.

Ключові слова: естетична культура, студенти педагогічних та мистецьких спеціальностей, образотворче мистецтво, діагностичні методики.

Tetyana POTAPCHUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Theory and Methods Preschool and Special Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0003-1680-6976

Ihor BAI

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Professional Methods and Technologies of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

ORCID: 0000-0002-5680-0694

Petro KUZENKO

Candidate of Art History, Associate Professor at the Department of Fine and Decorative Arts and Restoration, Educational and Scientific Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Sakharova str., 34A, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76014

ORCID: 0000-0003-4384-7650

To cite this article: Potapchuk, T., Bai, I., Kuzenko, P. (2022). Analiz stanu sformovanosti estetychnoi kultury u studentiv pedahohichnykh ta mystetskykh spetsialnostei zasobamy obrazotvorchoho mystetstva [Analysis of the state of formation of aesthetic culture in students of pedagogical and artistic specialties by means of fine arts]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 147–153, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.23>

ANALYSIS OF THE STATE OF FORMATION OF AESTHETIC CULTURE IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL AND ARTISTIC SPECIALTIES BY MEANS OF FINE ARTS

The problem of formation of aesthetic culture of students of pedagogical and artistic specialties – future educators is one of the most relevant in modern pedagogical science. The aesthetic education of the teacher, his professional competence in this area is an important factor in improving the level of spiritual and aesthetic development of the younger generation.

The article presents the ascending stage of the pedagogical experiment on the formation of aesthetic culture in students of pedagogical and artistic specialties by means of fine arts. It has been found that the process of forming aesthetic personality culture is due to organized and independent random meetings with works of art. Due to the constant contact of a person with art, it is possible to increase an artistic and aesthetic need, and a significant indicator of its development is the amount of time devoted to the art. The motives that lead students to artistic activity are revealed, we asked them to choose three main motives from the proposed options and place them in the rating. It was found that each cultural era has its cultural figures, philosophers, well-known musicians, writers, artists who have built aesthetic theories, concepts, made considerable achievements in the development of culture and art. Therefore, it is important what cultural epochs, art figures and artistic directions and currents are known to students. This will determine at what level the artistic and aesthetic outlook of students is formed at a certain stage.

It is noted that the ability to logically operate aesthetic categories is essential in the development of aesthetic culture of students. Among the main paired aesthetic categories are beautiful and ugly, sublime and low, tragic and comic, etc.

Key words: *aesthetic culture, students of pedagogical and artistic specialties, fine arts, diagnostic techniques.*

Постановка проблеми. Органічною частиною культури людства можна назвати саме естетичну культуру. Проблема естетичної культури особистості вже давно привертає увагу науковців та має важливе значення естетичної культури у професійній діяльності студентів педагогічних спеціальностей, а також спричинило появу численних психологічних, педагогічних досліджень, присвячених її вивченню (Нечепоренко М., 2005; Сідорова І., 2012).

Тому сьогодні роль виховання саме духовних пріоритетів студентів значно зростає. Мова йде про підвищення розвитку естетичних смаків і потреб, прагнення до творчої самореалізації особистості, про престижність таких ціннісних орієнтацій, як естетичний розвиток

та духовне самовдосконалення, художня творчість, краса природи й мистецтва (Зайцева І., 2001).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У розкритті нашого дослідження цінними є праці науковців, що присвячені: зв'язку між естетичним вихованням і формуванням культури особистості (І. Зязюн, Н. Миропольська, Г. Шевченко); формуванню естетичної культури в аксіологічному, діяльнісному, особистісному аспектах (А. Столяренко, І. Харламов); змісту естетичної культури (А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький). Дослідники сьогодні виявляють науковий інтерес до формування естетичної культури студентів засобами мистецтв Л. Масол, Л. Побережна, О. Стащук

та в процесі різних видів творчої діяльності: естетичної (М. Нечепоренко, С. Мельничук), художньої (З. Гіптерс, І. Сідорова), музичної (Б. Брилін, Л. Хлебнікова).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – на основі теоретичного аналізу проблеми дослідження експериментально перевірити формування естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва

Відповідно до мети визначено таке завдання дослідження: на констатувальному етапі педагогічного експерименту перевірити сформованість естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва.

З метою діагностики потреби у спілкуванні з мистецтвом і прекрасним ми використали такі методи: бесіда, спостереження, опитування, анкетування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Задля виявлення стану сформованості естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва нами було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту.

Зміст програми цього етапу експерименту передбачав визначення експериментальної бази, добір діагностичних методик вивчення проблеми та за допомогою відповідних методів визначення рівнів сформованості естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва на основі виявлених критеріїв та показників.

До основних завдань констатувального етапу педагогічного експерименту належали такі: визначення критеріїв та рівнів сформованості естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва; з'ясування ступеня сформованості естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва; виявлення труднощів та проблем у формуванні естетичної культури у студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва.

Експериментальною базою дослідження було обрано: Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника. Учасниками експерименту стали студенти різних курсів педагогічного факультету та навчально-наукового Інституту мистецтв. Загалом експериментом було охоплено 221 особу, з них 215 студентів, 6 кураторів академічних груп. До експериментальних груп (ЕГ) увійшло 105 студентів, до контрольних (КГ) – 110 студентів.

Констатувальний етап дослідження, відповідно до його мети, був проведений в три етапи.

І етап було спрямовано на вивчення рівня сформованості емоційно-мотиваційного компонента естетичної культури студентів, а саме: потреби у спілкуванні з мистецтвом та прекрасним, емоційно-почуттєвого ставлення особистості до художніх і естетичних цінностей, естетичної свідомості (естетичні сприйняття, інтереси, смак, ідеали та естетична оцінка).

Для діагностики естетичної культури студентів на цьому етапі дослідження було використано відкриті (передбачає довільну відповідь на запитання), закриті (передбачає варіанти готових відповідей на вибір), напіввідкриті (передбачає вибір готової відповіді або власну відповідь), полярні (передбачає вибір однієї з відповідей назразок «так» чи «ні») анкети.

У відповідях під час анкетування студенти зазначають, що найчастіше (1 раз на тиждень) вони відвідують кінотеатр – 52,6 %, потім – дискотеки сучасної музики – 49,5 %, на концерти естрадних виконавців ходять 31,8 %. Рідко відвідують музеї – 10,3 %, філармонію – 6,2 % та театр – 0,7 % респондентів. Емпіричні дані, отримані нами, вказують на значну нерівномірність залучення до мистецтва.

Під час анкетування було з'ясовано, що вибір занять студенти окреслюють наступними мотивами: розважитися, відпочити – 68,5 %, реалізувати свій творчий потенціал – 61,3 %, спілкуватися в неформальному оточенні – 56,4 %. 49,1 % студентів прагнуть забезпечити власну кар'єру, значно менша частина опитаних визначила мотиви: престижність, намагання не відстати від друзів – 22,9 %, бути корисним суспільству прагне 22,4 % та побудувати особисте життя – 19,4 %. Отже, значна частина студентської молоді більше зорієнтована на особистісно-розважальну мотивацію, ніж на суспільно корисну.

Рівень художньо-естетичної потреби студентів визначався сумою набраних балів за відпо-

віді «так» і «ні» за вказаними твердженнями. Кожна відповідь оцінювалася в один бал. Усвідомлено-творчий рівень художньо-естетичної потреби – 32 – 22 бали, частково-пошуковий рівень – 21-11 бали, пасивно-репродуктивний рівень – 10-0 балів.

Результати діагностики засвідчили, що більша частина респондентів – 50,4 % продемонструвала пасивно-репродуктивний рівень художньо-естетичної потреби. У 36,5 % студентів зафіксовано частково-пошуковий рівень художньо-естетичної потреби. Лише незначна кількість студентів (13,1%), продемонструвала усвідомлено-творчий рівень художньо-естетичної потреби.

Узагальнення результатів діагностики потреби у спілкуванні з мистецтвом і прекрасним за вищеприписаними методиками засвідчило, що усвідомлено-творчий рівень потреби у спілкуванні з мистецтвом і прекрасним мають 14,4 % опитаних, частково-пошуковий рівень – 37,4 %, пасивно-репродуктивний рівень – 48,2 %.

Дослідження емоційно-почуттєвого ставлення до художніх і естетичних цінностей студентів проводилося також шляхом опитування. Було складено спеціальний опитувальник, який містив такі запитання: «Як Ви розумієте поняття: художні цінності, естетичні цінності?», «Чи викликають у Вас емоції предмети і явища дійсності, наділені художніми та естетичними цінностями?», «Які саме почуття у Вас виникають, коли Ви: розглядаєте картину живопису...?» тощо. Так, за результатами аналізу відповідей на перше запитання виявлено звужене (59,8 % респондентів, типовими відповідями яких були такі: *«Художні цінності – це твори мистецтва, естетичні цінності – це природні явища»*, *«...це красиві предмети побуту, прикраси»* тощо) та хибне (26,4 % – *«Художні й естетичні цінності – це однакові поняття, які означають оцінку красивого предмета»*, *«... гарні якості різних предметів та явищ»* тощо) розуміння художніх й естетичних цінностей. Результати аналізу відповідей дали змогу виявити, що лише в 24 % опитаних предмети і явища дійсності, наділені художніми та естетичними цінностями, завжди викликають певні емоції; у 29,3 % – інколи; у 46,7 % – ніколи не викликають емоцій. Студенти з утрудненням могли вказати на почуття, які викликають у них зазначені явища доквілля і природи.

Результати аналізу задіяних методів діагностики засвідчили, що усвідомлено-творчий рівень емоційно-почуттєвого ставлення особистості до художніх та естетичних цінностей зафіксовано у 15,4 % студентів, частково-пошуковий рівень – у 39,3 %, домінує пасивно-репродуктивний рівень – у 45,3 % респондентів.

Вивчення стану розвиненості естетичної свідомості здійснювалося шляхом анкетування, бесіди, спостереження та методу експертних оцінок. Студентам було запропоновано дати відповіді на запитання анкети, що уможливило виявлення сформованості естетичного сприйняття, інтересів, смаків, ідеалів та естетичної оцінки.

Анкетування дало змогу дослідити естетичні смаки студентів, визначивши, які види мистецтва є для студентів найважливішими. Такими вони вважають музику, яка зайняла перше місце – 80,6 %, друге місце – театр – 71,3 %, кіно займає третє місце – 65,2 %, хореографія – 56,4 %, художня література – 39,7 %, живопис – 30,5 %. Менш важливими видами мистецтва для студентів є архітектура – 18,0 %, декоративно-ужиткове мистецтво – 17,4 %, телебачення – 11,5 %, скульптура – 5,3 % та графіка – 3,2 %. На запитання «Яким видом мистецтва Ви захоплюєтеся?» ми отримали такі відповіді: музикою захоплюються 32,1 % опитаних, кіно – 24,6 %, художньою літературою – 16,2 % студентів, хореографією – 14,3 %, живописом – 5,1 %, театром – 4,5 %. Іншими видами мистецтва захоплюються 3,2 % студентів.

Для визначення стану розвиненості естетичного сприйняття ми пропонували студентам відповіді на таке запитання анкети: «Чи притаманне Вам милування прекрасним: а) у природі; б) у мистецтві; в) у побуті? На що саме Ви звертаєте свою увагу?». Так, 9 % студентів назвали всі запропоновані аспекти замилювання прекрасним, але не вказали конкретно, чим вони милуються. 11,4 % респондентів не вказали жодного з варіантів, 15,0 % – вказали на третій варіант (у побуті), 28,5 % – на перший варіант (у природі), 36,1 % – на другий варіант (у мистецтві).

Стан розвиненості естетичної свідомості досліджувався також шляхом спостереження, бесіди та методу експертних оцінок під час перегляду картин живопису (В. Гоген «Соняшники», Х. Рембрандт «Повернення блудного

сина”, С. Рафаель “Мадонна Темпі”, К. Моне “Враження. Схід сонця”, А. Куїнджі “Місячна ніч на Дніпрі”). Після перегляду мистецьких творів запрошені експерти оцінювали рівень естетичної свідомості студентів.

Діагностика естетичної свідомості оцінювалася за такими балами: 1) уміння сприймати твори мистецтва: в єдності емоційно-чуттєвого та інтелектуального (7-8 балів), переважають емоції (4-6 балів), фрагментарність (0-3 бали); 2) наявність інтересу до творів мистецтва: стійкий (7-8 балів), помірний (4-6 балів), незначний (0-3 бали); 3) спроможність надати естетичну оцінку творам мистецтва: обґрунтована (7-8 балів), не досить об’єктивна (4-6 балів), не визначена (0-3 балів).

За результатами оцінювання стану естетичної свідомості підраховано загальну суму балів. Інтерпретація результатів: пасивно-репродуктивний рівень – 0-9 балів; частково-пошуковий рівень – 10-18 балів; усвідомлено-творчий рівень – 19-24 балів.

Узагальнення отриманих даних за всіма методами дослідження естетичної свідомості дали можливість визначити рівні її розвитку. Досить розвинену естетичну свідомість, тобто усвідомлено-творчий її рівень, зафіксовано у 24,4 % студентів. Частково-пошуковий рівень розвиненості естетичної свідомості продемонстрували 26,9 % респондентів. Пасивно-репродуктивний рівень естетичної свідомості було зафіксовано в 48,7 % студентів.

З метою визначення рівнів емоційно-мотиваційного компонента отримані рівні окремих показників цього – критерію естетичної культури було переведено у стандартні бали. Усвідомлено-творчий рівень – 3 бали, частково-пошуковий рівень – 2 бали, пасивно-репродуктивний рівень – 1 бал. Сумарний показник підраховувався для кожного студента окремо у стандартних балах.

II етап діагностики було спрямовано на вивчення рівня інформаційно-когнітивного компонента естетичної культури студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва. Для визначення обсягу загальних знань у царині образотворчого мистецтва студентів як показника художньо-естетичної обізнаності, застосовувалися розроблені нами тестові завдання, для яких ми обрали відомі класичні, сучасні вітчиз-

няні, зарубіжні твори образотворчого мистецтва. Завданням респондентів було виокремити знайомі для них твори видатних художників.

Рівні сформованості загальних знань у царині образотворчого мистецтва ми визначали балами: усвідомлено-творчий рівень (5–6 балів) – достатня кількість перерахованих творів зазначених видів мистецтва (50–60), висока естетична ерудиція; частково-пошуковий рівень (3–4 бали) – незначна кількість творів зазначених видів мистецтва (20–49), недостатньо висока естетична ерудиція; пасивно-репродуктивний рівень 1–2 бали) – обмежена кількість перерахованих творів зазначених видів мистецтва (0–19), низька естетична ерудиція.

За результатами опитування, усвідомлено-творчий рівень загальних знань з образотворчого мистецтва зафіксовано в 13 % студентів. Цій групі респондентів властива ерудованість та широта інтересів, вони мають знання з усіх запропонованих видів мистецтва майже на однаковому рівні. Із частково-пошуковим рівнем знань з художньої культури зафіксовано 37,7 % респондентів, із пасивно-репродуктивним рівнем – 48,3% студентів.

Важливим чинником формування художньо-естетичного кругозору особистості є знання про розвиток духовного життя, мислення, мистецтва зокрема і культури на різних етапах становлення людства загалом.

У ході бесіди ми могли визначити рівні сформованості художньо-естетичного кругозору студентів та порівняти з результатами анкетування. Для респондентів було складено опитувальник, який містив наступні запитання: «Які культурні епохи Вам відомі?», «Назвіть відомих Вам представників різних видів мистецтва кожної культурної епохи? Вкажіть, до якої країни належали зазначені митці?», «Чи знаєте Ви основні напрямки та течії у мистецтві?» тощо.

Рівні сформованості художньо-естетичного кругозору оцінювалися балами. Усвідомлено-творчий рівень (8–10 балів) – повна правильна відповідь: 4–5 культурних епох – 3 бали; по 4 представників різних видів мистецтва – 3 бали; 4–5 мистецьких напрямків і течій, правильна їхня характеристика – 4 бали. Частково-пошуковий рівень (4-7 балів) – неповна правильна відповідь, значні доповнення: 3 культурні епохи – 2 бали; по 2–3 представники різних видів мистецтва – 2 бали; 2–3 мистецькі

напрямки, помилки в характеристиках – 3 бали. Пасивно-репродуктивний рівень (1–3 бали) – неправильна відповідь, принципів уточнення, доповнення: 1–2 культурні епохи – 1 бал; по 1 представнику різних видів мистецтва – 1 бал; 1–2 мистецькі напрямки, неправильні характеристики – 1 бал.

Після проведення опитування підраховані бали додавалися й визначався загальний рівень сформованості художньо-естетичного кругозору студентів. Результати анкетування та бесіди вказують на те, що більша частина респондентів – 50,3 % має пасивно-репродуктивний рівень сформованості художньо-естетичного кругозору. Вони вказували на одну, максимум на дві культурні епохи, називали найбільш відомих письменників, композиторів та художників, не знали мистецьких напрямків та стилів, лише 12 % з них назвали по одній, дві течії мистецтва, але не змогли дати їм характеристику, тобто показали низький рівень художньо-естетичного кругозору. Частково-пошуковий рівень цього показника зафіксовано у 29,9 % опитаних, які у своїх відповідях назвали декілька епох (здебільшого – середньовіччя, Відродження, доба Просвітництва) та культурних діячів (наприклад письменників – В. Шекспір, Л. Медичі та ін., художників – Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, П. Пікассо, С. Далі та ін., деякі з них неправильно вказували на період або країну, до якої належав певний митець, називали майже половину основних напрямків у мистецтві, помилялися у їхніх характерних рисах. 19,8 % студентів з усвідомлено-творчим рівнем сформованості художньо-естетичного кругозору могли назвати достатню кількість культурних епох та значну частину діячів мистецтва, вказуючи на країни, яким вони належали, називали багато стилістичних напрямків і течій у мистецтві (серед яких – бароко, класицизм, експресіонізм, модернізм тощо), могли вказати на їхні характерні риси.

Також студентам було запропоновано дати визначення поняттю «естетична культура особистості». Аналіз відповідей засвідчив, що 76,9 % опитаних змішують запропоновану дефініцію з іншими поняттями, неправильно розуміють її зміст. Наприклад, «це культура, яка виявляється у вихованості й гарних манерах людини» (Ганна М.), «це вміння себе поводити з іншими людьми, гарно одягатися» (Денис

Д.), «це зовнішня краса людини, вміння дотримуватися етикету, моральних норм поведінки» (Олена В.). 22 % опитаних змогли точніше розкрити сутність цього поняття.

Для визначення рівня здатності до логічного оперування естетичними категоріями було використано метод бесіди та анкетування. Студенти відповідали на такі питання: «Що таке естетичні категорії?», «Які Ви знаєте основні естетичні категорії та поняття?», «Якими естетичними категоріями Ви б наділили: історичну архітектурну споруду і звалище, змію і лебедя, похоронну процесію і день народження...» тощо.

Рівні здатності до логічного оперування естетичними категоріями оцінювалися балами: усвідомлено-творчий рівень (6–8 балів) – чітке уявлення про естетичні категорії та вміле використання їх при естетичній оцінці; частково-пошуковий рівень (3–5 бали) – недостатні знання естетичних категорій та епізодичне використання їх при естетичній оцінці; пасивно-репродуктивний рівень (1–2 бали) – слабке розуміння естетичних категорій та обмежене їхнє використання при естетичній оцінці.

За набраними балами визначався рівень здатності студентів до логічного оперування естетичними категоріями. Результати опитування засвідчили: пасивно-репродуктивний рівень було виявлено в 35,2 % респондентів: вони мали слабке уявлення про естетичні категорії та поняття, не назвали жодної з них; частково-пошуковий рівень – у 47,1 % студентів, вони мали недостатні знання й розуміння естетичних категорій, але змогли згадати кілька основних категорій та понять, серед яких більшість називали «прекрасне», «красиве», «потворне», «жахливе», епізодично використовували їх при естетичній оцінці. Лише 17,7 % студентів мали чітке розуміння естетичних категорій (наприклад «...види естетичного ставлення до дійсності», «...основні форми відображення естетичного» тощо), могли назвати більшу частину основних категорій і понять естетики, дати їм визначення, у повному обсязі надали естетичну оцінку запропонованим творам, предметам і явищам, що вказує на усвідомлено-творчий рівень здатності до логічного оперування естетичними категоріями.

Перш ніж діагностувати сформованість досвіду активної естетичної діяльності, пере-

дусім потрібно визначити здібності студентів до певного виду художньої діяльності. Для цього ми запропонували спеціально розроблену анкету. Респондентам потрібно було відповісти на запитання «Які художні здібності Ви маєте?». Серед відповідей було 26 % студентів, які, на їхню думку, мають різні художні здібності. Наявність у студентів різних художніх здібностей вказує на попередній досвід активної естетичної діяльності.

Сформованість досвіду естетичної діяльності студентської молоді залежить також і від рівня естетичного розвитку, набутого до вступу у ЗВО. Наше дослідження виявило, що до вступу на педагогічний факультет 32,5 % студентів відвідували танцювальні гуртки, 28,6 % – навчалися в музичних школах, 24,8 % – у художніх школах, 10,4 % респондентів займалися спортом, 8,1 % – відвідували гурток фотолюбителів, 6,2 % – гурток юного натураліста, 5,3 % – наукові гуртки, не відвідували жодних закладів – 3,2 % студентів.

Отже, перевага до вступу у ЗВО надавалася заняттям різними видами художньої діяльності. Водночас не можна стверджувати, що студенти, які не отримали спеціальної художньої освіти,

мають низький рівень естетичної культури, оскільки естетичний розвиток насамперед відбувається через розвиток естетичних почуттів, смаків, що проявляються в духовному світі особистості та її задатки й обдарування.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, результати проведеної діагностики вказують на достатній рівень сформованості естетичної культури студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва. На нашу думку, якість формування естетичної культури студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва залежить, перш за все, від правильно організованої освітньої діяльності, дозвілля студентів у ЗВО. Організація освітнього процесу повинна передбачати не тільки проведення лекцій, бесід або культурно-масових заходів. Досягнення оптимальних результатів сформованості естетичної культури залежить від комплексного підходу, тобто впровадження обґрунтованих педагогічних умов та спеціально розробленої методики формування естетичної культури студентів педагогічних та мистецьких спеціальностей засобами образотворчого мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зайцева І. Є. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. пед. ін-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2001. 217 с.
2. Нечепоренко М. В. Формування естетичної культури студентів класичних університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Т. С. Сковороди. Х., 2005. 23 с.
3. Сідорова І. С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності: метод. рекомендації / Вінницький держ. пед. ун-т. Вінниця : ПП Балюк, 2012. 40 с.

REFERENCES:

1. Zaitseva I. (2001). Rozvytok estetychnoi kultury maibutnix uchyteliv zasobamy teatralnoho mystetstva [Development of aesthetic culture of future teachers by means of theatrical art]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Nats. ped. in-t im. M. P. Drahomanova. K., 217 s. [in Ukrainian].
2. Necheporenko M. (2005). Formuvannia estetychnoi kultury studentiv klasychnykh universytetiv [Formation of aesthetic culture of students of classical universities]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Kharkiv. nats. ped. un-t im. T. S. Skovorody. Kh., 23 s. [in Ukrainian].
3. Sidorova I. (2012). Formuvannia estetychnoi kultury studentiv pedahohichnykh universytetiv u pozaaudytornii khudozhnii diialnosti [Formation of aesthetic culture of students of pedagogical universities in extracurricular artistic activity]: metod. rekomendatsii / Vinnytskyi derzh. ped. un-t. Vinnytsia : PP Baliuk, 40 s. [in Ukrainian].

УДК 376.316

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.24>

Ірина СИДОРУК

доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-3029-3142

Бібліографічний опис статті: Сидорук, І. (2022). Підготовка фахівців галузі знань 01 Освіта/Педагогіка для сфери інклюзивної освіти в Україні. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 154–158, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.24>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 01 ОСВІТА/ПЕДАГОГІКА ДЛЯ СФЕРИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті актуалізовано проблему готовності освітян до діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Частково порушено питання щодо того, на базі яких спеціальностей доцільно здійснювати підготовку фахівців педагогічного профілю для сфери інклюзивної освіти: 016 Спеціальна освіта чи 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта. Виявлено, що, згідно даних Урядового порталу (єдиного веб-порталу органів виконавчої влади України), підготовка педагогів та асистентів вчителя є одним з найважливіших чинників якісного інклюзивного навчання у школі. Представлено результати дослідження потреб стейкхолдерів у забезпеченості якості освіти в аспекті впровадження інклюзивного навчання та рекомендації щодо необхідних змін для підвищення якості інклюзивного навчання, корті розроблені для усунення виявлених, в ході дослідження, проблем. З'ясовано, що готовність освітян до роботи в умовах інклюзивної освіти є вкрай недостатньою, у тому числі, і готовність фахівців зі спеціальної освіти; сучасні запити до українських закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку конкурентоспроможних на ринку праці фахівців для сфери інклюзивної освіти, зумовлюють пошук нових підходів та розробку інноваційних, оригінальних освітніх програм. Розкрито результати аналізу затверджених Міністерством економіки України професійних стандартів на предмет наявності вимоги щодо сформованості інклюзивної компетентності в педагогічного працівника. Вивчено освітньо-професійні програми для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за якими заклади вищої освіти здійснювали набір абітурієнтів у 2022 році у контексті реалізації інклюзивної парадигми в освіті.

Ключові слова: інклюзивна освіта, спеціальна освіта, фахівці педагогічного профілю, заклад вищої освіти, підготовка фахівців, освітня програма, освітній рівень.

Iryna SYDORUK

Doctor of Pedagogy, Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-3029-3142

To cite this article: Sydoruk, I. (2022). Pidhotovka fakhivtsiv haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika dlia sfery inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Training of specialists in the field of knowledge 01 Education/Pedagogy for the sphere of inclusive education in Ukraine]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 154–158, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.24>

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF KNOWLEDGE 01 EDUCATION/ PEDAGOGY FOR THE SPHERE OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

In the article, the author updates the problem of the readiness of educators to work in the conditions of inclusive education in Ukraine and the training of pedagogical professionals to work in an inclusive educational environment. The scientist raises the question of what specialties should be used to train specialists for the field of inclusive education: 016 Special education or 011 Educational, pedagogical sciences, 012 Preschool education, 013 Primary education. It was revealed that, according to the data of the Government portal (the only web portal of the executive authorities of Ukraine), the training of teachers and teacher assistants is one of the most important factors of high-quality inclusive education at school. The author presented the results of a study of the needs of stakeholders in ensuring the quality of education in the aspect of the implementation of inclusive education and recommendations

on the necessary changes to improve the quality of inclusive education. They are designed to eliminate the problems identified during the research. It was found that the readiness of educators to work in the conditions of inclusive education is extremely insufficient, including the readiness of specialists in special education. It was found that modern requests to Ukrainian institutions of higher education, which train competitive labor market specialists for the field of inclusive education, lead to the search for new approaches and the development of innovative, original educational programs. The results of the analysis of the professional standards approved by the Ministry of Economy of Ukraine regarding the presence of a requirement regarding the formation of inclusive competence in a pedagogical worker have been revealed. Educational and professional programs for the first (bachelor's) and second (master's) levels of higher education, according to which higher education institutions recruited applicants in 2022 in the context of the implementation of an inclusive paradigm in education, were studied.

Key words: inclusive education, special education, pedagogical specialists, a university, training specialists, an educational program, an educational level.

Актуальність проблеми. Інтеграція України в європейський та світовий освітній простір зумовлює реформи в напрямі розвитку інклюзивної освіти в Україні та зміни в законодавстві; актуалізує роботу з організації інклюзивного освітнього простору на різних рівнях; розбудову системи професійної підготовки фахівців для сфери інклюзивної освіти. Вочевидь, сьогодні існує необхідність підготовки в умовах закладу вищої освіти фахівців різних спеціальностей галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, здатних до ефективної професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Вона підсилюється затребуваністю інклюзивної освіти на ринку освітніх послуг серед батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Згідно даних Урядового порталу (єдиний веб-портал органів виконавчої влади України), підготовка педагогів та асистентів вчителя є одним з найважливіших чинників якісного інклюзивного навчання у школі. Дослідження потреб стейкхолдерів у забезпеченості якості освіти в аспекті впровадження інклюзивного навчання (2021–2022 рр.), виявило проблеми із відсутністю системної підтримки та навчання діючих педагогів, інструкцій, тренінгів, курсів, затверджених і визнаних на рівні держави; потребують методичної підтримки й інклюзивно-ресурсні центри. За результатами дослідження сформовано рекомендації щодо необхідних змін для підвищення якості інклюзивного навчання: обов'язкова підготовка майбутніх педагогів та підвищення кваліфікації вчителів, що вже працюють у школах; запровадження супервізії для тренерів, педагогів, директорів шкіл, інклюзивно-ресурсних центрів; упровадження механізму часткової оплати педагогам за отримання другої вищої освіти. Але такі кроки стосуються, по-перше, певної категорії фахівців, котрі працюють в сфері інклюзивної освіти, по-друге –

переважно педагогів, котрі вже працюють у системі освіти (Урядовий портал).

Виникає питання: на базі яких спеціальностей доцільно здійснювати підготовку фахівців для сфери інклюзивної освіти (016 Спеціальна освіта чи 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта)? Зауважимо, що як діяльність фахівців зі спеціальної освіти, так і діяльність педагогів закладу освіти (дошкільного, загального середнього, позашкільного тощо) в умовах інклюзивного освітнього середовища є принципово новими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки фахівців у контексті новітніх тенденцій інклюзивної освіти порушені у наукових працях вітчизняних учених: С. Архипової, В. Бондаря, А. Колупаєвої, А. Конончук, О. Мартинчук, В. Шевченко, М. Шеремет та ін.

Мета статті полягає в розкритті реального стану щодо підготовки фахівців в Україні у контексті реалізації інклюзивної парадигми в освіті через аналіз освітньо-професійних програм галузі знань 01 Освіта/Педагогіка першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти (денна, заочна форми навчання) на які заклади вищої освіти здійснювали набір здобувачів освіти у 2022 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз затверджених Мінекономіки України професійних стандартів засвідчив таке: професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» не передбачає сформованість інклюзивної компетентності в працівника; професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» передбачає інклюзивну компетентність

(здатність створювати умови, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища, здатність до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами, здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів), котра покликана забезпечити виконання такої трудової функції, як участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища.

Ми поділяємо думку О. Мартинчук, котра не втрачає своєї актуальності, що готовність освітян до роботи в умовах інклюзивної освіти є вкрай недостатньою, у тому числі, і готовність фахівців зі спеціальної освіти (Мартинчук, 2018, р. 74). Це зумовлено, зокрема:

– браком системної, спеціально організованої роботи в закладах вищої освіти щодо формування в здобувачів освіти компетентності у сфері інклюзивного навчання, підготовки до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі (зміст освітніх програм зі спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта містить не достатню кількість освітніх компонентів, здатних належно підготувати освітян до такого виду діяльності, сформувати відповідні компетентності у сфері інклюзивного навчання, зокрема, інклюзивну компетентність);

– суто нозологічним підходом до розроблення змісту освітніх програм зі спеціальності 016 Спеціальна освіта, що не «забезпечує підготовку фахівця зі спеціальної освіти як педагога підтримки усіх учасників освітнього процесу, здатного до ефективної організації інклюзивної освіти, до забезпечення її якості та експертної підтримки» (Мартинчук, 2018, р. 74);

– відсутністю в Національному класифікаторі України: Класифікатор професій ДК 003:2010 відповідної професійної кваліфікації (Мартинчук, 2018, р. 74).

Таким чином, нові запити до українських закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку конкурентоспроможних на ринку праці фахівців для сфери інклюзивної освіти, зумовлюють пошук нових підходів та розробку інноваційних, оригінальних освітніх програм.

Згідно даних Міністерства освіти і науки України, мережа спеціальних закладів загаль-

ної середньої освіти у 2021/2022 н. р. становить 310 закладів з контингентом 36 294 учнів. Разом з тим, упродовж останніх років в Україні спостерігається значне збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами, які отримують освіту в інклюзивних класах (групах) закладів освіти. Так, за офіційними статистичними даними в результаті розвитку інклюзивного навчання у 2021/2022 н. р. кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти збільшилась на 7608 осіб і становить 32686 учнів (у 2020/2021 – 25078 учнів). Кількість інклюзивних класів зросла на 4535 одиниць і становить 23216 таких класів. Також за останні три роки в Україні розбудована і продовжує функціонувати мережа інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Вони забезпечують системний, кваліфікований психолого-педагогічний супровід здобувачів дошкільної та загальної середньої освіти. Станом на 1 січня 2021 р. налічувалося 633 ІРЦ, де 151 427 дітей пройшли комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку (Міністерство освіти і науки України: статистичні дані).

Зауважимо, що перелік механізмів та інструментів реалізації Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки включає популяризацію «серед абітурієнтів, студентів та викладачів навчальні напрямки, в рамках яких відбувається підготовка спеціалістів з інклюзивної освіти».

Як справедливо зазначають М. Шеремет, Д. Супрун, С. Кондукова, «...Інноваційна реформа національної системи вищої спеціальної освіти має бути спрямованою на зростання конкурентоспроможності навчальних закладів, що, в свою чергу, забезпечувало б економіку країни фахівцями, здатними втілювати інноваційні технології у всі сфери суспільного життя осіб з особливими освітніми потребами» (Шеремет, Супрун, Кондукова, 2020, р. 7). Нині підготовка таких фахівців здійснюється переважно в межах спеціальностей 016 Спеціальна освіта, 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта.

Вивчення актуального стану підготовки фахівців до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища передбачає аналіз освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої

освіти (денна, заочна форми навчання) на які заклади вищої освіти (ЗВО) України здійснювали набір абітурієнтів у 2022 р. Необхідну для аналізу інформацію ми отримали з Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Дана інформаційна система містить інформацію про всі ЗВО України, що реалізують підготовку фахівців за першим та другим рівнями вищої освіти, перелік освітніх програм відповідно до спеціальності. Усю отриману інформацію систематизовано та зафіксовано в таблиці. Вона актуальна на момент зарахування студентів.

У результаті аналізу освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальностей 016 Спеціальна освіта, 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта, за якими оголошено набір абітурієнтів у 2022 р. з підготовки фахівців для сфери інклюзивної освіти з'ясовано:

- здобути освітній ступінь бакалавра за спеціальністю 016 Спеціальна освіта можна в 38 ЗВО України. З них два університети здійснюють підготовку здобувачів освіти за освітньо-професійною програмою «Спеціальна освіта (логопедія). Інклюзивна освіта»;

- з 53 ЗВО України, що здійснюють підготовку здобувачів освіти за освітнім ступенем бакалавра зі спеціальності 013 Початкова освіта, чотири – оголосили набір абітурієнтів для здобуття вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Початкова освіта. Інклюзивна освіта»;

- у межах спеціальностей 014 Середня освіта, 011 Освітні, педагогічні науки та 012 Дошкільна освіта не виявлено жодної освітньо-професійної програми, в назві якої була б задекларована інклюзивна складова.

У результаті аналізу освітньо-професійних програм другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальностей 016 Спеціальна освіта, 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, за якими оголошено набір абітурієнтів у 2022 р. з підготовки фахівців для сфери інклюзивної освіти з'ясовано:

- здобути освітній ступінь магістра зі спеціальності 016 Спеціальна освіта можна в 30 ЗВО України. З них п'ять – пропонують підготовку фахівців для сфери інклюзивної освіти в межах спеціальності 016 Спеціальна освіта за такими

освітньо-професійними програмами: «Тифлопедагогіка та інклюзивна освіта», «Олігофренопедагогіка. Інклюзивна освіта», «Інклюзивна освіта», «Спеціальна та інклюзивна освіта», «Спеціальна освіта. Інклюзивна освіта»;

- здобути освітній ступінь магістра зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки можна в 58 ЗВО України. З них п'ять – оголосили набір абітурієнтів для здобуття вищої освіти за такими освітньо-професійними програмами: «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)», «Інклюзивна освіта, корекційна педагогіка» (2 ЗВО), «Інклюзивна освіта», «Позашкільна та інклюзивна освіта»;

- здобути освітній ступінь магістра зі спеціальності 013 Початкова освіта можна в 41 ЗВО України. З них два – пропонують підготовку фахівців в межах спеціальності 013 Початкова освіта за такими освітньо-професійними програмами: «Початкова освіта. Інклюзивна освіта»; «Початкова освіта. Іноземна мова, Початкова освіта. Інклюзивна освіта»;

- здобути освітній ступінь магістра зі спеціальності 012 Дошкільна освіта можна в 39 ЗВО України. З них, один університет пропонує підготовку фахівців для сфери інклюзивної освіти в межах спеціальності 012 Дошкільна освіта за освітньо-професійною програмою «Дошкільна освіта. Інклюзивна освіта».

Виявлено один ЗВО, який здійснює підготовку фахівців для сфери інклюзивної освіти (магістерський рівень вищої освіти) за освітньо-професійною програмою «Інноваційний менеджмент інклюзивного середовища» в межах спеціальності 073 Менеджмент. А у межах спеціальності 014 Середня освіта не виявлено жодної освітньо-професійної програми в назві якої була б задекларована інклюзивна складова.

Висновки перспективи подальших досліджень. Таким чином, можемо резюмувати, що система освіти України наразі не може повноцінно задовольнити особливі освітні потреби дітей з порушеннями розвитку в умовах Нової української школи. Водночас закладами вищої освіти накопичено певний позитивний досвід щодо професійної підготовки фахівців до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. Проте здійснюється вона переважно в межах спеціальності 016 Спеціальна освіта. Вітчизняні ЗВО все ще знаходяться

в пошуку нових підходів в освіті щодо підготовки фахівців для сфери інклюзивної освіти. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальному аналізі навчальних планів на

предмет наявності освітніх компонентів, які б забезпечували належну підготовку відповідних фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/offers/> (дата звернення: 01.09.2022).
2. Мартинчук О.В. Актуалізація проблеми підготовки фахівців зі спеціальної освіти до діяльності в інклюзивному освітньому просторі. *Науковий часопис. Випуск 36. Корекційна педагогіка*. 2018. С. 74.
3. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки. URL: <http://surl.li/davon> (дата звернення: 07.09.2022).
4. Підготовка педагогів та асистентів вчителя є одним з найважливіших чинників якісного інклюзивного навчання у школі – дослідження. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidgotovka-pedagogiv-ta-asistentiv-vchitelya-ye-odnim-z-najvazhlivishih-chinnikiv-yakisnogo-inklyuzivnogo-navchannya-u-shkoli-doslidzhennya> (дата звернення: 07.09.2022).
5. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 07.09.2022).
6. Шеремет М. К., Супрун Д. М., Кондукова С. В. Професійна підготовка фахівців спеціальної освіти в умовах сьогодення. *Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами (до 15-річчя ВГО «Українська асоціація корекційних педагогів»)* : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 2020. С. 6–10.

REFERENCES:

1. Yedyna derzhavna elektronna baza z pytan osvity [Unified state electronic database on education]. (n.d.). vstup.edbo.gov.ua. Retrieved from <https://vstup.edbo.gov.ua/offers/> [in Ukrainian].
2. Martynchuk, E.V. (2018). Aktualizatsiia problemy pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity do diialnosti v inkliuzyvnomu osvithomu prostori [Actualization of the problem of training of specialists in special education for activities in inclusive educational space]. *Naukovyi chasopys. Vypusk 36. Korektsiina pedahohika*. 74–83 [in Ukrainian].
3. Natsionalna stratehiia rozvytku inkliuzyvnoi osvity na 2020–2030 roky [National strategy for the development of inclusive education for 2020-2030] Retrieved from <http://surl.li/davon> [in Ukrainian].
4. Pidhotovka pedahohiv ta asystentiv vchytelia ye odnym z naivazhlyvishykh chynnykiv yakisnoho inkliuzyvnoho navchannya u shkoli – doslidzhennia [Training of teachers and teacher assistants is one of the most important factors of high-quality inclusive education at school – research]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/pidgotovka-pedagogiv-ta-asistentiv-vchitelya-ye-odnim-z-najvazhlivishih-chinnikiv-yakisnogo-inklyuzivnogo-navchannya-u-shkoli-doslidzhennya> [in Ukrainian].
5. Statystychni dani [Statistical data]. (n.d.). mon.gov.ua. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> [in Ukrainian].
6. Sheremet, M. K., Suprun, D. M. & Kondukova, S. V. (2020). Profesiina pidhotovka fakhivtsiv spetsialnoi osvity v umovakh sohodennia [Professional training of special education specialists in today's conditions]. *Innovatsiini pidkhody v osviti ta rehabilitatsii ditei iz osoblyvymy osvithymy potrebamy (do 15-richchia VHO «Ukrainska asotsiatsiia korektsiinykh pedahohiv»)* : collection of materials of the 4th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv : P. 6–10.

УДК 378.091.2:001.895

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.25>

Оксана ЦУРАНОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фортепіано, Харківська гуманітарно-педагогічна академія, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0002-1516-1582

Юлія ТАТАРИНЦЕВА

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», вул. Кирпичова, 2, м. Харків, Україна, 61002

ORCID: 0000-0003-2910-9280

Тамара БИВШЕВА

викладач-методист кафедри фортепіано, Харківська гуманітарно-педагогічна академія, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0002-5739-3517

Олена ПОГОДА

викладач-методист кафедри фортепіано, Харківська гуманітарно-педагогічна академія, провулок Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0002-3875-2641

Олександр ПУШКАР

професор, завідувач кафедри комп'ютерних систем і технологій, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, пров. Науки, 9А, м. Харків, Україна, 61166

ORCID: 0000-0003-3592-3684

Бібліографічний опис статті: Цуранова, О., Татаринцева, Ю., Бившева, Т., Погода, О., Пушкар О. (2022). Методичні рекомендації щодо впровадження технологій гейміфікації в дистанційній освіті. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 159–164, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.25>

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ГЕЙМІФІКАЦІЇ В ДИСТАНЦІЙНІЙ ОСВІТІ

Розглянуто проблеми активізації навчання у дистанційному форматі. Важливою передумовою активізації дистанційного навчання – є використання сучасних засобів освіти у цифровому просторі, а саме гейміфікації. Мета статті полягає у розробці методичних рекомендацій впровадження гейміфікації в дистанційній освіті. Проаналізовано сучасні підходи, що представлені у науковій літературі, щодо реалізації гейміфікації у педагогічній діяльності. Виділено різні точки зору щодо застосування гейміфікації в освіті: від повної підтримки, до повного знецінення. Зроблено висновок про необхідність встановлення балансу при використанні гейміфікації, для чого пропонується аналізувати 4 основні аспекти: контингент та дисципліни, що вивчаються, рік навчання студентів, основа навчання: безоплатна (бюджет), комерційна (контракт), форма навчання: очна та заочна. Виділені ключові переваги використання гейміфікації під час дистанційного навчання: мотивація, увага, активність, командоутворення, творчість, запам'ятовування матеріалу. Гейміфікація передбачає стимулювання студента до активізації, самовираження, пошуку нових та креативних шляхів вирішення проблеми. Обґрунтовані елементи гейміфікації в освітньому процесі, на яких має ґрунтуватись методичні рекомендації щодо впровадження гейміфікації в дистанційній освіті: *mystery circle*, використання ігрових форматів, наявність мети, наявність правил гри та тактики, підсумок гри та її результати. Запропоновано авторський підхід до впровадження гейміфікації в дистанційному навчанні, який побудовано на послідовному проходженні 2 етапів: підготовчого та етапу реалізації гри. Новизна підходу полягає у комплексності та формалізації кроків, які дозволять підготуватись до втілення гейміфікації в освітній процес. При правильній реалізації етапів гейміфікації ігровий урок буде зберігати цілі навчання і зробить навчання більш захоплюючим. Застосування методичних рекомендацій щодо впровадження технологій гейміфікації в дистанційній освіті забезпечать якість та результативність процесу дистанційного навчання, а також буде сприяти активізації творчого потенціалу студентів.

Ключові слова: гейміфікація, освіта, дистанційне навчання, активізація.

Oksana TSURANOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Piano, Kharkiv Academy of Humanities and Pedagogy, Rustaveli Lane 7, Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0002-1516-1582

Yuliia TATARYNTSEVA

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of International Business and Finance, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kirpychova str., 2, Kharkiv, Ukraine, 61002

ORCID: 0000-0003-2910-9280

Tamara BYVSHEVA

Lecturer-Methodologist at Department of Piano, Kharkiv Academy of Humanities and Pedagogy, Rustaveli Lane, 7, Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0002-5739-3517

Olena POGODA

Lecturer-Methodist at Department of Piano, Kharkiv Academy of Humanities and Pedagogy, Rustaveli Lane, 7, Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0002-3875-2641

Oleksandr PUSHKAR

Professor, Head of the Department of Computer Systems and Technologies, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznets, Nauky Lane, 9A, Kharkiv, Ukraine, 61166

ORCID: 0000-0003-3592-3684

To cite this article: Tsuranova, O., Tatarintseva, Y., Byvsheva, N., Pogoda, O., Pushkar, O. (2022). Metodychni rekomendatsii shchodo vprovadzhennia tekhnolohii heimifikatsii v dystantsiinii osviti [Methodological recommendations for the implementation of gamification technology in distance education]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 159–164, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.25>

METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF GAMIFICATION TECHNOLOGY IN DISTANCE EDUCATION

The problems of activating learning in a distance format are considered. An important prerequisite for the activation of distance learning is the use of modern means of education in the digital space, namely gamification. The purpose of the article is to develop methodological recommendations for the introduction of gamification in education. Modern approaches presented in the scientific literature regarding the implementation of gamification in pedagogical activity are analyzed. Different points of view regarding the use of gamification in education are highlighted: from full support to complete depreciation. A conclusion was made about the need to establish a balance when using gamification, for which it is proposed to analyze 4 main aspects: the contingent and disciplines studied, the year of study of students, the basis of education: free (budget), commercial (contract), form of education: full-time and part-time. The key advantages of using gamification during distance learning are highlighted: motivation, attention, activity, team building, creativity, memorization of material. Gamification involves stimulating the student to activate, express himself, find new and creative ways to solve the problem. Reasonable elements of gamification in the educational process, which should be based on methodological recommendations for the implementation of gamification in distance education: mystery circle, use of game formats, presence of a goal, presence of game rules and tactics, summary of the game and its results. An author's approach to the implementation of gamification in distance education is proposed, which is built on the sequential completion of 2 stages: preparatory and game implementation. The novelty of the approach lies in the complexity and formalization of the steps that will allow to prepare for the implementation of gamification in the educational process. With the correct implementation of the gamification stages, the game lesson will preserve the learning goals and make learning more exciting. The application of methodological recommendations regarding the implementation of gamification technologies in distance education will ensure the quality and effectiveness of the distance learning process, and will also contribute to the activation of students' creative potential.

Key words: gamification, education, distance learning, activation.

Постановка проблеми. В сучасних умовах ведення дистанційного навчання важливою передумовою активізації навчання – є використання сучасних засобів освіти у цифровому просторі. Зокрема, застосування гейміфікації дозволяє викладачам мотивувати учнів до роботи. Незалежно від того, чи використовуються окремі елементи гейміфікації, чи то втілена повноцінна гра на уроці, у будь-якому випадку, це є потужним способом мотивації та полегшення навчання. В сучасній педагогіці вкрай важливою задачею є стимулювання учнів до активного навчання, саме цим завданням відповідає гейміфікація. Як зазначає Переяславська С. О. (Переяславська, 2019, сс. 250–260) застосування ігрових елементів в навчальному процесі сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів, формуванню інтересу до знань, розвитку навчальної мотивації та ініціативи. Актуальна проблема полягає у тому, що в науковій літературі не достатньо представлені методичні рекомендації щодо впровадження гейміфікації в освіті.

Аналіз останніх публікацій. Дана проблема досліджена в роботах Переяславської С.О., Смагіної О.О., Ткаченко О., Єльнікової Н.І., Дмитрієнко О. та ін. Певні дослідження спрямовані на визначення основних компонентів гейміфікації (пропонують різні комбінації їх використання) (Переяславська, 2019, сс. 250–260, Ткаченко, 2015, с.161). В роботі Єльнікової Н.І. (Єльнікова, 2022, сс. 303–309) значної уваги приділено компетенціям, які формуються у учнів на основі застосування гейміфікації, зокрема комунікативні навчально-дослідницькі, соціальні, рефлексивні. Багато робіт присвячено уточненню сутності поняття гейміфікації та принципам її виростання (Кап, 2012, Дмитрієнко, 2021, с. 336). Цікавим є дослідження іноземного вченого Бланкмана Р. (Бланкман, 2022), який обґрунтовує доцільність гейміфікації, яка, на його думку містить не стільки розважальний компонент, скільки освітній. Можна зробити висновок, що більшість сучасних авторів актуалізують гейміфікацію як сучасний ефективний засіб активізації дистанційної освіти.

Цікавою є протилежна думка Григоріна О. (Григорін, 2022), який вважає що гейміфікація містить «підводні камені». По-перше, гейміфікація зорієнтована на учнів, які мають невеликі розумові здібності та наполегливість і втрача-

ють цікавість до навчання, коли щось не зрозуміло. Точні та комп'ютерні науки не потребують гейміфікацію, тому що вони націлені не на розваги на набуття фундаментальних навичок, та глибокого розуміння сутності процесів. Задоволення під час сприйняття такого матеріалу учень має отримувати не від фану (розваг) а від можливості розуміння логічних форм та послідовностей. Тобто гейміфікація, на думку автора просто гарна оболонка, яка розрахована на учнів із середнім рівнем розвитку, які готові споживати просту та зрозумілу інформацію, тому не має сенсу використовувати її при вивченні математичних та комп'ютерних дисциплін. Така кардинальна думка йде в дисонанс із загальним трендом актуалізації гейміфікації в освіті. На нашу думку, в усіх рішеннях треба додержуватись балансу. З одного боку, так дійсно, гейміфікація – передбачає розваги, що може відволікати, розслабляти, через гру дуже складно вивчити складні процеси з декількох етапів, засвоїти математичні розрахунки та ін. Крім того, як зазначає Єльнікова Н.І. . (Єльнікова, 2022, сс. 303–309) система заохочувань в «ігровому» навчанні може привести до того, що студент буде мотивований лише прагненням досягти мети у грі, не переносячи цей досвід у реальне життя, і такі знання не будуть інтеріоризовані та засвоєні належним чином. З іншого боку, гейміфікація додає різноманітності у навчальний процес, дозволяє активізувати творчі здібності студентів, стимулює їх розкривати свої навички, спонукає мислити творчо, креативно, не шаблонно. Основною метою дослідження є пошук балансу для впровадження гейміфікації в освітній процес таким чином, щоб це дало якомога більше позитивних результатів для студентів.

Мета статті. Розробка методичних рекомендацій впровадження гейміфікації в дистанційній освіті.

Виклад основного матеріалу. Гейміфікація полягає у застосуванні ігрових стратегій для покращення навчання та підвищення його привабливості для учнів. Гейміфікація для дистанційного навчання може бути корисною, тому що ігри прищеплюють навички, такі як вирішення проблем, критичне мислення, соціальна поінформованість, співпраця. Ігри також мотивують учнів, підвищують інтерес до певних предметів, знижують рівень виснаження

серед учнів, покращують оцінки та покращують їх когнітивні здібності. В табл. 1 узагальнено позитивний вплив гейміфікації у дистанційному навчанні.

Доцільно узагальнити основні аспекти доцільності впровадження гейміфікації в різних вихідних освітніх умовах.

1. Контингент та дисципліни, що вивчаються. Ефективність використання гейміфікації буде залежати від дисциплін, що вивчаються. Гейміфікація буде краще вбудовуватись в процес вивчення гуманітарних дисциплін, а також дисциплін, що пов'язані із творчістю, мистецтвом, і навпаки – аналітичні дисципліни, що пов'язані із математичними розрахунками, комп'ютерні науки, хімічні, медичні – складніше. Це пояснюється тим, що ігрові механіки передбачають переключення уваги (з кроку на крок, з етапу на етап), а в аналітичних науках необхідна максимальна концентрація уваги протягом всього процесу вирішення завдання, без перемикання уваги. Також ігрові механіки передбачають творче рішення, що притаманне більше гуманітарним наукам, і не підходить для точних наук. Відповідно до обраних спеціальностей навчання формується контингент студентів, який має більш творчий, або більш аналітичний склад мислення. Це, в свою чергу, також впливає на сприйняття гейміфікації учнями: більший відгук гейміфікація знайде у представників гуманітарію та мистецтва. В той же час, ми не пропонуємо повне виключення елементів гейміфікації у аналітиків, однак кількість контенту, що вивчається через гейміфікацію слід зменшити у аналітиків і збільшити у гуманітаріїв.

2. Рік навчання. У студентів різного віку навчання різні цінності під час оволодіння зна-

ннями. Студенти 4 курсу (бакалаври) в меншому ступені потребують застосування гейміфікації при навчанні, оскільки їх цікавлять прикладні аспекти вивчення дисциплін, конкретні методики, способи використання знань, які вони зможуть використати на роботі. Гейміфікацію під час навчання студентів випускних груп може навіть драгувати, оскільки вони відчують що втрачають час на щось не потрібне, що не знадобиться їм у професійній практиці. Як зазначає Бланкман Р. «незалежно від того, чи цікавитеся ви іграми в освіті, чи гейміфікацією освіти, є приклади, які охоплюють усе: від раннього навчання дітей до концепцій бакалаврату» (Бланкман, 2022).

3. Основа навчання: безоплатна (бюджет), комерційна (контракт). Гейміфікація передбачає спрощений спосіб передачі знань. Для студентів, що навчаються на комерційній основі дуже важливо підтримувати темп навчання, щоб вони все розуміли і йшли далі, рік за роком. З цих причин гейміфікація доцільна для груп зі студентами контрактного навчання. Студенти на бюджетній основі і так є заохоченими до навчання, вони вмотивовані необхідністю виконання завдань будь-якої складності за умови отримання стипендії та удержання власного рейтингу. В цьому випадку елементи гейміфікації не мають суттєвого значення.

4. Форма навчання: очна та заочна. Для заочної форми навчання гейміфікація не є суттєвим елементом навчання. Це пов'язано із тим, що заочне навчання, це в першу чергу індивідуальне навчання і не пов'язано із конкуренцією, яку містить гейміфікація. Очна форма, навпаки, пов'язана із конкуренцією у навчанні, що відповідає сутності гейміфікації, тому рекомендуємо її застосовувати за даною формою.

Таблиця 1

Позитивний вплив гейміфікації у дистанційному навчанні

Чинник	Вплив на студентів
Мотивація	гра – це найбільш природний спосіб активності родом з дитинства, тому гра плавно заохочує та мотивує студентів до навчання
Увага	дозволяє зробити дистанційне навчання цікавим, утримує увагу
Активність	передбачає активність гравця до досягнення мети, включається дух змагань та конкуренції
Командоутворення	ігри по командах передбачають комунікацію, розподіл ролей, взаємодію, що сприяє командоутворенню
Творчість	гра передбачає не стандартне вирішення проблеми, творчий підхід, винахідливість, розкриття власних здібностей
Запам'ятовування матеріалу	гра визиває емоції, які в поєднанні із знаннями сприяють кращому засвоєнню знань, отриманих не від вчителя, а власним шляхом

Джерело: складено авторами

Рис. 1. Схема реалізації гейміфікації в дистанційній освіті

Джерело: складено авторами

Визначивши основні аспекти доцільності впровадження гейміфікації в навчальний процес необхідно розглянути основні елементи гейміфікації. Елементи гейміфікації у навчанні:

– mystery circle (наявність «магічного кола» або простору гри в якому вона проходить, поза якою її немає). Так наприклад, для гри у футбол – це футбольне поле, для гри у шахи – шахматне поле. У випадку дистанційного навчання наявність «магічного кола» визначається тією програмною оболонкою в якій відбувається гра, наприклад: <https://kahoot.com>, <https://LearningApps>, <https://www.proprofs.com>, <https://onlinetestpad.com>, <https://Flippity.net>, <https://app.wizer.me>, <https://uk.padlet.com/dashboard> та ін.;

– використання ігрових форматів (бродилка, квест, кросворди, інтерактивні зошити, голосування, вікторина);

– наявність мети (яка методична мета, навіщо?);

Як пропонує Бланкман Н. студентам необхідно дати свободу волі та мотивацію, перетворивши навчальні цілі на завдання (Бланкман, 2022). Це можуть бути індивідуальні квести (наприклад, «Поговори з учителем музики та

збери три факти про італійську музику») або квести для всього класу (наприклад, «Прочитай 100 книжок»). Ви можете дати учням варіанти, до яких квестів приступити, щоб не тільки диференціювати навчання, але й запропонувати їм більше контролю над навчанням. Також можна створити дошку квестів для всього класу, яка заохочуватиме співпрацю.

– наявність правил гри, тактики (озвучується мета гри та шляхи її досягнення);

– підсумок гри та її результати (таблиця лідерів, очки, бали, індикатор прогресу, оцінка або відгук).

Схема реалізації гейміфікації в дистанційній освіті представлена на рис. 1. Виділено 2 основні етапи: підготовчий та етап реалізації.

Висновки. В статті проаналізовані переваги впровадження гейміфікації в освіті. Узагальнено основні аспекти доцільності впровадження гейміфікації в різних вихідних освітніх умовах. Обґрунтовані елементи гейміфікації у навчанні. Запропоновано послідовність реалізації гейміфікації в дистанційній освіті. Розроблені методичні рекомендації дозволять активізувати навчальний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Переяславська С., Смагіна О. Гейміфікація як сучасний напрям вітчизняної освіти. *Відкрите освітнє Е-середовище сучасного університету*. 2019. 11. С. 250–260.
2. Ткаченко, О. (2015). Гейміфікація освіти: формальний і неформальний простір. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. (11). С. 303–309.

3. Єльнікова Н. І Гейміфікація в освіті: гуманітарні дисципліни. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід* : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 12–13 травня 2022 року). Видавництво СумДПУ імені А. Макаренка. 2022. 161 с.
4. Кэпп К. М. *The Gamification of Learning and Instruction: CaseBased Methods and Strategies for Training and Education*. New York : Pfeiffer : An Imprint of John Wiley&Sons. 2012. 336 p.
5. Дмитрієнко О. Поняття «гейміфікації» в освіті. *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету*. Полтава : Астроя. 2021. 266 с.
6. Blankman R. *The Fun of Learning: Gamification in Education*. URL: <https://www.hmhco.com/what-is-gamification-in-education>
7. Григорін О. Гейміфікація – тупик ІТ і освіти. URL: https://www.youtube.com/watch?v=JbNYy_pTod0&t=1280s

REFERENCES:

1. Pereiaslavskа S., Smahina O. (2019) Heimifikatsiia yak suchasnyi napriam vitchyznianoї osvity [Gamification as a modern direction of national education]. *Vidkryte osvितnie E-seredovyshche suchasnoho universytetu*. Vol. 11, pp. 250–260 (in Ukrainian).
2. Tkachenko, O. (2015). Heimifikatsiia osvity: formalnyi i neformalnyi prostir [Gamification of education: formal and informal space]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vol. 11, pp. 303–309 (in Ukrainian).
3. Yelnikova N. I. (2022). Heimifikatsiia v osviti: humanitarni dystsypliny [Gamification in education: humanitarian disciplines] *Akademichna kultura doslidnyka v osvितnomu prostori: yevropeyskyi ta natsionalnyi dosvid* : zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovо-praktychnoi konferentsii (m. Sumy, 12–13 travnia 2022 roku). Vydavnytstvo SumDPU imeni A. Makarenka. 161 p. (in Ukrainian).
4. Кэпп К. М. (2012). *The Gamification of Learning and Instruction: CaseBased Methods and Strategies for Training and Education*. New York : Pfeiffer: An Imprint of John Wiley&Sons. 336 p. (in English).
5. Dmytriienko O. (2021). Poniattia «heimifikatsii» v osviti [The concept of «gamification» in education]. *Zbirnyk naukovykh prats vykladachiv, aspirantiv, mahistrantiv i studentiv fizyko-matematychnoho fakultetu*. Poltava : Astraiа. 266 p. (in Ukrainian).
6. Blankman R. (2022). *The Fun of Learning: Gamification in Education*. URL: <https://www.hmhco.com/what-is-gamification-in-education> (in English).
7. Hryhorin O. Heimifikatsiia – tupyk IT i osvity [Gamification is a dead end for IT and education]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=JbNYy_pTod0&t=1280s (in Ukrainian).

УДК 376.091-056.24/.36

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.26>

Оксана ЧЕКАН

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Мукачівський державний університет, вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Закарпатська область, Україна, 89600
ORCID: 0000-0002-3480-6366

Бібліографічний опис статті: Чекан, О. (2022) Рівні підтримки щодо організації освітнього процесу осіб з особливими потребами. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 165–169, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.26>

РІВНІ ПІДТРИМКИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті подано аналіз законодавчого та нормативно-правового забезпечення освіти дітей з ООП. Закцентовано увагу на постанові Кабінету Міністрів України № 765 "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими потребами". Зосереджено увагу на додаток 4 до Положення в редакції постанови Кабінету Міністрів від 21 липня 2021 року, в якому зазначені категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів). Тобто це законодавча база, на чому ґрунтується впровадження освітніх труднощів і рівнів підтримки. Детально проаналізовано категорії освітніх труднощів, а саме – інтелектуальні труднощі, функціональні (сюди ввійшли труднощі сенсорні, моторні, а також мовленнєві), фізичні труднощі, навчальні труднощі та група соціоадаптаційних труднощів (сюди входять особистісні, різні середовищні труднощі або ж соціокультурні, коли є проблема у взаємодії, наприклад з представниками якихось окремих культур, навчання засобами жестової мови і т.д.). Зазначено, що для кожної з цих категорій, що зазначені в додатку 4 до Положення в редакції постанови Кабінету Міністрів від 21 липня 2021 № 765, розроблено 5 рівнів підтримки дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі. Подано визначення понять – освітні труднощі, рівень підтримки, ступені прояву. Детально проаналізовано рівні підтримки згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 року № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». Обґрунтовано перспективу подальшого дослідження, котру автор вбачає у вивченні впливу рівнів підтримки на ступені прояву дітей з ООП.

Ключові слова: освітні труднощі, рівень підтримки, ступені прояву, діти з ООП, освітній процес, організація.

Oksana CHEKAN

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Preschool Education, Mukachevo State University, Uzhhorodska str., 26, Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine, 89600
ORCID: 0000-0002-3480-6366

To cite this article: Chekan, O. (2022) Rivni pidtrymky shchodo orhanizatsii osvitnoho protsesu osib z osoblyvymy potrebamuy [The levels of support regarding the organization of the educational process of persons with special needs]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 165–169, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.26>

THE LEVELS OF SUPPORT FOR THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS OF PEOPLE WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article has presented an analysis of legislative and regulatory support for the education of children with disabilities. Attention has been focused on the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 765 "On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the organization of training for people with special needs." Attention has been focused on Appendix 4 to the Regulation as amended by the Cabinet of Ministers resolution of July 21, 2021, which specifies the categories (types) of special educational needs (difficulties). That is the legislative framework on which the implementation of educational difficulties and levels of support has been based. The categories of educational difficulties have been analyzed in details, especially, intellectual difficulties, functional difficulties (this includes sensory, motor, and speech difficulties), physical difficulties, learning difficulties, and a group of social adaptation difficulties (this includes personal, various environmental difficulties, or social and cultural difficulties, when there is a problem in interaction, for example with representatives of certain cultures, learning by means of sign language, etc.). It has been noted that for each of these categories specified in Appendix 4 to the Regulation as amended by the Cabinet of Ministers Resolution No. 765 of July 21, 2021, 5 levels of support for children with special educational needs in the educational process have been developed. Definitions of concepts are presented – educational

difficulties, level of support, degrees of manifestation. The levels of support were analyzed in details in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 15, 2021 No. 957 "On approval of the Procedure for organizing inclusive education in general secondary educational institutions". The perspective of further researches, which the author sees in the study of the influence of levels of support on the degree of manifestation of children with ASD, has been substantiated.

Key words: educational difficulties, level of support, degrees of manifestation, children with SEN, educational process, organization.

Вступ. Постановка проблеми. Аналізуючи законодавче та нормативно-правове забезпечення освіти дітей з ООП не можемо не згадати про одну із найауткальніших постанов Кабінету Міністрів України.

З 1 січня 2022 року впроваджуються саме рівні підтримки замість нозологічного принципу, який діяв до цього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 21 липня 2021 року з'явилася постанова Кабінету Міністрів України № 765, яка називається "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими потребами". Це найважливіший в цьому напрямку документ. І є додаток 4 до Положення в редакції постанови Кабінету Міністрів від цієї ж самої дати, в якому зазначені категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів) (Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими потребами", 2021, рр. 1–2).

Тобто це законодавча база, на чому ґрунтується впровадження освітніх труднощів і рівнів підтримки. З 1 січня 2022 року набувають чинності зміни до постанов Кабінету Міністрів України, що регулюють організацію інклюзивного навчання: "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами" від 21 липня 2021 р., "Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти" від 15 вересня 2021 р. № 957 (Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими потребами", 2021, рр. 2-3), [Постанова Кабінету Міністрів України "Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти" 2021, рр. 2–3).

Мета дослідження: аналіз рівнів підтримки щодо організації навчання осіб з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих науко-

вих результатів. Згідно з постановою (Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими потребами", 2021, рр. 1-2) під освітніми труднощами розуміються ті труднощі під час освітнього процесу, які впливають на процес здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти, безпосередньо освітній процес, і рівень результатів навчання, але кожен віковий період у дітей повинен здобуватися та розвиватися по-своєму. Окрім цього у документі зазначено, що рівень підтримки в освітньому процесі в інклюзивних класах або групах, якщо мова йде про ЗДО – обсяг тимчасової або постійної підтримки в освітньому процесі вихованців з особливими освітніми потребами відповідно до їх індивідуальних потреб. Враховуються потреби дітей – ті труднощі, ті потреби, які у них виникають під час здобуття освіти, під час освітнього процесу. Це індивідуальні потреби, які є у кожної дитини, яка має певні порушення.

В документі зазначені такі категорії освітніх труднощів. Це інтелектуальні труднощі, функціональні (сюди ввійшли труднощі сенсорні, моторні, а також мовленнєві), це фізичні труднощі, навчальні труднощі та група соціоадаптаційних труднощів (сюди входять особистісні, різні середовищні труднощі або ж соціокультурні, коли є проблема у взаємодії, наприклад з представниками якихось окремих культур, коли потрібне отримання інформації, навчання засобами жестової мови і т.д.).

Для кожної з цих категорій, які зазначені в додатку 4 до Положення в редакції постанови Кабінету Міністрів від 21 липня 2021 № 765, розроблені 5 рівнів підтримки дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі. Кожна група із названих має 5 рівнів підтримки (Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими потребами", 2021, рр. 1–2).

Результати дослідження. Перед обґрунтуванням даного документа *закцентуємо увагу на*

визначення понять – освітні труднощі, рівень підтримки, ступені прояву.

Освітні труднощі – це труднощі безпосередньо у освітньому процесі, які впливають на процес здобуття дитиною з особливими освітніми потребами саме освіти. Це рівень дітей, рівень їхнього розвитку, який відповідає віку дітей, який відповідає їхнім можливостям. Тобто це ті труднощі, які не дають дитині повноцінно розвиватися відповідно до її можливостей, до її розвитку.

Рівень підтримки, який надається в освітньому процесі або в інклюзивних класах або групах в закладах дошкільної освіти – це обсяг тимчасової або ж постійної підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами. Якщо дитина не потребує постійної підтримки, то відповідно вона її буде отримувати лише в тому обсязі, в якому їй ця підтримка потрібна. Інша дитина можливо потребує тривалого часу підтримки або ж постійної підтримки. Тому це визначається вже безпосередньо командою супроводу, коли проводиться обстеження дитини і т.д.

Ступені прояву. Їх є 5 і першим із них є поодинокі незначні труднощі. Далі – це труднощі легкого ступеня прояву. Наступний – труднощі помірного ступеня прояву, потім труднощі важкого ступеня прояву і труднощі найтяжчого ступеня прояву. Це вже п'ятий рівень, найважчий рівень, який вимагає особливого підходу до дитини з ООП.

Нормативно-правове забезпечення освіти сучасних дітей з ООП, а саме в додатку 4 до Положення постанови Кабінету Міністрів України № 765 від 21 липня 2021 року зазначені 4 категорії освітніх труднощів. Вони перелічені, вони є сталими та саме під них і розроблялися методичні рекомендації (Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими потребами", 2021, рр. 1–2).

Перша група – це інтелектуальні труднощі. Вони можуть полягати в обмеженні функціонування ступеня прояву. Насамперед прояву інтелекту. Тут і пам'ять, і мислення, і увага, і вольові різні прояви, і безпосередньо інтелекту дитини – це здатність до абстрагування, до узагальнення, до висловлення думки і т.д. Тобто це те, що стосується саме інтелектуальних труднощів.

Функціональні, до складу яких входять сенсорні, моторні, мовленнєві труднощі. Вони можуть полягати в обмеженні життєдіяльності різного ступеня прояву. Це порушення слуху, це порушення зору, це порушення опорно-рухового апарату, це порушення мовлення. Тобто багато різних ускладнень, багато різних труднощів є у тих дітей, які мають саме такі функціональні прояви.

Складніша ситуація в тому випадку, коли у дітей є комбіновані порушення, коли відбувається, так би мовити, нашарування одного порушення, яке виступає первинним, і йде за ним наступне порушення. Воно може бути одне, може бути кілька порушень

Також фізичні труднощі. Вони полягають в обмеженні функціонування різного ступеня прояву органів і кінцівок дитячого організму. Тут можуть бути різні порушення, які саме впливають на органи, на кінцівки дітей.

І є навчальні труднощі. Навчальні труднощі полягають в обмеженні або своєрідності перебігу довільних видів діяльності різного ступеня. Це писемні види діяльності, математичні дії сюди входять. І на цьому потрібно також акцентувати свою увагу. Адже якщо дитина недостатньо підготовлена в дошкільному закладі, наприклад недостатньо розвинена у дитини дрібна моторика і дитина далі переходить до навчання у школі.

Аналізуючи законодавче та нормативно-правове забезпечення освіти сучасних дітей з ООП, а саме постанову Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р акцентуємо увагу на довільний вид діяльності сучасних дошкільнят з ООП (Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», 2021, рр. 1–2).

Що собою являє довільний вид діяльності? Це цілеспрямований вид діяльності, керування яким відбувається під контролем свідомості. Тобто дитина повинна за допомогою своєї свідомості керувати тими діями, які вона робить, які відбуваються в неї. Тобто це той блок, який стосується саме навчальних труднощів.

І останні труднощі – це соціоадаптаційні. Сюди входять і особистісні, середовищні труднощі. Вони полягають в наявності бар'єрів на шляху до формування в дітей різних навичок. Це і пристосування до умов соціального

середовища, це організація адекватної системи навчання, це різні прояви рольової пластичності поведінки дітей, це інтеграція у різні соціальні групи дітей. Тобто тут блок досить суттєвий.

Якщо ті труднощі, які у дитини є, не заважають їй здобувати освіту, відповідно дитина не підпадає під цю категорію, то статусу саме особливих освітніх потреб у дитини не буде, тому що вона може досягати рівня знань так, як це здійснюють і інші діти.

Одним із найновішого законодавчого та нормативно-правового забезпечення освіти дітей з ООП, як було вище зазначено є Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 483 від 26.04.2022) [Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України, 2019, рр. 2–3).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, детальніше щодо рівнів підтримки Постанови Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 року № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», 2021, рр. 1–2) замість нозологічного принципу, який діяв до колись.

Перший рівень – це діти, які мають труднощі першого ступеня прояву.

Тобто це незначні поодинокі труднощі. Фактично ці діти не отримують нічого додатково, адже вони фактично розвиваються так, як і інші діти. Можливо якісь певні особливості є, які не заважають їм здобувати освіту (Надання дітям підтримки в освітньому процесі; надання консультативної допомоги: вихователем-методистом, корекційним педагогом, логопедом, психологом; надання за потреби логопедичних послуг. Не потребує надання асистента та адаптації або модифікації програми).

Другий рівень прояву, тобто труднощі легкого ступеня – вони уже вимагають створення певних особливостей, певних адаптаційних особливостей, пристосувань для дітей з особливими освітніми потребами та інші речі. Там уже відбувається адаптація змісту навчання і т.д. Тобто на другому рівні уже потрібна допомога дитині (Наявність потреби в здійсненні комплексної

психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини в ІРЦ; створенні освітнього середовища: ППР, індивідуального освітнього плану, дизайну приміщень. Можлива потреба в допоміжних засобах навчання, додатковій підтримці. Адаптація змісту навчання, методична підтримка та консультації учасників освітнього процесу фахівцями ІРЦ, посилена увага зі сторони психолога ЗДО, створення команди ППС дитини з ООП. До 2х корекційних занять на тиждень).

На третьому рівні, ступені прояву, коли відбуваються труднощі помірного прояву, вже дитині необхідний асистент вихователя або ж асистент вчителя, тобто та людина, яка буде супроводжувати дитину в процесі навчання. Тут уже з дитиною проводяться певні корекційні заняття, вправи і т.д. Тобто це складніший рівень прояву. (Додаються: асистент вихователя, відповідно до потреб дитини, заняття з розвитку слухового та зорового сприйняття, альтернативної комунікації, соціально-побутового орієнтування. При потребі залучення поведінкового терапевта. До 4х корекційно-розвиткових занять на тиждень. Заняття за адаптованим розкладом, що передбачає відвідування занять за розкладом групи та занять за власним розкладом відповідно до ППР. Асистент вихователя надається за умови збереження до групи більше ніж одного здобувача освіти з ООП. Надаються додаткові ігрові та навчальні матеріали).

Четвертий рівень прояву – тут так само надається дитині асистент, який має з дитиною працювати, адже це останній рівень прояву. Коли мається на увазі від другого до четвертого рівня – це ті ступені, коли дитині потрібна адаптація організації освітнього процесу. (Надається асистент вихователя, є потреба в присутності асистента дитини. Адаптація або модифікація змісту навчання, використання спеціальних методів, технологій та прийомів, зокрема вивчення жестової мови, використання альтернативних методів комунікації для дітей з порушеннями слуху. Можливе використання альтернативних методів навчання та занять з самообслуговування, за потреби залучення поведінкового терапевта. До 6-ти корекційних занять на тиждень).

П'ятий рівень труднощів, коли вже вони найтяжчого ступеня прояву, тут уже відбувається модифікація змісту навчання, організації навчального процесу. Тут уже потрібні корекційно-розвиткові заняття, які набагато частіше будуть з дити-

ною проводиться, модифікація розкладу і т.д. Модифікація змісту навчання, потребує допомоги асистента вихователя та асистента дитини, корекційно-розвиткові заняття до 8 разів на тиждень, навчання за модифікованим розкладом.

На кожному з цих рівнів підтримки є важливим облаштування освітнього середовища. Це універсальний дизайн, це розумне пристосування, це облаштування ресурсної кімнати, яка на сьогодні має бути в кожному освітньому закладі, ресурсна кімната. Сенсорні кімнати мають бути обов'язково, адже дітям це важливо і потрібно. І прилаштування місця навчання та закупівля індивідуальних засобів для навчання дітей.

Підсумовуючи те, що було зазначено, можна сказати, що вивчення наявних компетенцій – це є неперервний, це цілісний, комплексний, динамічний процес визначення індивідуальних особливостей здобувача освіти, тобто дитини.

Динамічний тому що дитина росте, дитина зростає, дитина розвивається, дитина зміню-

ється і відповідно освітній процес так само повинен змінюватися під конкретну дитину.

І щодо виявлення бар'єрів. Коли дитина має рівні труднощів, ступені труднощів, другого, третього, четвертого, п'ятого рівнів прояву, то вони виступають, як індикатор переведення певних особливостей розвитку до статусу особливих освітніх потреб.

Перший рівень не переводить до цього статусу. І якщо у дитини є труднощі, які не впливають на здобуття освіти, це також не переводить її до статусу особливих освітніх потреб. Тобто дитина тоді розвивається вже природно.

І коли є другий, третій, четвертий ступені прояву, то освітній процес адаптується до дитини.

І п'ятий ступінь прояву – там відбуваються модифікації. Тому що дитина на п'ятому ступені без модифікацій не може здобувати освіти.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні впливу рівнів підтримки на ступені прояву дітей з ООП.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими потребами"[Електронний ресурс] // № 765 від 21 липня 2021 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України "Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти"[Електронний ресурс] // № 957 від 15 вересня 2021 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» [Електронний ресурс] // № 366-р від 14 квітня 2021 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 і від 15 вересня 2021 р. № 957» [Електронний ресурс] // № 483 від 26 квітня 2022 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2022-%D0%BF#Text>

REFERENCES:

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny "Pro vnesennya zmin do deyakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrayiny shchodo orhanizatsiyi navchannya osib z osoblyvymy potrebamy" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to Certain Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine Regarding the Organization of Training of People with Special Needs"]. No. 765, July 21, 2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny "Poryadok orhanizatsiyi inklyuzyvnoho navchannya u zakladakh zahal'noyi seredn'oyi osvity" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Procedure for organizing inclusive education in institutions of general secondary education"]. No. 957, September 15, 2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro skhvalennya Natsional'noyi stratehii iz stvorennya bezbar'yernoho prostoru v Ukrayini na period do 2030 roku» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the approval of the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine for the period until 2030"]. No. 366, April 14, 2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do poryadkiv, zatverdzenykh postanovamy Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 10 kvitnya 2019 r. № 530 i vid 15 veresnya 2021 r. № 957» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to the Procedures Approved by Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 530 of April 10, 2019 and No. 957 of September 15, 2021"]. No. 483, April 26, 2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Надія АЛЕНДАРЬ, Наталія СЕМЕНОВА СІМ'Я ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	3
Тетяна ДУКА РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	9
Людмила ЗАРЕМБА, Ірина МЕЛЬНИК КЛЮЧОВІ ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТНЬО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДО.....	16
Yurii KALICHAK TRAINING A COMPETITIVE SPECIALIST BY MEANS OF A PEDAGOGICAL CREATIVITY COURSE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF PRE-SCHOOL TEACHERS.....	23
Ірина ПІДЛИПНЯК ТЕАТРАЛІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	29
Ольга ТКАЧЕНКО ФОРМУВАННЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ВЧИТЕЛЯ-ВИХОВАТЕЛЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ	36
Вікторія УДОТ ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДНИМ ДОВКІЛЛЯМ.....	42
В'ячеслав ШИНКАРЕНКО, Людмила КЛІМОВА, Ірина МАЗУР, Наталія МІХІНА ВПЛИВ МУЛЬТФІЛЬМІВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	48

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Володимир АНТОНЮК, Оксана ЯСТРУБ САМОСТІЙНА РОБОТА У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	54
Оксана ДАНИЛЮК, Наталія ІОВХІМЧУК, Тетяна ЗДІХОВСЬКА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	61
Катерина ДЕСЯТНИК, Ольга ТИМОЩУК МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ РОБОТІ.....	68
Олена ДМИТРОЦА, Ольга КОРЖИК ВПЛИВ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ НА АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ.....	75
Ірина ДОРОЖ, Анатолій КОВАЛЬЧУК ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ГАЛУЗІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	82
Галина КАПТУР, Валентина ВІТЮК ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПУНКТУАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	89

Лариса МЕЛЬНИК, Роман ГУРГУЛА, Володимир КАЛАШНЮК ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У РІЗНОМАНІТНІЙ МУЗИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	98
Тетяна ОЛИНЕЦЬ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ МОЗКОВОГО ШТУРМУ	103
Надія ПАВЛЮК, Ірина МАЛАШЕВСЬКА, Марія НАУМЕНКО ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	108
Руслана РОСЛАВЕЦЬ, Наталія ОЛЬХОВА, Світлана БУДНІК ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА – ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА	113

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

Олена ВОРОТИНЦЕВА АНАЛІЗ РІВНЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОЄКТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ).....	119
Олександр ЖАБЕНКО НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАГЛЯДОВИХ РАД УНІВЕРСИТЕТІВ В УКРАЇНІ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ КОНТИНГЕНТУ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ВИЩОЇ ЛАНКИ	126
Ірина КРЕМІНСЬКА, Любомир ЗАЯЦЬ, Ольга АНТИМИС, Олена КУСА, Назар САГАН ПАТОФІЗІОЛОГІЧНИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ ГУРТOK КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ ДО СЬОГОДЕННЯ.....	134
Ірина КРЕМІНСЬКА, Любомир ЗАЯЦЬ, Зіновій ЯЩИШИН ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ПАТОФІЗІОЛОГІЇ НА МЕДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ НА ОСНОВІ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ.....	142
Тетяна ПОТАПЧУК, Ігор БАЙ, Петро КУЗЕНКО АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	147
Ірина СИДОРУК ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 01 ОСВІТА/ПЕДАГОГІКА ДЛЯ СФЕРИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	154
Оксана ЦУРАНОВА, Юлія ТАТАРИНЦЕВА, Тамара БИВШЕВА, Олена ПОГОДА, Олександр ПУШКАР МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ГЕЙМІФІКАЦІЇ В ДИСТАНЦІЙНІЙ ОСВІТІ.....	159
Оксана ЧЕКАН РІВНІ ПІДТРИМКИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	165

CONTENTS

SECTION 1 PRE-SCHOOL EDUCATION

<i>Nadiia ALENDAR, Nataliia SEMENOVA</i> THE FAMILY AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE PERSONALITY OF THE PRESCHOOL CHILD.....	3
<i>Tetiana DUKA</i> DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE IN LANGUAGE AND LITERARY EDUCATION FIELD USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES.....	9
<i>Lyudmyla ZAREMBA, Iryna MELNYK</i> KEY FUNCTIONING PARAMETERS OF THE EDUCATIONAL AND DEVELOPMENTAL ENVIRONMENT OF THE PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION.....	16
<i>Yurii KALICHAK</i> TRAINING A COMPETITIVE SPECIALIST BY MEANS OF A PEDAGOGICAL CREATIVITY COURSE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF PRE-SCHOOL TEACHERS.....	23
<i>Iryna PIDLYPNIAK</i> THEATRICAL ACTIVITY AS A MEANS OF DEVELOPING THE CREATIVE PERSONALITY OF PRESCHOOL CHILDREN.....	29
<i>Olga TKACHENKO</i> FORMATION OF ETHNOPEDAGOGICAL COMPETENCES OF THE TEACHER-EDUCATOR IN THE ORGANIZATION OF PARTNERSHIP INTERACTION.....	36
<i>Viktoriiia UDOT</i> THEORETICAL BASICS OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVITY IN CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE IN THE PROCESS OF GETTING TO KNOW THE NATURAL ENVIRONMENT.....	42
<i>Vyacheslav SHYARENKO, Lyudmyla KLIMOVA, Iryna MAZUR, Natalia MIKHINA</i> THE INFLUENCE OF CARTOONS ON THE PERSONALITY DEVELOPMENT OF A PRESCHOOL CHILD.....	48

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

<i>Volodymyr ANTONIUK, Oksana YASTRUB</i> INDEPENDENT WORK IN THE PROCESS OF PREPARING STUDENTS FOR TEACHING CIVIC AND HISTORICAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL.....	54
<i>Oksana DANYLIUK, Nataliia IOVKHIMCHUK, Tetiana ZDIKHOVSKA</i> EDUCATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS OF FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING.....	61
<i>Kateryna DESYATNYK, Olha TYMOSHCHUK</i> METHOD OF FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES.....	68
<i>Olena DMYTROTSA, Olha KORZHYK</i> THE INFLUENCE OF THE PRESCHOOL EDUCATION ON THE ADAPTATIVE CAPACITY OF THE CARDIOVASCULAR SYSTEM OF FIRST-GRADERS	75
<i>Iryna DOROZH, Anatoliy KOVALCHUK</i> WITH THE FEATURES OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AT THE PRESENT STAGE OF EDUCATIONAL DEVELOPMENT.....	82

<i>Halyna KAPTUR, Valentyna VITIUK</i> LINGUISTIC DIDACTIC PRINCIPLES OF THE FORMATION OF PUNCTUATION COMPETENCE OF FUTURE TEACHER OF THE PRIMARY SCHOOL.....	89
<i>Larisa MELNIK, Roman GURGULA, Vladimir KALASHNYUK</i> FORMATION OF THE DERIVATIVE ACTIVITY OF PRIMARY STUDENTS SCHOOLS IN VARIOUS MUSIC ACTIVITIES.....	98
<i>Tetyana OLYNETS</i> FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BY MEANS OF BRAINSTORMING.....	103
<i>Nadiya PAVLYUK, Iryna MALASHEVSKA, Maria NAUMENKO</i> PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH STUDENTS BY MEANS OF MUSICAL ART.....	108
<i>Ruslana ROSLAVETS, Nataliia OLKHOVA, Svetlana BUDNIK</i> AESTHETIC CULTURE IS AN IMPORTANT FACTOR OF THE EFFICIENCY OF THE PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING OF A TEACHER.....	113

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

<i>Olena VOROTYNTSEVA</i> ANALYSIS OF THE LEVEL OF MOTIVATIONAL COMPONENT OF THE DESIGN COMPETENCE OF SPECIALISTS OF INCLUSIVE RESOURCE CENTRE (ACCORDING TO THE RESULTS OF THE ASCERTAINING STAGE OF THE PEDAGOGICAL EXPERIMENT).....	119
<i>Oleksandr ZHABENKO</i> DEVELOPMENT DIRECTIONS OF SUPERVISORY BOARDS OF UNIVERSITIES IN UKRAINE IN THE FIELD OF FORMATION OF A CONTINGENT OF SENIOR MANAGEMENT PERSONNEL.....	126
<i>Iryna KREMINSKA, Liubomyr ZAIATS, Olga ANTYMYS, Olena KUSA, Nazar SAHAN</i> STUDENTS' PATHOPHYSIOLOGICAL STUDY CIRCLE IN THE RETROSPECT OF TIME TO THE PRESENT DAY	134
<i>Iryna KREMINSKA, Liubomyr ZAIATS, Zinovii YASHCHYSHYN</i> CERTAIN PROBLEM ASPECTS OF TEACHING PATHOPHYSIOLOGY AT THE FACULTY OF MEDICINE BASED ON THE CREDIT-MODULAR SYSTEM OF EDUCATIONAL ORGANIZATION.....	142
<i>Tetyana POTAPCHUK, Ihor BAI, Petro KUZENKO</i> ANALYSIS OF THE STATE OF FORMATION OF AESTHETIC CULTURE IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL AND ARTISTIC SPECIALTIES BY MEANS OF FINE ARTS.....	147
<i>Iryna SYDORUK</i> TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF KNOWLEDGE 01 EDUCATION/PEDAGOGY FOR THE SPHERE OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE.....	154
<i>Oksana TSURANOVA, Yuliia TATARYNTSEVA, Tamara BYVSHEVA, Olena POGODA, Oleksandr PUSHKAR</i> METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF GAMIFICATION TECHNOLOGY IN DISTANCE EDUCATION.....	159
<i>Oksana CHEKAN</i> THE LEVELS OF SUPPORT FOR THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS OF PEOPLE WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....	165

ACTA PAEDAGOGICA VOLYNIENSES

Випуск 4

Коректура • Ирина Николаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 20,23. Замов. № 1122/478. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.